ROMANUL SECOLULUI XX

WILLIAM FAULKNER

absalom, absalom!

UNIVERS

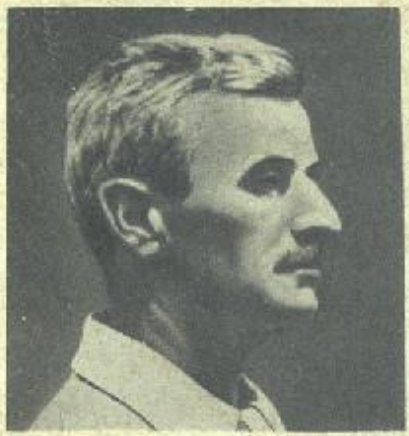

William Faulkner — născut în 1897 în orășelul New Albany statul Mississippi, mort în 1962 în orășelul Oxford, același stat, unde și-a petrecut aproape întreaga viață — autor a 19 romane, 5 volume de nuvele și 2 volume de poezii, laureat (în 1950) al premiului Nobel pentru literatură și al tuturor distincțiilor literare importante americane, «singurul stăpîn și proprietar al ținutului Yoknapatawpha», oglinda conflictelor sociale, istorice și psihologice din lumea tulbure și frămîntată a Sudului Statelor Unite.

«Din punctul meu de vedere, de Sutpen trebuie să ne fie milă așa cum trebuie să-i compătimim pe toți cei pentru care omul nu contează, pe cei care nu cred că fac și ei parte, că sînt și ei membrii unei familii, ai familiei omenești. El era numai Sutpen. Voia să-și facă să triumfe voința pentru că era de ajuns de mare, de ajuns de puternic s-o facă, și cred că oamenii de felul acesta își găsesc mai devreme sau mai tîrziu pierzania, căci adevărul este că trebuie să aparții familiei omenești, că trebuie să-ți asumi partea de răspundere în familia tuturor oamenilor.»

WILLIAM FAULKNER — *Discuțiile despre propria operă cu studenții Universității din Virginia.*

William Faulkner

Absalom, Absalom!

În românește de
Mircea Ivănescu

Editura
UNIVERS
București, 1974

Coperta colecției
Emil Chendea

Cuprins

I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
Tabel cronologic
Genealogie

I

Începuseră puțin după ora două și până aproape la apusul soarelui în după-amiaza de septembrie nesfârșită, tăcută, fierbinte, inertă, moartă, rămăseseră în încăperea pe care domnișoara Coldfield o numea încă birou pentru că așa îi spusese tatăl ei – o cameră întunecoasă, fierbinte, neaerisită, cu toate obloanele închise și zăvorite de patruzeci și trei de veri, pentru că pe vremea când era ea mică se spusese că lumina și curenții de aer aduc cu ei căldura și că în întuneric e întotdeauna mai răcoare, și care (pe măsură ce soarele bătea tot mai din plin pe această latură a casei) se zăbrelea cu dungi gălbui încărcate de fire de praf – Quentin se gândea că ar fi cojițe din vopseaua veche, uscată, decolorată suflată înăuntrul camerei de pe jaluzelele jupuite, așa cum le-ar fi împins boarea de afară. O tufă de glicină înflorise a doua oară în vara aceea pe un grilaj de lemn în fața unei ferestre, și în ea se opreau din când în când vrăbiile în stoluri întâmplătoare, iscând câte un sunet uscat, viu, prăfos, înainte de a-și lua zborul mai departe; și în fața lui Quentin, domnișoara Coldfield în veșnicul ei veșmânt negru pe care-l purta de patruzeci și trei de ani acum, pentru sora ei, pentru tatăl ei sau pentru cel care nici nu-i fusese soț – nimeni nu știa – așezată astfel, țeapănă, în jilțul drept, tare, atât de înalt pentru ea încât îi atârnau picioarele drepte, țepene, ca și cum ar fi avut pulpe și glezne de fier, neatingând dușumeaua, cu aerul de furie neputincioasă și inertă pe care-l au picioarele copiilor, și vorbind cu vocea posomorâtă, hărțuită, uimită, până când în cele din urmă ascultarea însăși avea să se renege pe sine și simțul auzului avea să se recunoască învins de la sine și obiectul de demult mort al zădărniciei ei neputincioase și totuși neîmblânzite avea să se arate, parcă printr-o recapitulare încărcată de reproșuri, invocat liniștit, neatent și inofensiv, iscat din mereu reînnoita și visătoarea și învingătoarea pulbere.

Glasul ei nu se oprea, se pierdea pur și simplu. Era semiîntunericul tulbure, cu miros de coșciug, dulceag, înecător de dulceag, de la glicina a doua oară înflorită pe zidul de afară în soarele de septembrie liniștit și frenetic, cu mireasma difuză, distilată, hiperdistilată, în care izbucnea din când în când fluturarea vie, noroasă, a vrăbiilor asemenea vâjâitului vreunui toiag gros rotit prin aer de vreun băiețandru, și mirosul stătut al trupului femeiesc îmbătrânit, de prea multă vreme închis în feciorie în timp ce fața trecută și suptă îl pândea pe deasupra triunghiului stins de dantele de la încheieturile mâinilor și de la gât din scaunul prea înalt în care părea un copil crucificat; și glasul neîntretăindu-i-se ci pierzându-se

în și pe urmă renăscând din lungile pauze, ca un pârâu, un fir de apă curgând de la un petic de nisip uscat la altul, și strigoiul, gânditor, supunându-i-se cu o docilitate obscură, ca și cum ar fi bântuit acum doar un glas acolo unde o fantomă mai norocoasă ar fi avut o casă pe care s-o poată bântui. Ca dintr-un trăsnet tăcut cobora pe neașteptate (bărbatul-calul-demonul) într-o scenă pașnică și pitorească asemenea unei acuarele de elevă de pension, cu duhoarea palidă de pucioasă agățată încă în păr, în haine, în barbă și, grupată în spatele său, banda de negri sălbatici, ca niște animale pe jumătate domesticite, învățate să umble în două picioare ca oamenii, acum tolăniți ca animalele în odihnă și, încătușat printre ei, arhitectul francez, mohorât, deznădăjduit, înveșmântat în zdrențe. Călărețul sta nemișcat, cu obrazul ascuns în barbă, cu brațul ridicat cu palma desfăcută; și în spate, negrii sălbatici și arhitectul captiv, strânși laolaltă, tăcuți, ținându-și, nesângeros paradox, în mâini cazmalele, sapele, târnăcoapele – armele acestei pașnice cuceriri. Și pe urmă, într-o îndelungată inerție fără uimire, lui Quentin i se părea că îi vede năpădind deodată acea sută de mile pătrate de pământ liniștit, buimăcit acum, și smulgând cu violență casa și grădinile artificiale din Nimicul tăcut și trântindu-le ca pe niște cărți de joc pe masă la picioarele celui cu palma înălțată, nemișcat și hieratic – creând Suta lui Sutpen, ca un *Să Fie Suta lui Sutpen* așa cum pe vremuri fusese *Să Fie Lumină.* Apoi îi reveni auzul și i se părea că acum ascultă doi Quentini diferiți – Quentin Compson cel care se pregătea pentru Harvard undeva în Sud, în îndepărtatul Sud mort încă din 1865 și populat de strigoi sporovăitori, răniți, zădărniciți, ascultând, silit să asculte cum una dintre fantomele care refuzase să mintă mai multă vreme decât celelalte îi povestea despre vechile timpuri fantomatice; și Quentin Compson, cel încă prea tânăr pentru ca să merite să fie o fantomă, dar cu toate acestea condamnat să ajungă o fantomă, întrucât se născuse și crescuse în adâncurile Sudului asemenea ei – cei doi Quentini diferiți vorbindu-și în îndelungata tăcere a neființelor într-un nelimbaj, astfel: *Se pare că acest demon – îl chema Sutpen – (Colonelul Sutpen) – colonelul Sutpen. Care a venit nu se știe de unde și fără de veste cu o droaie de negri străini și și-a durat o plantație – (A smuls cu violență din pământ o plantație, cum spune domnișoara Rosa Coldfield) – a smuls-o din pământ. Și s-a căsătorit cu sora ei, Ellen, și a zămislit un fiu și o fiică și care – (Fără iubire i-a zămislit, spune domnișoara Rosa Coldfield) – fără iubire. Care ar fi trebuit să-i fie nestematele mândriei sale și pavăza și mângâierea bătrâneților sale, numai că – (Numai că ei l-au nimicit sau aproape, sau el i-a nimicit pe ei sau cam totuna. Și a murit) – și a murit. Fără să fie plâns de nimeni, spune domnișoara Rosa Coldfield – (Decât de ea). Da, decât de ea. (Și de Quentin Compson). Da. Și de Quentin Compson.*

„Pentru că pleci acum la universitate la Harvard, așa mi-au spus", zicea domnișoara Coldfield „Așa că nu-mi închipui că ai să te mai întorci să te stabilești aici ca avocat de țară într-un orășel ca Jefferson, pentru că ăia din Nord au avut grijă să nu mai rămână în Sud nimic în stare să-l atragă pe un tânăr. Așa că poate ai să te apuci de o carieră literară, cum fac acum mulți domni și doamne din Sud și poate că într-o zi ai să-ți amintești de toate astea și ai să scrii despre ele. La vremea aceea bănuiesc că ai să fii însurat și nevastă-ta are să-și dorească o rochie nouă sau niște scaune noi în casa ei, și ai să ai atunci prilejul să scrii despre asta și să-ți trimiți povestirea la vreo revistă. Poate că atunci ai să-ți aduci aminte cu plăcere de bătrâna care te-a făcut să-ți pierzi o după-amiază întreagă în casă s-o asculți vorbindu-ți despre oameni și întâmplări de care tu ai fost destul de norocos să scapi, și în vremea asta jinduiai să te duci la treaba ta printre oameni tineri, de vârsta ta."

„Da, vă rog", spune Quentin. *Numai că nu asta vrea să spună ea,* se gândea. *Vrea pur și simplu ca lucrul acesta să fie povestit odată.* Era încă devreme. Mai avea în buzunar biletul pe care-l primise din mâna unui băiețaș negru puțin înainte de amiază, prin care îl invitase să vină s-o vadă – invitație stranie, concepută în tonuri rigid convenționale, care era în realitate o poruncă, aproape dintr-o altă lume – foaia îngălbenită de hârtie de scrisori învechită, de bună calitate, acoperită cu scrisul curat, decolorat, crispat, în care, datorită uimirii pe care i-o trezise o invitație venind din partea unei femei de trei ori mai în vârstă decât el și pe care o cunoștea de când se născuse fără să fi schimbat cu ea o sută de cuvinte sau poate numai datorită faptului că el n-avea decât douăzeci de ani, nu înțelesese că se dezvăluia un caracter rece, neîmblânzit și chiar nemilos. Ascultase de această chemare îndată după masa de prânz, străbătând pe jos jumătatea de milă dintre casa lui și a ei prin arșița uscată, prăfuită a începutului de septembrie și apoi intrând în casă. Și casa era parcă mai mică decât propria ei mărime – avea un singur cat – nezugrăvită de mult și cam sordidă, dar păstrându-și un aer, o calitate de rezistență mohorâtă ca și cum asemenea stăpânei sale fusese creată să se potrivească cu o lume în toate privințele mai mică decât cea în care se găsea și s-o completeze. Acolo, în semiîntunericul holului oblonit, unde aerul era încă și mai fierbinte decât afară, ca și cum ar fi închis ca într-un mormânt toate suspinele timpului lent, încărcat de căldură, mereu reîntorcându-se în acești patruzeci și cinci de ani, silueta firavă, înveșmântată în negru care nici măcar nu foșnea, cu triunghiul stins de dantel[la încheieturile mâinilor și la gât, cu chipul cețos privindu-i cu o expresie gânditoare, insistentă, intensă, îl aștepta ca să-l invite înăuntru.

Pentru că ea vrea ca lucrul acesta să fie povestit, se gândea el, *astfel*

ca oamenii pe care ea n-are să-i vadă niciodată şi al căror nume n-are să-l audă niciodată şi care n-au auzit niciodată de numele ei şi n-au văzut-o niciodată la faţă să citească despre lucrurile astea şi să afle în sfârşit pentru ce ne-a lăsat Dumnezeu să pierdem războiul: pentru că numai plătind cu sângele bărbaţilor noştri şi cu lacrimile femeilor noastre a putut El să-l stăpânească pe acest demon şi să-i şteargă şi semnţia de pe faţa pământului. Şi apoi, aproape îndată îşi spusese că nici acesta nu fusese motivul pentru care ea trimisese biletul, şi trimiţându-l, de ce lui, întrucât dacă ea ar fi vrut doar ca lucrul acesta să fie povestit, scris şi chiar tipărit, n-ar fi avut nevoie să cheme pe nimeni – era o femeie care chiar pe vremea când tatăl lui (al lui Quentin) fusese tânăr îşi crease o reputaţie de poetă de frunte a oraşului şi a ţinutului publicând pentru lista de abonaţi, solemnă şi destul de sărăcăcioasă, a ziarului local, poeme, ode, eulogii şi epitafuri, smulse dintr-o hotărâre amară şi implacabilă de a nu se recunoaşte înfrântă.

Dar aveau să mai treacă trei ceasuri până să afle pentru ce îl chemase, pentru că o parte a povestirii, prima, parte a povestirii, Quentin o cunoştea dinainte. Era o parte din experienţa sa de douăzeci de ani în care respirase acelaşi aer şi-l ascultase pe tatăl său vorbind despre acest Sutpen; o parte din experienţa de optzeci de ani a oraşului – Jefferson – în care respiraseră acelaşi aer pe care chiar şi omul acela îl respirase între această după-amiază de septembrie a anului 1909 şi acea dimineaţă de duminică din iunie 1833 când el intrase călare pentru întâia dată în oraş venind dintr-un trecut de nedesluşit şi-şi însuşise pământul nimeni nu ştia exact cum şi-şi construise casa, conacul, după toate aparenţele fără niciun fel de resurse şi se căsătorise cu Ellen Coldfield şi concepuse cei doi copii – fiul care o făcuse văduvă pe fata care nici nu apucase să fie mireasă – şi-şi întregise astfel drumul care-i fusese menit în viaţă până la violentul (domnişoara Coldfield cel puţin ar fi spus meritatul) sfârşit. Quentin crescuse în aerul acesta; până şi numele oamenilor erau neschimbate şi aproape fără număr. Copilăria îi fusese plină de ele; trupul său însuşi era un hol pustiu răsunând de ecourile numelor sonore şi înfrânte; el nu era o fiinţă, o entitate, era o comunitate. Era o cazarmă plină de fantome încăpăţânate, cu privirile întoarse spre trecut, convalescente încă, chiar patruzeci şi trei de ani mai târziu, după frigurile prin care-şi vindecaseră boala, trezindu-se din aceste friguri fără ca măcar să-şi dea seama că împotriva frigurilor şi nu a bolii se luptaseră, privind cu o încăpăţânare recalcitrantă înapoi dincolo de acele friguri, spre boala propriu-zisă, cu regret real, slăbite încă de friguri dar izbăvite de boală şi fără măcar să fi înţeles că această izbăvire era aceea a neputinţei.

(„Dar de ce să-mi povestească mie?" îi spunea tatălui său în

aceeași seară, întors acasă, când ea îl lăsase să plece în cele din urmă după ce-i promisese că se va reîntoarce s-o ia cu docarul; „de ce să-mi povestească mie despre asta? Ce mă interesează pe mine dacă țărâna pământului sau ce-o fi fost s-a săturat până la urmă de el și s-a întors împotriva lui și l-a stârpit? Ce dacă i-a stârpit și familia ei pe deasupra? Până la urmă, într-o zi, are să se răzvrătească și împotriva noastră și o să ne distrugă și pe noi, chiar dacă ne cheamă sau nu și pe noi Sutpen sau Coldfield."

„Ha", spuse domnul Compson. „Acum mulți ani noi ăștia din Sud am făcut din femeile noastre niște doamne. Pe urmă a venit războiul și a făcut din doamnele noastre niște fantome. Așa că acum ce mai putem face, noi care suntem niște gentlemeni, decât să le ascultăm, ca pe niște fantome?" Pe urmă, mai spuse, „Vrei să știi chiar motivul adevărat pentru care te-a ales pe tine?" Ședeau pe veranda din față după masa de seară, așteptând să se facă vremea să plece Quentin spre ea.

„Pentru că are nevoie de cineva care să meargă alături de ea – un bărbat, un gentleman, și totuși unul destul de tânăr încă pentru ca să facă exact ce dorește ea să facă, și în felul în care vrea ea să fie făcut. Și te-a ales pe tine pentru că bunicul tău a fost singura ființă pe care Sutpen ar fi putut-o considera ca fiindu-i aproape prieten în tot ținutul acesta, și pentru că-și închipuie probabil că Sutpen i-ar fi putut spune bunicului tău ceva despre el însuși și despre ea, despre logodna aceea care n-a logodit pe nimeni, despre promisiunea aceea care n-a reușit să lege pe nimeni. Poate că i-ar fi spus bunicului tău chiar motivul pentru care în cele din urmă ea a refuzat să se mărite cu el. Și că bunicul tău mi-ar fi spus mie și că eu ți-aș fi spus ție. Așa că, într-un fel, toată chestia asta, indiferent de ce se mai întâmplă acolo în seara asta, are să rămână în familie; și cu scheletul (dacă e-ntr-adevăr vreun schelet) bine ascuns în dulap mai departe. Ar putea chiar să creadă că dacă n-ar fi fost vorba de prietenia asta între el și bunicul tău, Sutpen n-ar fi fost niciodată în stare să pună piciorul aici, și că dacă n-ar fi reușit să pună piciorul aici, nu s-ar fi putut căsători niciodată cu Ellen. Așa că poate că ea te consideră pe tine răspunzător, măcar în parte, prin ereditate, pentru ceea ce i s-a întâmplat ei și familiei ei prin el.")

Oricare ar fi fost motivul pentru care îl alesese pe el, fie că era acesta sau altul, se gândea Quentin, îi trebuia mult timp să ajungă să-l spună. Și în vremea asta, ca și cum în proporție inversă cu glasul care se pierdea mereu, fantoma invocată astfel a bărbatului pe care ea nu putea nici să-l ierte și nici să se răzbune începea să dobândească o calitate aproape de concretețe, de permanență. Închisă și învăluită în propriile ei efluvii infernale, în aura sa de neregenerare, această stafie sta acolo, gânditoare, (visa, gândea, părea să aibă o anumită știință, ca și cum, lipsită de liniștea – ea,

oricum invulnerabilă la oboseală – pe care ființa acum vorbind nu dorea să i-o dăruiască, ar mai fi rămas încă definitiv în afară de puterea ei, a vorbitoarei, de a o mai răni sau știrbi) înfășurată, stafia, în acea stare liniștită și acum inofensivă și nici măcar foarte atentă la ce se petrecea în jur – ființa aceea asemenea unui căpcăun și care, pe măsură ce glasul domnișoarei Coldfield continua să vorbească, emana din sine în fața ochilor lui Quentin pe cei doi copii, și ei pe jumătate căpcăuni, toți trei constituind un fundal de umbră pentru cea de a patra. Aceasta era mama, sora cea moartă, Ellen; acea Niobe neînlăcrimată care concepuse cu demonul într-un soi de coșmar, și care chiar în viață se mișcase însă lipsită de viață și purtase doliul însă fără să plângă, și acum era învăluită într-un aer de liniștită și nepretențioasă dezolare, nu ca și cum le-ar fi supraviețuit celorlalți sau ar fi murit cea dintâi, ci ca și cum n-ar fi fost niciodată cu adevărat vie. Quentin avea impresia că îi vede, pe toți patru aranjați într-un grup de familie convențional cum se obișnuia în vremea aceea, cu o respectabilitate convențională și lipsită de viață, văzuți acum așa cum însăși fotografia ștearsă și învechită ar fi fost văzută, mărită și atârnată pe perete în spatele și deasupra glasului și de a cărei prezență stăpâna glasului însăși nici n-ar fi știut, ca și cum ea (domnișoara Coldfield) nici n-ar fi văzut vreodată acea încăpere – o fotografie, un grup care chiar pentru Quentin ar fi avut o însușire stranie, contradictorie și bizară; nu chiar cu totul ușor de înțeles, și nici (chiar pentru un tânăr de douăzeci de ani) așa cum ar fi fost de așteptat să se înfățișeze – un grup, din care ultimul murise de douăzeci și cinci de ani, iar primul de cincizeci, invocat acum în semiîntunericul cu aer stătut al unei case moarte între neiertarea posomorâtă și neîmblânzită a unei femei bătrâne și ascultarea inertă a unui tânăr de douăzeci de ani care-și spunea chiar în timp ce asculta glasul *Poate că e nevoie să cunoști pe cineva cumplit de bine ca să-l poți iubi, dar când ai urât pe cineva de patruzeci și trei de ani înseamnă că-l cunoști al dracului de bine și poate că e mai bine așa, poate că e mai frumos astfel pentru că după patruzeci și trei de ani acel cineva nu-ți mai poate face nicio surpriză, nu te mai poate face nici să simți o mare mulțumire nici să te împingă până la nebunie.* Și poate că ea (vocea, vorbirea, uimirea neîncrezătoare și de nesuportat) fusese odinioară un țipăt din inimă, se gândea Quentin, odată de demult, când ea fusese fată tânără – un țipăt de refuz tineresc și neîmblânzit al părerii de rău, o acuzație aruncată în fața împrejurării oarbe și a întâmplării crâncene; însă nu acum: acum numai trupul femeiesc singuratic, respins, îmbătrânit, în luptă de patruzeci și trei de ani cu vechea insultă, străvechea neiertare rănită și trădată de ultima și desăvârșita injurie care fusese moartea lui Sutpen: „N-a fost un gentleman. N-a fost măcar un gentleman. A sosit aici cu un cal și două pistoale și cu un nume de care nimeni nu mai auzise până

atunci, și nici nimeni nu putea ști că ar fi fost numele lui adevărat, după cum nu putea ști dacă acel cal sau chiar pistoalele erau cu adevărat ale lui, căutând un loc în care să se ascundă, și ținutul Yoknapatawpha i l-a pus la dispoziție. A căutat chezășia unor oameni cu greutate în spatele cărora să se baricadeze față de alți străini care mai târziu ar fi putut să vină la rândul lor să-l caute, și Jeffersonul i-a dat și asta. Pe urmă a avut nevoie de o situație respectabilă, de pavăza pe care să i-o ofere o femeie respectabilă, pentru a-și face situația de neatacat chiar de către oamenii care-i acordaseră protecția în ziua inevitabilă și în ceasul inevitabil când chiar și ei ar fi trebuit să se ridice împotriva lui cu dispreț și oroare și suferință a mândriei; și tatăl meu și al lui Ellen i-a dat și asta. O, nu vreau să-i iau apărarea lui Ellen: o proastă romantică și care n-avea decât tinerețea și lipsa de experiență s-o facă iertată – și măcar dacă ar fi avut și atâta; o proastă romantică și oarbă și mai târziu o femeie și o mamă proastă și oarbă când nici nu mai avea tinerețea și lipsa de experiență care s-o scuze, când zăcea pe moarte în casa pentru care își vânduse și mândria și liniștea și nimeni alături decât fiică-sa care era ca și văduvă fără să fi fost vreodată mireasă și care, trei ani mai târziu, avea bineînțeles să ajungă văduvă fără să fi fost nimic înainte de asta, și fiul își renegase până și acoperișul sub care se născuse și sub care avea să se mai întoarcă doar o singură dată înainte de a dispărea pentru totdeauna, și atunci ca asasin și aproape ca fratricid; iar el, făptura demoniacă și diavolul, undeva în Virginia, în război, acolo unde erau cele mai bune șanse din lume ca pământul să scape în sfârșit de el, și totuși Ellen și cu mine, amândouă, știind că avea să se întoarcă, știind că și ultimul om din armata noastră avea să cadă înainte ca vreun glonte sau obuz să-l întâlnească pe el; și eu doar un copil, un copil bagă de seamă, cu patru ani mai tânără decât propria mea nepoată pe care mi se ceruse s-o salvez, spre mine să se întoarcă Ellen să-mi spună, «Apăr-o. Scap-o pe Judith cel puțin.» Da, o proastă oarbă și romantică, și care nici măcar n-a stăpânit acea sută de mile de plantație care după toate aparențele îl convinsese pe tatăl nostru și nici casa aceea mare și nici conștiința că avea zi și noapte sclavi gata să-i asculte poruncile, ceea ce o împăcase, pentru ca să nu spun că o convinsese, pe mătușa ei. Nu: doar chipul unui bărbat care într-un fel reușise să-și dea aere chiar și călare – un om despre care după cât știa orișicine (inclusiv tatăl care avea să-i dea propria lui fiică în căsătorie) sau n-avea pur și simplu trecut sau nu-ndrăznea să și-l mărturisească – un om care a intrat în oraș călare venind nu se știe de unde cu un cal și două pistoale și o droaie de fiare sălbatice pe care le strânsese singur pentru că și în ghearele spaimei era mai puternic decât ar fi fost ei vreodată în locurile păgânești de unde fugise el, și cu arhitectul acela franțuz care arăta ca și cum ar fi fost hăituit și prins el însuși

de negri – un om care fusese fugărit până aici și se ascunsese, se pitise în spatele unei situații respectabile, în spatele acelei sute de mile pătrate de pământ pe care o luase de la un trib de indieni ignoranți, nimeni nu știe exact în ce fel, și cu o casă mare cât un tribunal în care a locuit timp de trei ani fără ușă sau fereastră sau pat înăuntru și căreia totuși îi spunea Suta lui Sutpen ca și cum ar fi fost un domeniu nobiliar acordat pentru veșnicie de un rege bunicului, străbunicului său – având o casă, o situație: o soție și o familie pe care, fiindu-i necesare pentru a se ascunde în spatele lor, le acceptase împreună cu restul situației respectabile întocmai așa cum ar fi acceptat neplăcerea sau chiar suferința necesară de la niște spini și scaieți într-un tufiș, dacă un tufiș i-ar fi putut acorda protecția pe care o dorise.

„Nu: nici măcar un gentleman. Căsătoria cu Ellen, cu zece mii de Ellen n-ar fi putut să facă din el un gentleman. Nu că ar fi dorit să fie gentleman, sau măcar să fie luat ca atare. Nu. Asta, nici nu-i era necesar, întrucât el n-avea nevoie decât de numele lui Ellen și al tatălui nostru pe un certificat de căsătorie (sau pe orice alt brevet de respectabilitate) pe care oamenii să-l poată vedea și citi tot așa cum ar fi avut nevoie de semnătura tatii (sau a oricărei alte persoane cu prestigiu) pe o poliță, pentru că tata știa cine fusese propriul lui tată în Tennessee și cine fusese propriul său bunic în Virginia și vecinii noștri și oamenii în mijlocul cărora trăiam știau că noi știm și știam că ei știu că noi știm și știam că ei ne-ar fi crezut când le-am fi spus din ce familie și de unde veneam chiar dacă i-am fi mințit spunându-le, tot așa cum oricine n-ar fi avut nevoie decât să-i arunce o singură privire și să știe că el ar fi mințit când ar fi spus din ce familie și de unde și de ce venise încoace din însuși faptul că după toate aparențele trebuise să refuze până atunci să spună ceva în privința asta. Și însuși faptul că fusese nevoit să-și aleagă o situație respectabilă pentru ca să se ascundă în spatele ei constituia o dovadă suficientă (dacă ar mai fi avut nevoie cineva de o dovadă) pentru faptul că lucrul de care fugise trebuie să fi fost exact contrariul unei situații respectabile și ceva prea întunecat pentru ca să se vorbească despre asta. Pentru că era prea tânăr. Avea doar douăzeci și cinci de ani și un bărbat de douăzeci și cinci de ani nu se apucă de bunăvoie de munca și privațiunile de a defrișa un pământ virgin și de a-și crea o plantație într-un ținut nou doar de dragul banilor; nu un bărbat tânăr fără vreun trecut de care să nu-i fie frică să vorbească, în statul Mississippi în anul 1833, când fluviul era plin de vapoare încărcate cu imbecili bețivi plini de diamante care n-aveau altă grijă decât cum să scape de bumbacul și de sclavii de pe propriile lor plantații înainte de a ajunge la New Orleans – nu când asemenea ocazii erau doar la cale de o noapte călare și când singurul impediment nu-l constituiau decât ceilalți escroci de pe-acolo și

riscul de a fi aruncat peste bord pe un banc de nisip sau, în cel mai rău caz, de a fi spânzurat. Și nici nu era fiul mai tânăr al vreunei familii trimis de-acasă din vreun vechi ținut patriarhal din Virginia sau Carolina cu negrii care mai prisoseau ca să-și întemeieze o nouă plantație, pentru că oricine n-avea decât să arunce o singură privire la negrii cu care sosise ca să poată spune liniștit că aceștia poate că veneau (cum chiar și veniseră probabil) dintr-o țară mai străveche decât Virginia sau Carolina, doar că nu dintr-o țară liniștită și pașnică. Și oricine n-avea decât să-l privească o singură dată în față ca să știe că el dacă ar fi putut și-ar fi ales fluviul și chiar certitudinea șireangului de preferință față de ceea ce se apucase să facă chiar dacă ar fi știut că avea să găsească aur îngropat așteptându-l pe pământurile pe care și le cumpărase.

„Nu. Nu vreau să-i iau apărarea lui Ellen după cum nu vreau să-mi iau mie apărarea. Cu atât mai puțin mie, pentru că am avut timp douăzeci de ani să-l cunosc, în timp ce Ellen n-a avut decât cinci. Și nici măcar acești cinci ani ca să-l cunoască ci doar ca să audă dintr-a doua mână ce făcea, și nici chiar ca să audă mai mult de jumătate din tot adevărul, întrucât după cât se pare cam jumătate din lucrurile pe care el le făcea cu adevărat în toată vremea aia nici nu erau cunoscute de nimeni, și jumătate din restul lucrurilor erau chestii pe care niciun bărbat n-ar fi îndrăznit să i le repete propriei lui soții, cu atât mai puțin unei fete tinere; a venit aici și și-a întocmit o fațadă care a durat cinci ani și Jeffersonul i-a plătit pentru distracția oferită, cel puțin acoperindu-l, în sensul că n-a povestit femeilor din oraș ce făcea el cu adevărat. Însă realitatea e că eu avusesem la dispoziție toată viața ca să învăț să-l cunosc, pentru că, după cât se pare și din ce motive Cerul n-a socotit nimerit să dezvăluie, viața mea a fost menită să ia sfârșit într-o după-amiază de aprilie acum patruzeci și trei de ani, întrucât nimeni din cine a avut măcar atât de puțin lucru căruia să-i poată spune viață cât avusesem eu până atunci n-ar mai numi viață ce am avut eu de atunci încoace. Văzusem ce i se întâmplase lui Ellen, soră-mea. Am văzut-o, aproape o pustnică, privind cum cresc cei doi copii de la început blestemați și pe care era neputincioasă să-i mai salveze. Am văzut ce preț a trebuit să plătească în schimbul casei și mândriei ei; am văzut polițele pe mândrie și pe mulțumire sufletească și pe liniște și pace și toate celelalte pe care a trebuit să-și pună semnătura când a intrat în biserică în acea seară, și cum au început să vină pe rând la scadență. Am văzut cum căsătoria lui Judith a fost interzisă fără motiv sau fără umbra unei justificări sau scuze; am văzut-o pe Ellen murind, și nimeni alături de ea în afară de mine, un copil, spre care ea să se întoarcă să o roage să-i apere copilul care-i mai rămăsese; l-am văzut pe Henry repudiindu-și casa și moștenirea și apoi reîntorcându-se și în adevăratul înțeles al

cuvântului aruncând trupul însângerat al iubitului surorii lui pe trena rochiei ei de mireasă; l-am văzut pe omul acela întorcându-se – izvorul și capul răutăților și relelor, el care-și supraviețuise tuturor victimelor – care zămislise doi copii nu numai ca să se distrugă unul pe altul și propria lui seminție, ci și seminția mea de asemenea, și totuși am consimțit să mă mărit cu el.

„Nu. N-am să încerc să-mi iau apărarea. N-am să spun că eram prea tânără, întrucât ce făptură din Sud începând din 1861, bărbat, femeie, negru sau catâr, ar mai îi avut vreme sau prilej nu numai să fi fost tânără, dar să fi auzit măcar ce înseamnă să fii tânăr de la cei care fuseseră cu adevărat. N-am să vorbesc despre prilejuri sau înclinații: de faptul că eu, o fată tânără și la vârsta măritișului și într-o vreme când cei mai mulți dintre bărbații tineri pe care în mod obișnuit i-aș fi cunoscut erau morți pe câmpurile de bătaie ale înfrângerilor, trăisem timp de doi ani sub același acoperiș cu el. N-am să vorbesc despre necesitățile materiale: despre faptul că, orfană și fată tânără și lipsită de orice mijloace, m-am îndreptat în mod firesc nu pentru ocrotire ci pur și simplu pentru hrana cea de toate zilele spre singura mea rudă; spre familia surorii mele moarte; deși sfidez pe oricine să mă condamne, pe mine, o orfană în vârstă de douăzeci de ani, o fată tânără fără niciun fel de resurse, care ar fi trebuit să-și dorească nu numai să-și justifice situația, ci și să apere onoarea unei familii în care femeile nu și-au văzut niciodată pusă la îndoială cinstea, pentru că a acceptat soluția onorabilă a căsătoriei cu bărbatul de la care era silită să-și primească hrana spre a putea subzista. Și mai ales, nu vreau să mă apăr pe mine: o fată tânără ieșind dintr-un holocaust care-i răpise părinții, siguranța, totul, care văzuse tot ceea ce până atunci fusese viața ei cum se prăbușește în ruine la picioarele câtorva făpturi cu chip de oameni dar cu nume și personalități de eroi – o fată tânără, spun, împinsă în contact de zi cu zi și ceas cu ceas cu unul dintre acești bărbați care, în ciuda a ceea ce putuse să fi fost la un anumit moment dat și în ciuda a ceea ce ea ar fi putut crede sau chiar știi despre el, se luptase timp de patru ani aureolat de onoare pentru pământul și tradițiile pământului pe care se născuse ea. Și bărbatul care făcuse aceasta, oricât de ticălos și prefăcut ar fi putut fi, ar fi avut și el în ochii ei, chiar dacă numai prin asocierea de ceilalți, statura și personalitatea unui erou, ieșind și el din același holocaust în care suferise și ea, neavând nimic altceva cu care să întâmpine ce mai pregătea viitorul pentru ținuturile din Sud decât mâinile goale și sabia, pe care cel puțin nu și-o predase niciodată, și ordinele de zi pe armată pentru vitejie semnate de comandantul său suprem înfrânt. O, a fost un om curajos, n-am negat niciodată aceasta. Dar faptul că noi, cauza noastră, viața și speranțele noastre viitoare și mândria noastră trecută au trebuit să fie puse în balanță cu asemenea oameni care să

le apere – oameni de curaj și putere, dar lipsiți de milă sau de onoare. Mai e de mirare că Domnul a găsit cu cale să ne lase să pierdem?"

„Nu, vă rog", spuse Quentin.

„Și că a trebuit să fie tocmai tatăl nostru, al meu și al Ellenei dintre toți cei pe care-i cunoștea el, dintre toți cei care se duceau acolo să bea și să joace cărți cu el și să-l privească luptându-se cu negrii lui sălbatici, și ale căror fete ar fi putut el să le câștige la jocul de cărți. Că a trebuit să fie tatăl nostru. Cum de s-a putut el apropia de tata, ce aveau ei comun; ce ar fi putut fi între ei în afară de simpla politețe dintre doi oameni întâmplător întâlnindu-se pe stradă, între un om venind nu se știe de unde sau neîndrăznind să spună de unde și tatăl nostru; ce ar fi putut să fie între un om ca acesta și tata – un epitrop metodist, un negustor care nici nu era bogat și care nu numai că n-ar fi putut face nimic pe lume pentru a-și îmbunătăți perspectivele sau spori averea dar nici măcar, oricât și-ar fi bătut capul, n-ar fi găsit printre bunurile lui ceva pe care celălalt să și-l fi dorit, sau pe care să-l fi acceptat ca pe un lucru găsit pe stradă – un om care nu stăpânea nici pământuri nici sclavi decât doi servitori în casă pe care îi eliberase îndată ce-i dobândise, îi cumpărase, care nici nu bea nici nu vâna nici nu juca cărți – ce ar fi putut fi comun între tata și un om despre care știu sigur că n-a intrat într-o biserică în Jefferson decât de trei ori în toată viața lui – o dată când a văzut-o prima oară pe Ellen, o dată când a făcut repetiția ceremoniei de nuntă, și o dată când au făcut nunta – un om la care ajungea să arunci o privire ca să înțelegi că, chiar dacă după cât se părea acum nu mai avea deloc, fusese obișnuit să aibă bani și care intenționa să mai aibă iarăși bani și fără să-și facă niciun scrupul în legătură cu felul cum avea să-i dobândească – și ca tocmai omul acesta s-o întâlnească pe Ellen în biserică. În biserică, bagă de seamă, ca și cum ar fi fost o fatalitate, un blestem pe familia noastră și Dumnezeu însuși ar fi avut grijă să fie dus până la capăt și sorbit până la ultima picătură. Da, o fatalitate, un blestem asupra Sudului și asupra familiei noastre, ca și cum din cauză că vreun strămoș al nostru ar fi ales să-și stabilească stirpea pe niște pământuri alese pentru damnare și deja condamnate, dacă nu cumva n-a fost familia noastră, înaintașii tatălui nostru, cei care-și atrăseseră blestemul asupra lor cu mulți ani înainte și fuseseră siliți de Providență să se stabilească pe pământul și în vremea de la început blestemate. Așa că nici eu, un copil încă prea mic ca să știu prea multe despre asta, deși Ellen era sora mea și Henry și cu Judith nepoții mei, nici eu n-aveam voie să mă duc acolo decât atunci când tata sau mătușă-mea mergeau cu mine și nici n-aveam voie să mă joc cu Henry sau cu Judith decât acasă (și asta nu din cauză că eram cu patru ani mai mică decât Judith și cu șase ani mai mică decât Henry; căci către

cine altcineva decât către mine se întorsese Ellen pe patul de moarte şi-mi spusese «Apără-i»?) – până şi eu mă întrebam ce a putut face oare tatăl nostru sau tatăl lui înainte de a se fi căsătorit cu mama pentru ca Ellen şi cu mine să trebuiască să plătim amândouă neajungând doar una din noi, ce crimă fusese săvârşită care să lase familia noastră apăsată de blestem ca să ajungă instrumentul nu numai al năruirii acestui om, ci şi a năruirii noastre."

„Da, vă rog", spuse Quentin.

„Da", spuse glasul mohorât şi calm de dincolo de nemişcatul triunghi de dantelă înceţoşată; şi acum, printre spectrele visătoare şi pitoreşti, lui Quentin i se părea că vede alcătuindu-se silueta unei fetiţe, în fustiţă şi pantalonaşi cocheţi, cu codiţe lucioase, frumos aşezate, ca de pe vremurile de demult moarte. Părea că se ridică în vârful picioarelor, pândind din spatele gărduţului de lemn al unei curţi sau grădini mohorâte şi modeste privind spre cine ştie ce lume de căpcăuni dincolo de o străduţă liniştită de sat, cu aerul pe care-l au copiii născuţi prea târziu în viaţa părinţilor lor şi condamnaţi să urmărească purtarea omenească prin nebuniile complexe şi inutile ale adulţilor – un aer de Casandră, lipsit de umor şi profund şi solemn profetic cu totul disproporţionat cu vârsta reală chiar a unui copil care nu fusese niciodată tânăr. „Pentru că m-am născut prea târziu. M-am născut cu douăzeci şi doi de ani prea târziu – un copil pentru care din discuţiile prinse de la cei mari chipurile propriei mele surori şi ale copiilor propriei mele surori ajunseseră să pară chipurile unor personaje de poveste cu căpcăuni ascultată între masa de seară şi culcare cu mult înainte de a fi fost destul de mare ca să mi se dea voie să mă joc cu ei, şi către care cu toate acestea soră-mea a trebuit să se întoarcă atunci când trăgea să moară, când unul dintre copii îi dispăruse şi blestemat deja să ajungă un asasin iar cealaltă condamnată să ajungă văduvă înainte chiar de a fi apucat să fie mireasă, ca să-i spună, «Apără-o pe ea cel puţin. Cel puţin salveaz-o pe Judith.» Un copil, însă al cărui instinct copilăresc sigur l-ar fi putut face să dea un răspuns pe care înţelepciunea matură a părinţilor se părea că nu le permisese să-l dea: «S-o apăr? De cine şi de ce anume? El le-a dat viaţă doar; nu mai are nicio nevoie să le mai facă alt rău. De ei înşişi au nevoie să fie apăraţi.»"

Ar fi trebuit să fie mai târziu decât era; ar fi trebuit să fie târziu, şi eu toate acestea dungile gălbui de soare palpitând de fire de praf nu urcaseră mai sus pe peretele impalpabil de întunecime care-i despărţea unul de altul; soarele parcă nici nu se mişcase. Toată această convorbire i se părea (lui, lui Quentin) să se împărtăşească din calitatea sfidând logica şi raţiunea a unui vis despre care cel care doarme ştie că trebuie să se fi petrecut, complet şi născut mort, într-o singură secundă, şi care totuşi prin însăşi calitatea de care depinde pentru a-l împinge pe cel adormit spre credulitate – fie ea

oroare sau plăcere sau uimire – depinde tot atât de total de recunoașterea formală și de acceptarea timpului scurs și încă scurgându-se la fel ca muzica sau o istorisire scrisă. „Da, m-am născut prea târziu. Am fost un copil care avea să-și amintească de cele trei chipuri (și de al lui, de asemenea) așa cum le văzuse prima dată în acea primă dimineață de duminică când tot orașul a înțeles în sfârșit că el transformase drumul de la Suta lui Sutpen până la biserică într-o pistă de întrecere. Aveam trei ani pe atunci, și fără îndoială că-i mai văzusem până atunci; trebuie să-i mai fi văzut. Dar nu-mi aduc aminte. Nu-mi aduc aminte nici măcar s-o mai fi văzut vreodată pe Ellen înainte de acea duminică. Era ca și cum soră-mea cu care n-aș mai fi dat niciodată ochii, care înainte ca eu să mă fi născut dispăruse în castelul unui căpcăun sau al unui duh rău, avea acum să se întoarcă printr-o dispensă de o singură zi în lumea pe care o părăsise, și eu un copil de trei ani, care mă sculasem devreme pentru această ocazie, gătită și cu părul cârlionțat ca pentru sărbătoarea de Crăciun, pentru un prilej mai festiv chiar decât Crăciunul, întrucât acum acest căpcăun sau duh rău consimțise de dragul soției și copiilor să vină la biserică, să le permită lor cel puțin să se apropie până în vecinătatea mântuirii, să-i dea cel puțin o șansă lui Ellen să-l înfrunte pentru sufletele copiilor pe un câmp de bătaie unde putea să fie sprijinită nu numai de Cel de Sus ci și de familia ei și de oamenii asemenea ei; da, o clipă supunându-se chiar și el mântuirii, sau chiar dacă nu, cel puțin adoptând o clipă un spirit cavaleresc chiar dacă neacceptând să se căiască. La asta mă așteptam. Și asta e ceea ce am văzut pe când stam acolo în picioare în fața bisericii între tata și mătușa noastră și așteptam șareta să sosească pe drumul acela lung de douăsprezece mile. Și deși cred că mai văzusem pe Ellen și copiii înainte, aceasta este viziunea primei mele întâlniri cu ei pe care am s-o duc cu mine până la moarte: o imagine scurtă ca a trombei unui uragan, șareta și fața albă și înaltă a lui Ellen înăuntru și cele două copii ale feței lui în miniatură de o parte și de alta a ei, și pe capră chipul și dinții negrului sălbatic care mâna caii, și el, cu chipul întocmai ca cel al negrului în afară de dinți (asta din cauza bărbii, desigur) – toți într-un vârtej tunător, într-o furie de cai dezlănțuiți și cu ochii sălbatici galopând într-un nor de praf.

„O, erau destui care să parieze cu el, să-i dea apă la moară, să facă din așa ceva o întrecere; ora zece dimineața într-o duminică, și șareta gonind pe două roți chiar până-n ușa bisericii cu negrul acela sălbatic în hainele de duminică arătând exact ca un tigru de circ în halat de pânză și cu joben pe cap, și Ellen fără nicio picătură de sânge în obraz, ținându-i pe cei doi copii care nici nu plângeau și care nici n-aveau nevoie să fie ținuți, așezați de o parte și de alta, perfect nemișcați și purtând pe fețe monstruozitatea copilărească

pe care pe vremea aceea nu ajunseserăm s-o înțelegem pe de-a întregul. O, da, erau mulți cei care să-l ajute, care să parieze pentru el; nici chiar el n-ar fi putut să facă o cursă de cai fără să aibă împotriva cui să alerge. Pentru că nici măcar opinia publică nu reușea să-l oprească, nici bărbații ale căror soții și ai căror copii ar fi putut fi în trăsurile pe care el să le răstoarne în șanțuri; ci numai pastorul, vorbindu-i în numele femeilor din Jefferson și din ținutul Yoknapatawpha. Așa că el a încetat să mai vină la biserică; acum duminica dimineață nu mai erau decât Ellen cu copiii în șaretă, și știam că cel puțin n-aveau să mai fie pariuri, pentru că nimeni n-ar mai fi putut spune dacă într-adevăr mai era vorba sau nu de o întrecere, căci acum, fața lui nemaifiind acolo, era doar cea a negrului absolut inscrutabilă cu dinții sticlindu-i puțin, astfel că acum nu mai puteam ști dacă era vorba de o întrecere sau de o fugă, (și dacă mai era vreo expresie de triumf, asta se mai afla doar pe fața rămasă acolo la douăsprezece mile în spate la Suta lui Sutpen) și nici măcar n-avea nevoie să se arate el însuși sau să fie de față. Negrul era acum cel care, atunci când depășea un alt echipaj, le vorbea cailor acelei trăsuri ca și propriilor săi cai – ceva fără cuvinte, neavând probabil nevoie de cuvinte, în limba aceea în care ei înșiși dormiseră în noroaiele mlaștinilor și pe care o aduseseră din mlaștinile întunecoase unde îi găsise el și-i trăsese până aici – și praful, ropotul de tunet, trăsura sosind într-un vârtej până la ușa bisericii în timp ce femeile și copiii se răspândeau țipând din fața ei și bărbații își apucau de căpăstru caii propriilor lor trăsuri. Și negrul îi lăsa pe Ellen și pe copii să coboare și ducea apoi trăsura în spate și bătea caii; s-a găsit o dată chiar un nebun care să încerce să se amestece, la care negrul s-a întors spre el cu biciul ridicat și cu dinții arătându-i-se puțin printre buze și a spus: «Așa spune stăpânul, așa fac. N-ai decât să-i spui stăpânului.»

„Da. De ei, de ei înșiși. Și de data aceea nici măcar n-a mai fost pastorul. Ellen a fost. Mătușă-mea și cu tata stăteau de vorbă și eu am intrat în cameră și mătușă-mea a spus, «Du-te și te joacă», deși chiar dacă n-aș fi putut să aud prin ușă niciun cuvânt, aș fi putut să le repet întreaga conversație: «Fata ta, propria ta fiică», spunea mătușă-mea; și tata: «Da. E fata mea. Când o să vrea să mă amestec o să-mi spună ea.» Pentru că în acea duminică, atunci când Ellen și copiii au ieșit la ușa din față, nu le mai aștepta trăsura, ci faetonul lui Ellen cu iapa bătrână și blândă pe care o mâna ea de obicei și băiatul de grajd pe care-l cumpărase el în locul negrului celui sălbatic. Și Judith a aruncat doar o singură privire spre faeton și a înțeles ce însemna asta și a început să țipe, țipând și dând din picioare în timp ce o duceau înapoi în casă și o dezbrăcau și o puneau în pat. Nu, el nu era de față. Și nici nu pretind că ar fi fost un chip triumfător la pândă în spatele vreunei perdele la vreo

fereastră. Probabil că el însuși ar fi fost la fel de uimit ca și noi întrucât trebuia să ne dăm seama acum că aveam de-a face cu ceva mai mult decât capriciul sau chiar isteria unui copil; că fața lui rămăsese toată vremea în trăsură; că Judith, o fetiță de șase ani, fusese aceea care-l îndemnase și-i permisese negrului să gonească astfel caii. Nu Henry, bagă de seamă; nu băiatul, ceea ce ar fi fost și așa destul de grav, ci Judith, fetița.

„De îndată ce tata și cu mine am trecut pe poartă în acea după-amiază și am pornit-o pe alee spre casă, am început să simt. Era ca și cum în liniștea și pacea acelei după-amiezi de duminică țipetele copilului mai dăinuiau, mai întârziau, acum nu ca niște sunete ci ca ceva pe care pielea trupului însăși ar fi putut-o asculta, sau părul de pe creștetul capului. Dar n-am întrebat chiar de la început. Pe vremea aceea tocmai împlinisem patru ani; stătusem în brișcă alături de tata așa cum stătusem în picioare între el și mătușa noastră în fața bisericii în acea duminică dintâi când mă gătiseră special să vin s-o văd pe soră-mea și pe nepotu-meu și pe nepoată-mea pentru întâia dată, privind acum înspre casă. Mai fusesem înăuntru și înainte, bineînțeles, dar chiar și atunci, când am văzut-o după amintirile mele pentru întâia dată, mi se părea că știu exact cum avea să arate, tot așa cum mi se păruse că știu cum aveau să arate Ellen și Judith și Henry înainte ca eu să-i fi văzut în acea clipă de care aveam să-mi amintesc întotdeauna ca fiind prima dată. Nu, n-am întrebat nici chiar atunci, ci priveam spre casa aceea uriașă, liniștită, spunând, «În ce cameră e bolnavă Judith, tată?» cu acea aptitudine calmă a copiilor de a accepta inexplicabilul, deși acum știu că chiar de pe atunci mă întrebam ce văzuse Judith atunci când ieșise la ușa din față și văzuse faetonul în locul trăsurii, și pe băiatul cel blând de la grajd în locul negrului sălbatic: ce văzuse, în faetonul acela care nouă ni se păruse atât de nevinovat – sau, mai rău, ceea ce nu mai văzuse atunci când văzuse faetonul și începuse să țipe. Da, o după-amiază liniștită, moartă, fierbinte, de duminică, întocmai ca după-amiaza de astăzi; îmi amintesc și acum de liniștea desăvârșită a casei atunci când am intrat și din care am știut de la început că el lipsea fără să fi știut că era sub bolta de viță sălbatică bând împreună cu Wash Jones. Am știut doar, de îndată ce eu și tata am trecut pragul, că el nu era acolo; parcă dintr-o convingere aproape atotștiutoare, știind că el n-avea nevoie să mai stea să-și savureze triumful – și că, în comparație cu ceea ce avea să se mai întâmple, lucrul acesta de acum era doar ceva obișnuit, nedemn nici chiar de atenția noastră. Da, încăperea aceea liniștită, întunecată, cu obloanele trase și o negresă așezată lângă pat cu evantaiul și fața albă a lui Judith pe pernă cu o batistă îmbibată cu camfor pe frunte, adormită cum mi s-a părut mie atunci; poate că era chiar somn sau ceva care ar fi putut fi numit somn; și fața lui Ellen albă și calmă și

tata a spus, «Du-te afară și caută-l pe Henry și spune-i să se joace cu tine, Rosa», așa că eu m-am oprit imediat în afara ușii tăcute în holul de sus tăcut pentru că mi-era frica să mă îndepărtez chiar și de ea, pentru că auzeam liniștea de după-amiază de sabat a acelei case mai asurzitoare decât tunetul, mai puternică chiar decât un hohot de râs triumfător.

„«Gândește-te la copii», a spus tata.

„«Să mă gândesc?» a spus Ellen. «Dar ce altceva fac? Ce altceva fac nopțile stând trează decât să mă gândesc la ei?» Nici tata și nici Ellen n-au spus, întoarce-te acasă. Nu. Lucrurile astea s-au petrecut înainte de a fi ajuns la modă să-ți răscumperi greșelile întorcându-te cu spatele la ele și fugind de ele. Erau doar cele două glasuri liniștite în spatele ușii goale, care ar fi putut să discute despre vreo povestire apărută în vreo revistă; și eu, un copil, oprită foarte aproape de ușă, înfricoșată de prezența mea acolo dar și mai înfricoșată că aș fi putut să mă mișc de acolo, stând nemișcată lângă ușa aceea ca și cum aș fi încercat să mă topesc în lemnul întunecos și să devin invizibilă, ca un cameleon, ascultând spiritul viu, prezența acestei case, pentru că ceva din viața și suflarea lui Ellen intrase în aerul ei întocmai ca și ale lui, expirând acum cu sunetul prelung, neutru al victoriei și deznădejdii, dar și al triumfului și spaimei.

„«Îl iubești pe acest…» a spus tata.

„«Tată», a spus Ellen. Asta a fost tot. Însă în clipa aceea îi vedeam fața tot atât de limpede cum i-o vedea tata, cu aceeași expresie pe care o avusese în trăsură în prima duminică și în celelalte. Pe urmă a venit un servitor și a spus că brișca noastră a tras la scară.

„Da. De ei înșiși. Nu de el, nu de oricine altcineva, tot astfel cum nimeni nu i-ar fi putut salva, nici chiar el. Pentru că el ne arătase acum pentru ce triumful nu i se păruse demn de atenție. Îi arătase lui Ellen, adică; nu mie. Eu nu eram acolo; trecuseră șase ani acum, în timpul cărora de-abia dacă-l mai văzusem. Mătușă-mea nu mai era acum, și eu îngrijeam de casă și de tata. Poate cam o dată pe an, tata și cu mine ne duceam la masă la ei, și poate de vreo patru ori pe an Ellen și cu copiii veneau să-și petreacă o zi cu noi. El nu; după câte știu, n-a mai intrat în casa noastră după ce s-a căsătorit cu Ellen. Eram tânără pe atunci; eram chiar destul de tânără ca să-mi închipui că asta se datora vreunei mustrări de conștiință, dacă nu chiar vreunei remușcări, chiar și la unul ca el. Însă acum am înțeles. Știu acum că era doar pentru că odată ce tata îi acordase o situație respectabilă dându-i o soție nu mai exista nimic altceva pe care el să și-l dorească de la tata și deci nici simpla recunoștință, și cu atât mai puțin grija de a păstra aparențele, nu-l puteau sili să-și sacrifice propriile plăceri pentru ca să participe la o masă de familie cu rudele nevestei. Așa că îi vedeam foarte rar. Acum nu mai aveam

timp să mă joc, chiar dacă aș fi avut vreodată înclinație spre așa ceva. Nu învățasem de fapt niciodată cum să mă joc și nu vedeam niciun motiv să încerc să învăț acum, chiar dacă aș mai fi avut timp pentru asta.

„Astfel că trecuseră acum șase ani, deși de fapt nu mai fusese un secret pentru Ellen, căci lucrurile astea se petreceau încă de când el bătuse ultimul cui în casa cea nouă, singura deosebire dintre vremea de acum și cea a burlăciei lui fiind că acum își lăsau trăsurile și își priponeau caii și catârii în pădurice de dincolo de grajduri venind peste pajiște fără să fie văzuți din casă. Pentru că mai erau încă o mulțime; ca și cum Dumnezeu sau diavolul profitau până și de viciile lui ca să aducă martori la îndeplinirea blestemului asupra noastră nu numai din rândul oamenilor cumsecade, de rangul nostru, dar chiar din pleava și din drojdia care n-ar fi îndrăznit să se apropie de casă în oricare alte împrejurări, nici măcar pe la ușa din spate. Da, Ellen și cei doi copii singuri în casa aceea la douăsprezece mile de oraș, și dincolo în grajd un careu găunos de fețe la lumina lanternei, fețele albe pe trei laturi, cele negre pe cea de a patra, și la mijloc doi dintre negrii lui sălbatici, luptându-se goi, luptându-se nu așa cum se luptă albii, cu reguli și arme, ci cum o fac negrii care caută să se rănească unul pe altul cât mai repede și mai rău. Ellen știa asta, sau cel puțin își închipuia că știe; dar nu asta era. Acceptase – nu se împăcase cu situația; o acceptase – așa cum e un moment când respiri în arsura insultei și când poți s-o accepți aproape cu recunoștință pentru că-ți poți spune, *mulțumesc lui Dumnezeu, asta e tot; cel puțin acuma știu totul* – gândind astfel, agățându-se încă de asta atunci când intrase în fugă în grajd în noaptea aceea pe când cei care se furișaseră acolo prin spate se trăgeau înapoi din fața ei cu cel puțin un simulacru de decență, și Ellen văzând nu cele două fiare negre pe care se așteptase să le vadă, ci, în locul lor, una albă și una neagră, amândouă dezgolite până la brâu și căutând să-și scoată ochii unul altuia ca și cum nu numai că ar fi fost de aceeași culoare, ci ar fi fost amândouă acoperite și de blană. Da. Se pare că în anumite ocazii, poate la sfârșitul serii, al spectacolului, ca pentru un final festiv, sau poate ca un fel de precauție sălbatică pentru a-și menține supremația, dominația, el însuși intra în ring împotriva vreunuia dintre negri. Da. Acesta a fost lucrul pe care l-a văzut Ellen: soțul și tatăl copiilor ei acolo în picioare, dezgolit și gâfâind și însângerat tot până la brâu și negrul care tocmai se prăbușise, zăcându-i la picioare, și el însângerat, doar decât că pe trupul negrului nu părea să fie decât grăsime sau sudoare – și Ellen alergând la vale dinspre casă, cu capul gol, tocmai la vreme ca să audă vacarmul, țipetele, auzindu-le în timp ce alerga prin beznă și înainte ca cei care asistau acolo să-și fi dat seama că ea era de față, auzind chiar înainte ca unuia dintre cei de față să-i

treacă prin minte să spună, «E un cal», și pe urmă, «E o femeie», și apoi, «Dumnezeule, e-un copil» – intrând în fugă, și cei de față dându-se îndărăt să-i facă loc, s-o lase să-l vadă pe Henry izbucnind dintre negrii care-l ținuseră până atunci, țipând și vomitând – fără să se oprească, fără să privească măcar spre chipurile care se trăgeau înapoi din fața ei pe când îngenunchea în murdăria de pe dușumeaua grajdului ca să-l ridice pe Henry, și fără să-i arunce vreo privire nici lui Henry ci privindu-l pe *el* cum sta acolo acum arătându-și dinții prin barbă și un alt negru ștergându-i sângele de pe trup cu o bucată de sac. «Știu că acum o să ne iertați, domnilor», a spus Ellen. Însă ei și începuseră să plece, negrii ca și albii, furișându-se afară așa cum se furișaseră înăuntru, și Ellen fără să-și mai întoarcă acum privirile nici spre ei, ci îngenunchind în mizeria de pe dușumeaua grajdului în timp ce Henry se agățase de ea, plângând, și *el* încă acolo în picioare pe când un al treilea negru îl împungea cu haina sau cămașa, ca și cum haina ar fi fost un băț iar el un șarpe în cușcă. «Unde e Judith, Thomas?» a spus Ellen.

„«Judith?» a spus el. O, nu mințea; propriul său triumf îl depășise; realizase chiar și în rău mai bine decât ar fi putut să nădăjduiască. «Judith? Nu-i în patul ei?»

„«Nu mă minți, Thomas», a spus Ellen. «Pot să înțeleg că l-ai adus pe Henry aici ca să vadă asta, că ai vrut ca Henry să vadă asta; am să încerc să înțeleg așa ceva; da, am să mă silesc să înțeleg. Dar nu pe Judith, Thomas. Nu pe fetița mea, Thomas.»

„«Nu mă aștept să înțelegi», a spus el. «Pentru că ești femeie. Dar n-am adus-o pe Judith aici. N-aș aduce-o aici. Nu mă aștept să mă crezi. Dar ți-o jur.»

„«Aș vrea să te cred», a spus Ellen. «Vreau să te cred.» Pe urmă a început să strige. «Judith!» striga cu glasul calm și dulce și înăbușit de disperare: «Judith, scumpa mea! E vremea să mergi la culcare.»

„Numai că eu nu eram acolo. Nu eram acolo să văd de data aceea cele două chipuri de Sutpen – unul al lui Judith și celălalt al fetiței negre de lângă ea – privind în jos prin deschizătura pătrată a podului.”

II

Fusese o vară a glicinei. Amurgul era încărcat de această floare și de mirosul țigării de foi a tatălui său pe când ședeau pe veranda din față după masa de seară, așteptând să se facă vremea să pornească Quentin, în timp ce pe deasupra peluzei în pantă, neîngrijite licuricii zvâcneau de sub verandă și zburau într-o dulce neorânduială – mirosul, mireasma pe care cinci luni mai târziu scrisoarea domnului Compson avea s-o aducă din Mississippi prin îndelunga și oțelita iarnă a Noii Anglii înzăpezite până în camera de studiu a lui Quentin la Harvard. Fusese și o zi petrecută în ascultare – ascultând, auzind în 1909 mai ales ceea ce știa, pentru că se născuse în aerul acesta și respira același aer în care răsunaseră clopotele bisericii în acea dimineață de duminică din 1833 și, duminicile, mai auzea chiar unul din cele trei clopote în aceeași clopotniță pe unde urmașii acelorași porumbei zburătăceau și gungureau sau dădeau ocol în zboruri întretăiate care semănau cu niște pete line, fluide de vopsea pe cerul diafan de vară. În acea duminică dimineață din iunie când clopotele răsunau liniștite și hotărâtoare și puțin cam cacofonic – sunetele concordând dar nu în aceeași tonalitate – și doamnele și copiii, și servitorii negri care să poarte umbrelele de soare și apărătoarele de muște, și chiar câțiva bărbați (doamnele înaintând în crinoline prin dantelăria costumașelor băieților și a pantalonașilor fetițelor, în fustele de pe vremurile când doamnele nu mergeau ci pluteau), pe când ceilalți bărbați așezați cu picioarele pe balustrada galeriei de la Holston House și-au ridicat ochii – și iată în fața lor era străinul. Traversase aproape pe jumătate piața când l-au văzut, pe un cal roib care părea istovit, omul ca și animalul părând iscați din senin și coborâți în soarele luminos al sărbătorii văratice în trap cam obosit – chipul și calul pe care nimeni nu-i mai văzuse până atunci, cu numele pe care nimeni nu-l mai auzise vreodată, și ale cărui origină și țeluri unii dintre ei n-aveau să le afle vreodată. Astfel că în următoarele patru săptămâni (Jeffersonul era pe vremea aceea un sat; Holston House, tribunalul, șase prăvălii, un fierar și un grajd de închiriat trăsuri, o cârciumă frecventată de vizitii și negustori ambulanți, trei biserici și poate vreo treizeci de locuințe) numele străinului circulase de la unul la altul prin locurile de afaceri sau de distracție și prin locuințele lor într-o continuă strofă cu antistrofa ei: *Sutpen. Sutpen. Sutpen. Sutpen.*

Asta fusese tot ceea ce orașul avea să știe despre el timp de aproape o lună. După toate aparențele venise la oraș dinspre sud – un bărbat de vreo douăzeci și cinci de ani așa cum orașul avea să afle

mai târziu, pentru că la vremea aceea vârsta nu i-ar fi putut fi ghicită întrucât arăta ca un om care fusese foarte bolnav. Nu ca cineva care ar fi fost bolnav pașnic în patul lui și s-ar fi făcut bine ca să reînvețe să se miște cu o uimire neîncrezătoare și nesigură într-o lume pe care s-ar fi crezut pe punctul s-o părăsească, ci ca un om trecut printr-o unică experiență de cuptor infernal care să fi însemnat mai mult decât febra, ca un explorator, să zicem, pus în situația nu numai de a face față dificultăților normale ale drumului ales ci copleșit și de experiența adăugită și neprevăzută și a febrei și împotriva căreia luptase cu prețul unor enorme sacrificii nu atât fizice cât mintale, singur și neajutorat și nu din dorința oarbă instinctivă de a îndura și supraviețui ci pentru a câștiga și a păstra și a se putea bucura de răsplata materială de la început acceptată prin renunțările inițiale. Un bărbat de statură înaltă însă acum slăbit până aproape de emaciere, cu o bărbuță roșcată semănând cu o deghizare și deasupra căreia ochii spălăciți aveau un aer deopotrivă vizionar și atent, cruzi și odihniți într-o față a cărei carne căpătase aspectul lutului de oale, ca și cum ar fi fost colorată de arșița unei sobe fie a sufletului fie a mediului împrejmuitor, mai adânc decât ar fi putut-o face doar soarele pe dedesubtul unei suprafețe opace ca a lutului smălțuit. Asta văzuseră ei, deși aveau să treacă ani până ce orașul avea să afle că era tot ce stăpânea el pe vremea aceea – calul puternic, istovit atunci și hainele de pe sine și o bocceluță în șa de-abia de ajuns de mare ca să-i poată încăpea rufăria de schimb și briciul, și cele două pistoale despre care domnișoara Coldfield îi povestise lui Quentin, cu plăselele tocite ca o coadă de sapă și pe care el le folosea cu precizia unor ace de croșetat; mai târziu bunicul lui Quentin îl văzuse călărind în galop în jurul unui copac și de la o depărtare de douăzeci de picioare plasându-și ambele gloanțe într-o carte de joc fixată de trunchiul arborelui. Închiriase o cameră la Holston House dar purta întotdeauna cheia la el și în fiecare dimineață își hrănea și înșeua calul și pleca înainte de răsăritul soarelui, spre ce destinație orașul de asemenea nu reușise să afle, poate din cauză că făcuse demonstrația cu pistolul a treia zi după sosire. Astfel că trebuiseră să pună întrebări ca să afle ce ar fi putut afla despre el, și asta neapărat serile, la cina de la Holston House, în sufragerie sau în holul pe care el trebuia să-l traverseze pentru a ajunge în camera sa unde să se încuie, lucru pe care îl făcea îndată de termina de mâncat. Și barul dădea spre hol, și acolo ar fi fost sau ar fi trebuit să fie locul în care să-l acosteze și unde să-l întrebe chiar, numai că el nu intra niciodată la bar. Nu bea, le spusese. Nu le spusese că băuse altădată și că acum se lăsase, nici că n-ar fi băut niciodată. Spusese doar că nu vrea să bea; și aveau să treacă ani de zile până când chiar bunicul lui Quentin (pe vremea aceea era tânăr; aveau să mai treacă ani până să ajungă generalul Compson) avea să

afle că motivul pentru care Sutpen nu bea pe atunci era lipsa banilor cu care să-şi plătească partea sau cu care să întoarcă cinstea oferită; generalul Compson fusese cel dintâi să înţeleagă că pe vremea aceea lui Sutpen îi lipseau nu numai banii pentru băutură şi ospeţie, dar şi timpul şi înclinaţia de a le practica; că pe vremea aceea era pe de-a întregul sclavul nerăbdării sale tainice şi încrâncenate, al convingerii dobândite din oricare va fi fost acea experienţă recentă – frigurile mintale sau fizice – că-i este necesară graba, senzaţia că timpul îi fuge de sub picioare, şi care avea să-l hăituiască în următorii cinci ani – aşa cum calculase generalul Compson, cam până cu vreo nouă luni înainte de a i se fi născut fiul.

Astfel că-l înhăţau, îl hărţuiau, în hol între masa unde-şi lua cina şi uşa încuiată a camerei sale pentru a-i da prilejul de a le spune cine era şi de unde venea şi ce avea de gând, la care el se trăgea treptat înapoi şi fără să se oprească o clipă până ajungea să se sprijine cu spatele de ceva – un stâlp, un perete – şi rămânea acolo fără să le spună absolut nimic, tot atât de amabil şi de curtenitor ca un slujbaş de hotel. Tratase cu agentul indienilor Chickasaw, sau prin intermediul acestuia astfel că aşa se explică de ce înainte ca el să-l fi trezit pe notarul districtual în acea sâmbătă noapte ca să-i înregistreze titlul de proprietate în schimbul monedei de aur spaniole, oraşul nu aflase că el stăpânea acum ca proprietar o sută de mile pătrate într-una din regiunile cu cele mai bune pământuri virgine din fundul provinciei, deşi chiar şi ştirea aceasta survenise prea târziu pentru că Sutpen însuşi dispăruse, încotro nici de data aceasta nu ştia nimeni. Însă acum el stăpânea pământ printre ei şi unii dintre ei începură să bănuiască ceea ce generalul Compson după toate aparenţele ştia sigur: că moneda spaniolă cu care plătise înregistrarea titlului său de proprietate era ultima monedă de vreun fel pe care o mai avusese asupra lui. Astfel că acum erau siguri că plecase să aducă altele; mai mulţi chiar începuseră de pe atunci să creadă (şi chiar s-o spună sus şi tare, acum că el nu mai era de faţă) ceea ce viitoarea cumnată a lui Sutpen, care pe atunci nici nu se născuse, avea să-i povestească lui Quentin cu aproape optzeci de ani mai târziu: că el descoperise vreun mijloc practic, unic de a-şi ascunde prăzile şi că se reîntorsese la ascunzătoare pentru a-şi umple iarăşi buzunarele, chiar dacă până atunci nu mai plecase călare cu cele două pistoale până la Fluviu şi la vasele cu aburi pline de cartofori şi de neguţători de bumbac şi de sclavi ca să-şi reîmprospăteze conţinutul ascunzătorii! Cel puţin unii dintre ei asta-şi spuneau între ei când cu două luni mai târziu revenise, tot pe neaşteptate şi însoţit acum de o căruţă cu coviltir condusă de un negru şi pe bancheta vizitiului, alături de negru, un bărbat scund, cu un aer de resemnare alertă pe chipul său posomorât, ridat, de latin, îmbrăcat într-o jiletcă cu coadă, cu o vestă înflorată şi pe cap

cu o pălărie care n-ar fi stârnit furori pe bulevardele Parisului, și pe care, pe toate, avea să le poarte constant în următorii doi ani – îmbrăcămintea sumbru teatrală și expresia de hotărâre fatalistă și uimită – în timp ce clientul său alb și ceata de negri pe care el avea să-i sfătuiască chiar dacă nu să-i conducă aveau să umble goi pușcă în afară de o crustă de noroi uscat. Acesta era arhitectul francez. Ani mai târziu orașul avea să afle că venise tot drumul din Martinica până acolo doar la simpla promisiune a lui Sutpen și că trăise timp de doi ani doar din vânat fript la un foc de tabără și într-un cort instalat pe pământul gol și făcut din pânza coviltirului căruței, înainte de a fi văzut sau mirosit banii de plată. Și până când trecuse prin oraș în drumul său de întoarcere spre New Orleans doi ani mai târziu, el nici nu mai văzuse Jeffersonul; nu voia să vină, sau Sutpen nu voia să-l ducă în oraș, nici măcar în rarele ocazii când Sutpen putea fi văzut acolo, și nu avusese prea mult prilejul să vadă Jeffersonul nici în prima zi pentru că atunci căruța nu se oprise. S-ar fi spus că Sutpen trecuse prin oraș doar pentru că așa se nimeriseră situările geografice, oprindu-se atunci doar atât cât cineva (nu generalul Compson) să poată arunca o privire sub coviltirul căruței într-un fel de tunel întunecos încărcat de niște pupile albe încremenite și care mirosea ca o vizuină de lupi.

Însă legenda negrilor sălbatici ai lui Sutpen n-avea să înceapă chiar de atunci, pentru că în ziua aceea căruța trecuse prin oraș ca și cum însuși lemnul și fierul din care era făcută, la fel ca și catârii care o trăgeau, se îmbibaseră prin simpla asociere cu el de acea calitate de avânt înfometat și neostenit, de acea convingere că-i este necesară graba și că timpul fuge; mai târziu Sutpen îi spusese bunicului lui Quentin că în după-amiaza când căruța trecuse prin Jefferson ei nu mai mâncaseră din seara trecută și că se străduia să ajungă la Suta lui Sutpen și la malul râului pentru ca să mai încerce să împuște un cerb înainte de a se înnopta, astfel ca el și arhitectul și negrii să nu fie siliți să mai stea o noapte fără mâncare. Și astfel legenda sălbaticilor ajunsese treptat în oraș, adusă de cei care se duceau călare să vadă ce se petrece acolo, și care începuseră să povestească cum Sutpen se posta pe urma vânatului cu pistoalele în mâini și-și trimitea negrii înainte să hăituiască în mlaștină asemenea unei haite de câini; ei fuseseră cei care povestiră cum în vara și toamna dintâi negrii nici măcar nu aveau (sau nu foloseau) pături cu care să se învelească, și asta chiar înainte ca Akers vânătorul să fi ajuns să afirme că el însuși aproape că-l stârnise pe unul din ei de-a dreptul din noroi, ca pe un aligator, și că abia mai apucase să strige la el până să nu-l calce. Negrii nu știau încă să vorbească englezește și fără îndoială că în afară de Akers mai erau mulți cei care habar n-aveau că limba în care comunicau ei cu Sutpen era un fel de franceză și nu cine știe ce jargon întunecat și

cumplit numai de ei știut.

Mai erau foarte mulți în afară de Akers, deși ceilalți erau cetățeni onorabili și proprietari așa că n-aveau nicio nevoie să se furișeze noaptea în jurul taberei lui Sutpen. De fapt, așa cum îi spusese domnișoara Coldfield lui Quentin, se strângeau în grupuri la Holston House și plecau călare, adesea luând cu ei de mâncare pentru prânz. Sutpen își făcuse o cărămidărie și instalase și joagărul și geluitoarea, pe care le adusese în căruță – un cabestan și o bârnă lungă de lemn verde cu atelajul căruței și negrii lucrând în schimburi și chiar și el însuși când era necesar, atunci când mașina își încetinea ritmul, înhămați la ea – ca și cum negrii ar fi fost de-a dreptul sălbatici; și așa cum generalul Compson îi povestise fiului său, tatăl lui Quentin, când negrii lucrau Sutpen nu ridica niciodată glasul la ei, ci îi conducea, îi prindea în momentul psihologic, prin puterea exemplului, convingându-i printr-o ascendență a capacității de a îndura mai degrabă decât prin teroarea brutală. Fără să descalece (de obicei Sutpen nici nu-i saluta măcar prin vreun semn din cap, în aparență la fel de indiferent la prezența lor ca și cum ar fi fost niște umbre fără realitate) ședeau laolaltă în câte un grup liniștit, plin de curiozitate, ca și cum ar fi vrut să se apere reciproc și priveau cum se înalță conacul, adus scândură cu scândură și cărămidă cu cărămidă din mlaștina unde așteptau lutul și cheresteaua – și albul bărbos și cei douăzeci de negri toți goi pușcă sub noroiul colcăitor și atoatecotropitor. Fiind bărbați, acești spectatori nu-și dăduseră seama că veșmintele pe care Sutpen le purtase atunci când intrase călare pentru prima dată în Jefferson erau singurele în care-l văzuseră vreodată, și puține dintre femeile din regiune apucaseră să dea ochii cu el până atunci. Altminteri, unele dintre ele ar fi anticipat-o pe domnișoara Coldfield și în aceasta: ghicind că-și păstrează hainele, întrucât decența dacă nu chiar eleganța înfățișării trebuie să fi fost singura armă (sau poate mai bine, treaptă) pornind de la care avea el să dezlănțuie ultimul său asalt către ceea ce domnișoara Coldfield și poate și alții considerau a fi respectabilitatea – acea respectabilitate care, potrivit spuselor generalului Compson, în gândurile tainice ale lui Sutpen reprezenta cu mult mai mult decât simpla achiziționare a unei castelane pentru căminul său. Astfel că el și cu cei douăzeci de negri lucraseră împreună, cu trupurile unse cu noroi ca să se apere de țânțari și, așa cum domnișoara Coldfield îi povestise lui Quentin, deosebindu-se unul de ceilalți doar prin barba și ochii săi și numai arhitectul semănând cu o creatură omenească datorită hainelor franțuzești pe care le purta constant cu un fel de fatalism invincibil până în ziua după ce casa fusese terminată cu excepția geamurilor la ferestre și a feroneriilor pe care nu le putuseră face cu mâna lor și arhitectul plecase – muncind în soarele și căldura verii și în noroiul

și gheţurile iernii, cu un fel de furie liniştită şi nedezminţită.

I-au trebuit doi ani, lui şi bandei lui de sclavi importaţi pe care concetăţenii lui prin adopţiune îi considerau încă mult mai mortal primejdioşi decât orice fiară pe care el ar fi putut-o stârni şi vâna în acea regiune. Munceau de la răsăritul la apusul soarelui în vreme ce grupuri de călăreţi veneau şi se opreau liniştiţi pe caii lor să-i privească, iar arhitectul în haina sa de ceremonie şi pe cap cu pălăria pariziană şi cu expresia de uimire posomorâtă şi înăcrită se învârtea în jurul lor cu un aer cam la mijloc între cel al unui spectator întâmplător şi deliberat dezinteresat şi cel al unei fantome condamnate şi conştiincioase – uimire, cum spunea generalul Compson, nu atât faţă de ceilalţi şi de ce făceau ei, cât faţă de el însuşi, faţă de faptul inexplicabil şi incredibil al propriei sale prezenţe acolo. Însă fusese un bun arhitect; Quentin cunoscuse casa, la douăsprezece mile de Jefferson, în păduricea de cedri şi stejari, la şaptezeci şi cinci de ani după ce fusese terminată. Şi nu numai arhitect, cum spusese generalul Compson, ci şi artist, căci numai un artist ar fi fost în stare să suporte acei doi ani pentru a construi o casă pe care fără îndoială nu numai că nu se mai aştepta ci chiar intenţiona cu toată fermitatea să n-o mai vadă vreodată. Nu, spunea generalul Compson, nu greutăţile resimţite şi cele suferite de sensibilitatea sa în acea şedere de doi ani, ci pe Sutpen: numai un artist ar fi putut să suporte cruzimea şi graba lui Sutpen şi să reuşească în acelaşi timp să menţină în anumite limite visul de posomorâtă şi castelană magnificenţă către care era evident că tinsese Sutpen, întrucât clădirea aşa cum o plănuise Sutpen ar fi trebuit să fi fost aproape la fel de mare cât Jeffersonul însuşi pe vremea aceea; şi străinul acela pirpiriu, posomorât, hăituit începuse singur lupta şi până la urmă învinsese vanitatea sălbatică şi prezumţioasă a lui Sutpen şi dorinţa lui de măreţie sau de răzbunare sau de ce o fi fost (nici chiar generalul Compson nu înţelesese atunci ce era) şi astfel crease din însăşi înfrângerea lui Sutpen victoria pe care, chiar dacă ar fi izbândit, Sutpen însuşi n-ar fi reuşit s-o câştige.

Şi astfel acum era gata, până la ultima bârnă şi cărămidă, până la ultimul ivăr de lemn pe care-l putuseră face cu mâna lor. Nezugrăvită şi nemobilată, fără geamuri la ferestre sau clanţe la uşi sau balamale, la douăsprezece mile depărtare de oraş şi aproape tot atât de departe de oricare dintre vecini, şi astfel a rămas încă alţi trei ani înconjurată de grădinile şi aleile ei solemne, de colibele sclavilor, de grajdurile şi acareturile ei; curcanii sălbatici se învârteau în jur la mai puţin de o milă şi cerbii veneau sprinteni, fumurii, lăsându-şi urmele delicate în răsadurile săpate dar în care încă patru ani de zile n-avea să crească nicio floare. Acum începuse o perioadă, o fază în care oraşul, regiunea întreagă aveau să-l pândească cu şi mai multă uimire. Poate pentru că pasul următor spre ţelul tainic pe care

generalul Compson se lăudase că-l înțelesese de la început dar pe care cei din oraș, din regiune nu-l pricepuseră decât cețos sau deloc, cerea acum răbdare sau un timp de pasivitate în locul înverșunării orgolioase cu care îi obișnuise; acum femeile erau cele care au bănuit întâi ce urmărea el, care avea să fie pasul următor. Niciunul dintre bărbați, și sigur nu cei care-l cunoșteau destul de îndeaproape ca să-i spună pe nume, nu au bănuit că își căuta o soție. Fără îndoială unii dintre ei, și căsătoriți și celibatari, nu numai că ar fi refuzat să creadă asta, ci chiar ar fi protestat, căci în următorii trei ani dusese o viață care lor ar fi trebuit să li se pară perfectă. Ședea acolo, la opt mile de orice vecinătate, într-o singurătate bărbătească, într-un salon care s-ar fi putut spune că se întindea pe jumătate de acru de splendoare nobiliară. Trăia în învelișul spartan al celei mai impunătoare clădiri din partea locului, neexceptând din această comparație nici chiar tribunalul, și de al cărui prag nu se apropiase nicio femeie vreodată, fără îmblânzirile efeminate ale geamurilor la ferestre sau ale ușilor sau saltelelor; într-o casă unde nu numai că nu era nicio femeie care să se împotrivească dacă el ar fi avut chef să-și ia câinii să doarmă cu el pe patul de scânduri, ci nici măcar n-avea nevoie de câini să-i prindă vânatul care-i lăsa urme chiar în fața ușii bucătăriei pentru că îl vâna el însuși cu ființe omenești care-i aparțineau cu trup și suflet și despre care se credea (sau se spunea) că știau să se strecoare spre cerbul adormit și să-i taie beregata înainte ca acesta să fi apucat să facă vreo mișcare.

Pe la vremea aceea începuse să invite grupuri de bărbați la petrecerile despre care-i vorbise domnișoara Coldfield lui Quentin, chemându-i la Suta lui Sutpen să înnopteze înfășurați în pături în camerele goale ale embrionului opulenței sale de mai târziu; ziua ieșeau la vânătoare iar noaptea jucau cărți și beau, și fără îndoială că uneori își asmuțea negrii unul împotriva altuia și poate chiar pe vremea aceea intra câteodată și el în luptă – spectacol pe care, cum spunea domnișoara Coldfield, fiul său nu era în stare să-l urmărească, în timp ce fiică-sa rămânea să-l privească indiferentă. Sutpen începuse să și bea acum, deși probabil că mai erau și alții pe lângă bunicul lui Quentin care observaseră că bea foarte puțin în afară de cazurile când el însuși putea să ofere băutura. Oaspeții lui aduceau whisky-ul, însă el nu bea decât cu un fel de economie calculată, ca și cum ar fi ținut în minte, spunea generalul Compson, o balanță de solvabilitate ideală între cantitatea de whisky pe care o accepta și cantitatea de carne de vânat pe care o putea aduce în fața puștilor lor.

A trăit astfel trei ani. Acum stăpânea o plantație; în mai puțin de doi ani smulsese casa cu grădinile ei din mlaștinile virgine, și își arase și semănase pământurile cu semințele de bumbac pe care i le împrumutase generalul Compson. Apoi păru că a ieșit din joc. Părea

că s-ar fi așezat să se odihnească în mijlocul lucrurilor pe care aproape că le dusese la bun sfârșit, și că ar fi rămas să stea așa trei ani în timpul cărora nici nu mai lăsa impresia că ar mai fi avut de gând sau ar mai fi dorit altceva. Poate că nici nu era de mirare că oamenii de prin partea locului ajunseseră să creadă că viața pe care o ducea acum fusese toată vremea țelul pe care și-l dorise cu adevărat; generalul Compson, fusese cel care reușise să se împrietenească cu el de ajuns pentru ca să-i ofere cu împrumut bumbacul să-și înceapă viața acolo, care înțelegea mai multe și căruia îi spusese odată Sutpen câte ceva despre trecutul său. Generalul Compson fusese cel care știuse de la început că moneda spaniolă fusese ultimul lui ban, și tot Compson fusese (cum avea să afle orașul mai târziu) cel care se oferise să-i împrumute lui Sutpen banii ca să-și termine și să-și mobileze casa, și fusese refuzat. Astfel că, fără îndoială, generalul Compson fusese primul om din regiune care-și spusese că Sutpen nu avea nevoie să împrumute bani să-și termine casa, să-și facă rost de ce-i mai lipsea, pentru că avea intenția să se însoare ca să facă rost de banii aceștia. Nu prima ființă care înțelesese asta; mai degrabă primul bărbat, căci, așa cum i-a spus domnișoara Coldfield lui Quentin șaptezeci și cinci de ani mai târziu, femeile din partea locului își spuseseră una alteia și le spuseseră și bărbaților lor că Sutpen n-avea deloc de gând să se oprească aici, că își dăduse prea multă osteneală, îndurase prea multe lipsuri și greutăți ca să se stabilească și să trăiască exact cum trăise în timp ce-și construise casa, cu deosebirea doar că acum avea un acoperiș sub care să doarmă în locul coviltirului de căruță așezat pe pământul gol. Poate că femeile se și întrebaseră cine din familiile bărbaților care puteau să-și spună acum prietenii lui ar fi putut deveni mireasa a cărei zestre avea să întregească forma și substanța acelei respectabilități despre care domnișoara Coldfield în orice caz continua să creadă că ar fi fost țelul urmărit de el. Astfel că atunci când această a doua fază s-a încheiat, trei ani după ce casa fusese terminată și arhitectul plecase, și tot într-o duminică dimineață și tot pe neașteptate orașul îl văzuse traversând piața, pe jos acum dar în aceleași haine cu care intrase călare în oraș cu cinci ani înainte și cu care nimeni nu-l mai văzuse îmbrăcat de atunci (el sau unul dintre negri călcaseră jiletca cu cărămizi încinse, îi spusese generalul Compson tatălui lui Quentin) și intrând în biserica metodistă, numai câțiva dintre bărbați fuseseră surprinși. Femeile spuseseră doar că epuizase posibilitățile în familiile bărbaților cu care ieșea la vânătoare sau juca cărți și că venise acum la oraș să-și caute o nevastă exact așa cum s-ar fi dus la târg la Memphis să-și cumpere vite sau sclavi. Dar când au înțeles cine era aceea pentru care venise la oraș și la biserică s-o fericească cu alegerea, certitudinea liniștită a femeilor s-a făcut una cu surpriza bărbaților,

și chiar mai mult decât atât, a devenit uimire.

Pentru că orașul își închipuise că acum ajunsese să-l cunoască. Timp de doi ani îl urmăriseră cum, cu furia lui posomorâtă și neabătută, își ridicase scheletul casei și-și lucrase pământurile, apoi timp de trei ani rămăsese complet inert, ca și cum ar fi fost pus în mișcare de electricitate și cineva ar fi venit să-i scoată, să-i strice legăturile sau dinamul care-l acționa. Astfel că atunci când intrase în biserica metodistă în acea duminică dimineață în hainele lui călcate, erau acolo și bărbați și femei care credeau că ar fi fost de ajuns să-și arunce ochii prin mulțimea strânsă în lăcaș ca să știe dinainte spre cine aveau să-l poarte pașii, până când își dăduseră seama că după toate aparențele el îl alesese pe tatăl domnișoarei Coldfield cu aceeași hotărâre rece și nemiloasă cu care probabil că îl alesese și pe arhitectul francez. Îl urmăriseră atunci cu un fel de stupefacție cum se apucase cu deliberare să-l asedieze pe singurul om din oraș cu care n-ar fi putut avea nimic în comun, și cu atât mai puțin banii – un om care, în mod evident, n-ar fi putut face nimic pe lume pentru el decât poate să-i ofere credit într-o prăvălioară de răspântie sau să-i acorde un vot în favoarea lui dacă i-ar fi trecut prin minte să încerce să capete confirmarea ca pastor metodist – un om cunoscut ca un metodist pios, un negustor nu numai de condiție și cu venituri modeste ci și care avea soție și familie, fără să mai socotească o mamă și o soră depinzând de el, pe care trebuia să le întrețină din veniturile unei prăvălioare deschise la Jefferson cu zece ani înainte când sosise într-o singură căruță – un bărbat cu renumele unei rigidități absolute, neabătute, chiar puritane într-o țară și într-o vreme când dominau hazardul și lipsa de respect față de lege, care nu bea, nu juca jocuri de noroc și nici măcar nu vâna. În surpriza lor uitaseră că domnul Coldfield avea o fată de măritat. Nici nu se gândeau la fată. Nu le venea să se gândească la dragoste când era vorba de Sutpen. Se gândeau la cruzime mai degrabă decât la dreptate, și la frică mai degrabă decât la respect, dar nu la milă și nici la iubire; pe lângă asta fiind prea absorbiți să se întrebe uimiți ce ar fi avut de gând cu adevărat Sutpen sau cum ar fi putut el să se servească de domnul Coldfield pentru cine știe ce scopuri tainice pe care le-ar mai fi urmărit. N-aveau să afle niciodată; nici chiar domnișoara Rosa Coldfield n-avea să știe. Pentru că începând din ziua aceea nu se mai organizară partide de vânătoare la Suta lui Sutpen și Sutpen însuși nu mai putea fi văzut decât când venea în oraș. Dar nu ca să-și piardă vremea. Oamenii care domniseră sub acoperișul lui și care ciocniseră acolo pahare cu el (unii dintre ei ajunseseră chiar să-i spună simplu Sutpen, fără a mai folosi ceremoniosul domnule) îl vedeau acum trecând pe stradă prin fața cârciumii lui Holston schițând doar un singur gest formal spre pălărie și trecând înainte și intrând în prăvălia domnului Coldfield,

și asta era totul.

„Pe urmă, într-o bună zi a plecat din Jefferson a doua oară", îi spunea domnul Compson lui Quentin. „La vremea aceea orașul ar fi trebuit să se fi obișnuit cu felul lui de a fi. Însă situația i se schimbase pe nesimțite, așa cum ai să vezi din felul cum au reacționat oamenii când s-a întors. Pentru că atunci când s-a înapoiat de data asta devenise într-un sens un inamic public. Poate din cauza lucrurilor pe care le adusese cu el de data asta; lucrurile de preț cu care venise acum, în comparație cu căruța prăpădită cu negrii sălbatici pe care-i adusese data trecută. Dar nu cred că era asta. Vreau să spun că eu cred că era ceva mai mult la mijloc decât doar valoarea candelabrelor, a mobilei de mahon, a covoarelor. Cred că orașul a avut sentimentul că i se face un afront atunci când oamenii au înțeles că implica orașul în viața lui; că oricare ar fi fost tâlhăriile de pe urma cărora ar fi ajuns să stăpânească mobilă de acaju și cristale, el silea acum orașul să-i fie complice. Până atunci, până în duminica aceea când venise la biserică, dacă înșelase sau jignise pe cineva, acel cineva nu fusese decât bătrânul Ikkemotubbe, de la care luase pământul – asta era o treabă între conștiința lui și Unchiul Sam și Dumnezeu. Însă acum poziția lui se schimbase, pentru că atunci când, la trei luni după ce plecase, patru căruțe fuseseră trimise din Jefferson spre fluviu ca să-i iasă în întâmpinare, s-a aflat că domnul Coldfield fusese cel care le tocmise și le trimisese într-acolo. Erau patru care mari, trase de boi, și când s-au întors în oraș oamenii s-au uitat la ele și au înțeles că orice ar fi fost în ele, toată averea domnului Coldfield ipotecată n-ar fi ajuns ca să cumpere lucrurile cu care să le umple; sigur e că de data asta au fost mai mulți bărbați decât femei care și l-au închipuit în timpul cât a lipsit din oraș cu fața ascunsă de o batistă și cu țevile a două pistoale strălucind sub candelabrele vreunui salon de pachebot, dacă nu într-o postură și mai rea; dacă nu cine știe ce faptă întunecată săvârșită pe vreun chei noroios și cu vreun pumnal înfipt în spatele cuiva. L-au văzut trecând, pe calul lui roib pe lângă cele patru căruțe; și se pare că nici chiar cei care mâncaseră mâncarea lui și-i împușcaseră vânatul și îi spuneau «Sutpen» fără «domnule» nu l-au mai oprit acum în drum. Au rămas doar acolo așteptând, în timp ce știri și zvonuri veneau în oraș despre felul cum el și cu negrii lui, acum mai domesticiți parcă, puneau geamurile și ușile și cratițele și oalele în bucătărie și candelabrele de cristal în saloane și toată mobila și perdelele și covoarele; și tot Akers care cu cinci ani în urmă se împiedicase de negrul ascuns în noroiul mlaștinii, a intrat într-o seară cu ochii mari și cu gura larg căscată de uimire în cârciuma lui Holston spunând, «Băieți, de data asta a furat dracului tot vaporul!»

„Și atunci clocotul virtuții cetățenești a dat pe dinafară. Într-o zi,

în frunte cu șeriful ținutului, un grup de opt sau zece oameni au pornit pe drumul spre Suta lui Sutpen. N-au făcut tot drumul, căci la vreo șase mile de oraș l-au întâlnit pe Sutpen însuși. Călărea pe calul lui roib, îmbrăcat în jiletca lui cu pulpane lungi și pe cap cu pălăria de blană de biber pe care i-o cunoșteau bine și cu picioarele înfășurate în bucăți de pânză cerată; în oblâncul șeii avea un cufăraș și de braț ținea atârnat un coș împletit. Și-a oprit calul (era în aprilie și drumul era mlăștinos, tot o baltă de noroi) și a rămas locului, cu moletierele de pânză stropite până sus și privindu-i în față unul după altul; bunicul tău spunea că avea ochii ca niște cioburi de porțelan și că barba îi era deasă și țepoasă ca o țesală. Așa spunea el: țepoasă ca o țesală. «Bună dimineața, domnilor», a spus. «Pe mine mă căutați?»

„Desigur s-a mai aflat și altceva despre cele ce s-au spus atunci, deși niciunul din membrii comitetului de vigilență n-a povestit nimic vreodată, după câte știu eu. Tot ce am auzit e că orașul, oamenii strânși pe veranda cârciuma de la hotelul lui Holston l-au văzut pe Sutpen și pe membrii acestui comitet intrând împreună călare în piață, Sutpen puțin mai înainte și ceilalți în grup după el – Sutpen cu picioarele înfășurate în pânză cerată și cu umerii drepți în haina lui uzată și cu pălăria de biber uzată, periată, puțin aplecată pe o parte, vorbindu-le peste umăr cu ochii lui duri, decolorați, cruzi și probabil ironici și poate încă de pe atunci dispreţuitori. Și-a oprit calul în fața ușii și rândașul negru a ieșit și a ținut căpăstrul iar Sutpen a descălecat, cu cufărașul și coșulețul și a urcat treptele, și am auzit că sus s-a întors și i-a privit iarăși cum rămăseseră acolo, călări, fără să știe ce să facă. Și poate că era bine că avea barbă și ei nu-i puteau vedea gura. Apoi s-a întors iarăși și i-a privit și pe ceilalți care ședeau cu picioarele sprijinite de balustradă și îl priveau și ei, oameni care pe vremuri îi intraseră în casă și dormiseră pe dușumelele camerelor lui și merseseră la vânătoare împreună cu el, și i-a salutat cu același gest pompos, arogant, ducându-și mâna la pălărie (da, era un om prost crescut. Se vedea asta, mi-a spus bunicul tău, ori de câte ori intra în contact social cu oamenii. Ca John L. Sullivan, să zicem, care se străduise din răsputeri să învețe să danseze, exersându-se și repetând pe ascuns până când ajungea să creadă că nu mai are nevoie să urmărească ritmul muzicii. Poate că ar fi consimțit să creadă că bunicul tău sau judecătorul Benbow, de pildă, ar fi putut s-o facă mai spontan decât el, dar n-ar fi acceptat niciodată să creadă că cineva ar fi știut mai bine decât el când se cuvenea s-o facă și cum. Și pe lângă asta, era și expresia pe care o avea fața lui; acolo era puterea lui, cum spunea bunicul tău: oricine l-ar fi privit în față ar fi spus: *Dacă i se oferă prilejul și se ivește nevoia, omul acesta poate să facă orice și chiar face orice).* Apoi a intrat în casă și a cerut o cameră.

„Așa că ei au rămas acolo pe cai, să-l aștepte. Mi-nchipui că se gândeau că până la urmă tot trebuie să iasă; îmi imaginez că stăteau acolo și se gândeau la cele două pistoale. Pentru că, înțelegi, în fond nu exista un mandat de arestare împotriva lui; era doar opinia publică într-o stare de aprinsă agitație; și atunci alți oameni călare au intrat în piață și au simțit că se pregătește ceva, și până la urmă se strânsese un grup mărișor care-l aștepta când a ieșit pe verandă. Purta acum o pălărie nouă, și o haină nouă, așa că aflaseră ce avea în cufăraș. Aflaseră de fapt ce avea și în coșuleț pentru că nu mai avea acum nici coșulețul. Fără îndoială că la vremea aceea toate astea nu făcuseră decât să-i surprindă și mai mult, pentru că, vezi, erau prea preocupați să se întrebe cum avea el de gând să se folosească de domnul Coldfield și, după întoarcerea lui, prea indignați de convingerea că vedeau rezultatele chiar dacă mijloacele rămâneseră pentru ei o enigmă, ca să-și mai amintească măcar de domnișoara Ellen.

„Așa că trebuie să se oprit iarăși locului să-i privească unul după altul în față, fără îndoială învățând să recunoască alte fețe noi, fără să se grăbească, și cu barba ascunzându-i ceea ce ar fi putut să arate gura. Numai că se pare că de data asta n-a mai spus nimic. A coborât doar treptele și a străbătut piața, și tot comitetul (bunicul tău spune că ajunseseră acum vreo cincizeci de oameni) punându-se și el în mișcare, urmându-l de-a curmezișul pieței. Se spune că nici măcar nu și-a mai întors capul spre ei. A mers doar mai departe, drept, cu pălăria nouă aplecată într-o parte și ținând în mână lucrul acela care trebuie să li se fi părut ultima insultă gratuită, și membrii comitetului, călări, mergeau pe stradă pe lângă el, nu chiar paralel cu el, și alții care se întâmplaseră să nu fie atunci cu caii, alăturându-li-se și urmându-i pe drum pe membrii comitetului, și doamnele și copiii și negresele ieșind la ușile și la ferestrele caselor pe când treceau, să-i urmărească cu privirile pe când înaintau într-un grup posomorât, și Sutpen, fără să arunce o singură privire în spate, a intrat pe poarta grădinii domnului Coldfield și a înaintat pe aleea de cărămizi spre ușa de la intrare, ținând în mână cornetul de hârtie de ziar în care erau florile.

„L-au așteptat iarăși. Mulțimea se strângea acum văzând cu ochii – alți bărbați și câțiva copii și chiar câțiva negri de la casele învecinate, înghesuindu-se în spatele celor opt membri inițiali ai comitetului care se opriseră să pândească la ușa domnului Coldfield până a ieșit. Trecuse multă vreme și nu mai avea florile în mână, și când a revenit acum spre poarta grădinii, era logodit. Însă ei nu știau asta, și îndată ce a trecut de poartă, l-au arestat. L-au dus înapoi în oraș, și doamnele și copiii și sclavii negri pândindu-i din spatele perdelelor și frunzișurilor din curți și de la colțurile caselor, din bucătăriile unde mâncarea începuse probabil să se ardă, și tot

astfel până în piață, unde restul bărbaților în stare să muncească își părăsiseră birourile și prăvăliile ca să-i urmeze, așa că atunci când a ajuns la tribunal avea o suită mai mare decât dacă ar fi fost un sclav fugit. L-au inculpat în fața unui judecător, dar bunicul tău și cu domnul Coldfield ajunseseră și ei acolo. I-au semnat cauțiunea și mai târziu după-amiaza el s-a întors acasă la domnul Coldfield pe aceeași stradă ca și înainte de masă, și fără îndoială că aceleași fețe îl pândeau de după perdele, și se îndrepta acum spre cina de logodnă, o cină fără vin pe masă și fără whisky nici înainte nici după masă. Nicio clipă, în cele trei dăți când străbătuse atunci strada nu-și schimbase cât de puțin mersul sau ținuta – același pas fără grabă în care i se legăna la fel haina cea nouă, aceeași înclinare cu care-și așezase pălăria cea nouă puțin într-o parte deasupra ochilor și a bărbii. Bunicul tău spunea că ceva din albeața ca de faianță pe care o avusese pielea feței lui când sosise în oraș cu cinci ani mai înainte îi mai dispăruse și obrazul îi căpătase o culoare mai cinstită, arsă de soare. Și nu c-ar fi fost mai plin la față; bunicul tău spunea că nu era asta; doar carnea pe pomeți îi era acum mai liniștită, parcă inertă după ce ar fi alergat mult în bătaia vântului și acum trupul îi umplea mai bine hainele, cu același aer, cam arogant, dar fără bravadă sau agresivitate, deși, cum spunea bunicul tău, nu avusese de fapt niciodată un aer belicos, ci doar încordat, pânditor. Acum încordarea nu mai era, ca și cum după trei ani ar fi ajuns să se bizuie numai pe ochi să pândească, fără să mai fie nevoie ca și pielea obrazului să-i mai stea la pândă. Două luni mai târziu, el și cu domnișoara Ellen erau soț și soție.

„Era în iulie 1838, aproape cinci ani zi cu zi după dimineața de duminică în care intrase în oraș călare pe calul roib. Ceremonia (nunta) a avut loc în aceeași biserică metodistă în care – după cum spunea domnișoara Rosa – o văzuse pe Ellen pentru prima dată. Mătușa chiar îl constrânsese sau îl convinsese (nu-l rugase; asta n-ar fi rezolvat nimic) pe domnul Coldfield să-i îngăduie lui Ellen să-și dea cu pudră pe față pentru ocazia aceasta. Pudra era ca să ascundă urmele lacrimilor. Dar înainte ca slujba de căsătorie să se fi terminat, pudra era toată brăzdată, udă și străbătută de râulețe. S-ar fi zis că Ellen intrase în biserică în seara aceea dintr-o ploaie de lacrimi, ca dintr-o ploaie adevărată, așteptase să se termine slujba și apoi ieșise din biserică pentru ca să intre iar în ploaia de lacrimi, iarăși în lacrimi, aceleași lacrimi chiar, aceeași ploaie. Urcase în trăsură și plecase în toiul ei (al ploii) spre Suta lui Sutpen.

„Nunta îi stârnise lacrimile; nu faptul că se măritase cu Sutpen. Lacrimile pentru asta, căci aveau să fie lacrimi pentru asta, au venit mai târziu. Nu încercaseră să facă o nuntă mare. Adică domnul Coldfield nu părea să fi avut de gând să facă o asemenea nuntă. Ai să ajungi să constați că cel mai des divorțează femeile măritate de

judecători de pace mestecându-şi plictisiţi tutunul prin tribunale de ţară sau de pastori sculaţi din somn după miezul nopţii, cu bretelele atârnându-le pe sub poalele redingotei şi fără guler şi cu nevasta sau vreo soră nemăritată cu părul pe moaţe slujindu-le drept martori. Aşa că ai exagera dacă ai crede că asemenea femei ajung să jinduiască după divorţ nu din sentimentul neîndeplinirii ci dintr-o senzaţie de zădărnicie reală şi de trădare? că, indiferent de mărturia vie a copiilor şi a mai ştiu eu cine, mai păstrează încă în minte imaginea propriei lor tinereţi înaintând spre altar în ritmul muzicii şi printre capetele întoarse, cu toate capcanele înscenării simbolice şi ceremoniile de renunţare în favoarea altuia a unui lucru pe care acum nici nu-l mai stăpânesc? şi de ce nu, întrucât pentru ele dăruirea reală şi autentică nu poate fi (şi nici n-a fost altceva) decât o ceremonie cum ar fi schimbarea unei bancnote pentru a-şi cumpăra un bilet de tren. Dintre cei doi bărbaţi, Sutpen fusese cel care dorise o nuntă somptuoasă, cu biserica plină şi întreg ritualul. Am înţeles asta dintr-o remarcă pe care a făcut-o într-o zi întâmplător bunicul tău şi pe care şi el o auzise desigur de la Sutpen însuşi la fel de întâmplător, pentru că Sutpen nu i-a spus niciodată nici lui Ellen că ar fi dorit aşa ceva, şi faptul că în ultimul moment refuzase s-o sprijine în dorinţa şi în insistenţele ei în această privinţă explică în parte lacrimile. După toate aparenţele domnul Coldfield dorise să se folosească de biserica în care investise anumite sacrificii şi fără îndoială unele renunţări şi desigur muncă reală şi bani pentru a obţine în schimb ceea ce s-ar fi putut numi o balanţă la cerere de solvabilitate spirituală, exact aşa cum s-ar fi folosit de o bumbăcărie în care ar fi considerat că are fie interese fie răspunderi, pentru egrenarea oricărei cantităţi de bumbac pe care el sau vreun membru al familiei sale, de sânge sau prin alianţă, s-ar fi întâmplat să-l recolteze – atât şi nimic mai mult. Poate că dorinţa lui de a face o nuntă nepretenţioasă izvora din acelaşi spirit gospodăresc pedant şi nedezminţit care-i permisese să-şi ajute mama şi sora şi să se căsătorească şi să întemeieze o familie din veniturile prăvăliei care cu zece ani înainte încăpuse toată într-o singură căruţă; sau poate era un anumit simţ înnăscut al proporţiilor şi al delicateţei (ceea ce, de altfel, soră-sa şi fiică-sa nu păreau să aibă) în legătură cu viitorul său ginere pe care de-abia cu două luni mai devreme îl scosese din puşcărie. Dar nu se datora vreunei lipse de curaj cu privire la situaţia încă echivocă a ginerelui său în oraş. Indiferent de relaţiile lor dinainte sau de relaţiile care s-ar fi putut stabili între ei mai târziu, dacă domnul Coldfield l-ar fi crezut pe Sutpen vinovat pe vremea aceea de vreo crimă, n-ar fi mişcat un deget ca să-l scape. Poate că nu s-ar fi ostenit din cale afară ca să-l ţină pe Sutpen la închisoare, dar e sigur că cea mai bună recomandare morală cu putinţă pe care Sutpen ar fi putut-o primi

atunci în ochii concetățenilor lui fusese faptul că domnul Coldfield îi semnase cauțiunea – un lucru pe care nu l-ar fi făcut ca să-și apere bunul renume propriu chiar dacă arestarea fusese rezultatul direct al afacerii încheiate de Sutpen – afacere din care, când se ajunsese la un punct pe care conștiința sa refuzase să-l mai accepte, se retrăsese și-l lăsase pe Sutpen să se bucure de întregul profit, refuzând chiar să-l lase pe Sutpen să-l despăgubească pentru pierderea suferită atunci când se retrăsese, cu toate că o lăsase pe fiică-sa să se mărite cu omul ale cărui acțiuni conștiința sa nu le mai aproba. Atunci a fost a doua oară când a făcut un lucru de felul acesta.

„La nuntă, în biserică nu fuseseră decât zece persoane, numărându-i și pe miri, din cele o sută care fuseseră invitate; deși atunci când ieșiseră din biserică (era noapte; Sutpen își adusese o jumătate de duzină din negrii săi sălbatici ca să-l aștepte la ușă cu torțe de brad aprinse), restul de o sută erau acolo în persoana unor băiețandri și tinerei și a unor bărbați din taverna căruțașilor de la marginea orașului – negustori de vite, geambași și alții de aceeași categorie care nu fuseseră invitați. Aceasta constituise cealaltă jumătate a justificării pentru lacrimile lui Ellen. Mătușa fusese aceea care îl convinsese sau îl înduplecase pe domnul Coldfield să accepte o nuntă mare. Însă Sutpen o dorise. El își dorise nu o nevastă anonimă și copii anonimi, ci cele două nume, o nevastă nepătată și un socru căruia să nu i se poată reproșa nimic, pe brevet, pe contract. Da, un contract, cu un sigiliu de aur și panglici roșii chiar, dacă s-ar fi obișnuit așa ceva. Însă nu pentru el. Ea (domnișoara Rosa) ar fi spus că sigiliul de aur și panglicile însemnau vanitate. Dar la urma urmelor tot vanitatea zămislise casa aceea și o clădise într-un loc străin aproape numai cu mâinile goale și hărțuit încă de riscurile și de probabilitatea amestecului din afară iscat din dezaprobarea oricărei comunități față de o situație pe care nu o înțelege. Și mândria: domnișoara Rosa recunoscuse că era un om curajos; poate chiar îi recunoscuse și dreptul de a fi mândru; aceeași mândrie care dorise o astfel de casă, care n-ar fi acceptat nimic mai puțin decât o asemenea casă, și care-l împinsese s-o obțină cu orice preț. Și apoi locuise în ea, singur, pe un pat de rogojină așezat direct pe dușumea timp de trei ani până când fusese în stare să o mobileze așa cum se cuvenea să fie mobilată – și nu cea mai puțin importantă mobilă din ea fusese acel act de căsătorie. Și ea avusese întru totul dreptate. Nu-și dorise doar un adăpost, o soție și copii anonimi, tot așa cum nu-și dorise doar o simplă căsătorie. Dar când survenise criza provocată de femei, când Ellen și mătușa ei încercaseră să-l treacă de partea lor ca să-l convingă pe domnul Coldfield să facă o nuntă mare, el refuzase să le sprijine. Fără îndoială că își amintea chiar mai bine decât domnul Coldfield că doar cu două luni înainte fusese în temniță; că opinia publică,

care cândva în cursul celor cinci ani dinainte îl înghiţise deşi nu-i căzuse niciodată prea bine la stomac, ajunsese acum să facă una din retractările naturale, violente, inexplicabile, atât de omeneşti şi îl vomitase. Şi nu-l ajuta în niciun fel faptul că cel puţin doi dintre cetăţenii care ar fi trebuit să fie doi dintre dinţii fălcii ultragiate a societăţii serviseră ca proptele ca să ţină deschise şi neputincioase aceste fălci în timp ce el ieşise nevătămat.

„Ellen şi mătuşa îşi aminteau şi ele de asta. Mătuşa în orice caz. Fiind femeie, fusese şi ea fără îndoială o membră a ligii femeilor din Jefferson care, a doua zi după ce oraşul îl cunoscuse, cu cinci ani înainte, conveniseră să nu-l ierte niciodată pentru faptul că nu avea trecut, şi rămăseseră consecvente în aceasta. Întrucât căsătoria era acum un incident închis, ea o considera probabil ca singura şansă nu numai de a-i asigura nepoatei sale viitorul ca soţie a lui, ci şi de a justifica acţiunea fratelui ei care-l scosese din temniţă precum şi poziţia ei părând să accepte şi să îngăduie această nuntă pe care în realitate n-ar fi putut-o împiedica. S-ar fi putut să fie datorită casei impunătoare şi poziţiei şi statutului pe care femeile înţeleseseră cu mult înaintea bărbaţilor nu numai că le urmărea dar şi că avea să le obţină. Sau poate că femeile sunt chiar mai puţin complicate decât credem şi pentru ele orice nuntă este mai bună decât niciun fel de nuntă şi o nuntă somptuoasă cu un ticălos este preferabilă unei nunţi nepretenţioase cu un sfânt.

„Astfel că mătuşa se folosi chiar şi de lacrimile lui Ellen; şi Sutpen, care probabil că ştia ce avea să se întâmple, devenea pe măsură ce se apropia vremea din ce în ce mai grav. Nu îngrijorat; doar pânditor, aşa cum trebuie să fi fost din ziua când întorsese spatele la tot ceea ce cunoscuse până atunci – feţele oamenilor şi obiceiurile – şi (împlinise tocmai patrusprezece ani, îi spusese bunicului tău) pornise într-o lume despre care nici măcar în teorie nu ştia nimic, cu un ţel fixat în minte pe care majoritatea oamenilor nu şi-l propun decât când sângele începe să le curgă mai încet în vine, la treizeci de ani sau mai târziu, şi atunci doar pentru că o asemenea imagine reprezintă pentru ei liniştea şi indolenţa sau cel puţin o încununare a vanităţii lor. Încă de pe atunci intrase în starea de încordare care avea să-l stăpânească mai târziu zi şi noapte fără să se mai schimbe sau să se ostoiască, asemenea hainelor în care trebuia să doarmă noaptea aşa cum trăia îmbrăcat în ele ziua, şi într-o ţară şi în mijlocul unor oameni cărora trebuise să le înveţe până şi limba – grija aceea neadormită când trebuie să fi fost conştient de faptul că nu şi-ar fi putut permite să greşească decât o dată; încordarea cu care să măsoare şi să întărească întâmplările în faţa eventualităţilor, împrejurările în faţa firii omeneşti, propria lui judecată supusă greşelii şi fiinţa sa muritoare împotriva unor forţe nu numai omeneşti ci şi naturale, alegând şi dând la o parte,

ajungând la compromisuri cu visul și cu ambiția lui, așa cum trebuie să faci de pildă cu un cal care te poartă peste câmpuri, peste poduri de lemn, și îl stăpânești doar prin îndemânarea cu care nu-l lași pe animal să înțeleagă că în realitate nu-l poți stăpâni, că în realitate el este mai puternic.

„El era cel care se afla acum într-o situație curioasă. El era cel însingurat. Nu Ellen. Ea nu numai că o avea pe mătușă-sa care s-o ajute, dar beneficia și de privilegiul pe care-l au femeile de a nu-și recunoaște sau afirma singurătatea până când împrejurări neînțelese și de neevitat le constrâng să renunțe la orice speranță de a mai ajunge la cine știe ce bagatelă pe care se întâmplă să și-o dorească în momentul acela. Și nici domnul Coldfield. El avea de partea lui nu numai opinia publică ci și propria lui lipsă de entuziasm față de ideea unei nunți cu pompă pentru ca s-o poată sprijini fără inconsecvență sau altfel decât din spirit de paradox. Apoi (lacrimile învinseră; Ellen și mătușă-sa scriseră o sută de invitații – Sutpen adusese unul dintre negrii săi sălbatici care le duse din ușă în ușă – și chiar trimise vreo duzină de invitații mai personale pentru repetiția din biserică) atunci când ajunseseră la biserică pentru repetiția ceremoniei în noaptea dinaintea nunții și găsiseră biserica pustie și doar o mână de oameni din tavernele orașului (inclusiv doi dintre indienii Chickasaw de-ai bătrânului Ikkemotubbe) stând afară în umbră în fața ușii, lacrimile reîncepuseră. Ellen îndură repetiția, dar după aceea mătușă-sa o aduse acasă într-o stare vecină cu isteria, deși până a doua zi ajunsese iarăși un plâns intermitent, liniștit. S-a vorbit la un moment dat chiar de amânarea ceremoniei. Nu știu de la cine a venit ideea aceasta, poate chiar de la Sutpen. Însă știu cine a respins-o. S-ar fi spus că mătușa era acum decisă nu numai să-l bage pe Sutpen pe gâtul orașului, ci să le bage pe gât nunta însăși. Și-a petrecut întreaga zi mergând din casă în casă cu lista de invitați în mână, în rochie de casă și cu un șal, însoțită de una dintre negresele lui Coldfield (avea ca sclavi doar două negrese) care mergea după ea, poate ca s-o apere, poate pur și simplu târâtă ca o frunză în vârtejul furiei posomorâte, de amazoană, stârnite de afrontul adus feminității ei; da, a venit și la noi acasă, deși bunicul tău nu se gândise niciun moment la altceva decât să ia parte la ceremonie; mătușa n-ar fi trebuit să aibă niciun fel de îndoieli în ce-l privește pe tata deoarece tata dăduse ajutor la scoaterea lui Sutpen din închisoare, deși pe de altă parte probabil că la vremea aceea nu mai era în stare să judece clar. Tata și cu bunica ta se căsătoriseră de curând și mama era străină în Jefferson și nu știu ce-o fi gândit ea despre toate astea decât că n-a vrut niciodată să vorbească despre ce s-a întâmplat atunci: cum o nebună pe care nu o mai văzuse niciodată dăduse buzna în casă nu ca s-o invite la o nuntă ci ca să o

sfideze să nu vie și apoi ieșise ca o furtună. La început mama nici n-a înțeles despre ce nuntă era vorba, și când tata s-a întors acasă a găsit-o și pe mama într-o criză de isterie, și nici după douăzeci de ani mama nu era în stare să povestească ce se întâmplase în realitate. Pentru ea nu fusese nimic comic în toată situația. Tata își făcuse obiceiul s-o tachineze cu asta, dar chiar douăzeci de ani mai târziu, când aducea vorba de asta ca s-o necăjească vedeam cum începea să-și ridice mâna (poate cu degetarul pe un deget) ca și cum ar fi vrut să se apere și fața îi căpăta aceeași expresie pe care trebuie s-o fi avut când o văzuse pe mătușa lui Ellen ieșind din cameră.

„Mătușa lui Ellen a străbătut întreg orașul în dimineața aceea. Nu i-a luat prea mult timp dar l-a străbătut tot; seara împrejurările situației erau cunoscute nu numai în cercul orașului ci ca să zicem așa și sub el, ajungând în grajduri și în taverna căruțașilor de unde aveau să sosească oaspeții care să ia parte la ceremonie. Evident, Ellen nu știa asta, tot așa cum nici mătușa ei n-avea de unde să știe, și nici n-ar fi crezut ce avea să se întâmple chiar dacă ar fi avut o clipă de clarviziune și ar fi putut vedea desfășurarea evenimentelor înainte de a se fi produs în timp. Nu că mătușa s-ar fi considerat imună față de un asemenea afront, ci pur și simplu n-ar fi fost în stare să-și închipuie că intențiile și acțiunile ei din ziua aceea ar fi putut avea vreun alt rezultat decât acela pentru care își părăsise pentru moment nu numai orice demnitate de Coldfield ci și orice fel de modestie feminină. Presupun că Sutpen ar fi putut să-i spună, însă știa desigur că mătușa nu l-ar fi crezut. Probabil că nici măcar n-a încercat; a făcut doar singurul lucru pe care l-ar fi putut face, adică să trimită vorbă la Suta lui Sutpen după încă șase sau șapte negri, oameni în care putea să aibă încredere, singurii oameni în care putea să aibă încredere, și să-i înarmeze cu torțele de brad aprinse pe care le țineau la ușă când a ajuns trăsura și au coborât mirii. Și aici s-au oprit lacrimile, căci acum strada din fața bisericii era plină cu trăsuri și cupeuri, deși doar Sutpen și poate domnul Coldfield remarcaseră că în loc de a fi trase în fața ușii și goale, se opriseră de cealaltă parte a străzii și erau încă ocupate, și peronul din fața ușii bisericii era un fel de arenă luminată de torțele fumegânde pe care negrii le țineau ridicate deasupra capului și lumina lor tremura și scânteia peste cele două șiruri de chipuri printre care ar fi trebuit să treacă mirii ca să intre în biserică. Nu se auzeau încă strigăte, nici huiduieli; evident, nici Ellen și nici mătușa ei nu bănuiau că e ceva în neregulă.

„O clipă Ellen ieșise din ploaia de lacrimi, din plânset, și intrase astfel în biserică. Biserica era goală, cu excepția bunicului și a bunicii tale și poate a vreo jumătate de duzină de alte persoane care s-ar fi putut să fi venit din solidaritate cu familia Coldfield sau poate pentru ca să fie la fața locului și să nu piardă nimic din ceea ce

orașul întreg, reprezentat de trăsurile așteptând în stradă, părea să fi anticipat, ca și Sutpen de altfel. Rămăsese tot pustie chiar și după ce ceremonia a început și s-a sfârșit. Ellen avea și ea un fel de mândrie, sau cel puțin acel fel de vanitate care uneori poate ține locul mândriei și al curajului; și pe lângă asta nu se întâmplase încă nimic. Mulțimea de afară rămăsese încă tăcută, poate din respect pentru biserică, din aptitudinea și dorința sinceră a anglo-saxonilor de a accepta absolut mistic niște pietre și bârne sanctificate. Se pare că a ieșit din biserică și a intrat în toată nebunia care avea să urmeze complet nepregătită. Poate că mai era stăpânită încă de mândria care n-o lăsase să plângă în fața celor din biserică. A intrai în nebunia aceea pe când se grăbea probabil spre adăpostul trăsurii unde ar fi putut să plângă; poate că primul semn a fost glasul care a strigat, «Fii atent! Să n-o loviți pe ea!» și apoi obiectul aruncat – noroi, gunoaie, orice ar fi fost – șuierând pe lângă ea, sau poate lumina chiar schimbându-se atunci când și-a întors capul și l-a văzut pe unul din negri, cu torța ridicată în mână, încordându-se să sară către mulțime, a văzut fețele oamenilor, când Sutpen i-a vorbit în limba aceea despre care nici chiar atunci o bună parte din oamenii de prin partea locului nu știau că este o limbă civilizată. Asta văzuse ea, asta e ceea ce văzuseră ceilalți din trăsurile oprite în stradă – mireasa strângându-se la adăpostul brațului său pe când el o împingea în spatele lui, și el rămânând nemișcat, fără să se clintească nici chiar după ce un alt obiect (n-au aruncat de fapt nimic care i-ar fi putut răni: erau doar bulgări de noroi și legume stricate) i-a smuls pălăria de pe cap și un al treilea l-a lovit din plin în piept rămas acolo nemișcat, cu o expresie aproape surâzătoare așa cum i se arătau dinții în barbă, reținându-i pe negri cu acel singur cuvânt (fără îndoială cei din mulțime aveau pistoale; în mod sigur pumnale; negrul n-ar mai fi rămas nici zece secunde viu dacă ar fi apucat să se năpustească spre ei) în timp ce în jurul nuntașilor cercul de chipuri cu gurile căscate și cu ochii răsfrângând torțele păreau să înainteze, să tremure, să alunece, să se piardă în pâlpâirile cețoase ale torțelor fumegânde. S-a retras către trăsură, apărându-le cu trupul său pe cele două femei, poruncindu-le cu un alt, cuvânt negrilor să-i urmeze. Dar n-au mai aruncat nimic altceva. Se pare că fusese doar o primă izbucnire spontană, deși veniseră înarmați și pregătiți cu ce să arunce. De fapt, s-ar fi spus că astfel se consumase întreaga criză începută atunci când comitetul de vigilență îl urmărise până la poarta grădinii domnului Coldfield cu două luni înainte. Căci oamenii care alcătuiseră mulțimea de atunci, negustorii ambulanți, căruțașii, vizitiii, se reîntorseseră la treaba lor, se pierduseră iarăși în ținutul din care se iscaseră asemenea șobolanilor doar pentru prilejul acesta; răzleți, risipiți prin regiune – chipuri pe care nici Ellen nu avea să și le mai amintească, care

aveau să mai fie văzute într-o noapte, la o masă, sau doar pentru un pahar în alte taverne la douăzeci, sau cincizeci, sau o sută de mile mai departe, pe alte drumuri fără nume și apoi pierind și de acolo, iar cei care veniseră în trăsuri și cupeuri ca să asiste la o petrecere subtilă, mai târziu mergând iarăși la Suta lui Sutpen în vizită ca să mai vâneze (ei, bărbații) din vânatul de pe pământurile lui și ca să-i mai mănânce mâncarea și uneori ca să se înghesuiască noaptea în grajdul lui când el punea la cale o luptă între doi dintre negrii lui sălbatici pe care-i asmuțea unul împotriva altuia, așa cum alții asmut cocoșii unul împotriva altuia, sau poate ca să-l vadă intrând în luptă pe el însuși. Scena aceasta s-a stins, deși nu a pierit din amintire. El nu a uitat noaptea aceea, chiar dacă, după câte cred eu, Ellen a uitat-o, întrucât ea și-o alungase din amintire cu lacrimi. Da, atunci începuse să plângă din nou; cu adevărat se poate spune că a plouat la nunta aceea."

III

Dacă el a respins-o într-adevăr pe domnișoara Rosa, nu cred că ea ar mai vrea să povestească cuiva ceva despre asta *spuse Quentin.*

De *spuse iarăși domnul Compson.* După ce domnul Coldfield a murit în '64, domnișoara Rosa s-a mutat la Suta lui Sutpen să stea împreună cu Judith. Avea atunci douăzeci de ani, era cu patru ani mai tânără decât nepoata ei pe care, dând ascultare dorinței exprimate de sora ei pe patul de moarte, purcesese să o salveze de pierzania care apăsa asupra întregii familii așa cum Sutpen părea că vrea s-o ducă la îndeplinire, și s-ar fi părut că dorește să realizeze asta căsătorindu-se cu el. Ea (domnișoara Rosa) se născuse în 1845, sora ei fiind pe vremea aceea măritată de șapte ani și mamă a doi copii iar domnișoara Rosa născându-se din părinți între două vârste (mama ei trebuia să fi împlinit patruzeci de ani și a și murit atunci la naștere și domnișoara Rosa nu l-a iertat niciodată pe tatăl ei pentru asta) și la o vreme când – dacă acceptăm că domnișoara Rosa nu făcea altceva decât să oglindească atitudinea părinților ei față de ginere – familia ei nu dorea altceva decât pace și liniște și probabil că nici nu mai aștepta și poate nici nu mai dorea un alt copil. Însă ea se născuse, cu prețul vieții mamei sale și nu fusese niciodată lăsată să uite asta. Fusese crescută de aceeași mătușă nemăritată care încercase să-l bage nu numai pe mirele surorii ei mai mari ci și nunta pe gâtul unui oraș care nu o dorea, crescând în zidirea închisă a unor femei pentru a ajunge să vadă în actul propriei ei respirații nu numai singuratica justificare pentru sacrificiul vieții mamei ei, nu numai un reproș viu și mișcător la adresa tatălui ei, ci și o acuzare vie, omniprezentă și chiar transferabilă asupra altuia, la adresa întregului principiu masculin (același principiu care o lăsase pe mătușă virgină la treizeci și cinci de ani). Astfel că în primii șaisprezece ani ai vieții trăise în acea căsuță posomorâtă, îngustă, împreună cu tatăl ei pe care-l ura fără s-o știe – cu omul ciudat și tăcut al cărui singur tovarăș și prieten pare să fi fost conștiința lui și în ochii căruia singurul lucru pe care-l prețuia era reputația lui de om onest în ochii concetățenilor lui – omul acela care mai târziu avea să se țintuiască singur în podul casei lui și să se lase să moară de foame mai degrabă decât să-și vadă ținuturile natale trudindu-se să respingă o armată invadatoare – și cu mătușa care, chiar și cu zece ani mai târziu, se mai răzbuna încă pentru acel fiasco care fusese nunta lui Ellen, războindu-se cu orașul, cu stirpea omenească, cu fiecare și cu toate creaturile lui – frate, nepoată, nepot prin alianță, ea însăși, toți – cu furia oarbă, lipsită de rațiune a unui șarpe întârâtat. Mătușa o învățase pe domnișoara Rosa să o

socoată pe sora ei ca pe o femeie care pierise nu numai din familia și casa ei, ci și din viață, pentru ca să se stabilească într-un castel asemenea celui al lui Barbă Albastră, ca acolo să fie preschimbată într-o mască, neavând alt rol decât să privească înapoi, cu o suferință inertă și deznădăjduită, spre lumea pe care nimic n-o putea opri din mersul ei, și ținută acolo nu într-o temniță ci într-un fel de suspensie rânjitoare de către un bărbat care intrase în viața ei și a familiei ei înainte ca ea să se fi născut, cu brutalitatea unui uragan, provocând pagube irevocabile și incalculabile, și trecuse apoi mai departe. În atmosfera aceasta mohorâtă, de mausoleu, a rigidității puritane și a dorinței de răzbunare a feminității ultragiate s-a desfășurat copilăria domnișoarei Rosa, s-a petrecut absența îmbătrânită și veche și atemporală a tinereții, alcătuită atunci dintr-o pândă asemenea celei a Casandrei în spatele unor uși închise, din adăstarea prin holuri întunecate mustind de efluviile prezbiteriene ale unei anticipări lugubre și răzbunătoare pe când aștepta ca până la urmă copilăria de care natura o frustrase și o trădase să i se contopească în repulsia față de orice lucru ar fi putut să-i străbată zidurile casei în persoana oricărui bărbat, mai ales a tatălui ei, repulsie în care s-ar fi spus, fusese înfășurată încă de la naștere odată cu scutecele de către mătușă-sa.

Poate că văzuse în moartea tatălui ei, în nevoia rezultând de aici ca ea, orfană și săracă, să se îndrepte spre ruda cea mai apropiată ca să capete acolo hrană, adăpost și protecție – și ruda aceasta fiind nepoata pe care i se ceruse să o salveze – poate văzuse în asta cum soarta însăși îi oferă prilejul de a îndeplini dorința din urmă a surorii ei. Poate că se închipuise pe sine însăși ca pe un instrument al răzbunării; chiar dacă ea însăși n-ar fi fost o unealtă activă de ajuns de puternică pentru a-i face față lui, cel puțin ca un fel de simbol pasiv al unei amintiri de neînlăturat care să se înalțe golit de sânge și lipsit de dimensiuni de pe piatra de jertfă a patului de nuntă. Pentru că până când el s-a întors din Virginia în '66 și a găsit-o instalată acolo împreună cu Judith și Clytie – (da, Clytie era și ea fata lui: Clytemnestra. I-a ales el singur numele. Tuturor le-a ales el numele: la toate progeniturile lui și toate progeniturile negrilor sălbatici de prin partea locului după ce regiunea a început să-i asimileze. Nu ți-a spus domnișoara Rosa că doi dintre negrii din căruța lui în ziua aceea erau femei?

Nu, vă rog, *spuse Quentin.*

Da. Două din ei. Și nu fuseseră aduse acolo nici din întâmplare, nici din neglijență. A avut el grijă de asta, el care, fără îndoială, știuse să vadă chiar mai departe decât cei doi ani care-i trebuiseră să-și clădească reședința și să-și arate bunele intenții în fața vecinilor până când ei se învoiseră să-l lase să-și amestece sălbăticiunile lui cu cele domesticite ale lor, căci simpla deosebire de

limbă dintre negrii lui și ai lor n-ar fi putut să constituie un obstacol decât pentru câteva săptămâni, sau poate chiar numai câteva zile. Le adusese acolo cu bună știință pe cele două femei; le alesese probabil cu aceeași grijă și aceeași pricepere cu care-și alesese celelalte vite – caii și catârii și vitele – pe care le cumpărase mai târziu. Și locuise acolo timp de aproape cinci ani înainte de a fi făcut cunoștință destul de apropiată ca să le adreseze cuvântul cu oricare dintre femeile albe din ținut, tot așa cum nu avea mobile în casă și tot din același motiv: n-avea la vremea aceea nimic ca să dea în schimb. Da. El alesese numele pentru Clytie, așa cum alesese numele pentru toți copiii, chiar și pentru cel dinaintea lui Clytie și a lui Henry și a lui Judith, cu aceeași temeritate viguroasă, sardonică, numindu-și cu buzele sale odraslele fecundității lui ironice răsărite din colții de balaur. Numai că mie mi-a plăcut întotdeauna să cred că voise s-o boteze pe Clytie Cassandra, împins de un fel de impuls strict dramatic nu numai să-și conceapă ci și să-și desemneze augurul care să prezideze la propriul său dezastru, și că pronunțase numele greșit printr-o greșeală firească la un om care aproape că învățase singur să citească) – La vremea când el se întorsese în 66, domnișoara Rosa nu-l văzuse la față nici de o sută de ori în toată viața ei.

Și ce văzuse atunci nu era decât chipul de căpcăun din copilăria sa, văzut doar o singură dată și apoi repetându-se la intervale și cu prilejuri pe care n-ar fi putut nici să le numere nici să și le amintească, asemenea măștii într-o tragedie greacă, schimbându-se de la un personaj la altul, nu numai de la scenă la scenă ci și de la actor la actor și în spatele căreia evenimentele și împrejurările își găseau locul fără cronologie sau urmare, lăsând-o în realitate incapabilă să mai spună de câte ori îl mai întâlnise deoarece, trează sau în somn, mătușa o învățase să nu mai vadă nimic altceva. Chiar și în acele ocazii dominate de reticență, lugubre și chiar oficiale, când ea și cu mătușă-sa se duceau până la Suta lui Sutpen să petreacă acolo câte o zi întreagă și mătușa îi poruncea să se ducă să se joace cu nepoata și cu nepotul ei exact așa cum i-ar fi poruncit să cânte o bucată la pian pentru oaspeți, nu-l vedea nici la masă pentru că mătușa avea grijă să aranjeze vizita într-o zi când el avea să fie plecat; și e probabil că domnișoara Rosa ar fi încercat să evite să-l întâlnească chiar dacă el ar fi fost acolo. Și de cele patru sau cinci ori pe an când Ellen își aducea copiii pentru o vizită de o zi la tatăl ei, mătușa (femeia aceea consecventă, puternică, vindicativă care părea să fi fost de două ori mai bărbat decât domnul Coldfield și, care, în adevăratul înțeles al cuvântului, era nu numai mama domnișoarei Rosa, ci și tatăl ei) sufla asupra acestor vizite aceeași atmosferă de complot mohorât, războinic, și de alianță împotriva a doi adversari, unul dintre care – domnul Coldfield – fie că ar mai fi

putut sau nu să-şi menţină poziţiile, îşi retrăsese de mult avanposturile şi-şi demontase bateriile de artilerie retrăgându-se în citadela inexpugnabilă a rigorii sale pasive; iar celălalt – Sutpen – care ar fi putut probabil să-i atace şi chiar să-i pună pe fugă nici măcar nu ştia că este angajat în această bătălie. Pentru că el nu venea în casa aceea nici măcar pentru masa de prânz. Motivul s-ar fi putut să fie o anumită delicateţe faţă de socrul lui. Adevăratul motiv şi în acelaşi timp începutul relaţiilor dintre domnul Coldfield şi el însuşi, nici mătuşa, nici Ellen, nici domnişoara Rosa nu l-au aflat vreodată, iar Sutpen n-avea să-l destăinuiască decât unui singur om – şi asta sub pecetea tainei atâta vreme cât avea să trăiască domnul Coldfield – din respect pentru prestigiul cu îngrijire păstrat al domnului Coldfield sub semnul moralităţii imaculate – motiv pe care, cum spunea bunicul tău, nici domnul Coldfield însuşi nu l-a divulgat vreodată şi exact din aceeaşi pricină. Sau poate motivul era că acum când scosese de la socrul său tot ceea ce din ceea ce poseda domnul Coldfield ar fi putut folosi sau dori Sutpen, el n-ar mai fi avut nici curajul să-l privească în faţă pe socrul său şi nici mila sau decenţa să completeze tabloul de familie nici măcar de patru ori pe an. Sau poate motivul era chiar cel pe care-l spusese Sutpen însuşi şi pe care mătuşa refuzase să-l creadă tocmai de aceea: şi anume că el nu se ducea la oraş în fiecare zi şi că atunci când se ducea prefera să-şi petreacă timpul (acuma intra în bar) împreună cu bărbaţii care se strângeau la amiază la cârciuma lui Holston.

Acesta era chipul pe care, atunci când domnişoara Rosa a ajuns să-l vadă, îl vedea la celălalt capăt al mesei, din sufragerie – chipul unui duşman care nici măcar nu ştia că era angajat într-o bătălie. Ea avea acum zece ani şi după fuga mătuşii (domnişoara Rosa ţinea casa tatălui ei, aşa cum făcuse mătuşa până în noaptea în care coborâse pe fereastră şi dispăruse) nu numai că nu mai era nimeni care s-o silească să se joace cu nepotul şi nepoata ei în zilele acelea funebre şi încărcate de formalism, ci nici măcar nu mai trebuia să se mai ducă acolo ca să respire acelaşi aer pe care-l respira el şi unde, chiar dacă ar fi lipsit, el încă rămânea, pândea, cu o expresie care ei i se părea că trebuie să fi fost de triumf ironic şi încordat. Acuma se mai ducea la Suta lui Sutpen o dată pe an în ocaziile când, îmbrăcaţi în hainele de duminică, ea şi cu tatăl ei străbăteau cele douăsprezece mile într-un cupeu drept, uzat, alunecând în urma atelajului bine ţesălat, ca să facă acolo o vizită de câte o zi. Acum domnul Coldfield era cel care insista să facă vizitele acestea, el care nu mersese niciodată cu ele câtă vreme mătuşa fusese acolo, şi poate dintr-un sentiment al datoriei, acesta fiind motivul pe care-l invocase şi pe care în cazul acesta l-ar fi crezut chiar şi mătuşa, poate şi pentru că nu era adevăratul motiv, întrucât fără îndoială nici chiar

domnișoara Rosa n-ar fi crezut adevăratul motiv; și anume că domnul Coldfield dorea să-și vadă nepoții față de care simțea o stânjeneală mereu crescândă în legătură cu ziua când tatăl lor avea să-i povestească cel puțin fiului său vechea afacere dintre ei, despre care domnul Coldfield nu era încă de pe atunci sigur că ginerele său nu vorbise vreodată. Deși acum mătușa dispăruse, ea reușea încă să insufle și să invoce asupra fiecăreia dintre aceste expediții ceva din aburii vechi ai zbucnirilor mohorâte, mai mult decât oricând acum îndreptate împotriva unui dușman care nici măcar nu știa că se află angajat într-o bătălie. Pentru că acum când mătușa nu mai era, Ellen își renegase locul în acel triumvirat din care domnișoara Rosa încerca fără să știe să facă o alianță doar de două forțe. Acum era cu desăvârșire singură, stând în fața lui la masa de seară, fără vreun sprijin nici măcar din partea lui Ellen (la vremea aceea Ellen trecea printr-o metamorfoză completă, răzbătând în ultima ei lustră cu finalitatea unei adevărate renașteri); – făcând față dincolo de tăblia mesei dușmanului care nici măcar nu era conștient că ședea acolo nu ca o gazdă și ea un cumnat ci ca partea cealaltă într-un armistițiu. E probabil că el n-o privise nici măcar de două ori comparând-o cu propria lui familie și cu copiii lui – pe copilul acesta ale cărui picioare, chiar atunci când avea să se facă mare, n-aveau s-ajungă niciodată până la dușumea nici chiar când se așeza în scaunul ei – comparând-o cu Ellen care, deși avea și ea oasele mici, era ceea ce se numea plinuță (și care ar fi ajuns, dacă viața ei n-ar fi intrat în declin la o vreme când nici chiar bărbații nu mai găseau de mâncare și dacă zilele vieții ei s-ar fi încheiat fără drame, plină la trup într-adevăr. Nu grasă: doar rotunjită și împlinită, cu părul alb, cu ochii încă tineri, și chiar cu o roșeață ușoară pe ceea ce acum era o bărbie dublă și altădată obraji, cu mâinile mici, grăsulii, împodobite cu inele, îngrijite, împreunate, în anticiparea calmă a hranei, pe fața de masă de damasc în fața serviciului de porțelan fin și sub candelabru) și nici comparând-o cu Judith, de pe atunci mai înaltă decât Ellen, și cu Henry deși el nu atât de înalt la șaisprezece ani cât era Judith la patrusprezece, și totuși promițând într-un fel că odată avea să-l ajungă pe taică-său; fața aceasta care rareori vorbea în timpul mesei, cu ochii asemenea (cum s-ar spune) unor bucăți de cărbune înfipte într-un aluat moale și cu părul curat de nuanța specială, șoricească, a părului pe care nu strălucește prea des soarele, comparând-o cu fețele arse de soare și de vânt ale lui Judith și Henry; Judith cu părul mamei și cu ochii tatălui și Henry, cu părul la jumătatea drumului între roșul părului tatălui și negrul lui Ellen și cu ochii strălucitori, întunecați, căprui – trupul mărunt al domnișoarei Rosa cu aerul ei de stângăcie curioasă, paradoxală, ca și cum ar fi fost un costum împrumutat în ultimul moment, la mare nevoie, pentru un bal mascat la care nici măcar n-ar fi vrut să se

ducă: aura înconjurând o creatură retrasă în mod deliberat din viață dar încă în ghearele unei ucenicii impuse care s-o silească – mai degrabă decât prin participare voluntară sau prin acceptare – să respire – pe scurt, această servitoare prin destinație a propriilor ei rude și încă de pe atunci abia așteptând să-și găsească scăparea scriind o poezie de elevă de pension despre cei de asemenea morți. Fața ei, chipul cel mai micuț dintre toate cele de față, pândindu-l de-a curmezișul mesei cu o intensitate tăcută, curioasă, profundă, ca și cum chiar ar fi avut o intuiție dobândită din apropierea de leagănul fluid al întâmplărilor (din timp) pe care să o fi câștigat sau cultivat ascultând în spatele unor uși închise nu la ceea ce ar fi putut auzi acolo, ci lăsându-se inertă și receptivă, neînstare nici de vreo părere proprie, nici de vreo discriminare, nici de vreo incredulitate, ascultând doar cum crește febra anunțătoare de dezastre, adică ceea ce îi face pe unii să fie prezicători, uneori să și aibă dreptate în ce prezic, și de viitoarea catastrofă în care chipul de căpcăun din copilăria ei avea să se risipească până într-atâta încât ea avea să accepte să se mărite cu fostul stăpân al acelui chip.

S-ar putea ca atunci să fi fost ultima dată când îl mai văzuse cu adevărat. Pentru că au încetat să se mai ducă. Domnul Coldfield a încetat. Nu se stabilise niciodată dinainte o zi pentru aceste vizite. În câte o dimineață apărea doar la micul dejun în hainele negre, bune, de stofă groasă, în care se căsătorise și pe care le purtase de câte cincizeci și două de ori în fiecare an până la căsătoria lui Ellen, și apoi de cincizeci și trei de ori pe an până când îi părăsise mătușa, până când și le-a pus pentru totdeauna în ziua în care a urcat în pod și a bătut în cuie ușa după el și a aruncat apoi ciocanul pe fereastră și a murit acolo. Atunci după micul dejun domnișoara Rosa se retrăgea și reapărea în rochia formidabilă de mătase neagră sau cafenie pe care i-o alesese cu ani de zile înainte mătușa care continuase să o poarte duminicile și la ocazii chiar după ce rochia se uzase de tot, până în ziua când tatăl ei decretase că mătușa nu avea să se mai întoarcă și îi dăduse voie domnișoarei Rosa să folosească îmbrăcămintea pe care mătușa o lăsase în casă în noaptea când fugise. Se urcau pe urmă în trăsură și plecau, după ce domnul Coldfield le scutea întâi pe cele două negrese de masa de prânz pe care nu mai trebuiau s-o pregătească și (așa credea orașul) le punea în vedere că au să dea socoteală pentru masa de resturi pe care au să trebuiască s-o mănânce. Pe urmă, într-un an nu s-au mai dus. Fără îndoială că domnul Coldfield n-a mai venit la micul dejun în haine negre și au trecut zilele și el tot n-a venit astfel îmbrăcat, și asta a fost totul. Poate că simțea, acum când nepoții se făcuseră mari, că era izbăvit de obligația pe conștiința sa acum când Henry plecase la universitate la Oxford și Judith încă și mai departe – în faza aceea de tranziție dintre copilărie și feminitate când îi era încă și mai

inaccesibilă bunicului pe care îl văzuse prea puțin în viața ei și de care-i păsa probabil încă și mai puțin – starea aceea când, deși încă vizibile, tinerele fete se arată ca și cum ar fi văzute printr-un perete de sticlă undeva unde nici glasurile nu mai ajung până la ele; unde mai ființează (fata aceea băiețoasă care ar fi putut – și chiar o și făcea – să alerge mai repede, să se cațere mai sus, să călărească și să lupte și cu și alături de fratele ei) într-o plutire perlată, fără umbre și ele însele participând la asta; suspendate într-o ceață nebuloasă, străine și imprevizibile, trupurile lor însele fluide, și delicate, și fără substanță; nu atât plutind și căutând ceva, ci așteptând doar, pasive, latente, senine, atrăgând înspre ele fără efort acea stare post-genitivă din care și în jurul căreia să-și capete formă, să-și împlinească spatele, sânii, curbura spatelui, șolduri, coapse.

Atunci începu perioada încheiată cu acea catastrofă despre care se putea spune că a provocat o răsturnare atât de completă în domnișoara Rosa încât a făcut-o să accepte să se mărite cu bărbatul despre care crezuse în copilărie că-i căpcăun. Nu fusese o transformare de caracter; caracterul nu i se schimbase. Nici măcar purtarea nu i se modificase în vreun fel. Chiar dacă n-ar fi murit Charles Bon, după toate probabilitățile tot s-ar fi dus să locuiască la Suta lui Sutpen mai devreme sau mai târziu după moartea tatălui ei, și odată ce ar fi făcut asta e probabil că și-ar fi petrecut acolo restul vieții. Însă dacă ar fi trăit Bon și dacă el s-ar fi căsătorit cu Judith și dacă Henry ar fi rămas în lumea cunoscută lor, ea s-ar fi mutat acolo numai atunci când ar fi fost pregătită s-o facă, și ar fi trăit în familia surorii moarte doar ca mătușă, cum și era de fapt. Nu caracterul i se schimbase; în ciuda celor șase ani sau cam atât care trecuseră de când îl văzuse cu adevărat și în orice caz a celor patru ani pe care-i petrecuse ducându-i pe ascuns de mâncare noaptea tatălui ei când el se ascundea de agenții confederați în podul casei. În același timp scria poeme eroice despre aceiași oameni de care se ascundea tatăl ei și care l-ar fi împușcat sau l-ar fi spânzurat fără judecată dacă l-ar fi găsit – și de altfel căpcăunul din copilăria ei era unul dintre ei (se întorsese acasă cu un ordin de zi pentru curaj deosebit semnat de generalul Lee) și încă unul în adevăratul înțeles al cuvântului. Chipul pe care domnișoara Rosa îl adusese să locuiască tot restul vieții în casa aceea era același chip care-l privise de cealaltă parte a mesei și pe care nici el n-ar fi fost probabil în stare să spună vreodată de câte ori îl văzuse acolo privindu-l, nici unde-l văzuse nici când, nu pentru motivul că n-ar fi fost în stare să-l uite ci pentru că nu și-l amintise niciodată de ajuns de mult timp ca să-l fi putut descrie zece minute după ce și-ar fi întors privirile în altă parte, și din spatele acelui chip aceeași femeie care fusese pe vremuri copilul acela îl privea acum cu aceeași intensitate posomorâtă, rece.

Deși n-avea să-l revadă pe Sutpen ani de zile, le vedea acum pe soră-sa și pe nepoată-sa mai des decât oricând. Ellen ajunsese în punctul culminant al atitudinii pe care mătușa ar fi descris-o ca fiind cea a unei renegate. Părea nu numai să fi acceptat, să se fi resemnat cu viața și căsătoria ei, ci chiar să se mândrească cu ea. Înflorise ca și cum Soarta ar fi concentrat vara indiană normală care ar fi trebuit să se fi deschis treptat și apoi să se fi stins cu grație într-o perioadă de șase sau opt ani în doar trei sau patru ani, și asta fie ca o compensație pentru ceea ce avea să urmeze fie ca să încheie socotelile, să plătească polița pe care tovarășa Sorții, Natura, îi înscrisese numele. Ellen se apropia de patruzeci de ani, era durdulie, cu fața încă neatinsă de vârstă. Ca și cum oricare ar fi fost semnele pe care trecerea prin viață le lăsase pe fața ei până la vremea când mătușa dispăruse s-ar fi șters acum de pe pometii și pielea ei, din suma de trăiri și învelișul trupesc în care s-ar fi putut strânge, de-a lungul anilor în care carnea se așază netulburată, liniștită. Mersul, aerul ei erau parcă regale – ea și cu Judith ieșeau acum des în oraș, făcând vizite acelorași doamne, (unele ajunseseră bunici) pe care mătușa se străduise să le silească cu douăzeci de ani mai înainte să vină la nuntă, precum și căutând să profite de precarele prilejuri pe care le putea oferi orașul, la cumpărături – ca și cum ar fi izbutit în cele din urmă să scape nu numai de moștenirea puritană ci de realitate însăși: și-ar fi sacrificat soțul supărător și copiii neînțeleși, transformându-i în umbre; ar fi evadat în sfârșit într-o lume a iluziei pure unde, apărată de orice rele, ar fi trecut, ar fi trăit, de la o atitudine la alta în calitatea ei de castelană a celei mai impunătoare case, de soție a celui mai bogat bărbat, de mamă a celor mai fericiți copii. Când ieșea la târguieli (acum erau douăzeci de prăvălii în Jefferson) își apleca doar privirile fără să coboare măcar din trăsură, plină de grație și sigură pe mișcări, vorbind fără să spună nimic, pronunțându-și frazele frivole gata făcute, lipsite de înțeles, ca dintr-un rol, scris de ea însăși pentru sine însăși, al vreunei ducese rătăcitoare cu mese și doctorii de recuzită în mijlocul unor țărani fără pământuri și fără constrângeri – ca o femeie care, dacă ar fi avut tăria să îndure suferința și supărările, ar fi putut să-și câștige celebritatea într-un matriarhat, conducând de la gura focului mândria și destinele familiei, în loc să trebuiască până la urmă să se îndrepte spre cea mai tânără din această familie ca să-i ceară ei să aibă grijă de ceilalți.

Adesea, de două și uneori de trei ori pe săptămână, veneau amândouă în oraș, acasă – femeia bine conservată, exaltată, ireală, volubilă, de șase ani lipsind din această lume – femeia care-și părăsise casa și pe ai săi într-un torent de lacrimi și care într-o regiune umbroasă, plină de miasme, asemenea mlaștinilor amarnice ale Stixului născuse doi copii și apoi se ridicase asemenea

unui fluture de landă, fără să mai cunoască greutatea pântecelui sau a celorlalte organe ale suferinței și experienței, până în golul peren, strălucitor al soarelui încremenit – și Judith, o fecioară necoaptă visând, nu trăind, în desprinderea ei desăvârșită și opacă față de realitate aproape ca într-o surzenie fizică. Pentru ele domnișoara Rosa probabil că nu mai însemna chiar nimic: nu copilul, pe vremuri obiectul și victima grijii și atențiilor vindicative, neabătute, ale mătușii dispărute, și nici chiar femeia care ar fi putut fi ghicită după îndatoririle ei de gospodină a casei, și desigur nici mătușa care era de fapt. Și ar fi fost greu de spus care dintre cele două, soră sau nepoată, era la rândul ei mai ireală în ochii domnișoarei Rosa – adulta care evadase din realitate într-un tărâm blând populat de păpuși sau tânăra fată adormită, suspendată într-o inerție atât de desăvârșit fizică încât semăna cu starea de dinaintea nașterii și tot atât de depărtată de cealaltă extremă a realității cât era Ellen de a ei, venind acum în vizită în casa aceasta de două sau trei ori pe săptămână, și o dată, în vara când Judith împlinise șaptesprezece ani, oprindu-se în drum spre Memphis ca să-i cumpere lui Judith rochii; da, un trusou.

Era în vara de după primul an al lui Henry la universitate, după ce-l adusese cu el pe Charles Bon de Crăciun și pe urmă iarăși pentru o săptămână sau două în vacanța de vară înainte ca Bon să plece spre fluviu să ia vaporul spre casă la New Orleans; vara în care Sutpen însuși plecase, după treburi, spunea Ellen, fără să-și dea seama desigur, căci aceasta era existența ei pe atunci, că nici nu știa unde-i plecase soțul, fără să-și dea seama că nici măcar nu era curioasă să știe. Nimeni în afară de bunicul tău și poate de Clytie n-aveau să afle vreodată că Sutpen plecase și el la New Orleans. Intrau în casa domnișoarei Rosa, căsuța înghesuită, posomorâtă, întunecoasă unde chiar și acum, la patru ani după ce o părăsise, mătușa părea să mai fie încă în spatele oricăreia dintre uși, cu mâna strângându-i chiar clanța, și pe care Ellen o umplea timp de zece sau cincisprezece minute cu un vacarm ascuțit pentru ca apoi să plece, luându-și cu ea și fiica visătoare, apatică și care nu scosese niciun singur cuvânt; și domnișoara Rosa care de fapt era mătușa fetei și care după vârstă ar fi trebuit să-i fie soră, ignorând-o pe mamă pentru ca s-o urmărească pe îndepărtata și inaccesibila fată cu o dorință mioapă, nearticulată și fără niciun grăunte de gelozie, proiectând asupra lui Judith toate visurile sfărâmate și dezamăgirile propriei ei tinereți zădărnicite, de la început condamnate, oferindu-i singurul dar (Ellen o povestise în repetate rânduri, printre hohote ascuțite de râs) pe care i-l putea oferi: oferindu-se să o învețe pe Judith cum să țină o casă, să pregătească mesele, să numere rufele date la spălat, primind în schimbul acestei oferte privirea inexpresivă, pierdută, exclamația distrată, „Ce? Ce-ai

spus?" în timp ce chiar de pe atunci Ellen izbucnea în strigăte uimite de recunoștință. Apoi plecau – trăsura, pachetele, chicotelile și țipetele lui Ellen, visările impenetrabile ale nepoatei. Când veniseră data următoare în oraș și trăsura se oprise în fața casei domnului Coldfield, una din negrese ieșise să le spună că domnișoara Rosa nu era acasă.

În vara aceea îl văzuse din nou și pe Henry. Nu-l mai văzuse din vara precedentă, deși el mai fusese acasă de Crăciun împreună cu Charles Bon, colegul lui de la universitate, și auzise despre balurile și recepțiile de la Suta lui Sutpen din vacanță, dar ea și tatăl ei nu ieșiseră atunci. Și când Henry se oprise împreună cu Bon în drumul de întoarcere la școală a doua zi după Anul Nou ca să o salute pe mătușă-sa, ea nu fusese într-adevăr acasă. Astfel că nu-l mai văzuse până în vara următoare, după un an încheiat. Era în oraș, după cumpărături; se oprise în stradă de vorbă cu bunica ta, când el a trecut călare pe acolo. N-o văzuse; călărise mai departe, era pe o iapă nouă pe care i-o dăruise tatăl lui, era în surtuc și cu o pălărie de bărbat acum; bunică-ta spunea că era tot atât de înalt cât și taică-său și că sta în șaua iepei, legănându-se la fel de arogant, deși n-avea statura la fel de împlinită ca Sutpen, ca și cum oasele lui ar fi fost în stare să-i susțină legănarea, doar că erau prea firave și nestatornice să-i suporte gesturile pompoase. Pentru că și Sutpen își juca rolul. Reușise s-o corupă pe Ellen aproape în toate felurile. Acum el era cel mai important proprietar de pământuri și de plantații de bumbac din întreaga regiune, reușind să ajungă aici prin aceleași tactici prin care își construise casa – același efort obsedant, neabătut și aceeași indiferență totală față de felul cum ar fi putut fi văzute acele fapte ale lui pe care orașul era în stare să le vadă și față de felul cum faptele lui pe care orașul nu le putea vedea ar fi putut apărea în ochii orașului. Printre concetățenii lui mai erau unii chiar și atunci convinși că undeva era o înșelăciune, începând cu cei care credeau că plantația era doar un fel de paravan pentru mașinațiile sale întunecoase, trecând prin cei care își închipuiau că descoperise o cale de a trișa însăși piața bumbacului pentru ca astfel să obțină un preț mai bun pentru baloturile lui de bumbac decât ar fi fost în stare să obțină oamenii cinstiți, până la cei care după toate aparențele credeau că negrii sălbatici pe care-i adusese cu el ar fi avut puterea să smulgă prin vrăji mai mult bumbac de pe fiecare acru de pământ decât reușiseră s-o facă vreodată negrii domesticiți de prin partea locului. Nu era iubit (lucru pe care era limpede că nici nu și-l dorea, în orice caz) ci temut, ceea ce părea să-l amuze, dacă nu chiar să-i facă plăcere. Însă era acceptat; era evident faptul că acum avea prea mulți bani ca să mai poată fi respins sau ca măcar să i se mai poată face greutăți serioase. Izbutise să-și îndeplinească acest scop – își aranjase plantația în așa fel încât să dea roade fără grijă (la vremea

aceea avea un supraveghetor, fiul șerifului care-l arestase la poarta casei viitoarei sale neveste în ziua logodnei) și asta la mai puțin de zece ani după nuntă, și acum era în stare să-și joace și propriul său rol – rol de lenevie și delăsare arogantă care, pe măsură ce lenevia și delăsarea îl ajutau să se îngrașe – devenise puțin cam pompos. E adevărat, o corupsese pe Ellen împingând-o chiar mai departe de gestul renegării, deși, întocmai ca și ea, nici el nu-și dădea seama că înflorirea lui era o inflorescență forțată și că, în timp ce își mai juca încă rolul în fața publicului, în spatele lui Soarta, destinul, răsplata, ironia – regizorul întregii piese, sau oricum ai fi vrut să-i spui – și începuse demontarea decorurilor și trăgea pe podium umbrele și contururile contrafăcute, înșelătoare ale piesei următoare. „Uite-l pe –" spusese bunică-ta. Însă domnișoara Rosa îl și văzuse pe Henry. Rămăsese acolo în picioare, alături de bunică-ta, creștetul ei de-abia atingând umărul bunicii tale, o ființă neîmplinită la trup, într-una din rochiile pe care mătușa ei le lăsase în casă în urma ei, și pe care domnișoara Rosa o ajustase ca să i se potrivească, ea care nu învățase în viața ei nici să coasă, tot astfel cum își luase asupra ei sarcina de a pregăti gospodăria casei și se oferise să o învețe pe Judith să facă același lucru, ea care nu învățase niciodată nici să gătească mâncarea și nici să facă nimic altceva decât să asculte în spatele unor uși închise, acum oprită acolo în picioare, cu un șal pe cap ca și cum ar fi stat așa cincizeci de ani în loc de cincisprezece, cu ochii după nepotu-său, și spunând, „Ia te uită – și-a ras barba." Pe urmă, a încetat să o mai vadă chiar și pe Ellen. Adică, Ellen însăși a încetat să mai vină în vizită acasă la ea, a încetat să-și mai întrerupă ritualul săptămânal al călătoriilor cu trăsura de la o prăvălie la alta, unde, fără să mai coboare, Ellen comanda negustorului, băiatului de prăvălie să-i aducă afară stofele, mărunțișurile, nimicurile pe care ei erau dispuși să i le prezinte în brațe și despre care știau chiar mai bine decât ea că nu avea să le cumpere, ci doar să le treacă printre degete, să le cântărească în mâini, să le mototolească și apoi să le arunce înapoi, toate gesturile acestea învăluindu-și-le într-o volubilitate scânteietoare, ieftină. Nici măcar disprețuitoare, și nici măcar de pe pozițiile unei superiorități arogante, ci doar impunându-și cu blândețe, și chiar copilărește prezența asupra negustorilor, băieților de prăvălie care o răbdau resemnați sau binecrescuți sau de-a dreptul deznădăjduiți; pentru ca apoi să se întoarcă acasă, să umple locuința întreagă cu acel vacarm fără sens al vanității, al sfaturilor imposibile, cu totul ireale, în legătură cu domnișoara Rosa, cu tatăl ei, cu locuința lor, cu rochiile domnișoarei Rosa și cu aranjarea mobilelor în casă, cu prepararea meselor și chiar și cu ora la care se lua masa. Pentru că se apropia acum vremea (era 1860, și chiar și domnul Coldfield recunoștea acum probabil că războiul era inevitabil) când destinul familiei

Sutpen, care timp de douăzeci de ani până atunci fusese asemenea unui lac crescând din izvoare liniştite într-o vale liniştită, şi revărsându-se, urcând aproape pe nesimţite, şi în care cei patru membri ai familiei plutind într-o suspensie însorită simţeau primul tremur subacvatic spre gura revărsării, spre strâmtoarea care avea să fie şi catastrofa ţinuturilor pământene, când cei patru înotători liniştiţi aveau să se întoarcă deodată unul spre altul, deocamdată nici neliniştiţi, nici bănuitori, ci doar atenţi deodată, simţind doar cum se lasă întunericul, niciunul din ei ajunşi încă la punctul în care-ţi priveşti, în jur, tovarăşii, şi te gândeşti *Când am să încetez să mai încerc să-i scap pe ei, ca să mă salvez numai pe mine?* şi nici măcar dându-şi seama prea bine că se apropia punctul acela.

Astfel că domnişoara Rosa nu-i mai vedea pe niciunul din ei; de altfel nu-l văzuse niciodată (şi nici n-avea să-l vadă vreodată viu) pe Charles Bon; Charles Bon din New Orleans, prietenul lui Henry care nu numai că era cu câţiva ani mai în vârstă decât Henry ci era chiar cam puţin prea în vârstă ca să mai fie student la vreun colegiu şi care, în mod sigur, nu prea era la locul lui în colegiul unde se afla înscris – un mic colegiu de curând înfiinţat în hinterlandul Mississippi-ului, chiar într-o pustietate a acestei regiuni, la trei sute de mile bune de oraşul elegant şi chiar cosmopolit unde-şi avea casa – un tânăr cu o eleganţă lumească şi o degajare mai sigure decât s-ar fi cuvenit la vârstă lui, atractiv, după toate aparenţele bogat şi având în spate mai degrabă silueta nedesluşită a unui tutore decât vreo rudă de sânge – un personaj care în vremea aceea depărtată în Mississippi trebuie să-şi fi făcut apariţia asemenea unei păsări fenix, răsărind deodată fără să-şi trădeze vreo copilărie, fără să pară născut din femeie şi fără să pară vulnerabil la trecerea timpului, dispărând apoi fără să lase în urma sa un schelet sau ţărână trupească pe undeva – un bărbat cu atâta degajare în gesturi şi cu un aer atât de graţios şi de galant încât în comparaţie cu el aroganţa pompoasă a lui Sutpen era doar o înşelăciune stângace iar Henry părea doar un ţângău neîmplinit. Domnişoara Rosa nu-l văzuse în realitate niciodată; era doar o închipuire, o imagine. Nu ce-i spusese Ellen: Ellen oprită în tihna desăvârşită a acelei veri efemere, la care se adăuga acum farmecul renunţării voluntare, împăcate şi pline de graţie a tinereţii în favoarea succesoarei sale de sânge şi de sex, atitudine şi comportare completându-se una pe alta pe întreaga durată a logodnei şi prin care mamele care o doresc din toată inima pot aproape să se simtă ele însele mirese la nunta fiicelor lor. Dacă ar fi stat s-o asculte pe Ellen, un străin ar fi fost aproape pus în situaţia să creadă că acea căsătorie, despre care evenimentele de mai târziu aveau să arate că nu fusese nici măcar pomenită între tineri şi între părinţi, s-ar fi şi consumat. Ellen nu făcuse nici măcar o singură dată vreo aluzie la dragostea dintre Judith şi Bon. Nici nu

lăsase măcar să se înțeleagă faptul că s-ar fi gândit la așa ceva. Dragostea între cei doi era doar un subiect închis, mort, așa cum ar fi fecioria după nașterea primului nepot. Vorbea despre Bon ca și cum ar fi fost trei obiecte neînsuflețite cuprinse într-unul singur, sau poate un singur obiect neînsuflețit pentru care ea și familia ei ar fi găsit trei folosiri concordante: un veșmânt pe care Judith l-ar fi putut purta ca pe un costum de călărie sau o rochie de bal, o mobilă care ar fi venit să se adauge și să completeze locuința și situația socială, și un mentor și un exemplu care să corecteze comportamentul, vorbirea și felul de a se îmbrăca provinciale ale lui Henry. Ellen părea să fi străbătut timpul. Postula anii care se scurseseră și în cursul cărora nu se petrecuse nicio lună de miere și nu avusese loc nicio schimbare, și din trecerea cărora fețele (acum cinci) priveau într-un fel de înflorire moartă și perenă ca niște portrete în tablouri atârnate în gol, fiecare din ele oprită, în înflorirea ei dinainte știută, netezită de orice gând sau trăire, portrete ale căror originale trăiseră și muriseră de atât de multă vreme încât bucuriile și suferințele lor trebuie să fi fost acum uitate până și de scândurile dușumelelor pe care pășiseră, gesticulaseră, râseseră, plânseseră. Astfel, în timp ce domnișoara Rosa, nici nu asculta, prinsese imaginea de la primele cuvinte, poate doar numai de la sunetul numelui, Charles Bon; ea, fata bătrână condamnată pe viață încă de la vârsta de șaisprezece ani, așezată sub strălucirea limpede a deziluziei ca sub unul din becurile colorate din vreun cabaret unde ar fi intrat pentru prima dată în viață și raza luminii tremurând de licărirea fără substanță a unor paiete izbucnind deodată în jurul ei, oprindu-se o clipă, continuând apoi. Nu era geloasă pe Judith. Nici nu simțea milă față de sine însăși, așa cum sta acolo clipind mereu către soră-sa, în timp ce Ellen îi vorbea animată, ea îmbrăcată într-una din rochiile ei de casă cârpăcite (rochiile, uneori purtate, de obicei însă noi, pe care Ellen i le dăruia din când în când erau întotdeauna de mătase, desigur) pe care le lăsase în urma ei mătușa atunci când fugise cu negustorul de cai și catâri, poate în speranța sau chiar cu intenția fermă de a nu mai îmbrăca vreodată așa ceva. Era probabil doar o deznădejde liniștită și o ușurare, o ultimă și completă abnegație, acum când Judith era pe punctul de a-i jertfi visul vremelnic al zădărniciei pe care-l trăise pentru a intra de-a dreptul într-o poveste cu zâne. Și părea chiar o poveste cu zâne, atunci când Ellen i-o spusese mai târziu bunicii tale, numai că era o poveste cu zâne scrisă și jucată ca pe o scenă de doamnele dintr-o societate elegantă. Doar că domnișoarei Rosa trebuie să i se fi părut autentică, nu numai plauzibilă, și ci justificată: de aici și remarca aceea care o făcuse iarăși pe Ellen (tot ea povestise asta, ca pe o glumă copilărească, așa cum și era de fapt) să izbucnească în hohote de râs copilărești și ascuțite și să cadă într-

o uimire nestăpânită. „Îl merităm", spusese domnișoara Rosa. „Îl merităm? Pe el?" spusese Ellen, probabil strigase chiar. „Bineînțeles că-l merităm – dacă vrei s-o spui așa. Eu în orice caz nădăjduiesc și mă aștept din partea ta să simți asta, că noi, în familia Coldfield, avem dreptul să fim la înălțimea oricărei cinstiri deosebite pe care o căsătorie cu oricine ar fi ființa aceea ar aduce-o în familia noastră."

Bineînțeles că la o asemenea replică nu există răspuns. Sau, cel puțin, după câte spunea Ellen, domnișoara Rosa nici n-a încercat să răspundă. A privit-o doar pe Ellen plecând și s-a apucat apoi să-i pregătească lui Judith cel de al doilea dar care îi sta în putere să i-l ofere. Avea în stăpânirea ei două acum, și acest al doilea dar lăsat tot de mătușa care o învățase și să țină o casă și să croiască rochiile, atunci când se strecurase pe fereastră într-o noapte, deși acest al doilea dar s-a dovedit de folos mai târziu (s-ar fi putut spune, s-a repercutat mai târziu) datorită faptului că atunci când mătușa fugise domnișoara Rosa nu crescuse de ajuns ca să poată folosi rochiile părăsite nici chiar scurtându-le. Se apucă să croiască în taină rochiile pentru trupul lui Judith. Stofa o luase din prăvălia tatălui ei. Din altă parte n-ar fi avut de unde s-o ia. Bunica ta mi-a spus că pe vremea aceea domnișoara Rosa nici nu știa să numere banii, că știa în teorie despre adăugirea unui ban la altul, dar după toate probabilitățile nu avusese niciodată în realitate bani să-i vadă, să-i atingă, să-i folosească, să le simtă puterea; căci în anumite zile ale săptămânii ieșea în oraș cu un coșuleț și făcea cumpărături la anumite prăvălii pe care domnul Coldfield i le indicase dinainte, fără ca vreo monedă sau vreo sumă de bani să se schimbe prin vorbe sau din mână în mână, și mai târziu în aceeași zi domnul Coldfield refăcea drumui străbătut de ea după socotelile mâzgălite pe hârtie, pe perete sau pe tejghele și efectua plățile. Astfel că ea trebuie să-și fi luat materialul de lucru de la el, deși stocul lui, început ca o adunătură doar de mărfuri de strictă necesitate și în aparență nepermițându-i să-și câștige hrana nici pentru el și nici pentru fiică-sa de pe propriile rafturi, nu sporise, și cu atât mai puțin nu se diversificase. Și cu toate acestea de aici trebuise să-și procure materialul ca să facă acele veșminte intime pentru o tânără fată care aveau să-i servească la propria ei nuntă prin procură – și poți să-ți imaginezi cum își închipuia domnișoara Rosa că ar fi trebuit să fie asemenea veșminte, ca să nu mai vorbim de felul cum aveau să arate închipuirile ei atunci cinci avea să le termine de croit, singură, fără ajutorul nimănui. Nimeni n-ar fi fost în stare să spună cum reușise să obțină materialul din prăvălia lui taică-său. El însuși nu i le dăruise niciodată. El însuși ar fi considerat de datoria lui să-i asigure nepoatei sale veșminte dacă ar fi fost îmbrăcată cum nu se cuvine, sau în zdrențe sau ar fi suferit de frig, însă nu veșminte pentru nuntă. Așa că eu cred că le-a furat. Trebuie să fi făcut-o.

Trebuie să fi scos materialul aproape de sub nasul lui taică-său (era o prăvălie micuță și el n-avea alt vânzător și oriunde ar fi stat era în măsură să supravegheze întreagă încăpere) cu acea îndrăzneală amorală, cu acea afinitate pentru brigandaj pe care le au femeile, dar și mai probabil, sau cel puțin așa aș vrea să cred, prin vreun subterfugiu de o atât de goală și disperată transparență scornită de naivitate încât prin însăși simplitatea ei l-a păcălit pe taică-su.

Nici măcar n-a mai văzut-o pe Ellen după aceea. S-ar fi spus că Ellen își îndeplinise rolul, trecuse de strălucitoarea fără de noimă amiază și după-amiază a verii sale efemere și dispăruse, poate nu chiar din Jefferson, dar în orice caz din viața surorii ei, lăsându-se văzută doar o singură dată murind în patul din camera întunecoasă în casa asupra căreia nenorocirea împinsă de soartă își și ridicase mâna și pentru a-i nărui temeliile sumbre pe care se ridicase și pentru a-i înlătura de acolo pe cei doi bărbați meniți să-i încerce dăinuirea, soțul și fiul – unul în primejdiile și amenințările războiului, celălalt după toate aparențele în uitare. Henry dispăruse pur și simplu. Aflase și asta în timp ce-și petrecea zilele (și nopțile chiar; trebuia să aștepte până când adormea taică-său) cosind obosită și fără îndemânare la veșmintele pe care le făcea pentru trusoul nepoatei sale și pe care trebuia să le țină ascunse nu numai de tatăl ei ci și de cele două negrese care ar fi putut să o pârască domnului Coldfield – depănând dantela de pe croșetă și cosând-o pe rochii în timp ce soseau știri despre alegerea lui Lincoln și căderea Fortului Sumpter, și ea de-abia ascultând, auzind și pierzând sunetele năruirii patriei sale printre împunsăturile obosite și stângace de ac într-un veșmânt pe care n-avea să-l poarte și să-l dezbrace niciodată pentru un bărbat pe care n-avea să-l vadă nici o singură dată viu. Henry dispăruse pur și simplu: auzise și ea ce auzise întregul oraș – că atunci, la acel al doilea Crăciun, Henry și cu Bon veniseră iarăși acasă în vacanță, frumosul și bogatul bărbat din New Orleans despre a cărei logodnă cu fata ei maică-sa împuiase urechile întregului oraș încă de șase luni de zile. Veniseră iarăși și acum orașul aștepta să se anunțe ziua ceremoniei. Și atunci se petrecuse ceva. Nimeni nu știa exact ce: dacă fusese ceva între Henry și Bon pe de o parte și Judith pe de altă parte, sau între cei trei tineri pe de o parte și părinți pe de altă parte. Însă oricum, când sosise ziua Crăciunului, Henry și Bon erau plecați. Și Ellen nu mai era de văzut (părea să se fi retras în camera întunecată pe care n-avea s-o mai părăsească până avea să moară doi ani mai târziu) și nimeni n-ar fi putut spune nici după chipurile, nici din acțiunile nici din comportarea lui Sutpen sau a lui Judith nimic, astfel că povestea s-a aflat de la negri: cum în noaptea dinaintea Crăciunului se iscase o ceartă nu între Bon și Henry sau între Bon și Sutpen ci între fiu și tată și Henry își renegase cu glas tare tatăl și renunțase la

dreptul său de prim născut și la acoperișul sub care se născuse și că el și cu Bon plecaseră împreună călare în noaptea aceea și mama rămăsese leșinată – deși, după cum credea orașul, nu de zădărnicirea căsătoriei ci de șocul pe care i-l provocase realitatea pătrunzând în viața ei; aceasta fiind lovitura de grație a securii înainte ca să se taie propriu-zis gâtul vitei sacrificate.

Asta aflase domnișoara Rosa. Nimeni nu știa ce-o fi gândit ea. Orașul socotea că gestul lui Henry însemna doar izbucnirea exaltată a unui tânăr, ca să nu mai spunem că tânărul acesta era un Sutpen, și că timpul avea să vindece totul. Fără îndoială că purtarea lui Sutpen și a lui Judith unul față de altul și a amândurora față de oraș influențaseră într-un fel această opinie. Erau văzuți împreună în trăsură prin oraș când și când, ca și cum nu s-ar fi petrecut nimic, între ei cel puțin, ceea ce e sigur că n-ar fi fost cazul dacă cearta s-ar fi petrecut între Bon și tată, și probabil n-ar fi fost cazul dacă motivul crizei ar fi fost ceva între Henry și tatăl său pentru că întreg orașul știa că între Henry și Judith existase o legătură mai strânsă decât chiar loialitatea tradițională între frate și soră; o legătură curioasă; ceva din rivalitatea sălbatică, impersonală dintre doi cadeți într-un regiment pe front, care mănâncă din aceeași farfurie, dorm sub aceeași pătură și înfruntă aceeași nimicire și care ar risca moartea unul pentru altul, nu unul de dragul altuia ci în numele frontului care nu trebuie să fie străpuns, al regimentului însuși. Aceasta era tot ceea ce știa domnișoara Rosa. N-ar fi putut ști nimic mai mult decât ce știa orașul pentru că cei care știau (Sutpen sau Judith; nu Ellen, căreia nu i s-ar fi spus în primul rând nimic și ar fi uitat, n-ar fi fost în stare să asimileze faptul chiar dacă i s-ar fi spus – Ellen, fluturele de sub care, pe neașteptate, pierise aerul scăldat în soare, lăsând-o acum cu mâinile grăsulii împreunate pe pătură în camera întunecată și ochii deasupra lor probabil nici măcar suferinzi ci doar plini de o neînțelegere uimită) nu i-ar fi spus ei după cum n-ar fi spus nimănui la Jefferson sau în altă parte. Poate că domnișoara Rosa s-a dus o dată acolo, probabil o dată și apoi n-a mai făcut-o. Și trebuie să-i fi spus domnului Coldfield că nu era nimic îngrijorător și e evident că ea însăși o credea deoarece continuase să coasă rochiile pentru nunta lui Judith.

Era încă ocupată cu asta când statul Mississippi își declară secesiunea și când primele uniforme confederate începură să apară în Jefferson unde colonelul Sartoris și Sutpen începură să strângă regimentul care avea să plece în '61, cu Sutpen, comandant adjunct, călărind în stânga colonelului Sartoris, pe armăsarul negru purtând un nume ales din cărțile lui Walter Scott, sub steagul regimentului ale cărui culori el și cu Sartoris le aleseseră și pe care femeile din familia lui Sartoris îl cususeră din rochiile lor de mătase. Se împlinise bine la trup nu numai față de ziua când intrase călare în

Jefferson în duminica aceea din '33, ci și față de ziua când se căsătorise cu Ellen. Corpolent nu era încă, deși acum se apropia de cincizeci și cinci de ani. Grăsimea, pântecele avea să le capete mai târziu. Le căpătă dintr-o dată, în anul de după cele ce s-au întâmplat cu logodna lui cu domnișoara Rosa și ea plecase din casa lui și revenise în oraș să locuiască singură în casa tatălui ei și nu-i mai vorbise niciodată decât atunci când îi adresase cuvântul acea singură dată când i se spusese că el ar fi murit. Corpolența îl cuprinsese dintr-o dată, ca și cum ceea ce negrii, și chiar și Wash Jones ziceau că-i o mândrețe de bărbat își atinsese și își menținuse înflorirea după ce temelia cedase și o aparență, ceva între forma lui așa cum i-o cunoșteau oamenii și scheletul ostil compromisurilor a ceea ce era el în realitate, ar fi devenit deodată fluidă și, supusă legilor pământești, s-ar fi legănat în aer, reținută, ca un balon, nestabil și lipsit de viață, de învelișul pe care-l trădase.

Nu văzuse regimentul plecând deoarece tatăl ei îi interzisese să iasă din casă până după plecarea soldaților, refuzând s-o lase să ia parte la despărțire sau să fie prezentă alături de celelalte femei și fete la ceremonia plecării, deși nu pentru că ginerele lui se întâmplase să facă parte din acest regiment. El nu fusese niciodată un om irascibil și înainte de declararea în fapt a războiului și de secesiunea statului Mississippi, acțiunile și declarațiile lui de protest fuseseră nu numai calme ci și logice și pline de bun-simț. Dar după ce zarurile fuseseră aruncate, se schimbase parcă peste noapte, tot așa cum fiică-sa Ellen își schimbase caracterul cu câțiva ani mai înainte. Îndată ce trupele își făcuseră apariția la Jefferson, își închisese prăvălia și o lăsase închisă toată vremea cât soldații fuseseră mobilizați și instruiți, și mai târziu, după ce regimentul plecase, ori de câte ori se întâmpla ca trupele să cantoneze în oraș noaptea, în trecere, refuzând să vândă vreo marfă, indiferent cu ce preț, militarilor și, se spunea, familiilor nu numai militarilor ci și bărbaților sau femeilor care sprijiniseră secesiunea și războiul, fie și numai într-o discuție sau printr-o părere. Refuzase să-i permită soră-si să se întoarcă acasă să stea cu el în timpul cât soțul ei, un negustător oarecare de cai, era în armată, nu-i dădea voie domnișoarei Rosa nici măcar să privească pe fereastră la soldații care treceau pe stradă. Își închisese prăvălia definitiv și sta toată ziua în casă. El și domnișoara Rosa trăiau în camerele din spate ale casei cu ușa din față încuiată și cu ferestrele din față oblonite și ferecate, își petrecea zilele, spuneau vecinii, în spatele unui oblon de-abia întredeschis ca o santinelă la post, înarmat nu cu o pușcă ci cu marea Biblie a familiei în care datele nașterii lui și soră-si și a căsătoriei sale și a nașterii și căsătoriei lui Ellen și ale nașterii celor doi nepoți ai săi și a domnișoarei Rosa și a morții soției sale (însă nu și a căsătoriei mătușii; domnișoara Rosa fusese aceea care o trecuse

acolo, împreună cu cea a morții lui Ellen, în ziua când trecuse și data morții domnului Coldfield însuși și a lui Charles Bon și chiar și a lui Sutpen) fuseseră trecute monoton cu scrierea lui ordonată de funcționar, până când se întâmpla să treacă vreun detașament de trupe; la care deschidea Biblia și declama cu voce aspră, tunătoare, mai tare chiar decât zgomotul pașilor tropăitori, versetele pline de un misticism vechi, violent, vindicativ, pe care și le alesese dinainte așa cum un soldat de pază și-ar fi aranjat șirul de cartușe pe pervazul ferestrei. Pe urmă într-o dimineață aflase că prăvălia îi fusese spartă și jefuită, fără îndoială de vreo companie de trupe străine care cantonaseră la marginea orașului și asmuțite la aceasta fără îndoială, chiar dacă doar cu vorba, de concetățenii săi. În noaptea aceea se urcase în podul casei sale luând cu el un ciocan și un pumn de cuie și bătuse în cuie ușa după el iar apoi aruncase ciocanul pe fereastră. Nu era laș. Era un om plin de forță morală care respingea compromisurile, care venise într-o lume nouă aducând cu el un pumn de mărfuri din care întreținuse cinci ființe cel puțin într-o situație de confort și siguranță. Făcuse asta prin negustorie strânsă, desigur; n-ar fi putut-o face decât prin negustorie strânsă sau prin acte de necinste; și așa cum spunea bunicul tău, un om care, într-o regiune cum era Mississippi pe vremea aceea, și-ar fi limitat necinstea doar la vânzarea de pălării de pai și de curele de hamuri și de carne sărată ar fi fost pus sub sechestru de propria sa familie ca fiind cleptoman. Însă nu era laș, chiar dacă conștiința lui s-ar fi răzvrătit, cum spunea bunicul tău, nu atât împotriva ideii de a vărsa sânge omenesc și de a ucide vieți omenești, cât împotriva ideii de risipă; împotriva ideii de a uza, de a consuma, de a distruge vreun material în numele oricărei cauze.

Acum viața domnișoarei Rosa se reducea la străduința de a menține viața în ea însăși și în tatăl ei. Până în noaptea când fusese devastată, ei trăiseră din ce aveau în prăvălie. Se ducea la prăvălie după ce se făcea noapte și lua într-un coș destule provizii ca să le ajungă pentru o zi sau două. Astfel că stocurile, care nu mai fuseseră de la o vreme reînnoite se reduseseră considerabil încă dinainte de spargere; și în curând ea, care nu fusese niciodată învățată să facă ceva practic pentru că mătușa o crescuse în credința că era nu numai delicată ci chiar rafinată, începuse să gătească mâncare care pe măsură ce trecea timpul devenea tot mai greu de procurat și de o calitate tot mai proastă, și i-o trimitea sus tatălui ei noaptea într-un coșuleț manevrat printr-un scripete instalat la fereastra podului. A făcut asta timp de trei ani de zile, hrănindu-l în taină noaptea, din hrana care în ce privește cantitatea abia ar fi ajuns pentru o singură persoană, pe un om pe care-l ura. Se poate că nici nu și-ar fi dat seama înainte de asta că îl ura și s-ar fi putut să nu fi înțeles nici chiar atunci, decât că prima dintre odele închinate soldaților sudici

din mapa care atunci când bunicul tău a văzut-o în 1885 conținea vreo e mie de asemenea poeme sau mai multe chiar, era datată din primul an al încarcerării voluntare a tatălui ei și purta și însemnarea că fusese scrisă la ora două noaptea.

Apoi el a murit. Într-o dimineață mâna nu-i mai apăruse la fereastră să tragă în sus coșul. Cuiele rămăseseră mai departe fixate în ușă și vecinii o ajutară s-o spargă cu securea și-l găsiră, pe omul care-și văzuse singurele mijloace de subzistență jefuite de apărătorii propriei lui cauze, chiar dacă-și repudiase cauza și îi renegase și pe ei, cu mâncarea neatinsă de trei zile alături de patul de scânduri ca și cum și-ar fi petrecut aceste trei zile socotindu-și în minte conturile pământești, ar fi constatat rezultatul, l-ar fi verificat și apoi ar fi întors asupra scenelor de nebunie și violență și nedreptate ale vremii impasibilitatea moartă și consecventă a unei dezaprobări reci și inflexibile. Acum domnișoara Rosa rămăsese nu numai orfană ci și săracă lipită pământului. Prăvălia nu mai era decât un înveliș, o coajă, o clădire pustiită părăsită chiar și de șobolani și nemaiînchizând nimic între pereții ei, nici măcar bunăvoință, întrucât el se înstrăinase irevocabil de vecinii, de orașul, de patria sa intrată în război, de toate trei prin felul cum se purtase. Chiar și cele două negrese plecaseră – pe care el le eliberase de îndată ce intrase în stăpânirea lor (de altfel, ca plată a unei datorii, nu pentru că le-ar fi cumpărat) scriindu-le certificatul de eliberare pe care ele nici nu știau să-l citească și socotindu-le o leafă săptămânală pe care le-o reținuse întreagă pentru acoperirea valorii lor teoretice de pe piață – și în schimbul cărei fapte ele se număraseră printre primii negri din Jefferson care fugiseră pentru a urma trupele yankee. Astfel că atunci când murise, nu mai avea nimic, nu pus deoparte, dar nici măcar salvat. Fără îndoială, singura plăcere pe care o avusese vreodată în viață consta nu în economiile precare, spartane pe care le strânsese înainte de a-și fi întâlnit viitorul ginere – nu în bani ci în ceea ce își închipuia el că ar fi însemnat o poliță pentru oricare va fi fost banca spirituală care, credea el, avea într-o zi să-i recompenseze investițiile de renunțări și tărie sufletească. Și neîndoielnic ceea ce îl făcuse să sufere cel mai mult în legătură cu Sutpen nu fusese pierderea banilor ci faptul că fusese constrâns să-și sacrifice aceste economii spirituale, simbolul constanței și abnegației sale, pentru a-și păstra intactă solvabilitatea morală pe care crezuse că reușise să și-o stabilească și asigure. Era ca și cum ar fi trebuit să plătească de două ori o aceeași notă de plată din cauza vreunei neglijențe neînsemnate privind data sau semnătura.

Astfel că acum domnișoara Rosa era și orfană și săracă lipită pământului, nemaiavând nicio rudă sub soare în afară de Judith și de mătușa ei de care nu se mai auzise nimic de doi ani, de când încercase să treacă liniile yankeilor ca să ajungă în Illinois, să fie

astfel mai aproape de închisoarea din Rock Island unde soțul ei, care-și oferise talentele de furnizor de cai și catâri pentru cavaleria confederată și fusese prins asupra faptului, se afla acum. Ellen murise de doi ani pe vremea aceea – fluturele, molia prinsă într-o pală de vânt și izbită de un perete, rămasă agățată acolo bătând slab din aripi, nu din vreo încăpățânare deosebită de a se mai agăța de viață, și nici pentru că ar fi suferit în mod deosebit, căci era prea ușoară pentru ca să fi fost izbită prea tare, și nici măcar pentru că ar mai fi păstrat vreo amintire prea vie despre golul strălucitor dinainte de furtună, ci doar într-o stupoare uimită părând să nu înțeleagă nimic – învelișul ei strălucitor și precar nici măcar prea mult schimbat în ciuda anului de hrană proastă, căci toți negrii lui Sutpen părăsiseră și ei proprietatea ca să-i urmeze pe soldații yankei; făpturile sălbatice pe care el le adusese în această regiune și căutase să le îmblânzească amestecându-le cu cele domesticite aflate dinainte, cu aceeași grijă și urmărind aceleași scopuri cu care ar fi vrut să îmblânzească sângele armăsarului său sau al lui propriu. Și cu același succes, de altfel: era ca și cum doar prezența lui ar fi constrâns acea casă să accepte și să rețină viața omenească; ca și cum casele ar fi avut sentimente, viață, personalitate dobândită nu atât de la oamenii care respiră sau au respirat în ele ci în lemnele și pietrele lor sau insuflate în lemnele și pietrele lor de omul sau oamenii care le concepuseră și le clădiseră – și în casa aceasta ar fi existat doar o afirmație indiscutabilă a goliciunii, a pustietății; o rezistență de neînvins față de ocuparea ei, decât dacă această ocupare ar fi fost preluată și sancționată de cineva nemilos și puternic. Ellen își pierduse ceva din împlinirea trupească, e adevărat, dar așa cum un fluture intră în declin pur și simplu destrămându-se, întinderea aripilor și a trupului scăzându-i puțin, desenul de pe aripi strângându-se în sine, dar fără să se arate vreun rid – rămăsese aceeași față limpede, aproape copilăroasă între perne (deși domnișoara Rosa descoperise acum că Ellen își vopsea desigur de ani de zile părul), aceleași mâini aproape grăsulii, moi (deși acum fără inele) pe pătură și doar uimirea din ochii întunecați, părând să nu înțeleagă nimic care să mai trădeze ceva din viața încă rămasă, care să postuleze moartea apropiindu-se, atunci când îi ceruse surorii ei, o fetiță de șaptesprezece ani, să aibă grijă de copilul rămas. (La vremea aceea Henry dispăruse doar, repudiindu-și de bunăvoie dreptul la moștenire; nu se reîntorsese încă să-și joace rolul cel de pe urmă în pierzania familiei sale – și scena asta, spunea bunicul tău, îi fusese cruțată lui Ellen, nu că ar mai fi putut fi lovitura de grație care să încununeze totul ci doar pur și simplu că ar fi fost pierdută degeaba asupra ei întrucât fluturele acesta încă agățându-se, chiar dacă viu încă, era acum incapabil să mai simtă în vreun fel vârtejul vântului sau violența.) Astfel că lucrul firesc pe

care l-ar mai fi putut face ar fi fost oricum să meargă să stea împreună cu Judith, lucrul firesc pentru ea sau pentru orice altă femeie din Sud, pentru o femeie din lumea bună. N-ar fi fost nevoie să i se ceară; nimeni nu s-ar fi aşteptat ca ea să se lase rugată. Căci aşa sunt femeile din Sud. Nu faptul că, fără niciun ban şi fără nicio perspectivă de a-şi schimba situaţia, şi ştiind că toţi cei care o cunosc ştiu asta, şi totuşi mutându-se doar cu o umbrelă de soare şi o oală de noapte personală şi trei cufere în propria ta casă şi chiar în camera în care propria ta nevastă îşi foloseşte cearceafurile şi rufăria cu dantele, şi nu numai că preia comanda asupra tuturor servitorilor care ştiu la fel de bine că n-au să vadă niciodată vreun bacşiş de la ea pentru că ştiu şi ei la fel de bine ca şi albii că n-are să aibă niciodată din ce să le dea vreodată bacşiş, ci-ţi mai intră şi în bucătărie şi-o scoate de la locul ei pe bucătăreasă şi-ţi condimentează mâncarea pe care ai vrea s-o mănânci în aşa fel încât să se potrivească gusturilor ei – nu e asta, nu de asta depinde ea ca să-şi ducă viaţa mai departe; e ca şi cum ar trăi sugând sânge, asemenea unui vampir, nu nesăţioasă, şi sigur nu cu lăcomie, ci cu splendoarea senină şi indiferentă a florilor, arogându-şi sie însăşi, pentru că asta are şi ea în vinele ei, hrană din străvechiul sânge al celor care au străbătut mări şi continente necunoscute, care au înfruntat pustietăţile, greutăţile şi împrejurările potrivnice şi moartea.

Asta ar fi fost de aşteptat din partea ei. Însă n-a făcut-o. Judith mai avea încă în stăpânire hectarele părăsite de pe care ar mai fi putut scoate ceva, ca să nu mai vorbim de Clytie s-o ajute, să-i ţină tovărăşie, şi de Wash Jones s-o hrănească aşa cum Wash o hrănise pe Ellen până la moarte. Însă domnişoara Rosa nu s-a mutat acolo de îndată. Poate că nici nu s-ar fi mutat acolo vreodată. Deşi Ellen îi ceruse s-o apere pe Judith, s-ar fi putut să simtă că Judith n-avea încă nevoie de apărare, întrucât dacă iubirea zădărnicită pentru un timp ar fi fost în stare să-i insufle voinţa de a trăi, de a îndura mai departe, atunci însăşi această iubire, chiar dacă pentru moment neîmplinită, ar fi trebuit şi ar fi putut să-l ţină în viaţă pe Bon până când nerozia omenească avea să-şi piardă puterea istovindu-se şi el ar fi putut să se reîntoarcă de acolo de oriunde s-ar fi dus şi l-ar fi adus şi pe Henry cu sine – Henry, şi el o victimă a aceleiaşi nebunii şi neşanse. Trebuie să o mai fi văzut pe Judith din când în când şi probabil că Judith insista să o convingă să se stabilească la Suta lui Sutpen, însă eu cred că acesta este motivul pentru care ea n-a acceptat, chiar dacă nu ştia unde se aflau Bon şi Henry şi după cât se pare lui Judith nu-i trecuse vreodată prin gând să-i spună. Pentru că Judith ştia. Se poate să fi ştiut chiar de mult; şi chiar Ellen poate că ştiuse. Sau poate că Judith nu-i spusese nici maică-si. Poate că Ellen nu apucase să afle înainte de a muri că Henry şi Bon erau acum

simpli soldați în compania organizată de foștii lor colegi de universitate. Prima știre pe care o avusese de patru ani de zile domnișoara Rosa că nepotul ei ar mai fi fost încă viu i-a ajuns în după-amiaza când Wash Jones, călare pe ultimul catâr rămas în grajdurile lui Sutpen, se oprise în fața casei ei și începuse s-o strige pe nume. Îl văzuse dinainte dar nu-l recunoscuse – un bărbat uscat, cu gâtul umflat de buboaie, bântuit de malarie, cu ochii decolorați și cu o față care ar fi putut arăta de orice vârstă între douăzeci și cinci și șaizeci de ani, călare pe un catâr neînșeuat în mijlocul străzii în fața porții și strigând, „Hei, hei", la intervale regulate până când ea ieșise în ușă; la care își mai coborâse glasul întrucâtva, deși nu prea mult. „Matale ești Rosie Coldfield?" spusese.

IV

Nu se făcuse încă destul de întuneric să fie vremea pentru Quentin să pornească, cel puțin nu de ajuns de întuneric ca să fie pe gustul domnișoarei Coldfield chiar fără să se mai gândească la cele douăsprezece mile până acolo și la cele douăsprezece mile îndărăt. Quentin știa asta. Aproape că o vedea, așteptând în vreuna din încăperile întunecate, neaerisite, în însingurarea de neînfrânt a căsuței ei mohorâte. Nu-și pusese lumină electrică deoarece și așa avea să părăsească în curând casa, și probabil că vreun descendent sau vreo rudă spirituală a celui sau celei care îi spusese odată că lumina și curenții de aer aduc căldură îi mai spusese și că prețul electricității nu se calcula pentru timpul cât lumina ardea într-adevăr, ci retroactiv în depășirea inerției inițiale când întorceai comutatorul: asta era ce se citea pe contor. Își pusese fără îndoială boneta neagră cu paiete; Quentin știa; și un șal, șezând acolo în amurgul crescând, mortuar; chiar și acum ținându-și în mână sau în poală inelul cu toate cheile de la intrare, de la dulapuri și cămări ale casei pe care avea să o părăsească timp de vreo șase ore; și o umbrelă, da, și o umbrelă, se gândea el mai departe, gândindu-se cât de opacă era față de vreme și de anotimp, căci deși nu schimbase o sută de cuvinte cu ea toată viața lui până în acea după-amiază, știa bine că până în noaptea aceea ea nu-și părăsise locuința după apusul soarelui, decât duminica și miercurea pentru ca să meargă la biserica, în toți acești patruzeci și trei de ani probabil. Da, își pregătise desigur și umbrelă. Să iasă cu ea atunci când el avea să o strige și să o poarte cu sine printre murmurele stinse ale unei seri în care nu căzuse nici măcar rouă, în seara în care chiar și acum singura alunecare înspre întuneric erau doar zvâcnetele moi și încă mai întâmplătoare ale licuricilor sub verandă, când el se ridică de pe scaun atunci când domnul Compson ieși din casă cu scrisoarea m mână, aprinzând în trecere lumina în portal. „Cred c-o să trebuiască să intri în casă s-o citești ", spuse domnul Compson.

„Poate văd s-o citesc și aici", spuse Quentin.

„Poate că da", spuse domnul Compson. „Poate chiar și lumina ca să nu mai vorbim și de asta –" și arătă cu mâna globul unic, aburit și murdărit de gângăniile verii îndelungate, și care chiar când era curat răspândea și ea puțină lumină – „ar fi prea mult pentru asta, pentru astea. Da, pentru astea; lucruri dintr-alte zile, dintr-o altă vreme, dintr-o vreme moartă; oameni ca și noi: și victime, ca și noi, însă victime ale unor altfel de împrejurări, mai simple și deci, în întregul lor, mai mărețe, mai eroice, așa că și siluetele sunt mai eroice, nu pipernicite și fără voință, ci distincte, fără complicații,

care au primit darul de a iubi o singură dată sau de a muri singură dată în loc de a trăi ca niște creaturi împrăștiate, risipite, scoase orbește bucățică cu bucățică dintr-o pungă și pe urmă încleiate la un loc, creatori și victime în același timp a o mie de omoruri și a o mie de copulații și divorțuri. Poate că ai dreptate. Poate că orice lumină mai puternică decât asta ar fi prea mult pentru așa ceva." Însă nu-i întinse chiar atunci lui Quentin scrisoarea.

Se așează iarăși pe scaun, Quentin așezându-se și el, și-și luă țigara de pe balustrada verandei, și vârful îi licărea iarăși, fumul colorat ca frunzele de glicină risipindu-se în aerul fără vânt peste fața lui Quentin în timp ce domnul Compson își ridică iarăși picioarele pe balustradă, ținând mai departe scrisoarea în mână, și mâna lui părând aproape la fel de întunecată ca a unui negru conturată pe pânza pantalonului său.

„Căci Henry l-a iubit pe Bon. Și-a repudiat și dreptul de prim născut și siguranța materială de dragul lui, de dragul acestui om care era cel puțin un bigam în intenție, dacă nu un ticălos autentic, și pe al cărui leș patru ani mai târziu Judith avea să găsească fotografia celeilalte femei și a copilului. Până într-atât încât el (Henry) fusese în stare să-și acuze tatăl că minte într-o afirmație despre care sigur că înțelesese că tatăl său n-ar fi putut și n-a vrut s-o formuleze fără temei și fără dovezi. Și cu toate acestea a făcut-o, Henry însuși izbind cu propria lui mână, deși trebuie să fi știut că ceea ce îi spusese tatăl lui despre femeia și copilul acela era adevărat. Trebuie să-și fi spus, trebuie să fi spus când închisese ușa bibliotecii în urma lui pentru ultima oară în seara din ajunul Crăciunului, și trebuie să-și fi repetat în timp ce el și cu Bon călăreau alături prin bezna de oțel a acelei dimineți de Crăciun, plecând din casa în care se născuse și pe care n-avea să o mai revadă decât o singură dată și atunci cu sângele cald încă al bărbatului care-i călărea acum alături, aburindu-i pe mâini: *Am să cred; am să cred. Am să cred. Chiar dacă este așa, chiar dacă ceea ce mi-a spus tata este adevărat, așa cum știu, oricât m-aș strădui, că nu mă pot împiedica să știu că e adevărat, am să cred totuși.* Căci ce altceva ar fi putut nădăjdui să găsească la New Orleans dacă nu adevărul? Dar cine ar putea să spună de ce un om, oricât ar suferi, se agață nu de vreun alt membru teafăr, ci de brațul sau piciorul care știe că-i va fi tăiat? Pentru că îl iubea pe Bon. Pot să mi-i închipui, pe el și Sutpen în bibliotecă în seara aceea de ajun, tatăl și fiul, lovitură și lovitură dată îndărăt asemenea unui tunet și ecoului său, și tot de îndeaproape urmându-se; afirmația și acuzația de minciună, alegerea imediată și irevocabilă între tată și prieten, între (așa trebuie să fi crezut Henry) partea unde se afla cinstea și iubirea și cea în care domina sângele și profitul, chiar dacă în clipa în care-l acuza că minte trebuie să fi știut că i se spune adevărul. Din cauza

asta au trebuit să treacă cei patru ani, perioada de probă. Trebuie să fi ştiut că avea să fie zadarnică, chiar de pe atunci, în seara de ajun, ca să nu mai pun la socoteala ce aflase, văzuse cu ochii lui la New Orleans. Probabil că ajunsese să-l cunoască de ajuns la vremea aceea pe Bon, pe omul care nu se schimbase până atunci aşa că după toate probabilităţile n-avea să se mai schimbe nici mai târziu: şi el (Henry) fără să-i poată spune prietenului său, *Am făcut asta pentru că ţin la tine, fă şi tu asta dacă ţii la mine.* Nu-i putea spune asta, înţelegi – bărbatul, tânărul acesta care de-abia împlinise douăzeci de ani, care întorsese spatele la tot ceea ce cunoscuse până atunci, pentru a-şi juca întreaga viaţă alături de singurul lui prieten pe care, încă din noaptea aceea când călăreau împreună, trebuie să fi ştiut, aşa cum ştia că ceea ce-i spusese tatălui lui fusese adevărul, că era condamnat şi ursit să-l omoare. Trebuie să fi ştiut asta tot atât de bine cum trebuie să fi ştiut că speranţa îi era zadarnică, ce speranţă şi speranţa în ce nici el n-ar fi ştiut să spună; vis sau speranţă că ar mai fi putut schimba ceva în Bon sau în întreaga situaţie, vis că s-ar fi putut trezi într-o zi ca să vadă că totul fusese un vis, aşa cum un rănit crede în delirul febrei că braţul sau piciorul rănite îi sunt tefere şi doar cele tefere rănite.

Fusese încercarea lui Henry de a supune totul unei probe; Henry fusese cel care-i ţinuse pe toţi trei în suspensia aceea chinuitoare pe care chiar şi Judith o acceptase până la un punct. Ea nu ştia ce se petrecuse în bibliotecă în noaptea aceea. Cred că nici măcar nu bănuise ceva, până în după-amiaza, patru ani mai târziu, când îi văzuse iarăşi, când trupul lui Bon fusese adus în casă şi ea găsise în haina lui fotografia care nu era a ei, care nu era a copilului ei; când se trezise în dimineaţa următoare ei plecaseră, şi rămăsese doar scrisoarea, biletul, biletul scris de Henry deoarece fără îndoială că el refuzase să-l lase pe Bon să scrie – anunţarea armistiţiului, a punerii la încercare, şi Judith acceptând aceasta, ea care ar fi refuzat să asculte de vreo rugăminte a tatălui ei la fel de prompt cum Henry îl sfidase, dar care totuşi îl ascultă pe Henry – nu pe bărbatul care-i era rudă, pe fratele ei, ci din cauza legăturii aceleia tainice dintre ei – făcând o singură personalitate cu două trupuri ambele seduse aproape în acelaşi timp de un bărbat pe care la vremea aceea Judith, nici măcar nu-l văzuse – ea şi cu Henry ştiind amândoi că avea să respecte acest interval de încercare, să-i dea (lui Henry) beneficiul acestui interval, până la un punct recunoscut de amândoi deşi nu fixat şi definit în cuvinte şi amândoi fără îndoială ştiind că atunci când aveau să ajungă la punctul acela, ea avea, cu acelaşi calm, să accepte sau să formuleze acelaşi refuz din cauza cine ştie cărei slăbiciuni tradiţionale a sexului ei, să renege armistiţiul dintre ei şi să-l înfrunte ca pe un duşman, nemaîncercând şi nici măcar nemaidorind ca Bon să fie de faţă să o sprijine, fără îndoială chiar

gata să-i refuze dreptul să intervină dacă ar fi fost de față, luptându-se în bătălia aceasta împotriva lui Henry la început ca un bărbat, înainte de a consimți să se întoarcă la armele femeii, iubitei, miresei. Și Bon: Henry nu i-ar fi spus lui Bon ce-i spusese taică-său, după cum nu s-ar fi întors la taică-său să-i spună că Bon ar fi negat, pentru că dacă ar fi făcut una din acestea ar fi trebuit să o facă și pe cealaltă și știa foarte bine că negația lui Bon ar fi fost o minciună și deși el însuși ar fi putut suporta minciuna lui Bon, n-ar fi suportat ca nici Judith nici tatăl său să o audă. Și de altfel, Henry n-ar fi avut nevoie să-i spună lui Bon ce se întâmplase.

Bon trebuie să fi aflat de vizita lui Sutpen la New Orleans îndată ce el (Bon) ajunsese acasă în vara aceea. Trebuie să fi înțeles că Sutpen îi aflase acum taina – tainã, în cazul că Bon, până nu apucase să vadă reacția lui Sutpen, considerase vreodată că ar fi fost ceva de ținut în taină, dar desigur nu ca o obiecție față de căsătoria cu o femeie albă – fiind vorba de o situație în care probabil că toți cei de-o seamă cu el care și-o putea permite se aflau prinși la fel și pe care nici nu i-ar fi trecut prin cap să o menționeze măcar logodnicei sau soției sau familiei ei după cum nu le-ar fi vorbit despre secretele cine știe cărei fraternități în care s-ar fi înscris cândva înainte de căsătorie. De fapt, felul cum familia celei pe care intenționa s-o ia de nevastă reacționase în fața descoperirii fusese, fără nicio îndoială, prima și ultima ocazie în care familia lui Sutpen îl surprinsese prin comportarea ei. Din punctul meu de vedere el este personajul cel mai ciudat. Intrase în casa aceea de puritani de țară izolați aproape tot așa cum Sutpen însuși intrase în Jefferson; după toate aparențele un personaj complet în el însuși, fără fondul tabloului, fără trecut sau copilărie – un bărbat puțin mai matur decât anii lui, închis și învăluit într-un fel de licăr scitic, care pare să-i fi sedus pe țăranii aceștia, frate și soră, fără vreun efort sau dorință deosebită de a o face, care stârnise toată agitația și vacarmul, și care totuși din momentul când își dăduse seama că Sutpen va împiedica această căsătorie dacă va fi în stare, el (Bon) pare să se fi retras în rolul unui simplu spectator pasiv, puțin sardonic și cu desăvârșire enigmatic. Parcă îl văd plutind, ca o umbră, lipsit aproape de substanță, puțin îndărătul și mai presus de toate celelalte ultimatumuri, afirmații, sfidări, provocări, repudieri, directe și logice chiar dacă (pentru el) de neînțeles, cu un aer de detașare ironică și indolentă, ca al unui tânăr consul roman căpătându-și prima mare experiență printre hoardele barbare înfrânte și stăpânite de bunicul său, înnobilat în mijlocul unei așezări zgomotoase și copilărești ridicate pe lângă vreo fortăreață de lut, fără viață în mijlocul unei păduri bântuite de duhuri și de miasme. Ca și cum ar fi găsit că toată afacerea aceasta era, nu inexplicabilă desigur, ci doar nenecesară; ca și cum știuse de la început că Sutpen aflase despre ibovnică și copil și considera

acum comportarea lui Sutpen și reacția lui Henry ca pe o prostie moral determinată de fetișuri și prejudecăți și care n-ar fi meritat să fie luată drept manifestare a unor oameni cu scaun la cap, și pe care o contempla cu atenția impersonală a unui om de știință studiind mușchii unei broaște anesteziate – urmărindu-i, contemplându-i din spatele acelei bariere de sofisticare de unde Henry și Sutpen apăreau ca niște troglodiți. Nu era doar exteriorul omului, felul cum se mișca și vorbea și-și purta hainele și o însoțea pe Ellen ținându-i brațul la intrarea în sufragerie sau la urcarea în trăsură și (probabil, poate și asta) îi săruta mâna și pe care Ellen îl invidia gândindu-se la Henry, ci omul însuși – imperturbabilitatea fatalistă, de nepătruns cu care-i urmărea așteptându-i să facă ceea ce ar fi avut de gând să facă ca și cum ar fi știut toată vremea că avea să se ivească prilejul când va trebui să aștepte, și când tot ce ar fi avut de făcut ar fi fost să aștepte; ar fi știut că-i sedusese și pe Henry și pe Judith prea total ca să se mai teamă că n-ar mai fi putut să se căsătorească cu Judith când ar fi avut chef s-o facă. Nu viclenia stupidă, în parte instinct și în parte credință în noroc, și în parte obișnuința musculară a simțurilor și a nervilor la un jucător de noroc care-și calculează șansele să ia tot ce poate din tot ceea ce vede, ci un anumit pesimism rezervat și inflexibil, eliberat de multe generații de toate vorbăriile și neroziile unor oameni (da, ca Sutpen, ca Henry, ca cei din familia Coldfield chiar) care n-au ieșit încă din starea de barbarie, care peste două mii de ani încă și-ar fi scuturat triumfători jugul culturii și inteligenței latine, în realitate niciodată de natură să constituie pentru ei o primejdie reală.

Pentru că o iubea pe Judith. Fără îndoială, el însuși ar fi adăugat «în felul lui», întrucât, așa cum aflase curând socrul său prezumtiv, nu era atunci pentru prima dată că juca acest rol sau își lua angajamentele pe care și le luase față de Judith, fără să mai vorbim că n-ar fi fost prima dată când ar fi trecut printr-o ceremonie ca să comemoreze asta, oricare ar fi fost distincțiile (căci era într-un fel catolic) pe care ar fi vrut el să le facă între o asemenea ceremonie cu o femeie albă și cealaltă. Pentru că ai să vezi scrisoarea, nu prima scrisoare pe care i-o scrisese ei, ci cel puțin prima, singura pe care ea a arătat-o vreodată, așa cum știa bunică-ta și pe care, cum credem noi, acum când ea a murit, a fost singura pe care a păstrat-o, în afară de cazul bineînțeles că domnișoara Rosa sau Clytie le-au distrus pe celelalte după moartea ei; și asta de aici salvată nu pentru că Judith ar fi pus-o deoparte ca s-o păstreze, ci pentru că a adus-o ea însăși și i-a dat bunicii tale după moartea lui Bon, poate în aceeași zi când a distrus celelalte scrisori de la el (dacă evident ea a fost aceea care le-a distrus), adică atunci când a găsit în haina lui Bon fotografia ibovnicei metise și a băiețașului. Pentru că el a fost primul și ultimul ei iubit. Trebuie să-l fi văzut de fapt cu exact aceiași ochi cu

care-l văzuse Henry. Și ar fi fost greu de spus căruia dintre ei doi le apăruse el într-o mai mare splendoare – uneia cu speranța, chiar dacă inconștientă, că avea să facă astfel ca imaginea să fie a ei prin posesiune; celălalt cu convingerea barierei de netrecut pe care similaritatea sexelor o ridicase fără nicio speranță de depășire – bărbatul pe care Henry îl văzuse pentru întâia oară poate călărind prin crângul universității unul din cei doi cai pe care-i ținea acolo sau poate străbătând curtea universitară pe jos în mantia și pălăria oarecum de modă franțuzească pe care le purta, sau poate (ăsta mi-ar place să fie adevărul) fiindu-i prezentat oficial bărbatului întins leneș într-un halat înflorat, aproape feminin, la fereastra însorită a camerei sale – bărbatul acesta frumos, elegant și cam felin, prea în vârstă ca să mai fie acolo, prea bătrân nu în ani ci în experiență, atins de un efluviu aproape tangibil de cunoaștere, încărcat până la oboseală: de acțiuni înfăptuite și de sațietăți îngreunate și de plăceri epuizate și chiar uitate. Astfel că el trebuie să fi apărut, nu numai în ochii lui Henry, ci ai întregului corp de studenți din primii ani ai acelui mic colegiu de provincie de-abia înființat, ca o sursă nu de invidie, căci îl invidiezi doar pe cel pe care nu-l crezi decât printr-un accident superior în vreun fel ție; și ceea ce crezi, că dacă ai avea ceva mai mult noroc decât ai avut până acum, ai să ajungi să stăpânești și tu o dată – ca o sursă nu de invidie, ci de disperare; disperarea ascuțită, zguduitoare, teribilă, complet lipsită de speranță a celor tineri, care capătă uneori forma insultelor sau chiar a atacurilor fizice împotriva obiectului ei omenesc, sau în cazuri extreme ca cel al lui Henry a insultei și brutalității împotriva oricărui sau tuturor detractorilor acestui obiect, cum a dovedit-o repudierea violentă de către Henry a propriului său tată și a dreptului său la moștenire atunci când Sutpen a interzis căsătoria. Da, îl iubea pe Bon, care-l sedusese și pe el la fel de total cum o sedusese pe Judith – un băiat născut și crescut la țară, care, împreună cu ceilalți cinci sau șase din micul grup de studenți din primul an alcătuit din alți fii de plantatori cărora Bon le permisese să ajungă intimi cu el, și care îi maimuțăreau îmbrăcămintea și manierele și (în măsura în care erau în stare) chiar felul de viață, îl priveau pe Bon ca pe un erou din vreo versiune adolescentină a celor *O mie și una de nopți,* descoperitorul unui talisman sau al unei pietre magice nu investindu-l cu înțelepciune sau putere sau averi, ci cu știința și posibilitatea de a trece de la scena vreunei plăceri cu neputință de imaginat spre o alta asemănătoare fără întrerupere sau pauză sau sațietate. Și însuși faptul că, tolănit în fața lor în veșmintele excentrice și aproape feminine ale singurătății lui sibarite, el își afirma sațietatea nu făcea decât să le sporească uimirea și jignirea amară și deznădăjduită. Henry era provincialul, aproape s-ar fi spus țărănoiul, dedat mai curând acțiunilor violente

și instinctive decât gândirii, căci altminteri ar fi putut să-și dea seama că mândria lui sălbatică de provincial în legătură cu virginitatea surorii lui era o cantitate falsă și nedăinuitoare pentru a putea fi prețioasă, pentru a exista, și astfel trebuia să ajungă să fie pierdută, absentă pentru a fi existat. De fapt, poate, acesta este incestul pur, perfect: fratele care-și dă seama că virginitatea sorii lui trebuie distrusă pentru a fi putut exista vreodată cu adevărat, luând această virginitate prin persoana cumnatului, omul care ar fi fost el însuși dacă ar fi putut deveni, dacă s-ar fi putut metamorfoza în iubit, în soț; prin care ar fi jefuit, pe care l-ar fi ales ca jefuitor, dacă ar fi putut deveni, dacă s-ar fi putut metamorfoza în soră, în iubită, în soție. Poate lucrurile acestea i-au trecut lui Henry nu prin minte ci prin inimă. Căci n-a stat niciodată să se gândească. Simțea doar și acționa îndată. Cunoștea loialitatea și acționa potrivit ei, cunoștea mândria și gelozia; l-a iubit, a suferit pentru asta și a ucis, încă suferind și, cred, încă iubindu-l pe Bon, omul căruia îi acordase patru ani ca să-l pună la încercare, patru ani în care timp să renunțe și să desfacă cealaltă căsătorie, știind că acești patru ani de speranță și de așteptare aveau să fie zadarnici.

Da, Henry a fost cel care a sedus-o pe Judith; nu Bon, așa cum a arătat-o întregul curs ciudat de placid al apropierii dintre Bon și Judith – al logodnei, dacă s-ar fi putut spune că a fost logodnă, și care durase un an întreg și totuși constând doar din două vizite în timpul vacanțelor ca invitat al fratelui ei și pe care Bon se pare că le-ar fi petrecut fie călărind și vânând cu Henry, fie jucând rolul unei flori de seră, exotică, elegantă și indolentă, având ca istorie a originii și trecutului său doar numele unui oraș, și în jurul căreia Ellen își înfoia și-și scutura aripile de fluture neștiutor într-o vară indiană; el, omul viu, fiind uzurpat în rolul lui, înțelegi ce vreau să spun. Nu fusese nicio clipă, niciun interval liniștit, nicio oază de tihnă în acele zile agitate în care să-i fi putut face curte lui Judith. Nici măcar nu ți i-ai fi putut închipui pe el și pe Judith singuri laolaltă, încearcă s-o faci și n-ai vedea altceva decât o proiecție a lor în timp ce ființele lor adevărate ar fi fără îndoială fiecare într-altă parte, fiecare singur – două umbre plimbându-se, senine și netulburate de învelișul trupesc, printr-o grădină înflorită – aceleași două fantome senine care par să pândească, să plutească, cu o liniște și o atenție imparțială, deasupra, dincolo de furtuna inexplicabilă de interdicții și răzvrătiri și repudieri din care neclintitul Sutpen și volatilul și violentul Henry fulgeraseră, izbucniseră și apoi încetaseră – Henry care până la vremea aceea nu fusese vreodată nici măcar până la Memphis, care nu-și părăsise niciodată casa până în acel septembrie când plecase la universitate în hainele lui de nobil de țară, cu calul înșeuat și cu servitorul negru; cele șase sau șapte ființe, de aceeași vârstă și cu același fel de viață, doar în mod superficial prin hrană,

îmbrăcăminte și ocupație zilnică deosebindu-se în vreun fel de sclavii negri care-i întrețineau – aceeași sudoare, singura deosebire fiind că pe de o parte se cheltuia pentru a munci pe câmp, în timp ce pe de altă parte se lua drept prețul plăcerilor spartane și precare accesibile lor pentru că nu trebuiau să asude lucrându-și ogoarele; călăria și vânătoarea dure, violente; și aceleași plăceri: unii, încercându-și norocul pentru cuțite tocite și mărgele de sticlă și bucăți de tutun de mestecat și nasturi și haine pentru că se întâmplau să fie mai ușor de obținut și le cădeau mai ușor în mână; iar ceilalți pentru bani și cai, pentru arme și ceasuri, și din aceleași motive; aceleași întruniri: aceeași muzică din instrumente identice, viori grosolane și ghitare, când în casa cea mare cu candelabre și rochii de mătase și șampanie, când în colibele cu pământ pe jos, pline de fumul de la conurile de pin, în rochii de stambă ieftină și cu apă îndulcită cu melasă – da, Henry a fost acela, căci la vremea aceea Bon nici măcar n-o văzuse pe Judith. Probabil că nici nu dăduse suficientă atenție povestirilor destinate ale lui Henry despre trecutul său scurt și atmosfera convențională de acasă ca să-și fi amintit că Henry avea o soră – bărbatul indolent prea trecut ca să-și mai găsească măcar tovărășie printre tinerii, copiii alături de care trăia acum; bărbatul ajuns un paria pentru o vreme și știind-o, acceptând-o dintr-un motiv evident destul de puternic ca să-l determine să suporte și după toate aparențele destul de serios sau cel puțin destul de intim pentru a nu fi divulgat cunoștințelor pe care și le făcuse – bărbatul care mai târziu arătase aceeași indolență, aproape dezinteres, aceeași detașare când se stârnise scandalul în jurul logodnei care, după câte știa Jeffersonul, nici nu existase vreodată în chip formal, pe care Bon însuși nici n-o afirmase nici n-o dezmințise vreodată, rămânând mai departe în fundul tabloului, imparțial și pasiv ca și cum n-ar fi fost implicat el însuși sau ar fi acționat doar în numele vreunui prieten absent, ci ca și cum persoana implicată și exilată ar fi fost cineva despre care nu auzise niciodată și de care nu-i păsa câtuși de puțin. Nici nu s-ar fi putut spune de fapt că i-a făcut curte. După toate aparențele îi făcuse lui Judith complimentul îndoielnic de a nici nu fi încercat s-o nenorocească, cu atât mai puțin să fi insistat să se căsătorească cu ea, asta și înainte și după ce Sutpen interzisese nunta – lucrul acesta, bagă de seamă, din partea unui bărbat care își câștigase renumele de cuceritor încă de la universitate, și cu mult înainte ca Sutpen să fi găsit dovada. Nu fusese o logodnă, nici măcar nu-i făcuse curte; el și cu Judith se întâlniseră de trei ori în doi ani, în total pentru o perioadă de șaptesprezece zile, socotind aici și vremea pe care o pierduse cu Ellen; se despărțiseră fără ca măcar să-și fi luat rămas bun unul de la altul. Și cu toate acestea, patru ani mai târziu Henry fusese silit să-l omoare pe Bon pentru a-i

împiedica să se căsătorească. Astfel că Henry trebuie să fi fost acela care a sedus-o pe Judith, nu Bon; a sedus-o lăsându-se în același timp sedus și el de la distanța dintre Oxford și Suta lui Sutpen, de la depărtarea dintre ea și bărbatul pe care nici nu-l văzuse încă la față, parcă prin telepatie, așa cum în copilărie păreau uneori să-și anticipeze unul altuia gesturile, la fel ca două păsări ce zboară de pe o creangă amândouă deodată; relația dintre ei nu ca cea înșelătoare, convențională dintre gemeni, ci mai degrabă ca cea putând să existe între două ființe care, indiferent de sex, vârstă, culoare a pielii sau limbă, au fost izolați încă de la naștere pe o insulă pustie: insula aici fiind Suta lui Sutpen; singurătatea, umbra tatălui cu care nu numai orașul ci și familia mamei lor încheiaseră doar un armistițiu și nu s-ar fi putut spune că-l acceptaseră și asimilaseră.

Vezi? astfel erau: fata, fata asta tânără, crescută la țară, care vede pe un bărbat în medie o oră pe zi timp de douăsprezece zile din viața lui și asta într-o perioadă de un an și jumătate, și totuși e atât de hotărâtă să-l ia în căsătorie încât îl silește pe fratele ei la ultima resursă a omorului, dacă nu a asasinatului, pentru a o împiedica, și asta după patru ani în răstimpul cărora n-a putut fi niciodată sigură că el ar mai fi fost încă în viață; tatăl care-l văzuse pe bărbatul acesta o singură dată, și totuși avusese motive să facă o călătorie de șase sute de mile pentru a-i cerceta viața ca să descopere fie ceea ce bănuia dinainte după toate aparențele prin clarviziune, fie cel puțin ceva care să-i servească la fel de bine ca motiv pentru a interzice căsătoria; fratele, în ochii căruia onoarea și fericirea surorii și fiicei, ținând seama de relația ciudată și neobișnuită care exista între ei, ar fi trebuit să fie mai cu gelozie păstrată și mai prețioasă decât chiar pentru tatăl lor, și care totuși trebuise să sprijine căsătoria până la a-și fi renegat tatăl și sângele și casa ca să-l urmeze ca un dependent pe pretendentul respins, și asta timp de patru am înainte de a-l fi ucis în aparență pentru chiar aceeași cauză în sprijinul căreia își părăsise casa cu patru ani înainte; și iubitul care judecând după aparențe ajunsese implicat fără voința sau dorința lui într-o logodnă pe care se pare că nici n-o căutase nici n-o dorise, care-și acceptase alungarea în același spirit pasiv și sardonic, și care totuși, patru ani mai târziu, era în aparență atât de hotărât să facă această căsătorie până la vremea aceea lui complet indiferentă încât să-l silească pe fratele care o sprijinise să-l ucidă, acum pentru a o împiedica. Da, chiar presupunând că, până și pentru Henry, un tânăr lipsit de experiența vieții, ca să nu mai vorbim de tatăl lui care desigur văzuse mai multe, existența ibovnicei cu o optime de sânge negru și a copilului cu o șaisprezecime de sânge negru, presupunând chiar și o căsătorie morganatică – situație tot atât de mult făcând parte din înzestrările sociale și la modă ale unui tânăr bogat din New Orleans cât și pantofii de bal – presupunând că toate

acestea ar fi constituit un motiv destul de puternic, ceea ce ar însemna să împingem simțul onoarei cam prea departe chiar și pentru umbrele ireproșabile și demne de urmat care au fost strămoșii noștri născuți în Sud și ajungând la maturitate ca bărbat sau femeie în jurul anului o mie opt sute șaizeci sau o mie opt sute șaizeci și unu. E pur și simplu incredibil. Pur și simplu nu se explică. Sau poate tocmai asta este: ei nu se explică și noi nu trebuie să înțelegem. Cunoaștem doar câteva povestiri transmise prin viu grai; dezgropăm din cufere și cutii și sertare vechi scrisori fără formulă de introducere și fără iscălitură, în care bărbații și femeile pe vremuri vii sunt acum doar niște inițiale sau diminutive dintr-o iubire acum neînțeleasă și care urechilor noastre ne sună ca niște cuvinte în sanscrită sau în dialectul Chocktaw; vedem nelămurit ființe, ființe în ale căror sânge și sămânță vii noi înșine somnolam de pe atunci așteptând, îi vedem într-o atenuare umbroasă a timpului căpătând acum proporții eroice săvârșindu-și gesturile de pasiune simplă și de violență simplă, opaci față de timp și inexplicabili – Da, Judith, Bon, Henry, Sutpen: toți. Aceștia sunt, și totuși mai lipsește ceva; sunt asemenea unei formule chimice exhumate împreună cu scrisorile din cufărul acela uitat, ținute cu grijă în mâini, hârtia veche și îngălbenită destrămându-se între degete, scrierea ștearsă, aproape indescifrabilă, și totuși plină de înțeles, familiară în forma și înțelesul cuvintelor, numele și prezența unor forțe volatile și încărcate de sentimente; le strângi laolaltă în proporțiile indicate, însă nu se întâmplă nimic; recitești, cu trudă și atenție, îți mijești ochii, te asiguri că n-ai uitat nimic, că n-ai făcut nicio eroare de calcul; le combini iarăși și tot nu se întâmplă nimic: doar cuvinte, simboluri, contururi doar, umbre inscrutabile și senine, pe fondul tulbure al unei nefericite așezări, oribile și sângeroase, a treburilor omenești.

Bon și Henry au venit de la universitate în acea primă vacanță de Crăciun. Judith și Ellen și Sutpen l-au văzut atunci pentru întâia dată – Judith, pe bărbatul pe care avea să-l vadă timp de douăsprezece zile răzlețe, și pe care avea să-l țină minte atât de bine încât patru ani mai târziu (între timp el nu-i scrisese niciodată. Nu-l lăsase Henry; era doar timpul de probă) când primise de la el o scrisoare spunându-i *Am așteptat de ajuns,* ea și cu Clytie aveau să înceapă de îndată să croiască rochia de mireasă și vălul din vechiturile care se găseau atunci; Ellen, ca pe un bibelou exotic, aproape baroc, aproape lipsit de sex, pe care cu o voracitate copilărească încercase să-l adauge mobilierului și decorațiilor casei ei; Sutpen, ca pe bărbatul pe care, după ce-l văzuse o singură dată și înainte ca vreo logodnă să fi existat undeva în afară doar de mintea neveste-si îl văzuse ca pe o amenințare posibilă la adresa (acum și în cele din urmă) triumfătoarei încoronări a sacrificiilor și ambiției

sale, amenințare de care era în aparență de ajuns de sigur pentru a justifica o călătorie de șase sute mile să o dovedească – el, omul în stare să provoace și să împuște pe oricine nu i-ar fi plăcut sau de care s-ar fi temut dar care n-ar fi făcut nici măcar un drum de zece mile ca să-și verifice îndreptățirea acestei impresii. Înțelegi? Și ai fi putut aproape să crezi că drumul până la New Orleans fusese o simplă întâmplare, încă una din mașinațiile ilogice ale unei fatalități care alesese acea familie de preferință față de oricare alta din regiune sau din țară, exact așa cum un băiat alege un anumit furnicar dintre atâtea altele să toarne apă clocotită, fără ca nici el să știe de ce. Bon și cu Henry au stat două săptămâni și apoi au plecat călare înapoi la universitate, oprindu-se doar ca să-i facă o vizită domnișoarei Rosa însă ea nu fusese acasă; își petrecuseră lungul semestru până la vacanța de vară stând de vorbă, călărind, învățând (Bon studia dreptul. O făcea, aproape că era constrâns s-o facă, întrucât doar astfel își putea face șederea la colegiu suportabilă, indiferent de ce motive ar fi avut el ca să stea acolo mai departe – acolo, în acel decor perfect pentru indolența lui obosită: continua să scormonească în manualul mucegăit al lui Blackstone și Coke, în colegiul în care, dintr-un grup de mai puțin de o sută de studenți începători, secția de științe juridice mai număra probabil doar alți șase studenți în afară de Henry și de el însuși – da, îl corupsese și pe Henry să studieze dreptul; Henry se transferase la jumătatea semestrului) în timp ce Henry îi imita îmbrăcămintea și vorbele, le caricaturiza mai degrabă, poate. Și Bon, deși acum o văzuse pe Judith, foarte probabil că era același bărbat leneș, felin căruia Henry îi atribuia acum rolul de logodnic al soră-si, tot așa cum în semestrul de toamnă Henry și colegii lui îi atribuiseră lui Bon rolul de seducător; și Ellen și Judith ieșeau acum de două sau de trei ori pe săptămână după cumpărături în oraș, o dată oprindu-se și la domnișoara Rosa atunci când porniseră la drum cu trăsura spre Memphis, cu o căruță care le-o luase înainte ca să încarce cumpărăturile și un negru în plus pe capră alături de vizitiu, ca să oprească la fiecare câteva mile și să facă un foc să încălzească la loc cărămizile pe care-și sprijineau picioarele Ellen și Judith; după cumpărături, pregătind trusoul pentru nunta înaintea căreia logodna oficială nu se produsese nicăieri decât în închipuirea lui Ellen; și Sutpen, care nu-l văzuse pe Bon decât o singură dată și era la New Orleans să culeagă informații despre el atunci când Bon îi intrase a doua oară în casă: cine știe ce gândise, ce așteptase, ce clipă, ce zi, ca să plece spre New Orleans și să descopere ceea ce se pare că știuse toată vremea că avea să descopere? N-avea pe nimeni căruia ar fi putut să-i spună, să-i vorbească despre teama și bănuielile lui. N-avea încredere în nicio ființă, bărbat sau femeie, el care n-avea iubirea nici unui bărbat și a nici unei femei, întrucât

Ellen era incapabilă să iubească iar Judith îi semăna lui prea mult, și el trebuie să fi văzut dintr-o singură privire că Bon, chiar dacă fiică-sa ar mai fi putut fi încă salvată de el, îi corupsese fiul. Prea izbândise până atunci în toate, înțelegi; rămăsese acum în singurătatea disprețului și a neîncrederii pe care o aduce succesul câștigat pentru că a fost puternic în loc să fi fost doar norocos.

Apoi a venit iunie și sfârșitul anului școlar și Henry și Bon s-au reîntors la Suta lui Sutpen, Bon să stea cu ei o zi sau două înainte de a pleca spre fluviul de unde avea să ia vaporul spre casă, spre New Orleans unde Sutpen se și dusese. Rămase doar două zile, însă acum sau niciodată avea șansa de a ajunge la o înțelegere cu Judith, poate chiar de a se îndrăgosti de ea. Fusese singura lui șansă, ultima lui șansă, deși bineînțeles nici el și nici Judith n-ar fi avut de unde să știe, căci Sutpen, deși lipsea doar de două săptămâni de acasă, aflase fără îndoială de ibovnica metisă și de copil. Astfel că pentru prima și ultima dată Bon și cu Judith ar fi putut avea, cum s-ar zice, teren liber – ar fi putut avea, căci în realitate Ellen avusese teren liber. Pot să mi-o închipui aranjând cum să-i facă el curte, oferindu-le lui Bon și Judith prilejuri de întâlniri și plimbări împreună, cu o stăruință reținută dar neabătută pe care ei trebuie să fi încercat în zadar să o evite, Judith cu o plictiseală încă senină, Bon cu acea silă sardonică și surprinsă care pare să fi constituit manifestarea obișnuită a caracterului său impenetrabil și fantomatic. Da, fantomatic; un mit, o fantomă: ceva pe care îl concepuseră și îl creaseră pe de-a-ntregul ei; un efluviu al sângelui și caracterului Sutpenilor, ca și cum ca ființă reală el nici n-ar fi existat.

Și totuși a fost trupul pe care domnișoara Rosa l-a văzut, pe care Judith l-a îngropat în mormântul familiei alături de maică-sa. Și mai mult încă: faptul că până și o logodnă nedefinită și despre care nu se vorbise niciodată supraviețuise, spunând multe în sprijinul afirmației că ei se iubiseră, căci în cursul celor două zile o simplă simpatie romantică ar fi pierit, s-ar fi istovit, ca după o lingoare, s-ar fi stins în dulcegărie. Apoi Bon a plecat călare spre fluviu și s-a îmbarcat. Și acum ascultă: cine știe, poate dacă Henry ar fi mers cu el în vara aceea în loc să aștepte până în cea următoare, Bon n-ar fi trebuit să moară așa cum a murit; dacă Henry ar fi mers atunci cu el la New Orleans și ar fi aflat atunci de ibovnică și de copil; Henry care, înainte de a fi prea târziu, ar fi putut reacționa la această descoperire exact așa cum făcuse Sutpen, cum ar fi fost de așteptat să reacționeze un frate gelos, căci, cine știe, poate nu împotriva ibovnicei și a copilului, împotriva eventualei bigamii aruncase Henry acuzația de minciună, ci împotriva faptului că tatăl său fusese acela care-o spusese, tatăl său care i-o luase înainte, tatăl care este dușmanul natural al oricărui fiu și ginere cărora mama le este aliat, tot așa cum după nuntă tatăl va fi aliatul ginerelui iar mama

soției lui dușman de moarte. Însă Henry nu s-a dus cu el de data aceasta. S-a dus călare până la fluviu cu Bon și apoi s-a întors acasă; după un timp s-a întors acasă și Sutpen, din călătoria făcută unde și în ce scop nimeni n-avea să știe până la Crăciunul următor, și vara aceea a trecut, ultimă vară, vara trecută în tihnă și mulțumire, în care Henry, desigur fără vreo intenție deliberată, a pledat cauza lui Bon mult mai bine decât Bon însuși, decât fatalistul acela indolent s-ar fi ostenit să și-o pledeze singur, și Judith ascultându-l cu seninătatea, cu liniștea impenetrabilă care doar cu un an înainte fusese apatia cețoasă, nelămurită, visătoare a unei tinere fete și care acum era liniștea relaxată a unei femei mature – a unei femei mature îndrăgostite. Atunci au început să vină scrisorile, și Henry le-a citit, pe toate, fără gelozie, cu acea totală, plină de abnegație transpunere, metamorfoză în trupul care avea să devină iubitul surorii lui. Și Sutpen care nu spunea încă nimic despre ceea ce aflase la New Orleans, ci aștepta doar, fără să fi fost bănuit nici chiar de Henry și Judith, așteptând nimeni n-ar ști să spună ce, poate cu speranța că atunci când Bon avea să afle, cum trebuia să afle, că Sutpen îi descoperise taina, el (Bon) avea să-și dea seama că pierduse jocul și nici n-avea să se mai întoarcă la universitate la toamnă. Însă Bon s-a întors. El și cu Henry s-au întâlnit iarăși la universitate; scrisorile – de la Henry și de la Bon, de la amândoi acum – sosind în drumuri săptămânale purtate de servitorul lui Henry; și Sutpen încă așteptând, nimeni n-ar mai fi putut spune acum ce anume, necrezând că avea să aștepte până la Crăciun, ca această criză să vină și să izbucnească în fața lui – omul acesta despre care se spunea nu numai că le ieșea întru întâmpinare împrejurărilor care să-l pună la încercare, ci uneori le provoca el însuși. Însă de data asta a așteptat și criza i-a izbucnit în față; Crăciunul, și Henry și Bon au venit din nou călare la Suta lui Sutpen și chiar și orașul a fost convins acum de Ellen că logodna exista în fapt; ziua de 24 decembrie 1860, și copiii de negri cu crenguțe de vâsc și de brad drept pretext, începând să se strecoare prin spatele casei cele mari să le strige „Ne dați ori nu ne dați" albilor, și bogătașul de la oraș venit să-i facă curte lui Judith, și Sutpen nespunând nimic nici acum, și nebănuindu-l nimeni decât poate Henry care a provocat criza în aceeași noapte și Ellen în culmea revărsării vieții ei ireale și fără substanță care în zorii zilei următoare avea să se sfarme sub picioarele ei, și s-o poarte pe apele ei, pe ea, uimită și neînțelegătoare, până în încăperea cu obloanele închise unde avea să moară doi ani mai târziu – ajunul Crăciunului, explozia, și nimeni n-avea să afle vreodată de ce sau exact ce s-a petrecut între Henry și tatăl lui și doar șoaptele de la o colibă la alta ale negrilor care au dus știrea că Henry și cu Bon încălecaseră și plecaseră în noapte și că Henry își renegase în gura mare casa și

dreptul de moştenire.

S-au dus la New Orleans. Au călărit prin frigul luminos al acelei zile de Crăciun până la fluviu şi s-au îmbarcat pe vapor, Henry încă deschizând drumul, târându-l cu el, aşa cum a făcut mereu până când, pentru întâia dată în întregul curs al prieteniei lor, Bon a luat-o înainte şi Henry l-a urmat. Henry n-ar fi avut nevoie să meargă şi el. Devenise, din propria lui voinţă, sărac lipit pământului, dar s-ar fi putut duce la bunicul lui. Nu, n-ar fi avut nevoie să meargă şi el. Bon călărea alături de el încercând să afle ce se întâmplase. Bon ştia bineînţeles ce descoperise Sutpen la New Orleans, însă avea nevoie să ştie exact ce, cât de mult anume îi spusese Sutpen lui Henry, dar Henry nu-i povestea. Fără îndoială Henry călărea atunci pe iapa cea nouă la care probabil că ştia că va trebui să renunţe, s-o sacrifice şi pe ea ca şi tot restul vieţii de până atunci, moştenirea lui, grăbind acum cu spatele ţeapăn irevocabil întors casei, locurilor natale şi întregii scene familiare a copilăriei şi tinereţii lui pe care le renegase de dragul prietenului faţă de care, în ciuda sacrificiului tocmai înfăptuit din dragoste şi loialitate, nu putea încă să fie pe de-a întregul sincer. Pentru că ştia că ceea ce îi spusese Sutpen era adevărat. Trebuie s-o fi ştiut chiar în clipa în care îl acuzase pe tatăl său că minte. Astfel că nu îndrăznea să-i ceară lui Bon să nege; nu îndrăznea, înţelegi. Putea să facă faţă sărăciei, dezmoştenirii, dar n-ar fi putut suporta această minciună din partea lui Bon. Şi cu toate astea a mers cu el la New Orleans. S-a dus acolo, în singurul loc, în chiar locul unde nu s-ar fi putut împiedica să nu dovedească dincolo de orice îndoială însăşi afirmaţia pe care, venind de la tatăl lui, o numise minciună. S-a dus acolo tocmai pentru acest motiv; s-a dus ca să dovedească. Şi Bon, călărind alături, căutând să afle ce-i spusese Sutpen – Bon care de un an şi jumătate se uitase la Henry cum îi maimuţăreşte îmbrăcămintea şi vorbirea, care de un an şi jumătate se văzuse obiectul devotamentului desăvârşit şi plin de abnegaţie pe care doar un tânăr şi niciodată o femeie îl dedică altui tânăr sau unui bărbat; oare, de exact un an de zile, văzuse cum sora cade pradă aceluiaşi farmec căruia fratele îi căzuse victimă, şi asta fără ca seducătorul s-o fi voit, fără ca el să fi ridicat măcar un deget, ca şi cum în realitate fratele fusese cel care o fermecase pe soră, care o sedusese eu imaginea lui schimbată, mişcându-se şi respirând în trupul lui Bon. Şi cu toate acestea, iată scrisoarea, trimisă patru ani mai târziu, scrisă pe o bucată de hârtie salvată dintr-o casă devastată din Carolina, cu negreală de plită găsită în cine mai ştie ce depozit yankeu capturat; patru ani în care ea nu primise niciun mesaj din partea lui decât cele de la Henry prin care îi spunea că el (Bon) trăieşte. Astfel că, fie că Henry ştia acum sau nu de cealaltă femeie, trebuia oricum să afle. Bon înţelesese asta. Pot să mi-i închipui cum călăreau împreună, Henry încă însufleţit de

izbucnirea sălbatică a loialității răzbunate, și Bon, mai înțelept, mai viclean, chiar dacă numai pentru că avea mai multă experiență și ceva mai mulți ani, aflând de la Henry, fără ca Henry să-și dea seama, ce anume îi spusese Sutpen. Pentru că acum Henry trebuia să afle. Și nu cred că dorea doar să și-l păstreze pe Henry ca aliat, pentru vreo criză viitoare când ar fi fost nevoie de el. Ci și pentru că Bon nu numai că o iubea în felul lui pe Judith, ci îl iubea și pe Henry, și cred chiar într-un fel mai adânc decât pur și simplu în felul lui. Poate că în fatalismul lui îl iubea pe Henry cel mai mult, văzând poate în soră doar umbra, recipientul femeiesc în care să consume iubirea al cărui obiect real era tânărul – acest Don Juan cerebral care, inversând ordinea, învățase să iubească ceea ce rănise; poate că era ceva mai mult decât Judith sau Henry; poate viața, existența, pe care ei o reprezentau. Pentru că cine ar putea ști ce imagine a liniștii a văzut el în acea monotonă și provincială apă stătătoare; ce ușurare și ce evadare pentru un călător istovit care străbătuse un drum prea lung la o vârstă prea puțin matură, într-un asemenea izvor de țară cu ghizduri de granit.

Și pot să-mi închipui și cum Bon i-a spus lui Henry, cum i-a dezvăluit totul. Pot să mi-l închipui pe Henry la New Orleans, el care nu fusese nici măcar la Memphis, a cărui experiență de viață consta doar în vizite la alte case, plantații, aproape identice cu cea în care se născuse, și unde ducea aceeași viață ca cea de acasă – aceleași vânători și lupte de cocoși, aceleași curse de cai ale unor amatori pe niște piste făcute de amatori, cu cai destul de buni ca rasă și origine dar nefiind crescuți să alerge, și poate niciodată scoși din atelajul trăsurilor; aceleași dansuri țepene cu fecioare provinciale identice și oricând puțind fi schimbate între ele, după o muzică exact ca cea de acasă, aceeași șampanie, cea mai bună, fără îndoială și totuși grosolan servită, cu eleganță pe pantomimă burlescă de valeții negri care (și de asemenea de cei care o beau, dând-o pe gât ea și când ar fi fost whisky curat, printre toasturi înflorate și lipsite de subtilitate) ar fi oferit și limonada în exact același fel. Pot să mi-l imaginez, cu moștenirea-i spirituală puritană – moștenire spirituală mai ales anglo-saxonă – de misticism sălbatic și mândru și eu acea capacitate a lui de a se simți rușinat de ignoranța și lipsa lui de experiență, în orașul străin și paradoxal, cu atmosfera lui și fatală și languroasă, și feminină și dură – tânărul acesta necioplit, posomorât, lipsit de simțul umorului venit dintr-o regiune unde chiar și casele, ca să nu mai vorbim de îmbrăcăminte și conduită, sunt clădite după chipul unui Iehova gelos și sadic, aruncat dintr-o dată într-un mediu ai cărui locuitori își creaseră A-tot-puternicul și suita Sa într-un sobor ierarhic de sfinți frumoși și îngeri arătoși după chipul caselor și podoabelor lor personale și al vieților lor pline de plăceri. Da, pot să-mi închipui cum și-a pregătit Bon

terenul, cum a pregătit șocul: abilitatea, calculele, pregătind mintea de puritan a lui Henry așa cum ar fi pregătit un câmp bolovănos și arid, semănând și culegând apoi recolta pe care și-o dorea. Faptul ceremoniei, indiferent de ce fel, avea să-l stârnească pe Henry, și Bon știa asta. Nu ibovnica, și nici chiar copilul, nici chiar ibovnica neagră și cu atât mai puțin copilul, întrucât Henry și cu Judith crescuseră alături de o soră vitregă pe jumătate neagră; nu ibovnica în ochii lui Henry, sigur că nu o ibovnică neagră în ochii unui tânăr de formația lui Henry, un tânăr crescut și trăind într-un mediu în care sexul celălalt este separat în trei despărțituri nete, separate (două dintre ele) de o prăpastie care nu putea fi trecută decât o singură dată și într-o singură direcție – doamne, femei, femele – fecioarele pe care gentlemenii aveau să le ia în căsătorie într-o bună zi, curtezanele pe oare le frecventau în timpul chefurilor de la oraș, fetele și femeile sclave pe care se sprijinea prima din aceste caste și cărora în anumite cazuri îi datora fără îndoială însăși virginitatea – nu un lucru ca acesta în ochii lui Henry, tânăr, sănătos, victima regimului aspru de celibatar, cu vânătoarea și călăria care să înfierbânte și să facă să clocotească sângele unui tânăr, și cu care el și cei de o seamă cu el erau obligați să-și treacă timpul, fetele din propria lui clasă fiindu-le interzise și inaccesibile iar femeile din cea de a doua clasă la fel de inaccesibile din cauza banilor necesari și a distanței, și de aici urmând că nu mai rămâneau decât sclavele, fetele în casă îmbrăcate și spălate prin grija stăpânelor albe sau poate fetele cu trupuri asudate ieșite pe câmp și tânărul care vine călare și–i face semn supraveghetorului și-i spune, Trimite-mi-o pe Juno, sau pe Missylena sau pe Chlory și apoi călărește mai departe sub pomi și descalecă și așteaptă. Nu: era ceremonia, o ceremonie în care, e drept, intrase cu o ființă de culoare, dar rămânând totuși o ceremonie; fără îndoială că la asta se gândea Bon. Așa că pot să mi-l închipui, în ce mod a făcut-o; felul cum a luat placa inocentă și negativă a sufletului și intelectului de provincial al lui Henry și a expus-o treptat în acest mediu ezoteric, întorcând-o încet spre imaginea pe care dorea s-o facă s-o rețină, s-o primească. Pot să-l văd corupându-l treptat pe Henry înspre sferele eleganței, dar fără să-l prevină, fără să-l avertizeze, astfel ca postulația să intervină după consumarea faptului, expunându-l încetul cu încetul pe Henry la aspectele superficiale – arhitectura un pic cam curioasă, puțin feminin flamboiantă și deci în ochii lui Henry opulentă, senzuală, fruct al păcatului; subînțelesul unor averi mari și ușor câștigate, măsurate prin lăzile descărcate din vapoare în locul eforturilor istovitoare ale trupurilor scăldate în sudoare pe plantațiile de bumbac; scânteierea și strălucirea nenumăratelor roți ale trăsurilor, în care femeile tronau nemișcate, alunecând grăbite prin fața ochilor, părând asemenea unor picturi, unor portrete

alături de bărbații în cămăși ceva mai fine, cu diamante ceva mai strălucitoare, înveșmântați în haine ceva mai bine croite și cu pălării ceva mai înclinate peste chipurile ceva mai întunecat arogante decât cele pe care Henry le văzuse în viața lui până atunci; și mentorul, bărbatul de dragul căruia își repudiase nu numai sângele și familia, ci și hrana și adăpostul și îmbrăcămintea, ale cărui îmbrăcăminte și mers și fel de a vorbi se străduise să le imite, ca și atitudinea lui față de femei și concepțiile lui despre onoare și mândrie, acum stând acolo și pândindu-l cu un calcul indescifrabil, rece și felin, urmărind cum se formează și se fixează imaginea și apoi spunându-i lui Henry, «Însă nu asta e important. Asta e doar baza, fundația. Aici oricine poate să ajungă»; și Henry, «Vrei să spui că nu-i numai asta? Că e ceva mai presus, și mai presus, și mai prețios decât asta?»; și Bon, «Da, Asta e doar fundamentul. Asta e la îndemâna oricui.»: un dialog fără cuvinte, fără schimburi de replici, care să fixeze și apoi să acopere și apoi să înlăture fondul, fără să șteargă nicio linie din imaginea fixată, lăsând-o acolo, și placa din nou pregătită pentru o altă imagine: placa docilă, cu umilința puritanului față de tot ce este mai degrabă o chestiune de simțuri decât de logică, de fapte, și omul, inima lui luptându-se, sufocându-se, spunând *Am să cred! Am să cred! Să cred! Chiar dacă este adevărat sau nu, am să cred!* așteptând următoarea imagine pe care i-o pregătea mentorul, corupătorul: următoarea imagine, după a căror fixare și acceptare mentorul avea să spună iarăși, poate de data aceasta cu vorbe, încă pândind chipul sobru și gânditor din fața lui, însă încă întemeindu-se pe cunoașterea și încrederea lui în formația și moștenirea puritană care trebuia să manifeste dezaprobare în loc de surpriză sau chiar deznădejde și mai degrabă nimic decât să riște să-și vadă dezaprobarea luată drept surpriză sau deznădejde; «Dar nici chiar asta nu e»: și Henry, «Vrei să spui, e ceva mai presus chiar decât asta, încă mai mult decât asta?» Pentru că el (Bon) îi vorbea probabil acum, leneș, aproape criptic, aducând chiar el pe placa aceasta imaginea pe care o dorea acolo înregistrată; pot să-mi închipui cum a făcut-o – calculul, agilitatea și detașarea rece ca unui chirurg, timpul de expunere scurt, atât de scurt încât să fie criptic, aproape un staccato, placa neștiind deloc cum avea să arate imaginea completă, abia o clipă văzută și totuși de neșters – un cal în trap, un călăreț oprit în fața unei porți închise și curios de mănăstirești într-o vecinătate parcă decadentă, chiar într-un fel sinistră, și Bon pronunțând parcă absent numele proprietarului – astfel, reîncepând corupția cu subtilitate, insuflând în mintea lui Henry imaginea unui om de lume stând de vorbă cu un alt om de lume, ca și cum Henry ar fi știut de la început – și Bon era convins de asta – că Henry ar fi înțeles chiar dintr-o vorbă în afară de orice context ce voia Bon să spună, și Henry, puritanul, care nu trebuia să

arate pe faţa şi în vorbele lui nimic, mai degrabă decât să trădeze surpriză sau neînţelegere – faţada unei case cu obloanele închise şi zăvorite, amorţită în soarele matinal aburind, investită de acea voce criptică şi blândă cu nuanţele unor voluptăţi tainice, ciudate, inimaginabile.

Fără să ştie ce vedea, era ca şi cum pentru Henry această Barieră neînţeleasă şi tot mai înaltă destrămându-se născuse şi dăduse la iveală nu înţelegere pentru minte, pentru intelectul care să cântărească şi să discearnă, ci scosese la iveală, direct şi neechivoc, adevărul orb şi indiferent în tot ceea ce este vis şi speranţă vie pentru orice tânăr bărbat – un şir de chipuri ca un bazar de flori, apoteoza supremă a unei vieţi de castelan, a trupurilor omeneşti născute din încrucişarea a două rase tocmai pentru un asemenea bazar – un coridor de chipuri florale damnate, tragice, străjuite din spate de şirurile posomorâte, ca ale duenelor, ale doamnelor bătrâne şi de siluetele elegante ale tinerilor cocheţi, prădalnici şi (în vremea aceea) cu aspectul sinistru al ţapilor: imaginea văzută o clipă de Henry, expusă repede şi apoi retrasă, şi glasul mentorului încă liniştit, plăcut, criptic, postulând încă realitatea unui bărbat de lume care stă de vorbă cu un alt bărbat de lume despre un lucru pe care amândoi îl înţeleg, de care depind amândoi, pe care încă mai contează, oroarea provincialului puritan de a-şi dezvălui surpriza sau ignoranţa, el care-l cunoştea pe Henry mult mai bine decât îl cunoştea Henry pe el, şi Henry fără să se trădeze în vreun fel sau altul, înăbuşindu-şi încă acel prim strigăt de spaimă şi de suferinţă, *Am să cred! Am să cred! Să cred!* Da, doar o clipă, înainte ca Henry să fi avut timp să înţeleagă ce văzuse, însă acum mai lent: şi acum avea să vină clipa pentru care pregătise Bon terenul – un perete de neescaladat, o poartă greoi zăvorită, tânărul de la ţară, sobru şi gânditor, aşteptând, privind, încă neajungând să întrebe de ce? sau ce anume? poarta din bârne solide în locul grilajului de fier, dantelat, şi ei trecând prin faţă, Bon bătând la o portiţă laterală din care răsare un bărbat negricios ca un personaj dintr-o gravură în lemn veche de pe vremea Revoluţiei franceze, îngrijorat, chiar parcă înspăimântat, privind întâi în sus spre lumina soarelui şi apoi către Henry şi adresându-i cuvântul lui Bon în limba franceză, limbă pe care Henry n-o înţelegea, şi dinţii lui Bon strălucind o clipă înainte de a-i răspunde în franţuzeşte: «Cu el? Un american? El e un oaspete; ar trebui să-l las pe el să aleagă armele şi eu refuz să mă lupt cu toporul. Nu, nu; nu asta. Doar cheia.» Doar cheia; şi acum, porţile masive închizându-se în urma lor şi în faţa lor, fără niciun semn sau vreo urmă deasupra zidurilor înalte şi groase că dincolo ar mai exista oraşul cel scund şi aproape niciun sunet dintr-acolo, aglomerarea labirintică de oleandri şi iasomie, lantana şi mimoze zidind iarăşi între ele fâşia de pământ gol frecat şi lustruit cu praf

sidefiu, purificat și imaculat și doar cele mai recente dintre petele cafenii rămânând acum vizibile, și glasul – mentorul, ghidul trăgându-se acum la o parte ca să pândească acel chip grav, provincial – cu neglijență povestind o anecdotă plăcută: «Procedeul obișnuit este să te propteşti spate în spate, cu pistolul în mâna dreaptă și strângând pulpana mantalei celuilalt în stânga. Pe urmă, la semnal, începi să păşeşti și când simți că mantia s-a întins de tot te întorci și tragi. Deși mai sunt câte unii, mai ales când sunt înfierbântați tare și când mai sunt și de origină joasă, țărani, care preferă pumnalele și o singură manta. Stau unui în fața celuilalt înfășurați în aceeași manta, adică fiecare din ei ținându-l pe celălalt de încheietura mâinii cu mâna stângă. Dar eu nu m-am pretat niciodată la așa ceva» – vorbind neglijent, ca într-o conversație obișnuită, înțelegi, așteptând întrebarea ezitantă a țărănoiului care de fapt și cunoștea răspunsul încă înainte de a întreba: «Dar pentru ce te – pentru ce se duelează oamenii ăștia?»

Da, Henry știa acum, sau credea că știa acum; orice altceva ar fi considerat o neîmplinire, deși n-ar fi fost asta, ar fi fost orice altceva decât asta, suprema lovitură, ultimul trăsnet, ultima operație, gestul acut al chirurgului pe care nervii acum zguduiți ai pacientului nici n-aveau să-l mai simtă, n-avea să mai știe că primele lovituri dure, brutale erau întâmplătoare, nefirești. Pentru că exista acea ceremonie. Bon știa că aici avea să se încordeze Henry, că asta avea să fie pentru el greu de înghițit și de digerat. O, era viclean, omul acesta pe care după săptămâni de zile Henry înțelegea acum că-l cunoștea din ce în ce mai puțin, străinul complet absorbit și imunizat, în pregătirile formale, aproape rituale ale vizitei, afectând aproape ca o femeie în anticiparea senzației provocate de haina cea nouă pe care ar fi comandat-o pentru Henry, pe care l-ar fi forțat pe Henry s-o accepte pentru această ocazie, cu ajutorul căreia impresia lui Henry despre această vizită se constituise chiar dinainte ca ei să fi plecat de acasă, dinainte chiar ca Henry să fi văzut-o pe femeie; și Henry, băiatul de la țară, buimăcit, cu refluxul abia simțit retrăgându-se de sub el către punctul unde ar fi trebuit sau să se trădeze pe sine și întreaga sa formație și gândire, sau să-și renege prietenul pentru care își repudiase casa și familia și totul; buimăcit, și (la vremea aceea) neajutorat, dorind să creadă și totuși nevăzând cum ar fi putut-o face, fiind împins de prietenul, de mentorul său printr-unul din acele inscrutabile și curios de lipsite de viață portaluri asemănător celui în fața căruia văzuse calul sau careta, și de acolo într-un loc pentru mintea sa provincială de puritan însemnând răsturnarea întregii moralități și pieirea onoarei întregi – un loc creat pentru și prin voluptate, pentru simțurile de neînfrânat și nerușinate, și băiatul de la țară mânat de codul său simplu și până atunci necontestat în care femeile erau doamne sau

târfe sau sclave văzute în apoteoza a două rase damnate, prezidate de propria lor victimă – o femeie cu chipul ca o magnolie tragică, eterna parte femeiască, veşnica Fiinţă-care-suferă; copilul, adolescentul, dormitând în mătăsuri şi danteluri desigur, şi totuşi vasalul desăvârşit al celui care, odată creându-l, îl stăpânea acum cu trup şi suflet având puterea să-l vândă (dacă ar fi avut chef) ca pe un viţel sau un căţel sau o oaie; şi mentorul, urmărindu-l iarăşi din ochi, poate chiar jucătorul la noroc întrebându-se acum *Am câştigat sau am pierdut?* pe când ieşeau de acolo şi se întorceau în camera lui Bon, pentru moment neputincios chiar să mai vorbească, să mai găsească vreo ingeniozitate, nemaicontând acum pe tăria de caracter puritană care nu trebuia să-şi arate nici surpriza nici deznădejdea, trebuind să conteze acum (dacă ar mai fi trebuit să conteze pe ceva) pe însăşi corupţie, pe iubire; nici măcar nu mai putea spune, «Ei? Ce mai spui acuma?» Putea doar să mai aştepte, şi să aştepte doar acţiunile absolut imprevizibile ale unui om care trăia doar prin instinct şi nu prin raţiune, până când Henry avea să vorbească în sfârşit, «Dar o femeie care se vinde. O târfă»: şi Bon, acum aproape blând, «Nu târfă. Nu spune asta. De fapt, nu trebuie să foloseşti niciodată cuvântul acesta despre niciuna din ele aici la New Orleans, altminteri s-ar putea să fii silit să-ţi cumperi privilegiul acesta cu propriul tău sânge şi asta de la probabil o mie de bărbaţi», şi vorbind poate încă liniştit, poate acum chiar şi cu un fel de milă; mila pesimistă şi sardonic cerebrală a omului inteligent faţă de orice nedreptate sau nebunie sau suferinţă omenească: «Nu târfe. Şi nu târfe din cauza noastră, a acestor o mie de bărbaţi. Noi, cei o mie, bărbaţii albi – le-am făcut, le-am creat şi le-am produs; noi am făcut chiar şi legile care afirmă că o optime dintr-un anumit fel de sânge precumpăneşte asupra a şapte optimi dintr-un alt fel. Recunosc asta. Însă aceeaşi rasă albă le-ar fi făcut şi pe ele sclave, muncitoare, bucătărese, poate chiar muncitoare pe plantaţii, dacă n-ar fi existat această o mie de bărbaţi, aceşti câţiva bărbaţi asemenea mie, fără principii sau onoare, poate că aşa ai să spui. Nu putem, poate că nici nu vrem, să le salvăm pe toate; poate că mia asta de fete pe care o salvăm nu înseamnă niciuna dintr-o mie. Însă o salvăm pe aceasta. Dumnezeu poate că ţine seama de fiecare vrabie, însă noi nu pretindem că suntem Dumnezeu, înţelegi. Poate că nici nu vrem să fim Dumnezeu, pentru că niciunul dintre oamenii de aici n-ar dori asta, ci doar vreuna dintre vrăbiile acestea. Şi poate că atunci când Dumnezeu priveşte spre unul din aceste stabilimente pe care le-ai văzut astă-noapte, nici n-ar mai alege pe vreunul dintre noi să fie Dumnezeu, acum când El a îmbătrânit. Deşi trebuie să fi fost tânăr odată, sigur că a fost tânăr, odată, şi sigur că cineva care a existat atâta vreme cât a existat. El, care a urmărit atâtea păcate nefericite şi promiscue, fără graţie sau

restrângere sau decență câte a trebuit El să urmărească, pentru ca să contemple în cele din urmă, chiar dacă exemplele nu sunt niciuna la o mie de mii, principiile onoarei, decenței, umanității aplicate la un instinct omenesc perfect de normal, pe care anglo-saxonii insistă să-l denumească poftă sexuală și la care vă reîntoarceți în zilele de sabat întru cavernele primordiale, în căderea de la ceea ce voi spuneți că ar fi grația, o grație începătoșată și aburită de blasfemii sfidând cerul, de justificări și explicații; și reîntoarcerea înspre grație anunțându-vi-se cu rugi de îndurare spre cer în care vă înjosiți și vă flagelați singuri – și în niciuna din ele, nici în sfidare, nici în lingușeală, cerul nu mai găsește nimic să-l intereseze sau măcar, după ce le-a văzut toate astea de două-trei ori, nimic să-l amuze. Astfel că poate, acum când Dumnezeu a îmbătrânit, nici nu se mai interesează de felul cum noi mai slujim ceea ce voi numiți poftă, poate că El nici nu ne mai cere ca să-i apărăm acea vrabie pe care noi o protejăm așteptând poruncile Lui. Însă o salvăm pe aceasta, care dacă n-am fi fost noi ar fi fost vândută oricărei brute având banii, pentru cumpărare, nu vândută lui pentru o noapte ca o prostituată albă, ci cu trup și suflet pentru întreaga viață unuia care să aibă puterea să se folosească de ea fără mai multă teamă de pedeapsă decât dacă ar fi fost vorba de un animal, catâr sau iapă, pentru ca pe urmă s-o lase la o parte sau s-o vândă sau chiar s-o ucidă atunci când s-ar fi epuizat sau când prețul întreținerii n-ar mai fi rentat față de cel al vânzării. Da: o vrabie pe care Dumnezeu însuși ar fi neglijat să o însemne. Pentru că deși bărbații, bărbații albi o creaseră, Dumnezeu nu oprise această făptuire. El plantase sămânța care dăduse floare în ființa ei – sângele alb care să dea formă și pigment la ceea ce omul alb numește frumusețea femeiască, unui principiu feminin care exista, regesc și desăvârșit, în pântecele fierbinte, ecuatorial al lumii cu mult înainte ca principiul nostru cu piele albă să fi coborât din copaci și să-și fi pierdut părul și să se fi înălbit – un principiu înclinând cu docilitate și instinctualitate spre ciudate și mai vechi plăceri ale trupului (care înseamnă totul; nu există nimic altceva) de la care surorile ei albe de la aceeași ciupercă fug risipindu-se cuprinse de oroare morală ultragiată – un principiu, o femeie care, acolo unde sora ei albă trebuie să încerce să transpună totul pe criteriul unei compensații economice, cum ar insista să se instaleze o tejghea, sau un cântar sau un seif într-o prăvălie sau într-un contor în schimbul unui anume procentaj din câștig stă doar să domnească, voluptuos tolănită, și atotputernică, din culcușul neînsorit și mătăsos care-i este tronul. Nu; nu târfe. Nici măcar curtezane – creaturi luate din copilărie și crescute, alese și pregătite mai cu grijă decât orice altă fată albă, orice călugăriță, sau decât orice iapă pur sânge chiar, de către o persoană care le acordă grija și atenția neostoită pe care nu

le-ar putea-o da niciodată nicio mamă. Evident, pentru un anumit preț, însă un preț oferit și acceptat sau refuzat în cadrul unui sistem mai convențional decât oricare altul în care sunt vândute fetele albe, căci ele sunt mai prețioase și mai scumpe ca marfă decât fetele albe crescute și pregătite ca să poată face față singurului țel și singurei așteptări a unei femei: să iubească, să fie frumoase, să distreze; niciodată să nu privească un bărbat în față până când nu intră în sala de bal și se oferă și este aleasă de un bărbat care în schimb nici nu poate și nici nu vrea ci *trebuie* să-i asigure mediul cuvenit în care să iubească și să fie frumoasă și să distreze, și el trebuind de obicei să-și riște viața sau cel puțin sângele pentru acest privilegiu. Nu, nu târfe. Uneori îmi vine să cred că sunt singurele femei caste, ca să nu spunem virgine, din America, și rămân alături deși credincioase acelui bărbat nu numai până când el moare sau le eliberează, ci până când mor ele. Și unde-ai mai putea găsi o târfă sau o doamnă pe care să poți să contezi să fie așa ceva?», iar Henry, «Dar tu te-ai căsătorit ou ea. Te-ai căsătorit cu ea»: și Bon – acum glasul trebuie să-i fi fost mai precipitat, mai aspru, deși încă moale, încă răbdător, deși lăsând să se vadă fierul, oțelul – jucătorul de noroc încă liber, pe care nimeni nu-l împinsese încă să-și folosească ultima carte: «A. Ceremonia aceea. Acum înțeleg. Asta e, deci. O formulă, un truc fără niciun fel de înțeles, ca vorbele într-un joc de copii, creat de o împrejurare ca să-i facă față însăși acestei împrejurări: doar o vrăjitoare mormăind într-o temniță abia luminată de un smoc de paie arzând, într-o limbă pe care nici fetele n-o mai înțeleg, poate nici chiar vrăjitoarea, fără să mai aibă nimic răsplătitor pentru ea sau pentru vreun copil dacă s-ar întâmpla să se nască, întrucât însuși faptul că noi am consimțit, că am acceptat farsa, era pentru ea dovada și asigurarea faptului pe care ceremonia însăși nu l-ar fi putut întări niciodată; nedăruind niciun drept cuiva, neluându-i nimănui vreun drept vechi – un ritual tot atât de lipsit de sens ca cel înfăptuit de studenți în camere tăinuite noaptea, până chiar și cu aceleași simboluri arhaice, uitate? – numești asta o căsătorie, o nuntă, ca și cum noaptea dintâi a unei luni de miere și întâlnirea întâmplătoare cu o prostituată nu ar consta într-o aceeași suveranitate asupra unei camere (pentru moment doar) particulare, cu aceleași veșminte care se leapădă într-o aceeași ordine, o aceeași împreunare într-un pat? De ce n-ai spune că și asta înseamnă căsătorie?» Și Henry, «O, știu. Știu. Îmi socotești doi și cu doi și îmi spui că fac cinci și într-adevăr fac cinci. Dar rămâne căsătoria. Închipuie-ți că îmi asum un angajament față de cineva care nu vorbește aceeași limbă eu mine și obligația este exprimată în limba lui și eu mă declar de acord s-o duc la îndeplinire: oare sunt oarecum degajat de această obligație pentru că se întâmplă să nu cunosc limba în care el m-a acceptat de bună-

credință în termenii respectivi? Nu; ci dimpotrivă mai obligat, mai obligat», și Bon – acum jucându-și cartea cea mare, cu voce blândă: «Uiți că femeia asta, copilul – sunt negri? Tu, Henry Sutpen de la Suta lui Sutpen din Mississippi? Tu, să-mi vorbești despre căsătorie, despre nuntă în cazul acesta?» și Henry, disperat acum, cu ultimul strigăt amar al unei înfrângeri irevocabile: «Da. Știu. Știu asta. Dar faptul rămâne. Nu e drept. Nici măcar dacă tu ai făcut asta, nu e bine. Nici măcar tu.»

Așa că asta a fost totul. Ar fi trebuit să fie totul; după-amiaza aceea patru ani mai târziu ar fi trebuit să se petreacă a doua zi, intervalul de patru ani constituind doar o așteptare; o atenuare și o prelungire a unei încheieri de la început coapte să se petreacă, de către război, de către o aberație sângeroasă și stupidă în înaltul (și imposibilul) destin al Statelor Unite, poate instigată de fatalitatea ce apăsa asupra familiilor, înzestrată, printre alte calități, cu acea curioasă lipsă de proporție între cauză și efect care este întotdeauna o caracteristică a sorții atunci când e constrânsă să se slujească de ființe omenești ca instrumente, ca material. Oricum, Henry a așteptat patru ani, ținându-i pe toți trei în acea stare de așteptare, de încordare, așteptând, nădăjduind că Bon va renunța la femeie și va destrăma căsătoria despre care el (Henry) recunoștea că nu era o căsătorie și la care trebuie să fi înțeles de îndată ce văzuse femeia și copilul că Bon n-avea să renunțe. De fapt, pe măsură ce trecea timpul și Henry se obișnuia cu ideea ceremoniei care încă nu era căsătorie, asta trebuie să fi fost ceea ce îl făcea să sufere pe Henry – nu cele două ceremonii, ci cele două femei; nu faptul că intenția lui Bon era să săvârșească o bigamie ci că după toate aparențele intenționa să o facă pe sora lui (a lui Henry) un fel de parteneră mai tânără într-un harem. Oricum, a așteptat, a nădăjduit patru ani. În primăvara aceea s-au întors în nord, în Mississippi. Avusese loc lupta de la Bull Run și la universitate se înființase o companie cu voluntari din rândurile studenților. Henry și cu Bon se înrolaseră. Probabil că Henry îi scrisese lui Judith unde erau și ce aveau de gând să facă. Se angajaseră împreună, înțelegi, Henry supraveghindu-l pe Bon și Bon permițându-i să-l supravegheze, era doar perioada de încercare, așteptarea: unul din ei neîndrăznind să-l scape din ochi pe celălalt, nu de teamă că Bon avea să se căsătorească cu Judith și Henry n-ar fi fost acolo ca să-l oprească, ci că Bon s-ar fi căsătorit cu Judith și pe urmă el (Henry) ar fi trebuit să trăiască tot restul vieții cu conștiința faptului că în realitate îi părea bine că a fost astfel tras pe sfoară, cu bucuria lașului care a capitulat fără să fi fost înfrânt; iar celălalt, și el din același motiv, el care nici n-ar fi dorit-o pe Judith dacă n-ar fi fost Henry, căci la urma urmelor e sigur că nu se îndoise niciun moment că ar fi putut lua-o de nevastă pe Judith oricând ar fi vrut, în ciuda și a fratelui și a tatălui, căci, așa cum am

spus și mai înainte, nu Judith era obiectul iubirii lui Bon sau al grijilor lui Henry. Ea era doar conturul fără chip, recipientul gol, în care fiecare din ei se străduia să păstreze nu iluzia sa despre sine însuși sau iluzia sa despre celălalt, ci ceea ce fiecare din ei credea că celălalt credea c-ar fi fost el însuși – bărbatul și tânărul, seducătorul și sedusul, care se cunoscuseră, se cuceriseră și se lăsaseră cuceriți, fiecare din ei pe rând o victimă a celuilalt, cuceritorul înfrânt de propria lui putere, cel înfrânt învingător prin propria lui slăbiciune, înainte ca Judith să fi intrat în viețile lor ale amândurora nici chiar cu numele. Și cine știe? Era și războiul; cine știe dacă fatalitatea și victima fatalității nu se gândeau, nu nădăjduiau amândoi că războiul avea să aranjeze totul, să elibereze una dintre cele două ireconciliabile, și nici n-ar fi fost prima dată că tinerețea ar fi considerat catastrofa drept un act direct al Providenței având ca singur scop doar rezolvarea unei probleme personale pe care tinerețea nu e în stare s-o rezolve singură.

Și Judith: cum am putea-o explica pe ea decât în felul acesta? Evident, Bon n-ar fi putut-o corupe numai în douăsprezece zile să creadă în așa măsură în fatalitate, el care nu numai că nu încercase să-i corupă castitatea, ci nici măcar nu căutase să-l înfrunte pe tatăl ei. Nu: ea era altceva decât o fatalistă, era o Sutpen ghidându-se după codul nemilos al Sutpenilor care o împingea să ia orice dorea cu condiția să fi fost destul de puternică, ea Sutpenul dintre cei doi copii, așa cum Henry era un Coldfield cu vorbăria celor din familia Coldfield despre moralitate și principiile binelui și răului; care, atunci când Henry țipase și vomitase, urmărise din pod în noaptea aceea spectacolul luptei dintre Sutpen, pe jumătate dezbrăcat, eu unul din negrii săi pe jumătate dezbrăcat și el, și asta cu același interes rece și atent cu care Sutpen l-ar fi urmărit pe Henry luptându-se cu un băiat negru de vârsta și greutatea lui. Pentru că ea n-ar fi avut de unde să cunoască motivul obiecției ridicate de tatăl ei față de această căsătorie. Henry nu i l-ar fi spus, și ea nu l-ar fi întrebat pe tatăl ei. Pentru că, chiar dacă l-ar fi știut, n-ar fi însemnat nimic pentru ea. Ar fi reacționat exact așa cum ar îi reacționat Sutpen față de oricine ar fi încercat să-l tragă pe sfoară: pe Bon l-ar fi luat oricum. Pot să mi-o închipui la nevoie chiar omorând-o pe cealaltă femeie. Însă în orice caz – asta e sigur – n-ar fi făcut niciun fel de cercetări pentru ca apoi să înceapă vreo dezbatere morală între ce ar fi vrut ea să facă și ce ar fi gândit că se cuvine să facă. Și totuși, a așteptat. A așteptat timp de patru ani, fără niciun cuvânt de la el, decât prin Henry care să-i spună că el (Bon) mai trăiește încă. A fost proba, încercarea; o acceptaseră toți trei; nu cred nici măcar că a fost vorba despre vreo promisiune pe care Henry sau Bon s-o fi cerut sau să se fi oferit s-o facă. Însă Judith, care n-ar fi avut de unde să știe ce se întâmplase sau din ce cauză… –

Ai observat cât de adesea când încercăm să reconstituim cauzele care provoacă acțiunile vreunui bărbat sau femeie, cu un fel de uimire ne vedem din când în când reduși la credința, singura credință posibilă, că izvorăsc din unele dintre vechile virtuți? hoțul care fură nu din lăcomie ci din dragoste, asasinul care ucide nu din ură ci din milă? Judith acordând acum o încredere implicită acolo unde-și dăruise dragostea, dăruind o dragoste implicită acolo de unde luase mândrie și respirația largă a sentimentului: și mândrie adevărată, nu din cea falsă care preschimbă ceea ce pentru moment nu înțelege în pizmă și vanitate rănită, și astfel se descarcă în resentiment și reproșuri, ci adevărata mândrie care poate să-și mărturisească fără umilință *Iubesc, nu am să accept nimic altceva; s-a întâmplat ceva între el și tata; dacă tata a avut dreptate, n-am să-l mai văd niciodată, dacă n-a avut dreptate, el are să vină sau are să trimită după mine; dacă pot să fiu fericită, am să fiu, dacă trebuie să sufăr, pot s-o fac.* Pentru că a așteptat; n-a făcut niciun fel de efort de a încerca altceva; comportarea ei față de tatăl ei nu s-a schimbat nici cu o iotă; dacă i-ai fi văzut împreună, ai fi spus că Bon n-a existat niciodată – aceleași două chipuri calme și impenetrabile văzute împreună în trăsură prin oraș în următoarele câteva luni după ce Ellen căzuse la pat, între ziua de Crăciun și ziua când Sutpen plecase călare cu regimentul său și al lui Sartoris. Nu vorbeau despre asta, nu și-au spus nimic unul altuia, știi – Sutpen, despre ceea ce aflase despre Bon; Judith, că știa unde erau acum Bon și cu Henry. N-avea nevoie să vorbească. Semănau prea mult unul cu altul. Erau așa cum ajung uneori doi oameni, care par să se cunoască unul pe altul atât de bine sau care sunt atât de asemănători unul cu altul, încât capacitatea, dorința de a comunica prin vorbe se atrofiază din nefolosință și care, înțelegându-se, fără a mai simți nevoia mijlocirii prin auz sau intelect, nici nu-și mai înțeleg unul altuia vorbele. Așa că ea nu i-a spus niciodată unde erau Henry și Bon și el n-a aflat decât după ce compania universității plecase, pentru că Henry și cu Bon se înrolaseră apoi se ascunseseră undeva. Trebuie să fi făcut asta; trebuie să se fi oprit la Oxford doar atât timp cât să se înroleze, și apoi călăriseră mai departe, căci nimeni dintre cei care-i cunoșteau la Oxford sau Jefferson nu știau la început că erau voluntari în acea companie, lucru care ar fi fost altminteri aproape cu neputință de tăinuit. Pentru că acum lumea – tații și mamele și surorile și rudele și iubitele acelor tineri – veneau la Oxford încă de mai departe de Jefferson – familii întregi cu provizii și așternuturi și servitori, să se instaleze în familiile, în casele din Oxford însuși, să urmărească vitejeasca pantomimă a marșurilor și contramarșurilor fiilor și fraților lor, atrași cu toții, bogați și săraci, aristocrați și plebei, de ceea ce constituie probabil cea mai emoționantă priveliște de masă dintre toate experiențele de masă omenești, cu mult mai

presus decât spectacolul oricâtor fecioare mânate spre a fi sacrificate vreunui Principiu păgân, vreunui Priap – spectacolul tinerilor, al trupurilor agile şi superbe, al trupurilor frumoase, vitejeşti, dezbrăcate de iluzii, învesmântate în scânteierea marţială a alămurilor şi penajelor, mărşăluind spre teatrele de luptă. Şi noaptea erau sunetele muzicii – viorile şi alămurile printre scânteierile lumânărilor, freamătul perdelelor la ferestrele înalte în întunericul de aprilie, rotirea crinolinelor nedeslușite în cercul cenușiu al tunicilor soldaților sau al aurăriilor şi însemnelor ofițerești, în mijlocul unei armate – chiar dacă nu al unui război – de gentlemeni, unde soldatul şi colonelul îşi spuneau unul altuia pe nume nu ca un fermier adresându-se altuia pe deasupra vreunui plug oprit pe ogor sau deasupra tejghelei într-o prăvălie cu stofe, brânză şi ulei de hamuri, ci ca un bărbat altui bărbat pe deasupra umerilor suavi, pudrați ai femeilor, pe deasupra celor două pahare ridicate cu vin roşcat sau cu şampanie importată – muzica, acelaşi ultim vals de la o noapte la alta pe măsură ce treceau zilele şi compania aştepta ordinul de plecare, scânteierile brave, neglijente în noaptea neagră nu a unei catastrofe, ci doar ca un fundal de tablou, ultima primăvară, veşnică, înmiresmată, a tinereții; şi Judith nu era acolo, şi nici Henry, romanticul, nu era acolo, şi nici Bon, fatalistul, acum ascunşi undeva, cel care pândea şi cel care se lăsa pândit: şi zorile încărcate de flori, mereu revenind din acel aprilie şi mai şi iunie fremătând de trompete, pătrunzând printr-o sută de ferestre în încăperile unde o sută de văduve care nu fuseseră încă mirese visau vise naive, feciorelnice, peste bucle de păr negru sau castaniu sau blond şi Judith nu era una dintre acestea: şi cinci dintre voluntarii companiei, plecând călări, cu sclavii şi rândaşii lor, într-o căruță de furaje, şi în uniformele lor noi, cenuşii, nepătate au făcut înconjurul statului, cu drapelul, cu stindardul companiei, şi bucățelele de mătase tăiate şi potrivite dar nu cusute, purtate astfel din casă în casă până când iubita fiecărui om din companie făcuse câteva împunsături de ac, şi Henry şi Bon nu erau nici printre aceştia, întrucât ei nu se alăturaseră companiei decât după plecare. Trebuie să fi ieşit din locul acela oricare ar fi fost el unde stătuseră ascunşi, să iasă parcă neluați în seamă din desişurile de la marginea drumului şi să se alăture rândurilor când trecuse compania; amândoi, tânărul şi bărbatul în toată firea, tânărul de două ori lipsit acum de drepturile lui de naştere, el care ar fi trebuit să fi fost unul dintre cei ce se mişcau printre lumânări şi viori, printre sărutări şi lacrimi deznădăjduite, care ar fi trebuit să facă parte din grupul de purtători ai culorilor regimentului străbătând statul cu drapelul necusut; şi bărbatul care nici n-ar fi trebuit să fie acolo, care era prea în vârstă ca să mai fie acolo, atât ca ani cât şi ca experiență: orfanul mintal şi spiritual a cărui soartă după toate aparențele, era să

dăinuie într-un abandon la jumătatea drumului dintre locul unde se afla corporalitatea sa și cel unde mentalitatea și înzestrările sale morale doreau să-l împingă – student la universitate, prin simpla acumulare a anilor prea plini în urma lui, silit să ia parte la activitățile academice ale unui curs de drept cu șase studenți; și acum în război, și prin aceleași forțe împins în izolarea rangului de ofițer cu brevetul cumpărat. Primise gradul de locotenent înainte chiar ca oamenii din compania lui să fi intrat în prima luptă. Nu cred că l-a dorit; pot să mi-l închipui încercând să-l evite, să-l refuze. Însă așa stăteau acum lucrurile, așa stătea și el, izolat o dată mai mult de însăși situația la care și prin care era condamnat – amândoi, unul acum ofițer și celălalt soldat, dar încă unul din ei pândind și celălalt pândit, așteptând ceva dar neștiind ce, ce acțiune din partea sorții, destinului, ce sentință irevocabilă din partea vreunui Judecător sau Arbitru între ei, întrucât nimic altceva n-ar fi fost de ajuns, nicio jumătate de măsură sau vreo măsură reversibilă n-ar fi părut nici unuia cuvenită – ofițerul, locotenentul care avea avantajul vag și autorizat de a fi în măsură să spună *Tu* faci asta acum, de a putea rămâne măcar uneori în urma plutonului pe care-l comanda; soldatul care-l purtase pe acel ofițer, rănit la umăr, pe propria lui spinare pe când regimentul se retrăgea în fața tunurilor yankee la Pittsburgh Landing, readucându-l în siguranță în spatele liniilor după toate aparențele doar cu singurul scop de a-l mai pândi timp de încă doi ani, scriindu-i între timp lui Judith că amândoi trăiesc, și asta a fost totul.

Și Judith. Ea era singură acum. Poate că rămăsese singură încă din ziua aceea de Crăciun cu un an în urmă, și apoi cu un an încă înainte de asta, și apoi cu trei ani, și apoi cu patru ani înainte, întrucât deși Sutpen plecase acum cu regimentul său și al lui Sartoris, iar negrii – banda fioroasă cu care-și crease Suta lui Sutpen – urmaseră primele trupe yankee în trecere prin Jefferson, nu s-ar fi putut spune că trăia în singurătate, cu Ellen în pat în camera cu obloanele trase având nevoie de grijă continuă în vreme ce aștepta cu neînțelegere uimită și pasivă să moară; iar ea (Judith) și cu Clytie înjghebând și îngrijind o grădină de legume de tot felul ca să aibă din ce trăi; și Wash Jones, în cantonamentul de pescuit părăsit și căzut în ruină din albia râului, pe care Sutpen îl construise după ce prima femeie – Ellen – îi intrase în casă și ultimul vânător de cerbi și de urși îi ieșise din casă, unde-i dădea acum voie lui Wash și fiicei lui și nepoatei lui să stea, și care făcea muncile mai grele în grădină și le aproviziona pe Ellen și pe Judith, și apoi pe Judith, din când în când cu pește și vânat, acum chiar intrând în casă, el care până la plecarea lui Sutpen nu se apropiase niciodată dincoace de bolta de viță din spatele bucătăriei unde duminicile după-amiază el și cu Sutpen beau din damigeană și din găleata cu apă de izvor pe care

Wash o aducea de la aproape o milă, Sutpen în hamacul lui din doage de butoi, vorbind, iar Wash, chircit pe lângă vreun stâlp, înecându-se şi pufnind în râs. Nu era singurătate şi în niciun caz trândăvie pentru Judith; era aceeaşi faţă impenetrabilă şi senină, doar puţin îmbătrânită acum, puţin mai slăbită acum, care se lăsase văzută în oraş, în trăsură, alături de cea a tatălui ei, la mai puţin de o săptămână după ce se aflase că logodnicul şi fratele ei părăsiseră casa în toiul nopţii şi dispăruseră. Când venea în oraş acum, în rochia transformată de ea singură, cum purtau toate femeile din Sud acum, încă în trăsura acum însă trasă de un catâr, un catâr de plug, în curând catârul de plug fără vizitiu care să-l mâne, care să înhame catârul la trăsură şi apoi să-l deshame, ca să meargă împreună cu celelalte femei – pe atunci erau răniţi la Jefferson – la spitalul improvizat unde (fecioara crescută în puf, femeia trândavă şi fără ocupaţie prin tradiţie) curăţau şi bandajau trupurile murdare şi sfârtecate ale unor străini răniţi şi unii morţi chiar şi făceau feşe din draperiile de la ferestre şi din cearşafurile şi rufăria caselor în care se născuseră: când mai venea acum în oraş nu mai era nimeni care s-o mai întrebe despre fratele şi iubitul ei, pe când vorbeau între ele despre fiii şi fraţii şi soţii lor cu lacrimi şi durere poate, dar cel puţin cu certitudine, ştiind despre ce vorbeau. Judith, aşteptând şi ea, ca şi Henry şi ca şi Bon neştiind ce, dar spre deosebire de Henry şi Bon nici măcar neştiind din ce cauză. Apoi a murit Ellen, fluturele dintr-o vară, de doi ani ca şi mort deja – coaja lipsită de substanţă, umbra nepăsătoare faţă de orice schimbare a disoluţiei din cauza tocmai a lipsei ei de greutate şi substanţă: nu un trup care să fie îngropat: doar forma, amintirea, transpusă într-o după-amiază liniştită fără clopote sau catafalc în crângul de cedri, unde să odihnească spulberată în pulbere – un uşor paradox sub mia de pfunzi a monumentului de marmură pe care Sutpen (colonelul Sutpen acum, întrucât Sartoris fusese revocat din funcţia sa la alegerea anuală a ofiţerilor regimentului cu un an în urmă) îl adusese în căruţa de furaje a regimentului de la Charleston, Carolina de Sud, şi îl aşezase deasupra uşoarei depresiuni acoperite de iarbă despre care Judith îi spusese că este mormântul lui Ellen. Şi apoi murise şi bunicul ei, de foame, în podul propriei lui case, în spatele uşii bătute în cuie, şi Judith fără îndoială invitând-o pe domnişoara Rosa să vină să stea la Suta lui Sutpen şi domnişoara Rosa refuzând, aşteptând şi ea, s-ar fi spus că această scrisoare, primul cuvânt direct de la Bon de patru ani încoace şi pe care, la o săptămână după ce-l îngropase şi pe el, alături de piatra funerară a maică-si, îl adusese ea însăşi în oraş, în trăsurica trasă de catârul pe care şi ea şi Clytie învăţaseră să-l prindă şi să-l înhame, şi i-l dăduse bunicii tale, adusese de bunăvoie scrisoarea bunicii tale, ea (Judith) care nu mai vizita acum pe nimeni, nu mai avea acum nicio

prietenă, fără îndoială neştiind de ce o alesese pe bunica ta să-i dea scrisoarea, după cum nici bunica ta n-ar fi ştiut să spună; acum nu subţire, ci uscată, craniul de Sutpen arătându-se acum cu adevărat pe sub carnea uzată de Coldfield, faţa, care de mult uitase cum să mai fie tânără şi totuşi absolut impenetrabilă, absolut senină: nu în doliu, nici măcar arătând suferinţă, şi bunica ta spunând, «Eu? Vrei s-o păstrez eu?»

«Da», spusese Judith. «Sau s-o distrugeţi. Cum doriţi. Citiţi-o dacă vreţi, sau n-o citiţi, dacă nu vreţi. Pentru că, oricum, nu are nicio importanţă, ştiţi. Te naşti şi încerci asta şi nici nu ştii de ce, doar că mereu continui să încerci şi te naşti în acelaşi timp cu o mulţime de alţi oameni, laolaltă, amestecat cu ei, ca şi cum ai încerca să, ca şi cum ar trebui să dai din mâini şi din picioare şi mişti mâinile şi picioarele cu nişte sfori, numai că aceleaşi sfori sunt prinse de toate braţele şi picioarele celorlalţi şi toţi ceilalţi încearcă şi ei în acelaşi timp şi nici ei nu ştiu de ce, decât că firele se încurcă toate între ele ca şi cum ar fi cinci sau şase oameni care încearcă să ţească un covor la acelaşi război numai că fiecare vrea să facă covorul după modelul lui; şi nimic nu are nicio importanţă, ştii asta de la început, altminteri Cei care au aşezat aici războiul de ţesut ar fi aranjat lucrurile ceva mai limpede, şi totuşi trebuie să aibă o importanţă pentru că, uite, continui să încerci sau trebuie să continui să încerci şi pe urmă deodată s-a terminat totul şi tot ce ţi-a mai rămas e o lespede de piatră cu ceva zgâriat pe el dacă mai e cineva care să-şi aducă aminte să zgârie piatra şi s-o aşeze sau care să mai aibă timp de aşa ceva, şi plouă deasupra şi soarele străluceşte peste ea şi după un timp nici nu-şi mai aduce nimeni aminte de nume şi ce anume încercau să spună zgârieturile acelea, şi nici nu mai are nicio importanţă. Aşa că poate dacă ai putea să te duci la cineva, şi cu cât îţi este mai străin cu atât mai bine, şi să-i dai ceva – un petic de hârtie – ceva, orice, ceva care să nu însemne nimic în sine şi celălalt nici să nu trebuiască să-l citească sau să-l păstreze, nici măcar să se ostenească să-l arunce sau să-l rupă, cel puţin asta ar mai fi ceva, doar pentru că s-a întâmplat lucrul acesta, să-şi mai aducă aminte cineva de el, chiar şi numai că a trecut dintr-o mână într-alta, de la o minte la alta, şi ar fi cel puţin o zgârietură, ceva, ceva care ar putea să lase o urmă pe altceva care a *existat* odată pentru motivul că poate şi muri odată, în vreme ce lespedea de piatră nu poate fi *este,* doar pentru că nu poate ajunge *să fi fost* căci nu poate să moară vreodată, să piară…» şi bunica ta privind-o, pândindu-i faţa impenetrabilă, calmă, cu desăvârşire senină, şi strigând:

„«Nu! Nu! Nu asta! Gândeşte-te la –» şi faţa aceea privind-o, înţelegând, încă senină, nici măcar amară:

„«O. Eu? Nu, nu asta. Pentru că cineva trebuie să aibă grijă de Clytie, şi de tata, acuma, curând, care o să vrea să aibă ce mânca şi el

după ce s-o întoarce acasă pentru că acum n-are să mai dureze mult dacă au început să se împuște între ei. Nu. Nu asta. Femeile nu fac asta din dragoste. Cred că nici bărbații n-o fac din dragoste. Și nu acuma, oricum. Pentru că nici n-ar mai fi loc acum, să se ducă acolo, oriunde ar fi locul acesta, dacă o fi existând locul acesta. Ar trebui să se fi umplut. Până la refuz. Ca la teatru, la operă, dacă ceea ce te aștepți să găsești acolo e uitarea, diversiunea, distracția; ca un pat prea plin dacă ce dorești de la el este să stai liniștit și să dormi, să dormi, să dormi –»"

Domnul Compson întinse mâna. Pe jumătate ridicându-se, Quentin luă scrisoarea și sub globul murdărit de gândaci, cu lumina scăzută, o deschise cu grijă, ca și cum foaia, pătratul îngălbenit de hârtie, ar fi fost nu hârtia ci cenușa intactă a fostei ei forme și substanțe; și între timp glasul domnului Compson vorbind mai departe și Quentin auzindu-l fără să-l asculte: „Acum ai să poți înțelege de ce am spus că el a iubit-o. Pentru că au mai fost alte scrisori, multe, înflorate, galante, indolente, frecvente și nesincere, trimise prin curier peste cele patruzeci de mile dintre Oxford și Jefferson după acel Crăciun dintâi – din partea gentilomului din metropolă gestul leneș și delicat de flatare (și fără îndoială pentru el lipsit de semnificație) către fecioara bucolică – și acea fecioară bucolică cu clarviziunea liniștită, profundă și absolut inexplicabilă a femeilor față de care gesticulația prostească a gentilomului din metropolă părea doar o viclenie străvezie a unui copil, primind scrisorile fără să le înțeleagă, fără măcar să le păstreze, în ciuda întorsăturilor de frază și metaforelor lor elegante, galante și laborios meșteșugite, până când sosea următoarea. Însă păstrând-o pe aceasta care trebuie să-i fi venit ca și cum ar fi căzut din cer după un răstimp de patru ani, socotind-o pe aceasta destul de prețioasă ca să i-o dea unui străin s-o păstreze sau să n-o păstreze, chiar ca s-o citească sau să n-o citească, după cum va găsi nimerit acel străin, ca să facă scrijelitura aceea, urma aceea nemuritoare pe fața oarbă a uitării la care cu toții suntem condamnați, despre care vorbea ea –" Quentin auzind fără să trebuiască să asculte pe când citea scrisul decolorat, păienjenesc, nu ca o scriere apăsată pe hârtie de o mână odinioară vie ci ca o umbră aruncată pe hârtie și care se formase cu o clipă înainte de a-și fi lăsat privirile asupra ei și care s-ar fi putut pierde, risipi în orice clipă în timp ce el citea încă: limba cea moartă vorbind iarăși după patru ani și apoi după alții aproape cincizeci, blândă, ironică, neglijentă și incurabil de pesimistă, fără dată sau salut sau semnătură:

Ai să vezi că nu vreau să insult pe niciunul din noi prefăcându-mă că aș vorbi ca un glas din lumea înfrânților, ca să nu spun chiar din a morților. De fapt, dacă aș fi un filosof, aș elabora și aș expune un

comentariu ciudat și foarte potrivit despre vremurile noastre și despre perspectivele de viitor din scrisoarea aceasta pe care o ții acum în mână – o bucată de hârtie de scrisori cu, așa cum poți să vezi, unul dintre cele mai bune filigrane franțuzești datate acum șaptezeci de ani, salvată (furată dacă vrei) din conacul devastat al unui aristocrat ruinat; și scrisă cu cea mai bună negreală de plită fabricată acum niciun an într-o fabrică din Noua Anglie. Da. Negreală de plită. Am capturat-o: asta e în sine o întâmplare. Caută să-ți închipui cum arătam, un asortiment omogen de momâi, n-am să spun înfometate, căci pentru o femeie, doamnă sau pur și simplu femelă, mai la sud de Mason și Dixon în anul acesta de grație 1865, cuvântul acesta ar fi de prisos, ca și cum am spune că respirăm. Și n-am să spun că eram în zdrențe sau chiar fără încălțăminte, întrucât suntem în ambele aceste feluri de destulă vreme ca să ne fi obișnuit, numai că, mulțumesc lui Dumnezeu (și asta-mi restabilește încrederea, poate nu în caracterul omenesc, ci în om cel puțin) că omul nu ajunge să se obișnuiască și cu greutățile și privațiunile; numai mintea, sufletul grosolan, omnivor, încărcat de cărnuri este cel care ajunge să se obișnuiască; trupul însuși, mulțumită lui Dumnezeu, nu s-a resemnat niciodată să piardă senzația blândă a săpunului și a rufăriei curate și a acelui ceva între talpa piciorului și pământ care-l deosebește de laba unui animal. Așa că am să spun doar că aveam nevoie de muniții. Și caută să-ți închipui cum arătam, momâi însuflețite de unul din planurile aceste de momâi desperate care nu numai că trebuie să reușească dar chiar și reușesc, pentru motivul că nu există absolut nicio altă alternativă nici pentru om nici pentru ceruri, niciun loc pe pământ sau sub el pentru înfrângere în care el să-și găsească spațiu să se oprească o clipă sau să-și tragă sufletul sau să fie îngropat și pus sub piatră funerară; și noi (momâile) ducându-l la îndeplinire cu mult elan, ca să nu spunem zarvă; închipuie-ți, zic, prada și prețul, zece căruțe burdușite, de negustători, neapărate, și sperietorile răsturnând din ele ladă după ladă una mai splendidă ca alta, fiecare dintre ele însemnate cu acel U. și cu acel S. care de patru ani de zile constituie pentru noi simbolul distrugerilor care le aparțin înfrânților, al pâinilor și al peștilor așa cum era odată acela al Frunții incandescente, nimbul scânteietor al Cununii de Spini; și sperietorile împungând lăzile cu pietre și baionete și chiar cu mâinile goale și deschizându-le în cele din urmă și găsind – Ce? Negreală de plită. Galoane, galoane, galoane din cea mai bună negreală de plită, și niciuna din lăzi mai veche de un an și toate fără îndoială încercând să-l ajungă din urmă pe generalul Sherman cu vreun ordin de câmp corectat, întârziat prin care i se cerea să lustruiască plitele înainte să aprindă focul. Cât am mai râs. Da, am râs, pentru că cel puțin asta am învățat în acești patru ani că trebuie să ai într-adevăr burta goală ca să poți râde, că numai atunci când ești înfometat sau înspăimântat mai poți să scoți un ultim înțeles din râs tot așa cum stomacul gol mai

extrage ultima esență din alcool. Dar cel puțin avem negreală de plită. Avem o grămadă de negreală de plită. Avem chiar prea multă, pentru că nu-i nevoie de prea multă ca să spun ceea ce am de spus, așa cum poți să vezi și singură. Și de aici și concluzia și auguriile pe care le desprind, chiar dacă nu sunt filosof, sunt acestea: Noi doi am așteptat de ajuns. Vezi că nu vreau să te insult nici spunând că eu am așteptat de ajuns. Astfel că, întrucât nu te insult spunând că numai eu am așteptat, nici nu mai adaug – așteaptă-mă să vin. Pentru că nu știu când trebuie să mă aștepți. Pentru că ceea ce A FOST e un lucru, și acum nu mai este pentru că e ceva mort, mort, din 1861, și deci e ceea ce ESTE – (Așa. Au deschis iarăși focul. Ceea ce – dac-ar mai fi nevoie s-o spun – este de asemenea un lucru de prisos să-l mai spun, cum ar fi respirația sau nevoia de muniții. Căci uneori îmi vine să cred că nici nu s-a oprit vreodată. Și nici nu s-a oprit, bineînțeles; doar că nu vreau să spun asta. Vreau să spun că nici n-au mai fost alte împușcături, că a fost doar acea salvă acum patru ani care a răsunat o singură dată și apoi s-a oprit, o țeava de pușcă hipnotizată după alta, înghețată în propria ei uimire înspăimântată și niciodată apoi repetată și acum doar ecoul adânc înspăimântat sfâșiat doar de o pușcă alunecată din mâinile vreunei santinele istovite sau de căderea trupului epuizat în aerul boltit deasupra pământului unde a răsunat pentru prima dată acea salvă și unde trebuie să rămână încă deoarece niciun alt spațiu sub ceruri nu va mai primi acest tunet. Astfel că asta înseamnă că sunt zorile din nou și că trebuie să mă opresc. Să mă opresc din ce? ai să spui. Tocmai, din a gândi, din a-mi mai aminti – bagă de seamă că nu spun, din a mai spera – să ajung iarăși pentru o vreme, fără limite sau localizare în timp, fără gânduri, un tovarăș fără rațiune și înnăscut al unui trup care, chiar și după patru ani de zile, cu un fel de fidelitate deznădăjduită și incoruptibilă care este pentru mine incredibil de demnă de admirație, este încă scăldat și fascinat fără putință de scăpare de amintirea păcii de altădată și a mulțumirii de atunci, de ale căror denumiri, de ale căror miresme și sunete nici nu mai știu că-mi amintesc, care ignoră chiar și prezența și amenințarea unui braț sau a unui picior smuls ca și cum ar dispune de o promisiune și o convingere tainic insuflată și infailibilă de nemurire. Dar să termin.) Nu-ți pot spune când să mă aștepți. Pentru că ceea ce ESTE e acum și altceva încă deoarece nu exista pe atunci. Și întrucât în această bucată de hârtie ții în mâini tot ceea ce este mai bun din vechiul Sud acum mort, și cuvintele pe care le citești au fost scrise pe ea cu cea mai bună (fiecare ladă afirma, cea mai bună dintre cele mai bune) creație a noului Nord care a învins și care deci, fie că îi convine sau nu, va trebui să supraviețuiască, eu cred acum că tu și cu mine suntem, oricât ți se va părea de ciudat, incluși printre cei care sunt meniți, condamnați să trăiască.

„Și asta e tot” spuse domnul Compson. „Ea a primit-o, scrisoarea,

și ea și cu Clytie au făcut rochia de mireasă și vălul din petice – poate petice pregătite pentru, și n-au mai fost folosite astfel, fețe de pansamente și nu au mai primit această întrebuințare. Ea nu știa când avea să vină el, pentru că nici el însuși nu știa; și poate că el i-a spus lui Henry, i-a arătat lui Henry scrisoarea înainte de a o trimite, și poate că nu; poate că n-au fost decât pânda și așteptarea, el spunându-i lui Henry *Am așteptat de ajuns* și Henry spunându-i celuilalt *Renunți atunci? Renunți?* și celălalt spunând *Nu renunț. De patru ani am tot dat sorții prilejul să renunțe în numele meu, dar se pare că sunt condamnat să trăiesc, că ea și cu mine suntem condamnați să trăim* – sfidarea și ultimatumul pronunțate în preajma unui foc de bivuac, ultimatumul pronunțat în fața porții spre care amândoi trebuie să fi călărit aproape umăr la umăr: unul din ei calm și neabătut, poate chiar fără să reziste, fatalist până la urmă; celălalt lipsit de remușcări dintr-o suferință și deznădejde implacabile și de neschimbat. Lui Quentin i se părea că putea chiar să-i vadă, unul în fața celuilalt în poartă. Dincolo de poartă ceea ce fusese odinioară un parc se întindea acum, părăginit, într-o dezolare mărăcinoasă, învăluit într-un aer de vis, îndepărtat și bântuit de spaime asemenea obrazului neras al unui om care tocmai se trezește din amorțeala eterului, până la o casă uriașă, unde o tânără fată aștepta îmbrăcată într-o rochie de mireasă făcută din petice furate, casa însăși împărtășindu-se din același aer de dezolare scorojită, fără să fi suferit de pe urma invaziei, ci doar o scoică aruncată de valuri, uitată în retragerea apelor catastrofei – un schelet lăsând să se smulgă din sine scursori încete de mobile și covoare, țesături și argintărie, pentru a-i ajuta să moară pe niște oameni sfâșiați și înspăimântați care știau, chiar în timp ce mureau, că de luni de zile acum sacrificiul și spaima erau în zadar. Se opriseră unul în fața altuia pe caii lor slăbănogi, doi bărbați, tineri, neieșiți încă în lume, care nu respiraseră, încă, de ajuns ca să fie bătrâni, dar cu ochi bătrâni, cu părul zburlit și fețele găunoase și bătute de vânturi, turnate parcă de vreo mână spartană, zgârcită chiar, în bronz, în uniforme perpelite și cârpăcite, cenușii acum, de culoarea frunzelor moarte, unul cu însemnele decolorate ale rangului de ofițer, celălalt fără nimic pe mânecă, pistolul încă în oblânc, încă neridicat spre țintă, și amândouă fețele calme, glasurile nici măcar ridicate: *Să nu treci peste umbra asta, a ramurii de aici, Charles;* și *Am să trec, Henry* – și pe urmă Wash Jones călare pe catârul fără șa în fața porții domnișoarei Rosa, strigând-o pe nume în nemișcarea însorită și pașnică a străzii, spunându-i, «Matale ești Rosa Coldfield? Atunci, haide mai bine într-acolo. Henry l-a-mpușcat pe blestematul de franțuz. L-a omorât ca pe un bou dus la tăiere.»"

V

Așa că probabil că ți-au povestit cum i-am spus lui Jones să ducă de acolo catârul care nici nu era al lui în grajd și să-l înhame la trăsurica noastră în vreme ce eu îmi puneam pălăria și șalul și încuiam casa. Asta era tot ce trebuia să fac pentru că ți-au spus desigur că n-aș fi avut nevoie nici de cufăr și nici de geamantan întrucât veșmintele pe care le aveam, – acum că hainele pe care avusesem norocul să le moștenesc de pe urma bunătății sau grabei sau uitării mătușă-mi erau demult uzate – constau din cele pe care Ellen își amintise din vreme în vreme să mi le dăruiască și acum Ellen era moartă de doi ani; că trebuia doar să încui casa și să mă urc în trăsurică și să străbat cele douăsprezece mile pe care nu le mai parcursesem de când murise Ellen, alături de bruta aceea căreia până când murise Ellen nu i se dăduse voie să se apropie de casă prin față – bruta aceea procreatoare de brute și a cărui nepoată avea să mă înlocuiască pe mine, dacă nu în casa surorii mele, cel puțin în patul surorii mele la care (așa au să-ți spună) eu aspiram – bruta aceea care (unealtă brutală a justiției care stăpânește asupra întâmplărilor omenești și care, începând într-un individ, evoluează încet, mai puțin cu ghearele dezgolite cât cu mănușile; dar care, odată nesocotită de bărbat sau femeie, se implântă asemenea oțelului dur și-i nimicește deopotrivă pe cei drepți și slabi ca și pe cei puternici și nedrepți, atât pe cuceritor cât și victimă inocentă, fără de milă înspre atingerea dreptății și adevărului pe care și le-a pus în gând) bruta care nu numai că avea să stăpânească asupra formelor și avatarurilor sorții de diavol a lui Thomas Sutpen, ci avea să-i aducă în cele din urmă trupul femeiesc în care numele și stirpea sa aveau să fie îngropate – bruta aceea care părea să creadă că și-a slujit și îndeplinit țelul pentru care fusese creat zbierând despre vărsare de sânge și pistoale în stradă în fața casei mele, și care părea să gândească acum că orice altă informație mi-ar mai fi putut da era prea săracă sau prea decolorată sau lipsită de însemnătate ca să justifice renunțarea la bucata de tutun de mestecat din gură, pentru că de-a lungul tuturor celor douăsprezece mile n-a fost în stare să-mi spună ce se întâmplase.

Și cum am străbătut eu aceste douăsprezece mile iarăși după cei doi ani de când murise Ellen (sau poate cei patru ani de când dispăruse Henry sau nouăsprezece ani de când văzusem lumina zilei și începusem să respir aerul acesta?) neștiind nimic, nefiind în stare să aflu nimic altceva decât aceasta: o împușcătură auzită, slabă și îndepărtată și chiar și direcția și sursa ei cu neputință de stabilit, de către două femei, două femei singure într-o casă prăbușindu-se în ruină, în care pașii unui bărbat nu mai răsunaseră de doi ani de zile – o împușcătură, apoi un interval de presupuneri înspăimântate deasupra stofelor și acelor

peste care se aplecau ele, apoi paşii în hol şi pe urmă pe scară, alergând, grăbindu-se, paşii unui bărbat: şi Judith de-abia mai având vreme să smulgă rochia neterminată şi s-o ridice în faţa trupului ei atunci când uşa zvâcnise în lături să-l lase pe fratele ei să intre, asasinul sălbatic pe care ea nu-l mai văzuse de patru ani de zile şi pe care îl crezuse (dacă ar mai fi existat, dacă ar mai fi trăit şi ar mai fi respirat cât de cât) la o mie de mile depărtare: şi apoi ei doi singuri, cei doi copii blestemaţi asupra cărora prima lovitură de trăsnet a moştenirii lor diavoleşti căzuse chiar în clipa aceea, privindu-se unul pe altul pe deasupra rochiei de mireasă, ridicate în inimi şi încă neterminate. Spre asta am mers eu douăsprezece mile, alături de un animal care stătuse în stradă în faţa casei mele ca să zbiere placid în singurătatea populată şi receptivă că nepotul meu tocmai îl asasinase pe logodnicul surorii sale, şi care acum totuşi nu-şi putea permite să forţeze catârul care ne trăgea înainte să meargă mai repede decât la pas pentru că „ăsta nici nu-i al meu şi nici al lui şi p-ormă nici n-a prea mai avut ca lumea de mâncare din februarie de când a mâncat porumb"; şi care, ajungând la poarta aceea în sfârşit, a trebuit să oprească trăsurica şi pe urmă, arătând cu biciuşca şi înainte de asta scuipând, a spus, Io-te acolo a fost – „Ce-a fost acolo, tâmpitule?" am strigat eu, şi el: „Acoloşa a fost" până când i-am luat biciul din mâini în mâna mea şi am lovit catârul.

Însă ei nu-ţi pot spune cum am mers pe aleea din fală, de-a lungul răsadurilor de flori părăginite, înecate de bălăriile lui Ellen şi am ajuns în faţa casei, scoica aceea, învelişul asemenea coconului unei omizi (aşa credeam) al căsătoriei dintre tinereţe şi suferinţă şi am înţeles că ajunsesem, nu prea târziu aşa cum crezusem, ci că ajunsesem prea devreme. Portalul năpădit de putreziciune şi zidurile scorojite, şi casa întreagă acolo, nu devastată, nici invadată, fără să poarte urmele gloanţelor sau ale călcâielor de fier ale soldaţilor ci ca şi cum ar fi fost de la început rezervată pentru altceva mai mult: o deznădejde mai adâncă decât ruina, ca şi cum ar fi stat într-o ferecată juxtapunere cu flacăra ferecată, cu un holocaust care s-ar fi dovedit mai puţin crâncen şi mai puţin implacabil, nu respins ci mai degrabă retrăgându-se în faţa scheletului imun şi neîmblânzit pe care flăcările nu îndrăzniseră, în clipa crizei din urmă, să-l asalteze; mai era chiar o treaptă, o scândură putredă, desprinsă şi legănându-se sub picior (sau care s-ar fi legănat dacă n-aş fi atins-o decât uşor şi repede) pe când alergam în sus şi în holul a cărui carpetă de demult dispăruse, odată cu aşternuturile de pat şi feţele de masă pentru feşe, şi când am văzut chipul din neamul Sutpenilor şi chiar pe când strigam „Henry! Henry! Ce-ai făcut? Ce tot vrea să-mi spună cretinul ăsta?" înţelesesem că ajunsesem nu prea târziu aşa cum crezusem, ci că venisem prea devreme. Pentru că nu era faţa lui Henry. Era de ajuns de aproape de a fi faţa unui Sutpen, dar nu a lui totuşi; de ajuns de aproape de faţa de culoarea cafelei a lui Sutpen acolo în lumina mohorâtă, care cădea în dungi

printre jaluzele pe trepte, și eu alergând din după-amiaza strălucitoare în tăcerea tunătoare a acelei case posomorâte în care la început n-am putut vedea nimic: apoi treptat fața, fața de Sutpen, care nu se apropia, nu se ridica în afară din semi-întunecime, ci sta pur și simplu acolo, ca o stâncă, fermă, dinaintea timpului și a casei și a judecății pedepsitoare și a orice altceva, așteptând acolo (o, da, a ales bine; știa să-și facă alegerea cea mai bună cu putință, el, cel care-și crease după chipul și asemănarea sa înghețatul Cerber al iadului său personal) – fața fără sex sau vârstă pentru că nu mai avusese niciuna nici alta: aceeași față de sfinx cu care se născuse ea însăși, care privise din pod în noaptea aceea, alături de cea a lui Judith, și pe care o mai poartă și acum, la șaptezeci și patru de ani, privindu-mă fără nicio schimbare, fără nicio alterare în ea, ca și cum ar fi știut clipa când aveam să intru, ar fi așteptat acolo de-a lungul tuturor celor douăsprezece mile din spatele catârului ce se târâse și m-ar fi urmărit apropiindu-mă tot mai mult și intrând pe ușă în sfârșit așa cum știa (da, sau poate comandase ca o sentință, întrucât există o justiție al cărei pântece hrăpăreț nu face nicio distincție între oasele de ros și carnea macră) că am să intru – Fața aceasta oprindu-mă locului (nu trupul meu; el încă înainta, alerga înainte: ci pe mine, pe mine însămi, în viața adâncă pe care o duceam, căreia mișcările membrelor îi sunt doar o însoțire stângace și întârziată ca tot atâtea instrumente inutile cântând în disonanțe grosolane și nefiresc de false față de melodia însăși) în holul acela pustiu pe scara dezgolită (și carpeta dispărută) care se înălța spre palierul mohorât de deasupra unde mai vorbea un ecou care nu era al meu ci mai degrabă al acelor ar-mai-fi-putut-fi-cu-putință acum pierdute, de nerechemat bântuind orice casă, orice ziduri ridicate de mâini omenești, nu pentru adăpost, nu pentru încălzire, ci pentru a se ascunde de privirile curioase ale lumii și înțelegând acum ocolișurile întunecoase pe care străvechile iluzii tinere ale mândriei și speranței și ambiției (da, și ale iubirii, de asemenea) le îmbracă, „Judith!", am spus, „Judith!"

N-a fost niciun răspuns. Nici nu așteptasem vreunul; poate chiar de pe atunci nu mă mai așteptam ca Judith să-mi răspundă, așa cum un copil, înainte de clipa când înțelege spaima, își strigă tatăl știind foarte bine (asta înainte ca spaima să-i fi destrămat orice judecată) că nici nu e acolo să-l audă. Nu strigam spre cineva, spre ceva, ci (încercând să strig) prin ceva, prin forța aceea, prin acel antagonism furibund, și totuși asemenea unei stânci, imobil, care mă oprise locului – prezența, fața aceea familiară, de culoarea cafelei, trupul atât de bine știut (picioarele goale, de culoarea cafelei, nemișcate, pe dușumeaua goală, cu spirala scării ridicându-se mai departe dincolo ele ea) nu mai înalt decât trupul meu, nemișcat, fără nicio alterare a vreunei deplasări vizuale (nici măcar nu și-a mutat privirile din privirile mele pentru simplul motiv că nu mă privea pe mine ci privea prin mine, în aparență

cântărind încă dreptunghiul senin al uşii deschise pe care eu îl spărsesem întru fiinţă) părând să se alungească şi să proiecteze în sus ceva – nu suflet, nu spirit, ci mai degrabă un fel de ascultare profund atentă şi deznădăjduită a ceva sau o aşteptare a acelui ceva pe care eu însămi nu-l puteam auzi şi nici nu trebuia să-l aud – o conştiinţă şi acceptare posomorâtă a unui nevăzut inexplicabil, moştenit de la o stirpe mai bătrână şi mai veche decât a mea, care crease, postulase şi formase în aerul gol dintre noi lucrul pe care eu credeam că venisem să-l găsesc (nu, pe care trebuia să-l găsesc, căci altminteri, chiar aflându-mă aici, respirând, aş fi negat însuşi faptul că mă născusem), – camera aceea de culcare, de multă vreme închisă şi cu aerul stătut, patul fără aşternut (culcuşul nupţial al iubirii şi suferinţei) cu leşul livid şi însângerat în straiele-i cenuşii, peticite, decolorate, înroşind acum salteaua goală, văduva care nu fusese niciodată soţie, înclinându-se, îngenunchind alături – şi eu, trupul meu, neoprindu-mă încă (da, ar fi fost nevoie de o mână, de o atingere, pentru asta) – eu, nebuna, înşelându-mă singură, crezând că ceea ce trebuie să fie era să şi fie, nu s-ar putea altfel decât să fie, căci altminteri ar fi însemnat să-mi neg şi minţile nu numai respiraţia, alergând, aruncându-mă în faţa aceea de nepătruns, cafenie, în acea nemiloasă, nebunească (nu, nu nebunească, orice altceva dar nu nebunească: propria lui voinţă clarvăzătoare încordată întru absolutul neabătut, amoral al răului, prin sângele consimţitor, negru, cu care se încrucişase) replică a lui proprie pe care el o crease şi o instalase să stăpânească acolo în timpul absenţei sale, aşa cum ai urmări o pasăre ameţită de noapte zvâcnind în vâlvătaia mortală a lămpii. „Stai", spuse ea. „Nu urca acolo." Dar nu m-a oprit; ar fi fost nevoie să întindă mâna să mă oprească; eu încă alergând, străbătând aceşti ultimi câţiva paşi pe deasupra cărora s-ar fi spus că ne priveam cu ură nu ca două chipuri faţă în faţă ci ca cele două contradicţii abstracte care şi eram în realitate, glasul niciuneia dintre noi ridicându-se, ca şi cum ne-am fi vorbit dincolo de limitările şi restricţiile vorbelor, ale auzului. „Ce?" am spus.

„Nu te du acolo, sus, Rosa." Astfel spusese cuvintele acestea; liniştită, calmă, şi iarăşi era ca şi cum n-ar fi vorbit ea, ci ca şi cum însăşi casa ar fi pronunţat aceste vorbe – casa pe care el o construise, pe care o supurase prin el însuşi, o crease în jurul lui, aşa cum sudoarea trupului său ar fi putut produce o (chiar dacă invizibilă) scoică asemenea unui cocon, complementară, în care Ellen fusese silită să trăiască şi să moară ca o străină, în care Henry şi Judith ar fi trebuit să fie victime şi prizonieri, sau să moară. Pentru că nu era numele, cuvântul, faptul că îmi spusese Rosa. Şi când eram copii îmi spusese astfel, tot aşa cum lor le spunea Henry şi Judith; ştiam că chiar şi acum ea încă îi spunea lui Judith (şi lui Henry de asemenea când vorbea despre el) astfel, pe numele de botez. Şi era firesc să-mi fi spus şi mie Rosa, pentru că pentru oricine dintre cei pe care îi cunoşteam, eu nu eram decât un copil încă.

Însă nu era asta. Nu la asta se gândea ea; de fapt, în, clipa aceea în care rămăseserăm față în față (momentul acela în care trupul meu încă mișcându-se înainte ar fi trebuit să treacă pe lângă ea ca să ajungă la treptele scării) ea îmi dăruise mai multă recunoaștere și mai mult respect decât oricare dintre ființele pe care le cunoscusem până atunci; înțelesesem că din clipa în care intrasem pe ușă, pentru ea dintre toate ființele care mă cunoscuseră până atunci, eu nu mai eram un copil. „Rosa!" am strigat. „Mie? Îmi spui așa mie în față?" Atunci m-a atins și atunci m-am oprit locului. Poate nici chiar atunci trupul meu nu se oprise, pentru că mi se părea că sunt conștientă încă de felul cum mă împingeam orbește împotriva prezenței solide și totuși imponderabile (ea nici măcar nefiind posesoarea: un instrument doar; am să spun întotdeauna asta) a acelei voințe de a-mi opri drumul spre scară; poate sunetul celuilalt glas, singurul cuvânt rostit din capul scărilor, deasupra noastră, ne sfâșiase, ne despărțise înainte ca el (trupul meu) să se fi oprit măcar. Nu știu. Știu doar că întreaga mea ființa părea să fugă orbește cu capul înainte, în ceva monstruos, și nemișcat, cu o izbitură amețitoare prea repede venită și prea violentă ca să fie doar uimire și mânie împotriva mâinii negre, insistente și netemătoare pe carnea mea de femeie albă. Pentru că este ceva în atingerea cărnii peste carne, ceva care nimicește, taie brutal, de-a dreptul, peste căile ocolite, întortocheate ale ordinii convenționale, pe care și dușmanii o știu la fel de bine ca și iubiții pentru că îi creează pe fiecare din ei – atingerea, violarea citadelei care este cel mai lăuntric Eu-Sunt din om și a cuceririlor sale dintâi: nu spiritul, sufletul; căci e de fapt mintea fluidă și nestrunită, și oricine poate s-o ia în stăpânire în întunecimile lăcașului acesta pământesc. Numai să se atingă o clipă carnea de carne, trupul de alt trup, și ai să vezi cum cad în lături toate deosebirile, fragile ca o coajă de ou, de castă, de culoare. Da, m-am oprit locului – nu mâna unei femei, nu mâna unei negrese, ci un frâu, o zăbală care să oprească o clipă, și apoi s-o împingă altminteri voința aceea furioasă și nesupusă – eu acum nu strigând către ea, către fantasma aceasta; vorbindu-i parcă pe deasupra capului negresei, femeii, amețită încă de lovitură, de izbitură, și încă nu cu spaimă – spaima avea să vină apoi, foarte curând – așteptând și neprimind niciun răspuns, pentru că amândouă știam că nu ei îi vorbeam: „Ia-ți mâna de pe mine, negreso!"

Și n-am primit niciun răspuns. Am rămas acolo amândouă – eu, nemișcată în gestul și zbucnirea goanei; ea, rigidă în aceeași nemișcare furioasă, amândouă legate laolaltă de mâna și brațul care ne țineau, ca un rigid, sălbatic cordon ombilical, surori siameze astfel confirmate întru întunecimea sordidă care o zămislise pe ea. Copil fiind, o pândisem adesea, pe ea și pe Judith, și chiar și pe Henry, șovăind în jocurile brutale și grosolane pe care ei (poate că toți copiii; nu știu) le jucau, și (așa mi s-a spus) ea și cu Judith dormeau chiar împreună, în

aceeași cameră, numai că Judith în pat și ea ostentativ pe un culcuș pe podea. Însă am auzit cum de mai multe ori Ellen le găsise pe amândouă, pe acea saltea, și o dată chiar în pat, împreună. Însă nu eu. Chiar copil fiind, nu voiam să mă joc cu aceleași lucruri cu care se juca ea și Judith, ca și cum solitudinea înfofolită și spartană despre care crezusem că este copilăria mea, și care mă învățase (asta și prea puțin altceva) să ascult înainte de a fi putut înțelege și să înțeleg înainte chiar de a fi auzit, mă învățase de asemenea nu mimai să mă tem de ea instinctiv și de ceea ce era ea, ci să și mă feresc de obiectele pe care le atinsese. Am stat așa acolo, un timp, în picioare. Și pe urmă deodată nu mai era ultragiul pe care să-l fi așteptat, care mă făcuse să scot acel strigăt instinctiv; nu mai era spaima; era un fel de revărsare acumulată a disperării însăși. Îmi amintesc că așa cum stăteam acolo, unite de mâna aceea lipsită de voință (da; o mână care era o victimă prea multe suferind, întocmai așa cum era ea însăși și cum eram și eu), am strigat – poate nici măcar cu voce tare, poate nu în cuvinte (și nu către Judith, înțelege-mă bine: poate că știusem de la început, din clipa când pătrunseseră în casă și văzusem fața aceea care era în același timp și ceva mai mult și ceva mai puțin decât o față de Sutpen, poate că știusem chiar de atunci ceea ce nu puteam, nu voiam, nu trebuia să cred) – am strigat „Și tu? Și tu chiar, soră, soră?" La ce mă așteptasem? Eu, o nebună amețită de propriile mele închipuiri, care venisem cale de douăsprezece mile, așteptându-mă – la ce? Ca Henry, poate, să apară pe aceeași ușă care-i cunoscuse atingerea, cu mâna pe clanță, cu greutatea piciorului pe pragul care-i cunoștea apăsarea: și așa el să găsească oprită în picioare în hol o ființă mică, simplă, înspăimântată, pe care niciun bărbat și nicio femeie nu o priviseră vreodată de două ori la rând, pe care el însuși nu o mai văzuse de patru ani de zile și destul de rar înainte de asta dar pe care ar fi recunoscut-o fie și numai din cauza mătăsii uzate, cafenii care odinioară se potrivise pe trupul maică-si și din cauză că această ființă sta locului acolo spunându-i pe nume? Henry să apară și să spună „Ia te uită, e Rosa, mătușa Rosa. Trezește-te, mătușă Rosa; trezește-te?" – eu, visătoarea, agățându-mă încă de visul meu, așa cum bolnavul se agață până și de ultima clipă extatică, subțiratică a suferinței, pentru a savura și mai dulce încetarea durerii, deșteptându-mă la realitate, la ceva mai mult decât realitate, nu la vremurile de altădată, neschimbate și de neschimbat ci la o vreme modificată pentru a se potrivi cu visul care, împreună cu cel ce-l visează, ajunge să fie oferit ca jertfă și apoteoză: „Mama și Judith sunt sus în camera copiilor cu copiii, iar tata și cu Charles se plimbă prin grădină. Trezește-te, mătușă Rosa, trezește-te"? Sau nu mă așteptasem poate la asta, nici nu nădăjduisem măcar; nici măcar nu visasem, căci visele nu vin câte două, și nu străbătusem eu oare douăsprezece mile trasă nu de un catâr muritor ci de un armăsar himeric alcătuit din însăși substanța coșmarului? (Da, trezește-te,

Rosa, trezește-te – nu din ceea ce a fost, din ceea ce fusese odată, ci din ceea ce nu fusese, n-ar fi putut niciodată să fie; trezește-te, Rosa – nu la ceea ce ar fi trebuit, ar fi putut să fie, ci la ceea ce nu poate, la ceea ce nu trebuie să fie; trezește-te, Rosa, din speranță, tu care crezuseși că există o demnitate în doliu chiar dacă suferința ar fi lipsit; crezuseși că are să fie nevoie de tine să salvezi poate nu dragostea, nici fericirea și nici liniștea, ci ceea ce ar fi rămas în urma văduviei – ca să constați că nu mai era nimic de salvat acolo; care speraseși să o salvezi pe ea, așa cum îi promiseseși lui Ellen (nu pe Charles Bon, nu pe Henry; nu pe vreunul din aceștia de el sau chiar unul de altul) și acum era prea târziu, care ai fi ajuns prea târziu chiar dacă ai fi venit acolo încă de când te născuseși, sau ai fi fost acolo încă din clipa înaltă, deplină, puternică, fecundă, muritoare când ea se născuse; care străbătuse și douăsprezece mile și nouăsprezece ani ca să salvezi ceea ce nu avea nevoie să fie salvat, și în schimb te pierduseși pe tine însăți) nu știu, decât că nu l-am găsit – lucrul pe care-l așteptam. Am găsit doar starea aceea de vis în care alergi fără să te miști, fugind de o spaimă în care nu poți crede, către o siguranță în care nu ai nicio încredere, ținută locului nu de nisipurile mișcătoare, lunecătoare și fără temei ale coșmarului ci de un chip care era inchizitorul propriului sau suflet, o mână care era unealta propriei sale crucificări, până când glasul ne despărți, rupse vraja. Spuse doar un singur cuvânt: „Clytie", doar atât, rece, liniștit; nu Judith ci casa însăși vorbind iarăși, deși fusese glasul lui Judith. O, o știam bine, eu care crezusem în demnitatea suferinței; o știam tot atât de bine cum și ea – Clytie – o știa. Ea nu se mișcă: doar mâna, mâna dispăruse înainte ca eu să-mi fi dat seama că și-o retrăsese. Nu știu dacă și-o retrăsese ea sau dacă eu fugisem de sub atingerea ei. Însă nu mai era; și ăsta este un lucru pe care de asemenea ei nu ți-l pot spune: Cum am fugit, am alergat, în sus pe scări și am găsit nu o mireasă îndurerată, văduvită, ci pe Judith în picioare în fața ușii închise a acelei camere, în rochia de stambă pe care o purtase ori de câte ori o mai văzusem de când murise Ellen, ținând ceva în mâna care-i aluneca moale de-a lungul trupului; și dacă fusese vreo suferință sau spaimă le dăduse acum în lături, duse până la capăt sau nu, asta nu știu, împreună cu rochia de mireasă neterminată. „Da, Rosa?" mi-a spus, întocmai așa, iarăși, și m-am oprit în avântul fugii deși trupul meu, mogâldeață oarbă, nesimțitoare de lut și suflare mereu înșelate, înainta încă: Și cum am văzut că ceea ce ținea în mâna destinsă, neglijentă, era fotografia, imaginea ei însăși în caseta de metal pe care ea i-o dăruise lui, lăsată acum să atârne, uitată, cu neglijență, lângă șoldul ei, ca o carte oarecare de citit pentru a-ți trece timpul și pe care ai întrerupt-o o clipă.

Asta am găsit. Poate că era ceea ce așteptasem, știam (chiar la nouăsprezece ani știam, aș spune, dacă n-ar fi fost cei nouăsprezece ani ai mei, felul cum avusesem nouăsprezece ani) că aveam să găsesc. Poate

că nici n-aș fi dorit mai mult decât atât, nici n-aș fi acceptat mai puțin, eu care chiar la nouăsprezece ani trebuie să fi știut că viața este o singură clipă constantă și perpetuă când vălul din fața a ceea-ce-trebuie-să-fie așteaptă docil și chiar supus cea mai simplă smucitură dacă am îndrăzni, am fi destul de curajoși (nu destul de înțelepți; nu-i nevoie de înțelepciune pentru așa ceva) să-l tragem în lături. Sau poate că nu este nici lipsă de curaj, nu-i lașitate ceea ce nu vrea să facă față dezgustului ascuns undeva la temelia străduinței prin care sufletul prizonier, împrăștiindu-și miasmele, se răsucește în sus, către soare, strângându-și, încordându-și arterele și venele prizoniere și întemnițând la rândul său scânteia, visul care, asemenea clipei desăvârșite, globulare, a libertății sale, răsfrânge și repetă (repetă? creează, restrânge totul la dimensiunile unei sfere evanescente, iridescente) întregul spațiu și timp și pământul masiv, degajând masa de miasme, clocotitoare și fără nume și care de-a lungul tuturor anilor timpului n-a izbutit să învețe pentru sine vreunul din darurile morții, ci doar cum să creeze din nou, cum să reînnoiască; și moare, se destramă, piere: – dar este cu adevărat înțelepciune acea stare în care înțelegi că există un ceea-ce-ar-fi-putut-fi mai adevărat decât adevărul, și din care cel care visează, trezindu-se, spune nu „Am visat doar?" ci spune, acuză însuși înaltul cerului cu vorbele: „De ce m-am mai trezit, dacă trezindu-mă acum n-am să mai pot dormi niciodată?"

A fost odinioară – observi cum glicina, bătută de soare pe zidul de aici, picură și pătrunde în cameră ca printr-o (ușoară, de nimic împiedicată) pulsiune înainte tainică și mereu mai densă, particulă cu particulă din nenumăratele componente ale întunericului? Substanța amintirii – senzația, vederea, mirosul; mușchii cu ajutorul cărora vedem și auzim și pipăim – nu mintea, nu gândul; nu există lucru căruia să-i poți spune memorie; creierul recheamă în minte ceea ce se străduiesc să apuce mușchii; nici mai mult, nici mai puțin; și suma impresiilor rezultate este de obicei incorectă și falsă și demnă doar de numele de vis. – Uite cum mâna adormită, care alunecă într-o parte, atingând lumânarea aprinsă lângă pat, își amintește durerea, se trage înapoi, să se elibereze de suferință, în timp ce mintea și creierul dorm mai departe și-și fac din căldura de alături un mit indistinct al evadării din realitate: sau cum aceeași mână adormită, alăturându-se voluptuos vreunei suprafețe netede, dulci, e preschimbată de aceleași minte și creier adormite într-o aceeași țesătură de vis, smulsă oricărei experiențe până atunci cunoscute. Da, suferința se stinge, piere; știm asta – dar întreabă glandele lacrimare dacă au uitat cum să plângă. – A fost odinioară (nici asta n-aveau cum să ți-o spună ei) o vară a glicinei. Era pretutindeni o revărsare de glicină (aveam paisprezece ani) ca și cum toate primăverile care aveau să se stingă mai apoi s-au condensat într-o singură primăvară, o singură vară; primăvara și vremea de vară a oricărei femei care a respirat vreodată deasupra

ţarinii, culeasă, privită din toate primăverile trădate ridicate din întregul timp irevocabil, renăscând, înflorite din nou. Fusese un an de recoltă a glicinei; an de recoltă însemnând acea conjuncţie dintre rădăcinile înflorite şi zvâcnirea sevei şi ceasul şi vremea; şi eu (aveam paisprezece ani) – n-am ce să vorbesc despre înflorire, eu cea pe care niciun bărbat nu o privise până atunci – şi nici n-avea vreodată s-o privească – de două ori una după alta, eu care nu eram copil ci chiar mai puţin decât copil, care nu mai eram copil cum nu eram nici femeie, ci chiar mai puţin decât trup de femeie. Nu o frunză, să spunem – pipernicită, palid amară, zbârcită, chiar dacă tânără încă, şi prea sfioasă ca să se mai vrea verde, să-şi atragă astfel jocurile efemere, copilăreşti ale iubirilor trecătoare, sau ca să oprească asupra-şi viespile şi albinele prădalnice, fecundatoare ale poftelor trupeşti de mai târziu. Dar rădăcini şi seve am să spun că am avut, căci nu le moştenisem şi eu de la fiecare Evă singuratică, încă de când s-a arătat Şarpele? Da, şi eu am simţit dorinţa zvâcnitoare a sevei; eu, crisalida chircită a cine ştie cărei seminţe oarbe, mocnite; căci cine-ar putea să spună că o rădăcină uitată, pipernicită n-ar putea da încă o floare prinsă în glob dens de viaţă, cu atât mai rotundă, mai densă, mai desăvârşit îmbătătoare – căci rădăcina asta neluată în seamă a fost înfiptă în pământ, zgârcindu-se acolo – să zacă nu moartă, ci doar să doarmă, uitată?

Asta a fost vara zădărnicită a tinereţii mele sterpe pe care (clipa aceea scurtă, primăvara scurtă, îndată risipindu-se şi niciodată întorcându-se a inimii femeieşti) am trăit-o nu ca femeie, fată, ci mai degrabă asemeni bărbatului care poate ar fi trebuit de la început să fiu. Aveam paisprezece ani, dacă li s-ar fi putut spune ani, petrecuţi astfel în coridorul nestrăbătut de nimeni pe care-l numeam copilărie, în ceva care nu a fost viaţă trăită, ci mai degrabă proiecţie a pântecului întunecos însuşi; eu, desăvârşită după gestaţie, fără vârstă, întârziată doar din vreo lipsă cezariană, din lipsa forcepsului rece al timpului neîndurător, aşteptând să prindă ca într-un cleşte capul, să-l tragă afară, şi care ar fi trebuit să mă smulgă şi pe mine la lumină, liberă – şi aşteptam, nu lumina, ci condamnarea căreia noi îi spunem că ar fi victoria femeii, şi care înseamnă să înduri şi iar să înduri, fără rost sau speranţă de răscumpărare şi iar să înduri; eu, asemenea unui peşte orb, din adâncuri, scânteia singuratică de a cărei origine peştele nici nu-şi mai aminteşte, care pulsează şi bate în temniţa trupului său crepuscular şi letargic, cu zvâcnirea străveche, neadormită, fără cuvinte să vorbească, altele decât, „Asta s-a numit lumină", asta „miros", asta „pipăit", şi asta nelăsând nici măcar nume pentru sunetul albinei sau păsării sau mireasma florii sau pentru lumină sau soare sau iubire – da, nici măcar crescând şi dezvoltându-mă, iubită de lumină sau iubind-o, ci înzestrată doar cu vicleana excrescenţă răsturnată a singurătăţii care substituie auzul atoatedevorator şi irațional tuturor celorlalte simţuri; astfel ca în loc să fi înaintat de-a

lungul pietrelor de hotar, măsurate, continuându-se de la una la alta, ale vremii copilăriei, rămăsesem oprită la pândă, plutind liberă, ca și cum înveșmântată în însăși tăcerea umedă și catifelată a pântecului, nu mai deplasam aerul la mișcările mele, nu lăsam să se audă niciun sunet care să mă trădeze, de la o ușă zăvorită, mie interzisă, până la următoarea și astfel învățasem tot ceea ce știam despre lumina și spațiul în care se mișcau și respirau oamenii, ca și cum aș fi putut (eu, același copil) să înțeleg soarele privindu-l printr-o bucată de sticlă afumată – paisprezece ani, cu patru ani mai tânără decât Judith, patru ani mai târzie decât clipa lui Judith pe care numai fecioarele o știu; când aspirația întregului, firavului spirit este o nuntire fără nume, fără clipa extazului, fără sex, fără săvârșire – nu siluirea văduvită și de fiecare noapte de către un mort ironic, căruia nu i te poți împotrivi, și care e răsplata vârstei de douăzeci de ani, de treizeci, de patruzeci, ci o lume umplută de nuntirea vie ca de lumina și aerul pe care-l respiri. Însă nu a fost o vară zvâcnitoare de suferință a unei fecioare; nu o vară de ruptură cezariană care să mă fi smuls, trup mort sau chiar embrion doar, dintre cei vii; sau încă, prin fricțiunea brutală a trupului pătruns de bărbat să mă fi înarmat, însemnat ca o ființă omenească în locul unei femei găunoase.

Era vara de după primul Crăciun când Henry îl adusese acasă cu el, vara urmând celor două zile ale vacanței din iunie pe care el le petrecuse la Suta lui Sutpen înainte de a fi pornit mai departe spre fluviu ca să ia vaporul spre casă, vara după ce plecase mătușa mea și tata trebuise să plece și el după afaceri și eu fusesem trimisă la Ellen (poate că tata o alesese pe Ellen ca un refugiu pentru mine pentru că la vremea aceea și Thomas Sutpen lipsea de acasă) să stau acolo ca ea să poată avea grijă de mine, de mine care mă născusem prea târziu, născută într-o ruptură ciudată a vieții tatălui meu și părăsită apoi în mâinile lui (acum de două ori) văduvite, pe mine, destul de pricepută acum să ajung până la rafturile cămării, să număr linguriţele și să tivesc o cămașă și să măsor laptele în putinei dar bună de nimic altceva, și totuși prea prețioasă ca să fiu lăsată singură. Nu-l văzusem niciodată (nu l-am văzut niciodată. Nu l-am văzut nici mort. Am auzit doar un nume, am văzut o fotografie, am ajutat la săparea unei gropi; și asta a fost totul) deși el intrase o dată în casa mea, în ziua de Anul nou când Henry îl adusese cu el, atunci când se oprise, din obligație de nepot, să-mi facă o vizită în drumul lor de întoarcere la universitate, și eu nu fusesem acasă. Până atunci nici măcar nu-i auzisem numele, nici nu știam de existența lui. Și totuși în ziua când am plecat să-mi petrec vara acolo, era ca și cum oprirea lui de o clipă la ușa mea lăsase o sămânță, o virulență de-abia simțită în pământul de pivniță al vieții mele, nu de ajuns de puternică pentru iubire poate (nu-l iubeam; cum aș fi putut? nu-i auzisem nici măcar o dată glasul, știam doar din ce-mi spusese Ellen că exista un asemenea om) și nu îndeajuns de puternică

pentru a spiona – cum fără îndoială că i-ai spune tu, și care de-a lungul ultimelor șase luni de la acea zi de Anul Nou și până în acel iunie dăduse substanță unei umbre cu un nume care se ridica din nebunia vană și sporovăitoare a lui Ellen, o siluetă fără chip încă deoarece nu-i văzusem nici fotografia atunci, răsfrântă în privirea tainică și fascinată a unei fete tinere; pentru că eu care nu știam nimic despre dragoste, nici măcar despre dragostea părinților – despre acea violare scumpă, iubitoare, constantă a singurătății proprii, despre acea vitregire a eului incorigibil și abia dând în floare care este răsplata oricărei iubiri materne, am devenit nu amanta, nu iubita, ci ceva mai mult decât iubirea chiar; am devenit sprijinitoarea androgină a iubirii în toate înfățișările sale.

Trebuie să fi lăsat vreo sămânță, pentru ca basmul găunos al unui copil să fi putut căpăta viață în grădina aceea. Pentru că nu o spionam pe ea ca să știu când aveam s-o urmez. Nu o spionam, deși ai să spui că asta făceam. Și chiar dacă aș fi spionat, nu era gelozie, pentru că nu-l iubeam. (Cum aș fi putut să-l iubesc când nici nu-l văzusem vreodată?) Și chiar dacă l-aș fi iubit, nu așa cum iubesc femeile, cum îl iubea Judith, sau cum credeam noi că-l iubește. Dacă era dragoste (și încă am să spun, Cum ar fi putut fi?) era în felul cum iubesc mamele când, pedepsindu-și copilul, îl bat nu pe el ci prin el îl bat pe copilul vecinului pe care l-a bătut copilul sau de care a fost bătut; îl mângâie nu pe copilul care primește o răsplată ci pe bărbatul sau femeia fără nume care i-a dăruit paraua în palma asudată. Dar nu cum iubesc femeile. Pentru cu nu doream nimic de la el, înțelegi. Și mai mult decât atât; nu i-am dat nici eu nimic, ceea ce constituie suma iubirii. De fapt, nici măcar nu-mi era dor de el. Nu știu nici acum dacă mi-am dat vreodată seama că nici nu-l văzusem la față, ci doar fotografia, umbra, imaginea din camera unei fete: o imagine oarecare, înrămată, pe o măsuță de toaletă plină de nimicuri, și totuși împodobită și gătită (sau cel puțin așa credeam eu) cu toți trandafirii albi feciorelnici și nevăzuți, pentru că încă înainte de a fi văzut fotografia aș fi putut să-i recunosc, și chiar să-i descriu, fața. Dar n-am văzut-o niciodată. Nici măcar nu știu cu propria mea știință că Ellen a văzut-o vreodată, că Judith a iubit-o vreodată, că Henry a ucis-o; astfel că cine m-ar putea contrazice dacă aș spune. De ce n-aș fi inventat-o, creat-o eu? – Și știu asta: dacă aș fi Dumnezeu aș crea din haosul acesta clocotitor căruia îi spunem progres ceva (o mașinărie poate) care să împodobească altarele goale din fața oglinzii ale fiecărei fete obișnuite de sub soare cu fețe asemenea acestei – ceea ce înseamnă atât de puțin pentru că cerem atât de puțin – acestei fețe din imaginea de acolo. Nici n-ar fi fost nevoie să se afle vreo țeastă sub acea față; aproape fără nume, ar mai fi trebuit doar presupunerea nedeslușită a unui trup de carne și oase care să fi fost dorit de vreo altă ființă chiar dacă numai în lumea fără substanță a basmelor. – O imagine privită pe furiș, când mă furișam (copilăria

mea mă învățase, și îmi fusese de folos; de fapt, dacă m-ar fi învățat iubirea, iubirea nu mi-ar fi fost atât de folos) în camera pustie la amiază ca s-o privesc. Nu ca să visez, pentru că trăiam într-un vis, ci ca să reînnoiesc, să repet rolul așa cum un amator neînzestrat dar dornic să joace s-ar abate în culise într-o clipă de tăcere pe scena vizibilă din sală ca să audă glasul suflerului. Și dacă a fost gelozie, nu gelozia omenească, gelozia îndrăgostitului; nici chiar a iubitului care spionează din iubire, care spionează să pândească, să guste, să atingă reveria feciorelnică a singurătății, cea dintâi destrămare a vălului căreia îi spunem virginitate; nu ca să silească, să facă să izvorască rușinea, parte atât de importantă a afirmării iubirii, ci ca să se bucure cu lăcomie de vederea sânilor bogați, prompți, trandafirii acum în somnul lor voluptuos, deși rușinea însăși nu începuse să se trezească. Nu, n-a fost asta; nu spionam, eu, care mă plimbam pe aleile greblate și presărate cu nisip ale grădinii gândindu-mă, „Urma aceasta ar fi fost a lui dacă n-ar fi fost grebla să o șteargă, și în ciuda greblei este încă aici, și a ei, alături, în ritmul lent și îngemănat în care inima, mintea nu mai au nevoie să urmărească pașii docili (consimțitori)"; gândindu-mă „Ce suspine ale sufletelor surori au ascultat urechile minuscule, murmurătoare, ale boschetului, ale nișei de verdeață de aici? ce jurământ, ce promisiune, ce joc extatic, rugător au fremătat în ploaia de liliac a tufei de glicină, peste desfolierea acestui trandafir încărcat?" Dar cel mai mult, mult mai mult decât asta, ființele vii, trupul visător însuși. O nu, nu spionam pe când visam astfel în ascunzătoarea boschetelor, a nișelor mele de verdeață așa cum credeam că visa și ea însăși așezată pe banca îngustă păstrând încă apăsarea invizibilă a coapselor lui acum absente, tot astfel cum nisipul obliterant, milioanele de degete ale frunzișului, însuși soarele și constelațiile scăldate în lumina de lună care priviseră în jos înspre el, aerul din jur, mai păstrau încă undeva piciorul lui, silueta lui mișcătoare, chipul lui, glasul lui vorbind numele lui: Charles Bon, Charles cel Bun, Charles-în-curând-Soțul. Nu, nu spionam, nici măcar nu mă ascundeam, eu care eram de ajuns de copil ca să nu am nevoie să mă ascund, a cărei prezență n-ar fi fost o indiscreție chiar dacă el ar fi fost alături de ea, și totuși destul de femeie să mă fi putut duce la ea îndreptățită să fiu primită (poate cu plăcere, cu recunoștință) în confidențele virginale, care nu au de ce să se rușineze, în care tinerele fete vorbesc despre dragoste – Da, de ajuns de copil ca să mă duc la ea și să-i spun „Lasă-mă să dorm cu tine"; de ajuns de femeie să spun „Să stăm aici împreună în pat și să-mi povestești ce este dragostea", și totuși nu o făcusem pentru că atunci ar fi trebuit să spun „Nu-mi vorbi tu despre dragoste, ci lasă-mă să-ți spun eu, eu care știu de pe acum mai mult despre dragoste decât o să știi sau o să ai nevoie să știi tu vreodată". Pe urmă s-a întors tata și a venit să mă ia și m-a dus acasă și am redevenit ființa indiferentă prea înaltă ca să mai fie copil și prea scundă ca să fie

femeie, în veșmintele care nu mi se potriveau și lăsate de mătușă-mea în urma ei, îngrijind de o casă nepotrivită, dar fără să spionez, să mă ascund, ci așteptând, pândind, nu o răsplată, nu mulțumiri, eu care nu-l iubeam în sensul în care înțelegem noi dragostea pentru că nu există iubire de felul acesta lipsită de speranță; eu care (dacă ar fi fost dragoste) iubeam cu iubirea neștiutoare a cărților ușuratice: iubirea cere renunță la tot ce are cel ce dăruiește dar care, cu greutatea ei infinitezimală nu adaugă nimic la substanța ființei iubite – și totuși eu am dăruit-o. Și nu lui, ei; era ca și cum i-aș fi spus ei, „Iată, ai și asta." Nu poți să-l iubești așa cum ar trebui iubit, și deși el nu va simți prețul acestui dar tot așa cum nu și-ar fi dat niciodată seama de lipsa lui, totuși s-ar putea să vină o clipă în viața voastră laolaltă de soț și soție, când el va regăsi această particulă a unui atom așa cum ai putea să găsești o tulpină mică, palidă, închircită, ascunsă într-un răsad de flori pe care-l știai bine, și atunci te oprești locului și spui, „De unde a mai ieși și asta?"; nu-ți rămâne decât să răspunzi, „Nu știu". Și-apoi m-am întors acasă și am stat cinci ani, am auzit ecoul unei detunături de armă, am alergat în sus pe treptele unei scări de coșmar, și am găsit –

Am găsit o femeie calmă, în picioare, într-o rochie de stambă în fața unei uși închise prin care nu m-a lăsat să intru – o femeie mai străină mie decât orice suferință pentru că era atât de puțin dispusă să se înfrățească cu suferința – o femeie care spunea „Da, Rosa?" calmă în plină zvâcnire a fugii mele care (acum știu) începuse de cinci ani de zile, căci el intrase și în casa mea, și nu lăsase nici acolo vreo urmă așa cum nu lăsase nici în casa lui Ellen, unde fusese doar o siluetă, o umbră: nu a unui bărbat, a unei ființe, ci a vreunei mobile stranii – un vas sau un scaun sau o masă de lucru – și pe care Ellen ar fi dorit-o, ca și cum însăși întipărirea sa (sau lipsa ei) pe zidurile casei Coldfield sau Sutpen ar fi păstrat vreo profeție elocventă a ceea ce avea să urmeze – Da, alergând din acel an dintâi (anul dinaintea războiului) în timpul căruia Ellen îmi vorbea despre trusou (și fiind trusoul meu), alergând de la panoplia de vis a încetării luptei, care era capitularea, predarea mea, a mea care aveam atât de puține lucruri de predat renunțând la ele încât era vorba de fapt de tot ce aveam eu pentru că există acel ar-fi-putut-să-fie, stânca singuratică de care ne agățăm din curentul realității de nesuportat – Cei patru ani de-a lungul cărora crezusem că ea aștepta așa cum așteptam eu, în timp ce lumea stabilă pe care fusesem învățate să o cunoaștem se destrăma în flăcări și fum până când pacea și siguranța pieriseră, și mânăria și speranța, și mai rămăseseră doar veteranii schilodiți ai onoarei, și iubirea. Da, ar trebui, trebuie, să dăinuie iubirea și credința: ele, lăsate nouă de tații, soții, iubiți, frații, care duceau cu ei mândria și speranța păcii în avangarda onoarei așa cum purtau și steagurile; acestea trebuie să fie, altminteri pentru ce mai luptă bărbații? pentru ce altceva merită să mori? Da, să moară nu de dragul doar al onoarei, nu pentru mândrie și

nici măcar pentru pace, ci pentru dragostea și credința pe care o lăsaseră în urma lor. Pentru că el trebuia să moară; știu asta, știam asta, tot așa cum existau mândria și pacea: altminteri cum ar mai fi putut fi dovedită imoralitatea dragostei? Dar nu iubirea, nici credința, în ele însele. Dragostea fără speranță, poate, dragostea cu prea puține motive să fii mândru: însă dragostea și credința cel puțin, mai presus de asasinate și de nebunie, pentru a mai mântui cel puțin din țarina umilă, condamnată ceva oricum din străvechea, pierduta vrajă a inimii. – Da, am găsit-o acolo, în picioare în fața ușii închise prin care nu trebuia să intru (și prin care nici ea nu a mai intrat după câte știu eu până când Jones și cu celălalt urcaseră sicriul pe scară) cu fotografia atârnând de-a lungul trupului și fața cu desăvârșire calmă, privindu-mă o clipă și de-abia ridicându-și glasul să-l facă auzit în holul de jos: „Clytie. Domnișoara Rosa ia masa de seară cu noi; vezi de pregătește mai multă mâncare"; apoi „Să mergem jos, nu vrei? Trebuie să vorbesc cu domnul Jones despre scânduri și cuie."

Asta a fost tot. Sau mai degrabă, nu tot, căci nu există niciun tot, niciun sfârșit; nu lovitura ne face să suferim ci destinderea încordării care urmează, obositoare, ca un ecou, resturile învălmășite care trebuie date la o parte de pe însuși pragul deznădejdii. Înțelegi, nu l-am văzut niciodată. Nu l-am văzut nici măcar mort. Am auzit un ecou, nu împușcătura; am văzut o ușă închisă dar nu am trecut de ea; îmi amintesc de după-amiaza aceea când am scos sicriul din casă (Jones și un alt bărbat, alb, pe care l-a produs, l-a dezgropat, de undeva, l-au făcut din scânduri smulse din șopronul trăsurilor; îmi amintesc cum în timp ce mâncam mâncarea pe care Judith – da, Judith; aceeași față calmă, rece și liniștită deasupra plitei – o pregătise, am mâncat-o chiar în camera dedesubtul celei unde îl întinseseră, îi auzeam bătând cu ciocanul și tăind cu ferăstrăul în curtea din spate, și cum am văzut-o pe Judith o dată, cu o bonetă de stambă decolorată la fel ca rochia, dându-le instrucțiuni cum să-l facă; îmi amintesc cum de-a lungul întregii după-amiezi încete și însorite au bătut cu ciocanul și au tăiat cu ferăstrăul chiar sub fereastra salonului din spate – râcâitul lent, înnebunitor al fierăstrăului, loviturile seci, calculate ale ciocanului care părea, fiecare, să fie ultima dar nu era, repetate și reluate tocmai când amorțeala surdă a nervilor obosiți, încordați dincolo de orice putință de a se mai opune, se destindea în tăcere și apoi se încordau iarăși ca într-un țipăt; până când în cele din urmă am ieșit (și am văzut-o pe Judith în curticica cotețelor într-un nor de pui de găină, ținând în șorțul ridicat ouăle strânse) și i-am întrebat de ce? de ce aici? de ce tocmai aici? și ei s-au oprit amândoi de ajuns și mai mult decât de ajuns ca Jones să se întoarcă și să scuipe iarăși și să spună „Pentru că de aici n-are să trebuiască să cărăm lada prea mult"; și cum, înainte chiar de a-i fi întors spatele, el – unul din ei – a mai adăugat, cu un fel de gândire perplexă și nesigură din adâncurile inerției, că „Ar fi fost și

mai simplu să-l cărăm pe el jos și să batem scândurile în cuie peste el, numai că nu prea i-ar place asta duduii Judy".) – Îmi amintesc cum în timp ce-l căram în jos pe scări și afară până la căruța ce aștepta am căutat să simt greutatea adevărată a sicriului ca să-mi dovedesc mie însămi că era într-adevăr înăuntru. Și n-aș fi putut spune sigur. Am fost printre cei ce i-au purtat sicriul și totuși nu puteam, nu voiam să cred ceva despre care știam că nu poate fi astfel. Pentru că nu l-am văzut niciodată. Înțelegi? Ni se întâmplă unele lucruri pe care inteligența și simțurile le refuză așa cum uneori stomacul refuză ceea ce a acceptat gura dar căreia digestia nu-i poate face față – întâmplări care ne țintuiesc locului ca printr-o intervenție impalpabilă, ca un perete de sticlă prin care urmărim tot ceea ce continuă să se petreacă desfășurându-se ca într-un gol tăcut, și risipindu-se, ștergându-se; pierite, lăsându-ne nemișcați, neputincioși, neajutorați; țintuiți acolo, până când puteam muri în sfârșit. Eram eu, eram acolo; ceva din mine mergea în cadență măsurată laolaltă cu pașii măsurați ai lui Jones și ai tovarășului său, și ai lui Theophilus McCaslin care auzise într-un fel sau altul, undeva în oraș, de cele întâmplate, și ai lui Clytie pe când purtam lada grosolană și greu de apucat peste cotul abrupt al scării în timp ce Judith care venea în urma noastră o îndrepta din spate, și așa pe scări în jos și afară până la căruță; ceva din mine ajutând să ridicăm lucrul acela pe care nu l-aș fi putut ridica singură și în care încă nu puteam crede, în căruța care aștepta; ceva din mine în picioare lângă pământul căscat în întunecimea posomorâtă a cedrilor și auzind răpăitul surd al bulgărilor peste scânduri și răspunzând Nu când Judith la un capăt al moviliței mormântului a spus, „Era catolic. Știe cineva dintre voi cum fac asta catolicii –" și Theophilus McCaslin a spus, „Catolic, pe dracu; a fost un soldat. Și eu știu cum să mă rog pentru un soldat confederat " și apoi a strigat cu vocea lui de bătrân ascuțită, aspră, puternică, și cacofonică: „Aaaaaai, Forrest! Aaaaaay, John Sartoris! Aaaaay!" Și ceva mergând împreună cu Judith și cu Clytie înapoi tăind peste câmpul amurgit și răspunzând cu o apatie senină, ciudată glasului senin, liniștit, care vorbea despre aratul ogorului și despre tăiatul lemnelor pentru iarnă, și la lumina lămpii în bucătărie ajutând de data asta la pregătirea mesei și ajutând și la mâncatul ei în camera dincolo de al cărei tavan el nu mai zăcea întins, și mergând la culcare (da, luând o lumânare din mâna sigură, fără niciun tremur și gândind „Nici măcar n-a plâns" și apoi într-o oglindă, în licărirea lămpii văzându-mi propria față și gândindu-mă „Și nici tu n-ai plâns") în aceeași casă în care el rămăsese într-un alt scurt (și de data asta ultim) spațiu și nu lăsase nicio urmă după el, nici măcar lacrimi. Da. Într-o zi el nu fusese. Apoi fusese. Apoi nu mai fusese. Fusese ceva prea scurt, prea grabnic, prea repede sfârșit; șase ceasuri într-o după-amiază de vară cuprinseseră totul – un spațiu prea scurt pentru ca să lase măcar întipăritura unui trup pe o saltea, și sângele

putea să fi venit de oriunde dacă va fi fost sânge, căci eu nici nu l-am văzut pe el, niciodată. Din cât mi s-a îngăduit să văd, nici n-a fost vreun cadavru; n-a fost nici măcar un asasin (nici n-am vorbit despre Henry în ziua aceea, niciunul dintre noi; n-am spus – eu, mătușa, fata bătrână – „Arăta bine sau sănătos?" n-am spus niciunul din miile de lucruri mărunte cu care sângele neîmblânzit al femeii nesocotește lumea bărbatului în care o rudă de sânge dă dovadă de curaj sau de lașitate, de nebunie, de pofte, de spaimă, și pentru care tovarășii lui îl laudă sau îl răstignesc) care să fi venit răbufnind pe uși să-și strige crima și să dispară, și care, prin faptul că mai era încă în viață era chiar într-o mai mare măsură o umbră decât acea abstracție pe care o închisesem într-o ladă bătută în cuie – o împușcătură auzită doar prin ecoul ei, un cal străin, slăbănog, aproape sălbăticit, cu frâul atârnând și cu șaua goală, în buzunarele șeii găsindu-se un pistol, o cămașă curată, uzată, o bucată de pâine tare ca fierul, prins de un bărbat la patru mile mai departe și două zile mai târziu când a încercat să forțeze ușa grajdului său. Da, mai mult decât atât: fusese absent, și fusese; se reîntorsese, și nu mai era; trei femei coborâseră ceva în pământ și-l acoperiseră, și el nu mai existase niciodată.

Acum ai să mă întrebi de ce am rămas acolo. Aș putea spune, nu știu, aș putea să-ți dau zece mii de motive găunoase, toate neadevărate, și să fiu crezută – că am rămas pentru a avea ce mânca, eu care aș fi putut găsi de mâncare pe marginea șanțurilor și prin răsadurile năpădite de bălării, aș fi putut înjgheba și lucra o grădină tot atât de bine la mine acasă în oraș ca și aici, fără să mai vorbesc de vecinii, prietenii ale căror pomeni le-aș fi putut accepta, întrucât nevoia are un fel al ei de a smulge din comportamentul nostru diferite scrupule delicate privitoare la onoare și mândrie; că am rămas pentru a avea un adăpost, eu care aveam un acoperiș al meu într-o proprietate moștenită în bună regulă; sau că am rămas pentru a avea tovărășie, eu care acasă aș fi putut avea tovărășia unor vecini cel puțin din lumea mea și care mă cunoscuseră toată viața și chiar mai demult în sensul că gândeau nu numai așa cum gândeam eu ci și așa cum gândiseră strămoșii mei, pe când aici aveam să-mi țină tovărășie o femeie pe care, deși rudă de sânge cu mine, nu o înțelegeam și, dacă ceea ce văzusem mă îndreptățea să cred că acesta era adevărul, nu doream s-o înțeleg, și o alta care mi-era atât de străină mie și atât de departe de tot ceea ce eram eu încât am fi putut fi nu numai de rase diferite (cum și eram), nu numai de sexe diferite (cum nu eram), ci și din specii diferite, nevorbind o limbă pe care cealaltă să o înțeleagă, simplele cuvinte cu care eram silite să ne potrivim zilele una față de cealaltă fiind mai puțin născătoare de gânduri sau intenții decât sunetele pe care o jivină și o pasăre le-ar trimite una spre alta. Dar nu spun nimic din toate acestea. Am rămas acolo și am așteptat ca Thomas Sutpen să se întoarcă acasă. Da. Ai să spui (sau ai să crezi) că așteptam încă de pe atunci să mă logodesc cu el;

dacă ți-aș spune că nu, ai crede că mint. Dar spun că n-am așteptat asta. L-am așteptat exact așa cum îl așteptau Judith și Clytie; pentru că el era acum tot ce mai aveam noi, tot ce ne mai dădea vreun motiv să continuăm să existăm, să ne mâncăm hrana și să ne culcăm și să dormim și să ne trezim și să începem iarăși: știind că avea să aibă nevoie de noi, știind așa cum știam (noi care-l cunoșteam) că avea să înceapă de îndată să salveze ce mai rămăsese din Suta lui Sutpen și s-o reclădească. Nu pentru că noi am fi avut sau am avut nevoie de el. (Nu m-am gândit nicio clipă la căsătorie, nicio clipă nu mi-am închipuit că el s-ar uita la mine, m-ar vedea, căci până atunci n-o făcuse niciodată. Poți să mă crezi, pentru că n-am să mă codesc niciun moment să-ți spun când va veni timpul să-ți spun când m-am gândit la asta.) Nu. Nici măcar n-a fost nevoie de prima zi a vieții pe care aveam s-o ducem împreună pentru a ne arăta că n-aveam nevoie de el, n-aveam nevoie de niciun bărbat atâta vreme cât Wash Jones avea să mai trăiască sau să rămână acolo – eu care-i ținusem casa tatălui meu și el încă viu timp de aproape patru ani, Judith care făcuse același lucru aici, și Clytie care putea să taie lemne sau să tragă brazdă mai bine (sau cel puțin mai repede) decât Jones însuși. – Și acesta este faptul cel trist, unul dintre cele mai triste: plictisul acela obosit pe care îl simt inima și sufletul când nu mai au nevoie de cei pentru a cărei nevoie ele (inima și sufletul) sunt necesare. Nu. N-aveam nevoie de el, nici măcar prin substituirea nevoii, noi care nici măcar nu ne puteam alătura lui în dorința-i furioasă (obsesia aceea aproape dementă pe care o adusese acasă cu sine, părând să o proiecteze, să o iradieze din el înainte chiar de a fi descălecat) de a reclădi totul, de a face ceea ce fusese înainte, lucrul pentru care sacrificase mila și blândețea și iubirea și toate virtuțile alese – dacă le va fi avut vreodată ca să le poată sacrifica, dacă le va fi simțit lipsa, le va fi dorit din partea altora. Nici măcar asta. Nici Judith și nici eu nu dorisem asta. Poate pentru că nu am crezut că ar fi fost posibil, dar cred că era ceva mai mult decât atât; faptul că existam acum într-o apatie care era aproape pace, asemenea celei a pământului însuși, orb, nesimțitor, care nu visează tulpinile florilor sau mugurii, nu pizmuiește nici solitudinea aeriană, muzicală a frunzelor primăvăratice pe care le hrănește.

Așa că l-am așteptat. Duceam viața neocupată, lipsită de evenimente pe care ar fi dus-o trei călugărițe într-o mănăstire pustie, bântuită, de sărăcie: zidurile pe care le stăpâneam erau sigure, îndeajuns de impenetrabile, chiar dacă zidurilor nu le păsa dacă noi mâncăm sau nu. Și cu prietenie, nu ca două femei albe și o negresă, nu ca trei negrese sau trei albe, nici măcar ca trei femei, ci doar ca trei creaturi mai simțind încă nevoia să mănânce dar nemaisimțind nicio plăcere în asta, nevoia de a dormi dar nu din vreo bucurie în oboseală sau în refacere, și în care sexul era o atrofie uitată asemenea excrescențelor rudimentare pe care le numim amigdale sau degetele

mari încă opozabile pentru cățăratul în pomi de pe vremuri, îngrijeam de casă, de partea ei unde trăiam noi, pe care o foloseam; îngrijeam de camera unde avea să se întoarcă Thomas Sutpen – nu aceea din care plecase, ca soț, ci aceea în care avea să se întoarcă un văduv fără de fiu, sterp de posteritatea pe care fără îndoială trebuie să și-o fi dorit, el care îndurase suferința și ostenelile de a concepe copii și de a-i adăposti printre mobile de import sub candelabre de cristal – tot așa cum îngrijeam de camera lui Henry, cum o îngrijeau Judith și Clytie adică, de parcă el nu s-ar fi năpustit pe scări în sus în acea după-amiază de vară și apoi s-ar fi năpustit în jos iarăși; am semănat și am lucrat și am strâns cu mâinile noastre hrana pe care o mâncam, am plantat și am îngrijit grădina tot așa cum am gătit și am mâncat hrana pe care o scoteam din ea: fără să facem vreo deosebire de vârstă sau culoare decât doar stabilind cine avea să facă focul sau să mestece în oală sau să plivească răsadul sau să meargă la moară cu șorțul de grâu pentru făină cu cât mai puțină cheltuială de timp sau osteneală pentru alte îndatoriri spre binele general. Ca și cum am fi fost o singură ființă, fiecare putând lua locul fiecăreia, fără deosebire, îngrijind grădina, torcând și țesând pânza pentru veșminte, căutând, găsind pe marginea șanțurilor și pregătind puținele ierburi rămase pentru a apăra și asigura acel sărăcăcios compromis spartan pe care îndrăzneam sau aveam timp să-l mai facem cu bolile, hărțuindu-l și cicălindu-l pe Jones să ne muncească ogorul și să taie lemnele care aveau să fie căldura și hrana iernilor noastre – noi trei, trei femei: eu împinsă de împrejurări la o vârstă prea timpurie spre treburi de gospodină săracă putând să fi fost la fel de la locul meu pe o insulă străjuită de un far, deși nimeni nu mă învățase nici măcar cum să cultiv un răsad de flori, cu atât mai puțin o grădină de zarzavaturi, învățată să consider lemnele de foc și mâncarea ca ceva făcându-și de bunăvoie apariția într-o ladă de lemn sau pe un raft de cămară; Judith, creată de împrejurări (împrejurări? o sută de ani de corcoleală grijulie, poate nu de sângele originii sale, nu de sângele familiei Coldfield măcar, ci în mod sigur de tradiția în care voința nemiloasă a lui Thomas Sutpen își croise o nișă) ca să străbată perioadele blând izolate neatinse ale coconului de fluture: să înmugurească, să devină o prolifică regină, și apoi să ajungă o matroană fermă, cu mână blândă, în bătrânețea unei vieți senine și bine trăite – Judith, zădărnicită de ceea ce în mine erau câțiva ani de ignoranță dar în ea era prohibiția de fier a zece generații, care nu învățase cel dintâi principiu al sărăciei – să cârpești și să economisești de dragul cârpelii și al economiei, și care (și încurajată de Clytie) era în stare să gătească de două ori mai multă mâncare decât am fi putut mânca noi și de trei ori mai multă decât ne-am fi putut permite și apoi o dădea altora, oricărui străin în regiunea ce începuse să se umple cu soldați în zdrențe care se opreau să cerșească; și (dar nu ultima) Clytie. Clytie, care nu era proastă, orice altceva dar nu proastă; perversă,

indescifrabilă, un adevărat paradox: liberă, și totuși incapabilă de libertate deși nu se considerase niciodată sclavă, nepăstrând nimănui fidelitatea asemenea lupului sau ursului indolent și singuratic (da, sălbatică, pe jumătate negresă neîmblânzită, pe jumătate sânge de Sutpen: și dacă „neîmblânzit" poate fi sinonim cu „sălbatic", atunci „Sutpen" exprimă răutatea tăcută, neadormită a biciului îmblânzitorului) a cărui falsă aparență îl face să se poarte docil față de brațul temut fără să fie însă docil, ceea ce, dacă aceasta ar însemna fidelitate, e o fidelitate doar față de principiul prim, fix, al propriei sălbăticii; – Clytie care prin însăși pigmentația pielii ei reprezenta dezastrul care ne adusese pe Judith și pe mine la ceea ce eram și o făcuse pe ea (Clytie) ceea ce refuza să fie tot așa cum refuzase să fie ceea ce constituise rațiunea de a fi a acestui dezastru spre a o emancipa pe ea, ca și cum plutind stăpânitoare asupra noului, rămăsese cu bună știință ca să ne înfățișeze înțelesurile amenințătoare ale vechiului.

Eram trei străine. Nu știu ce gândea Clytie, ce viață hrăneau și adăposteau în ea, mâncarea pe care o culegeam și o găteam laolaltă, stamba pe care o torceam și o coseam laolaltă. Dar la asta mă așteptam pentru că ea și cu mine eram niște dușmani deschiși, chiar onorabili. Dar nu știam nici măcar ce gândea și simțea Judith. Dormeam în aceeași cameră, toate trei (asta din mai multe motive decât pentru a economisi lemnele de foc pe care trebuia să le cărăm înăuntru singure. O făceam pentru a fi în siguranță. Intraserăm în iarnă și soldații începuseră să se întoarcă, rătăcind de colo până colo, nu toți vagabonzi, tâlhari, dar oameni care riscaseră și pierduseră totul, suferiseră dincolo de puterile suferinței și se reîntorseseră acum într-o țară ruinată, nu aceiași oameni care mărșăluiseră la luptă ci transformați – și acesta e lucrul cel mai rău, cea de pe urmă degradare în care războiul împinge spiritul, sufletul – după chipul bărbatului guta să o insulte chiar din deznădejde și milă pe soția sau amanta iubită care în timpul absenței sale fusese violată. Ne era frică, îi hrăneam; le dăruiam puținul, totul, pe care-l aveam și am fi luat asupra noastră și rănile lor ca să-i facem iarăși întregi dacă s-ar fi putut. Dar ne era frică de ei.), ne sculam dimineața și îndeplineam obligațiile nesfârșite, istovitoare pe care le necesită simpla menținere în viață; ne așezam la gura focului seara după cină, toate trei în starea aceea când oasele și mușchii sunt prea obosiți ca să se mai poată odihni, când spiritul buimăcit și invincibil a preschimbat, a mulat însăși deznădejdea în uitarea liniștită a unui veșmânt mult purtat, și stăm de vorbă, vorbeam despre mii de lucruri în afară de unul singur. Vorbeam despre el, Thomas Sutpen, la sfârșitul războiului (îl vedeam cu toatele apropiindu-se) și despre vremea când avea să se întoarcă, despre ceea ce avea să facă; cum să înceapă munca herculeană la care știam că avea să se înhame, la care (o, da, știam și asta) avea fără îndoială să ne urască și pe noi cu aceeași veche cruzime fie că am fi voit

sau nu; vorbeam despre Henry, liniștite – îngrijorarea firească, inutilă, neputincioasă, a femeilor în jurul bărbaților absenți – întrebându-ne ce-o fi făcând, dacă suferea sau nu de frig sau foame, tot așa cum vorbeam și despre tatăl lui, ca și cum și ei și noi am mai fi trăit în vremea de odinioară pe care împușcătura, pașii alergând înnebuniți, o încheiaseră și apoi o obliteraseră, ca și cum după-amiaza aceea n-ar fi existat niciodată. Dar nicio singură dată n-am pomenit de Charles Bon. Au fost două după-amiezi toamna târziu când Judith a lipsit, și s-a întors doar la vremea cinei, senină și calmă. N-am întrebat-o și nici n-am urmărit-o, și totuși știam și știam că și Clytie știe că se dusese să curețe mormântul de frunzele moarte și de gunoiul cafeniu, uscat, lepădat de cedri – movilița înfundându-se încet înapoi în pământul sub care noi nu îngropasem nimic. Nu, nu fusese nicio împușcătură. Sunetul acela fusese doar trântirea brutală și definitivă a unei uși între noi și tot ceea ce fusese, tot ceea ce ar fi putut fi o curmare retroactivă a fluxului evenimentelor: un moment pentru veșnicie cristalizat în timpul imponderabil, izbânda a trei femei slabe dar neîmblânzite, moment care, precedând faptul îndeplinit negat de noi, îi refuza, îi răpea fratelui prada, îl lipsea pe asasin de o victimă pentru însuși glonțul său. Astfel am trăit șapte luni. Și apoi, într-o după-amiază de ianuarie, Thomas Sutpen s-a întors acasă; una dintre noi a ridicat ochii de acolo de unde lucram grădina pentru hrana încă unui an și l-a văzut călărind înspre noi pe alee. Și apoi, într-o seară m-am logodit cu el.

Mi-au trebuit exact trei luni. (Bagi de seamă că nu spun i-au trebuit, ci mi-au trebuit?) Da, exact trei luni, mie care timp de douăzeci de ani îl privisem (când o făcusem – trebuisem s-o fac – să-l privesc) ca pe un căpcăun, un monstru din vreun basm de speriat copiii; care-i văzusem stirpea născută din trupul surorii mele moarte cum și începuse să se distrugă unul pe altul, și care trebuia să merg înspre el ca un câine fluierat la primul prilej, în amiaza aceea când el care mă văzuse timp de douăzeci de ani și-a ridicat pentru prima dată capul și s-a oprit o clipă să se uite la mine. O, nu vreau să mă apăr, eu care aș putea (și aș vrea; da, fără îndoială am și făcut-o) să-ți dau o mie de justificări plauzibile de ajuns de bune pentru o femeie, începând cu inconsistența naturală a femeii și până la dorința (sau chiar speranța) unei averi, unei situații posibile, sau chiar teama de a muri fără bărbat pe care (oricine ți-ar spune-o) o au întotdeauna fetele bătrâne, sau din răzbunare. Nu. Nu vreau să mă apăr singură. Puteam să mă întorc acasă și nu m-am întors. Poate că ar fi trebuit să mă întorc acasă. Însă n-am făcut-o. Ca și Judith și Clytie, am stat în picioare acolo în fața coloanelor putrezite și l-am privit venind spre noi, călare pe calul slăbănog, extenuat, părând nu să stea ci proiectându-se înainte ca un miraj, într-un fel de rigiditate sălbatică, dinamică a nerăbdării față de calul slăbănog, de șa, de cizme, de haina de culoarea frunzelor și uzată

cu brandenburgurile atârnând, decolorate înveșmântând scoica, aparența încă simțitoare dar inertă părând să-l preceadă atunci când descălecă, și dinlăuntrul căreia spuse, „Și așa, fetițo", și se aplecă și-și atinse barba de fruntea lui Judith care nu se mișcase, nu se mișca, rămăsese rigidă și calmă și cu chipul nemișcat și dinlăuntrul căreia își spuseră patru propozițiuni, patru propozițiuni din cuvinte simple, directe, în spatele cărora, sub înțelesul cărora, mai presus de care am simțit aceeași legătură de sânge pe care o simțisem în ziua când Clytie mă oprise în fața scărilor: „Henry nu a –?" „Nu. Nu-i aici" – „Da. Și –?" „Da. Henry l-a omorât." Și apoi a izbucnit în plâns. Da, a izbucnit, ea care nu plânsese până atunci, care dusese cu ea în jos pe scări în după-amiaza aceea și își păstrase mereu de atunci fața rece, calmă, oprindu-mă pe mine în plină fugă la ușa aceea închisă; da, a izbucnit, ca și cum întreaga acumulare a celor șapte luni ar fi făcut spontan erupție prin fiecare por într-o descărcare incredibilă (ea neclintindu-se, netresărindu-i niciun mușchi) și apoi pierzându-se, dispărând tot atât de brusc ca și cum însăși aura sălbatică și aridă în care o învăluise el i-ar fi uscat lacrimile mai repede decât izvorau: și el încă nemișcat cu mâinile pe umerii ei a privit-o pe Clytie și a spus, „A, Clytie" și apoi pe mine – același chip pe care-l văzusem ultima oară, doar puțin mai slăbit, aceiași ochi nemiloși, părul puțin încărunțit acum, și pe fața lui niciun semn de recunoaștere până când Judith a spus, „E Rosa. Mătușa Rosa. Acum stă aici."

Asta a fost totul. A intrat călare pe alee și în viețile noastre iarăși și n-a lăsat nicio undă decât acele lacrimi neașteptate și incredibile. Pentru că el însuși nu era acolo, viu în casa unde ne petreceam zilele, nu se oprise acolo, învelișul său trupesc era acolo, folosind camera de care noi avusesem grijă așteptându-l și mâncând hrana pe care noi o obțineam și o găteam ca și cum n-ar fi putut să simtă nici moliciunea patului nici să facă vreo deosebire între calitățile sau gustul felurilor de mâncare. Da. Nu era acolo. Ceva mânca împreună cu noi; noi îi vorbeam lucrului acestuia și el răspundea întrebărilor; ședea cu noi seara la gura sobei și, deșteptându-se pe neașteptate din cine știe ce inerție profundă, amorțită, desăvârșită, vorbea, nu pentru noi, cele șase urechi, cele trei minți în stare să-l asculte, ci pentru aerul din jur, pentru prezența, spiritul casei însăși, acum în așteptare, posomorâtă, căzând încet în ruină, spunând vorbe asemenea spuselor bombastice ale unui nebun care-și creează între pereții sicriului ținuturi fabuloase, nemăsurate ca un alt Camelot sau Carcassonne. Nu absent din locul acela, de pe pătratul arbitrar de pământ pe care-l nuntise Suta lui Sutpen; nu, deloc. Era absent doar din cameră, și asta din cauză că trebuia să fie într-altă parte, ceva din el măsurând fiecare câmp devastat și gard năruit și perete dărăpănat de colibă sau bumbăcărie sau șopron; el însuși diluat și menținut într-o stare de soluție în suspensie de febra furioasă și imobilă și de conștiința timpului prea

scurt și de nevoia de grabă ca și cum ar fi respirat adânc și ar fi aruncat o privire în jur și și-ar fi dat seama, ca e bătrân (avea cincizeci și nouă de ani) și ar fi fost îngrijorat (nu speriat; îngrijorat) nu că bătrânețea ar fi putut să-l lase neputincios să mai facă ceea ce avea intenția să facă; dar că s-ar fi putut să nu mai aibă timp să facă acest lucru înainte de a muri. Avusesem dreptate gândindu-ne la ce ar fi avut el intenția să facă: și că n-avea să-și mai dea răgaz nici să-și tragă sufletul înainte de a se apuca să-și reclădească și casa și plantația pe cât posibil mai aproape de ce fuseseră. Nu știam cum avea să se pună pe treabă, și cred că nici el nu știa. Nici n-ar fi putut ști, el care se reîntorsese acasă fără nimic, la nimic, la ceva cu patru ani mai puțin decât nimic. Însă asta nu l-a oprit, nu l-a intimidat. Era stăpânit de furia rece, vie, a jucătorului care știe că s-ar putea oricum să piardă dar știe și că e sigur că va juca mai departe biciuindu-și încă o dată voința crâncenă, constantă; și care împiedică suspensia de a se cristaliza pe de-a întregul mânuind mai departe, crâncen, cărțile sau zarurile până când glandele și porii norocului se deschid iarăși să curgă. Nu s-a oprit nicio clipă, nu și-a lăsat nici măcar o zi sau două oasele și trupul său bătrân de cincizeci și nouă de ani să se refacă – acea zi sau două în care ar fi putut să vorbească, nu despre noi și despre ce făcusem, ei despre el însuși, despre ultimii patru ani (din ce ne-a spus vreodată despre asta, s-ar fi zis că nici nu fusese vreun război, sau că fusese pe vreo altă planetă și că el n-ar fi riscat nimic în acel război, carnea și sângele lui n-ar fi suferit cu nimic acolo) – o perioadă de timp firească în care înfrângerea amară, pe el lăsându-l întreg, s-ar fi stins până ar fi ajuns la ceva să semene cu liniștea, asemenea tihnei în legănările sălbatice și de necrezut (care-i ajută pe oameni să poată suporta viața) ale balanței infinitezimale între victorie și dezastru, care face de nesuportat înfrângerea ce se întoarce împotriva oamenilor, și totuși nu-i strivește, pe oamenii încă vii dar care nu mai suportă să trăiască astfel.

De-abia dacă s-ar fi putut spune că-l vedeam. Era plecat din zori și până când se lăsa întunericul, el și cu Jones și cu încă un bărbat sau doi pe care-i adusese de undeva și-i plătea cu ceva, poate aceeași monedă cu care-l plătise și pe arhitectul cel străin – lingușeală, promisiuni, amenințări și în cele din urmă forță. Era în iarna când începusem să aflăm ce înseamnă un carpet-bagger și oamenii – femeile – își zăvoreau ușile și ferestrele noaptea și începuseră să se sperie unii pe alții eu povestiri despre răscoalele negrilor, când țara pustiită, nelucrată și înțelenită de patru ani de zile, rămânea mai departe neatinsă în timp ce bărbații cu pistoalele în buzunar se strângeau zilnic la întâlniri tainice prin orașe. El nu a fost unul dintre aceștia; îmi amintesc cum într-o noapte a venit o delegație, călări prin noroaiele unui martie timpuriu și l-au somat să le răspundă da sau nu, cu ei sau împotriva lor, prieten sau dușman: și el a refuzat, i-a respins, le-a oferit (fără

nicio schimbare pe fața trasă, nemiloasă sau în vocea egală) sfidarea presupunând că ei căutau o sfidare, spunându-le că dacă fiecare bărbat din Sud ar face ce făcea el însuși, și-ar vedea de refacerea pământurilor lui, țara în general și Sudul s-ar salva; și i-a poftit afară din cameră și din casă și a rămas simplu în picioare în prag ținându-și lampa deasupra capului în timp ce purtătorul lor de cuvânt își formula ultimatumul: „Asta ar putea să însemne război, Sutpen", și el a răspuns, „Sunt obișnuit cu așa ceva". O, da, l-am urmărit, i-am urmărit furia singuratică, de bărbat îmbătrânit, luptându-se acum nu cu pământul încăpățânat însă totuși cu putință de îmblânzit cu încetul, așa cum făcuse până atunci, ci acum împotriva ponderii sensibile, cu putință de cântărit a vremurilor noi înseși, ca și cum ar fi încercat să îndiguiască un râu cu mâinile goale și pietriș; și asta pentru aceeași iluzie mincinoasă a unei răsplăți care-l mai trădase (trădase? înșelase; și de data asta avea să-l distrugă) o dată înainte; văd și eu apropierea acum: mersul curbei fatale în cercul tot mai grăbit al mândriei sale nemiloase, dorința sa nestăpânită spre o magnificență vană, deși pe vremea aceea nu vedeam asta. Și cum aș fi putut vedea? Împlinisem douăzeci de ani, e adevărat, dar eram încă un copil, trăind încă în pântecele acelui coridor la care lumea nu ajungea nici măcar ca un ecou viu ci ca o umbră moartă, de neînțeles, de unde cu uimirea liniștită, netemătoare a unui copil urmăream gesturile grotești, ca de miraj, ale bărbaților și femeilor – tata, sora mea, Thomas Sutpen, Judith, Henry, Charles Bon – denumite onoare, principii, căsătorie, dragoste, doliu, moarte; copilul care-l pândea nu era un copil ci un membru al triumviratului mamă-femeie pe care noi trei, Judith, Clytie și cu mine, îl alcătuiam, care hrăneau și îmbrăcau și țineau la căldură scoica statică și astfel dădeau naștere și țel iluziei sălbatice, vane, care să spună, „În sfârșit, viața mea valorează ceva, chiar dacă doar apără și păzește furia străveche a unui copil fără minte". Și apoi într-o după-amiază (eram în grădină cu sapa, acolo unde cotea aleea, dinspre grajduri) mi-am ridicat ochii și l-am văzut privindu-mă. Mă văzuse de douăzeci de ani de zile, însă acum mă privea; stătea acolo, pe alee, privindu-mă, atunci, în miezul după-amiezii. Asta a fost: era în miezul după-amiezii, când el nici n-ar fi trebuit să fie pe aproape de casă ci departe, la câteva mile, invizibil, pe undeva pe suta sa de mile pătrate pe care încă nu se osteniseră să înceapă să i-o ia, poate nici măcar într-un loc sau în altul, ci difuz (nu atenuat și subțiat ci sporit, mărit, cuprinzând ca într-un moment prelungit și neîntrerupt de efort teribil, îmbrățișând și menținând intact acel pătrat de zece mile făcând față de pe marginea dezastrului, invincibil și neînspăimântat, la ceea ce el știa că avea să fie cea de pe urmă înfrângere) și în loc de asta, stând acolo pe alee și privindu-mă cu ceva curios și ciudat pe față ca și cum șopronul, aleea în clipa în care mă zărise ar fi fost o mlaștină de unde ieșise fără să fi fost dinainte prevenit că avea să intre în lumină, și apoi

a continuat pur și simplu – fața, aceeași față: nu era dragoste; nu spun asta, nici blândețe, sau milă, doar o revărsare neașteptată de lumină, o iluminare, el căruia i se spusese că fiul său săvârșise un asasinat și că apoi dispăruse și el spusese, „A, – ei, Clytie." A mers mai departe spre casă. Dar nu era dragoste: nu pretind asta; nu vreau să-mi iau singură apărarea, nu vreau să justific nimic. Aș fi putut spune că a avut nevoie de mine, că s-a folosit de mine; de ce m-aș răzvrăti acum, pentru că el avea de gând să se folosească și mai mult de mine? dar nu spun asta; aș putea să spun de data asta că nu știu, și aș spune adevărul. Pentru că nu știu. Plecase; n-am știut nici asta întrucât există un metabolism al spiritului tot așa cum este unul al viscerelor, în care acumulările strânse ale timpului îndelung ard, generează, creează și sfărâmă cine știe ce virginitate a trupului chinuit de foame, și asta doar într-o singură clipă – da, risipindu-și toate nuanțele oricât de fine ale neputinței, ale dorinței de a nu face, ale voinței de a nu face niciodată un anumit lucru în răbufnirea crâncenă ce șterge totul a unei singure clipe sângeroase. Aceasta a fost clipa mea, a mea care aș fi putut fugi atunci și n-am făcut-o, care am constatat că el plecase de lângă mine și nu-mi aminteam când anume se îndepărtase, care-mi găsisem răsadurile de bob plivite fără să-mi amintesc deloc când le plivisem, care m-am așezat la cină în seara aceea alături de coaja aceea trupească atât de bine știută, învăluită în cețuri de vis, cu care ne obișnuisem (în timpul mesei n-a privit deloc înspre mine; aș fi putut spune atunci, Uite în ce înșelătoare răbufniri ne împinge carnea asta niciodată învățându-se minte; dar n-am spus-o) și apoi la gura sobei în camera de culcare a lui Judith stând așa cum ședeam totdeauna, până când el a venit și s-a oprit în prag și ne-a privit și a spus, „Judith, tu și Clytie –" și a tăcut, până a intrat în cameră, și apoi a spus, „Nu, lăsați. Rosa n-are să se supere dacă auziți și voi, pentru că tot nu mai avem prea mult timp și avem multe de făcut în vremea asta", și a intrat și s-a oprit și și-a pus mâna pe capul meu și (nu știu la ce se uita în timp ce vorbea, decât că după felul cum îi suna vocea nu la noi și nici la nimic altceva în cameră) a spus, „Ai putea crede că n-am fost un bărbat foarte bun pentru sora ta Ellen. Poate că și crezi asta. Dar chiar dacă nu scoți de la socoteală faptul că sunt mai bătrân acum, cred că-ți pot făgădui că n-am să fiu mai rău cel puțin cu tine."

În felul acesta pot spune că m-a pețit. Privirea de o clipă pe care o schimbasem în grădină, mâna lăsată pe creștetul meu în camera de culcare a fiică-si; un ucaz, un decret, o laudă de sine senină și pompoasă asemenea unei sentințe (da, și pronunțată într-o aceeași postură) nu pentru a fi spusă și auzită ci pentru a fi citită săpată în piatra netedă pusă ca soclul unei efigii uitate și fără nume. Nu vreau să scuz nimic. Nu pretind nicio justificare, niciun fel de compătimire, eu care n-am răspuns „Vreau", nu pentru că n-am fost întrebată, pentru că nu era locul, firida, intervalul pentru răspuns. Pentru că aș fi putut

da un răspuns. Aș fi putut săpa acea firidă eu însumi dacă aș fi vrut s-o fac – o firidă săpată nu ca să încapă acolo un „Da" blând și șfichiuirea febrilă a unei arme femeiești oarbe de disperare din a cărei plagă deschisă ar fi strigat „Nu! Nu!" și „Ajutor!" și „Scăpați-mă!" Nu, nici apărare, nici milă, eu care nici măcar nu m-am clintit, care am rămas nemișcată sub mâna aceea aspră, de căpcăun, indiferentă, pe care o știam din copilărie, și-l ascultam vorbindu-i lui Judith acum, auzeam pașii lui Judith, vedeam mâna lui Judith nu pe Judith însăși – palma în care citisem ca-ntr-un hrisov învechit copilăria ei de orfană, suferințele, durerile iubirii neîmplinite; cei patru ani petrecuți la războiul de țesut care-i bătătorise degetele, la secure, și sapă, și la toate celelalte unelte potrivite doar pentru bărbați să le folosească: și deasupra așezat inelul pe care i-l dăduse lui Ellen în biserică acum aproape treizeci de ani. Da, o apropiere, un paradox dar și o nebunie. Ședeam acolo și-l simțeam, fără să-l privesc, cum îmi pune acum mie inelul în deget (se așezase și el acum pe scaunul căruia noi îi spuneam scaunul lui Clytie pe când ea rămăsese în picioare dincolo de cercul de lumină al focului, lângă vatra căminului) și-i ascultam glasul așa cum Ellen îl ascultase desigur în gândurile ei într-un aprilie acum treizeci de ani; el vorbind nu despre mine sau despre iubire sau despre căsătorie, nici măcar despre el însuși și nici pentru vreun muritor cu scaun la cap care l-ar fi ascultat și nici din vreun prea plin de înțelepciune, ci pentru înseși forțele întunecoase ale sorții pe care el le invocase și le sfidase, din adâncurile visului sălbatic, nebunesc unde dăinuia Suta lui Sutpen, neatinsă, dar care acum nici nu mai avea ființă reală (și nici n-avea să mai aibă vreodată) cum n-avusese nici atunci când Ellen îl ascultase pentru întâia oară, și era ca și cum reîntorcând inelul acela pe un deget viu ar fi întors întregul timp cu douăzeci de ani înapoi, și l-ar fi oprit, l-ar fi înghețat. Da. Ședeam acolo și îi ascultam vocea, și îmi spuneam, „Ce Dumnezeu, e nebun. Îți va aranja nunta acum, la miezul nopții, și-și va duce până la capăt ceremonia, el însuși mire și preot; îmi va rosti el însuși propria lui binecuvântare nefirească peste această ceremonie cu lumânarea în mână care să-l ducă spre camera de culcare: și eu însămi sunt o nebună, pentru că am să primesc, am să mă las stăpânită; am să-l urmez, și am să mă cufund." Nu, nu vreau să mă apăr, nu cer compătimire. Dacă am fost mântuită în noaptea aceea (și am fost mântuită; jertfa mea avea să vină cândva, mai târziu, să fie mai impersonală, atunci când noi – eu – avem să fim eliberați de orice justificare a trupului surprins, hărțuit, trădător) nu a fost din vina, din fapta mea ci mai degrabă pentru că, odată ce el restabilise cercul, încetase să mă mai privească altfel decât se uitase la mine în cei douăzeci de ani înainte de după-amiaza aceea, ca și cum ar fi ajuns atunci la clipa de luciditate așa cum o cunosc uneori nebunii, tot astfel cum oamenii sănătoși au intervale de nebunie tocmai pentru ca să-i

menținã conștienți cã sunt normali. A fost chiar ceva mai mult decât asta. De trei luni de zile mã vedea zilnic deși nici nu-mi mai aruncase vreo privire întrucât eu nu eram decât unul din membrii triumviratului care-i primise recunoștința rãgușitã, nespusã, bãrbãteascã pentru bunãstarea spartanã pe care i-o asiguram, nu pentru confortul lui poate ci cel puțin pentru visul nebunesc în care trãia. Dar în urmãtoarele douã luni nici mãcar nu m-a vãzut. Poate motivul era cel evident: era prea preocupat; pentru cã odatã ce-și dusese la capãt angajamentul, logodna (presupunând cã asta era ceea ce dorise) nici nu mai voia sã mã vadã. E sigur cã n-a mai fãcut-o; nici nu se stabilise mãcar vreo datã pentru nuntã. Aproape ca și cum acea dupã-amiazã nici n-ar fi existat, nu s-ar fi petrecut niciodatã. Ca și cum eu nici mãcar n-aș fi fost în casa aceea. Mai rãu chiar: aș fi putut pleca, m-aș fi putut reîntoarce acasã, și el n-ar fi remarcat lipsa mea. Eram – (orice ar fi dorit el de la mine – nu ființa mea, prezența mea: doar existența mea; orice ar fi reprezentat acea Rosa Coldfield sau oricare altã femelã tânãrã care sã nu fi fost rudã de sânge cu el în ceea ce ar fi dorit el – pentru cã am sã-i mai acord atâta încredere: el nici mãcar nu se gândise la ce-ar fi avut sã-mi cearã sã fac pânã-n clipa când îmi ceruse efectiv cãci știu bine cã n-ar fi așteptat douã luni și nici mãcar douã zile ca sã-mi cearã așa ceva) – prezența mea însemna pentru el doar absența bulboanelor întunecoase și a vițelor întortocheate și agãțãtoare în jurul omului care se zbãtuse printr-o mlaștinã fãrã niciun fel de cãlãuzã sau speranțã – nicio speranțã, nicio luminã: doar o nestrãmutare în neînfrângere – și ar fi rãzbit în cele din urmã, când nici nu se mai aștepta, pe pãmântul solid, uscat, al soarelui și al aerului liber – dacã ar mai fi fost cu putințã sã existe pentru el soarele, dacã cineva sau ceva s-ar mai fi putut lua la întrecere pentru el cu strãlucirea albã a nebuniei lui. Da, nebun, și totuși nu chiar atât de nebun. Pentru cã existã încã ceva practic în viciu: hoțul, mincinosul, asasinul chiar, au norme mai rigide chiar decât virtutea: de ce sã nu le aibã și nebunia? Dacã era nebun, doar visul sãu constrângãtor era nebunesc și nu și metodele sale: nu era nebun cel care s-a târguit și a recurs la lingușealã ca sã obținã muncã grea din partea lui Jones; nu un nebun a fost cel care s-a ținut deoparte de mantiile și de glugile și de caii gonind prin noapte cu care bãrbații care fuseserã pe vremuri cunoștințele dacã nu prietenii lui își înveșmântau supurãrile bolnave ale înfrângerii; nu planul sau tacticile unui nebun îi câștigaserã la prețul cel mai ieftin cu putințã singura femeie care sã-l fi luat de bãrbat, și asta prin singurul truc prin care ar fi putut sã-și ajungã scopul – nu nebun, nu: pentru cã e sigur cã e ceva în nebunie, chiar și în demonism, de care Satan însuși fuge, înspãimântat de propria sa lucrãturã, și peste care Dumnezeu își lasã privirile pline de milã – o scânteie, o fãrâmiturã care sã fecundeze și sã rãscumpere carnea aceasta articulatã, vorbirea, privirea, auzul, gustul, creatura cãreia

noi îi spuneam ființa omenească. Dar n-are importanță. Am să-ți spun ce a făcut el și am să te las să judeci singur. (Sau am să încerc să-ți spun, pentru că sunt unele lucruri pentru spunerea cărora trei cuvinte chiar sunt trei cuvinte prea mult, și trei mii de cuvinte tot atâtea cuvinte prea puțin, că ăsta este unul din lucrurile acestea. Se poate spune; aș putea să încep sumedenie de fraze, să repet aceleași cuvinte îndrăznețe, goale, oarbe și ultragiante așa cum le-a spus el însuși atunci, și aș naște în tine doar aceeași necredință înspăimântată și rănită pe care am simțit-o eu însămi când am înțeles ce voia el să spună; sau aș putea folosi trei mii de fraze și tu n-ai rămâne decât cu același De ce? De ce? și De ce? pe care l-am tot întrebat și la care am așteptat răspuns de aproape cincizeci de ani.) Dar am să te las pe tine singur să fii judecător și să-mi spui dacă n-am avut dreptate.

Înțelegi, eu eram soarele acela, sau îmi închipuiam c-aș fi fost, eu care credeam că exista scânteia, fărâma în nebunie de origine divină, deși nebunia ea însăși nu cunoaște vorbă să însemne spaimă sau milă. Fusese în copilăria mea un căpcăun care înainte de nașterea mea îmi răpise singura soră în vizuina lui de căpcăun și concepuse doi copii asemenea unor umbre și de care eu nu simțisem niciodată îndemnul, și nici dorința, de a mă apropia ca și cum singurătatea mea, târziu născută, mi-ar fi insuflat presimțirea acelei îmbinări fatale, îmi prevestise acea șerpuitoare și ucigașă împlinire înainte chiar ca eu să fi înțeles ce înseamnă cuvântul asasinat – și aș fi uitat; fusese o siluetă care plecase călare sub un drapel și (demon sau nu) suferise cu mult curaj – și făcusem chiar mai mult decât să uit pur și simplu: l-am făcut eu însămi să dispară, pentru că trupul, sângele, amintirea în care căpcăunul rămăsese se reîntorsese cinci ani mai târziu și își întinsese mâna și spusese „Vino" așa cum i-ai spune unui câine, și eu venisem spre el. Da, trupul, fața, cu numele și amintirea care i se potriveau, chiar și aducerea aminte exactă a lucrurilor și ființelor pe care (cu excepția mea: și asta nu era doar încă o altă probă mai mult?) le lăsase în urma lui și la care se reîntorsese: dar nu căpcăun; un om rău, e adevărat, dar cu scăderi omenești mai puțin să nască spaimă decât milă: dar nu căpcăun; nebun, e adevărat, însă îmi spuneam, De ce n-ar cădea și nebunia victimă sie însăși? sau, De ce n-ar fi doar nebunia ci și disperarea singuratică în luptă titanică împotriva sufletului acesta singur, condamnat dinainte, neînfrânt; dar nu căpcăun, pentru că acela era acum mort, risipit, ars undeva în flacără și în miros de pucioasă poate printre piscurile stâncoase, singuratice ale amintirilor însingurate ale copilăriei mele – sau uitării; eu eram soarele, eu care crezusem că el (după seara aceea din camera lui Judith) nu trăia uitând de mine ci doar absent și receptiv, asemenea unui pelerin eliberat dintre mlaștini pipăind pământul și gustând soarele și lumina iarăși fără să le mai simtă, nici unul nici alta, ci doar lipsa întunecimii și a frigurilor umezelii – eu care crezusem c-ar mai fi existat vreo vrajă în

sângele neînrudit căruia noi să-i dăm palidul nume al iubirii și care să fie, să poată fi pentru el un soare (deși eu eram cea mai tânără, cea mai slabă dintre ele) acolo unde nici Judith nici Clytie n-ar fi aruncat nicio umbră; da, eu cea mai tânără de acolo și totuși dacă ar fi fost cu putință fără vârstă măsurată sau care ar fi putut fi măsurată întrucât doar eu singură dintre ele aș fi putut spune, „O, bătrânule furios și nebun, eu n-am substanță care să fie deopotrivă visului tău dar pot să-ți dau un spațiu scăldat în văzduh și un țel pentru delirul tău". Și apoi într-o după-amiază – o, a fost focul sorții: după-amiază, după-amiază, după-amiază: înțelegi? moartea speranței și a iubirii, moartea mândriei și a principiilor, și apoi moartea a orice altceva în afară de necredința rănită, înspăimântată care a dăinuit patruzeci și trei de ani – s-a reîntors spre casă și m-a chemat, strigându-mă de pe veranda din spate până când am venit; o, ți-am spus că nu se gândise deloc la asta până în clipa aceea, clipa prelungită în care se cuprindea distanța dintre casă și locul acela oricare va fi fost el unde stătuse când se gândise la asta: și chiar și aici era o coincidență: era chiar în ziua când înțelesese în cele din urmă cu precizie exact cât din acea sută de mile pătrate ar mai fi fost el în stare să păstreze și să mai stăpânească atunci când avea să moară, în care știuse că orice i s-ar mai fi întâmplat acum avea oricum să păstreze cel puțin miezul Sutei lui Sutpen chiar dacă mai degrabă atunci ar fi trebuit să se numească Mila lui Sutpen – chemându-mă, strigându-mă până când am venit. Nu așteptase nici măcar să-și înșeueze calul; stătea în picioare cu frâul petrecut peste braț (și nu-i mai era acum mâna pe creștetul meu) și spusese cuvintele reci, tăioase întocmai ca și cum s-ar fi consultat cu Jones sau cu oricare dintre oamenii lui despre vreun câine din șanț, despre vreo vacă sau despre vreo iapă.

Ți-au spus probabil cum m-am întors acasă. O, da, știu: „Rosie Coldfield, l-a pierdut, acuma îl plânge; a pus mâna pe un bărbat dar n-a fost în stare să-l păstreze" – O, da, știu (și cu blândețe chiar; vorbeau cu bunătate): Rosa Coldfield, copila de la țară, sălbăticită, amară, orfana numită Rosa Coldfield, în sfârșit logodită în bună regulă și deci scăpând din lumea orașului, a ținutului; probabil că ți-au spus: Cum am plecat să mă stabilesc acolo pentru tot restul vieții mele, văzând în asasinatul săvârșit de nepotul meu mâna lui Dumnezeu dându-mi în ochii tuturor posibilitatea să ascult de rugămintea surorii mele pe patul de moarte ca să-i salvez cel puțin unul dintre cei doi copii pe care ea îi condamnase de la început, când îi concepuse, și în realitate posibilitatea de a fi în acea casă atunci când avea să se întoarcă el, el care fiind un demon, avea să fie imun față de gloanțe și schije și deci avea în mod sigur să se întoarcă; eu așteptându-l pentru că eram tânără încă (eu care nu-mi îngropasem niciun fel de speranțe în sunetul trâmbițelor, sub drapel) și coaptă pentru măritiș la vremea și locul acela când cei mai mulți dintre bărbații tineri erau morți și cei

încă în viață sau îmbătrâniți sau căsătoriți deja sau istoviți, prea istoviți pentru a se mai gândi la căsătorie; el cea mai bună și singura mea șansă în asta: un mediu în care, în cel mai bun caz și chiar dacă n-ar fi fost războiul, șansele mele ar fi fost destul de precare întrucât eram nu numai o fată din lumea bună a Sudului dar chiar un personaj foarte modest ale cărui origini și împrejurări de viață trebuiau să-i constituie propria afirmație, căci dacă aș fi fost fiica unui plantator înstărit m-aș fi putut mărita aproape cu oricine, pe când fiind doar fiica unui mic comerciant puteam chiar să-mi permit să primesc flori de la practic oricine și astfel aveam în cele din urmă să fiu condamnată să mă mărit la întâmplare cu vreun băiat de prăvălie din magazinul tatii – Da, trebuie să-ți fi spus: ea care fusese tânără și-și îngropase speranțele doar în timpul acelei nopți îndelungi de patru ani de zile în răstimpul căreia lângă o lumânare zăvorită și neadormită îmbălsămase războiul și moștenirea lui de suferință și nedreptate și durere pe paginile din spate albe ale unui vechi registru de conturi, păstrându-l, ștergând din aerul pe care-l respira efluviul otrăvit, tainic al dorințelor, al urii, al omorurilor – ți-au spus desigur; și deci ea avusese dreptate să-și urască tatăl întrucât dacă el n-ar fi murit în podul lui zăvorit ea n-ar fi trebuit să plece într-acolo să-și caute hrana și apărarea și adăpostul și dacă n-ar fi trebuit să depindă de hrană și îmbrăcăminte de la el (chiar dacă ea ajuta la strângerea, la torsul lor) ca să se țină în viață și la căldură, în limitele în care dreptatea pur și simplu i-ar fi cerut să dea și ea în schimb ceea ce i-ar fi putut cere el respectându-i cinstea, ea n-ar fi ajuns să se logodească cu el și dacă n-ar fi ajuns să se logodească cu el n-ar fi trebuit să-și petreacă nopțile în pat întrebându-se De ce și De ce și De ce așa cum a făcut patruzeci și trei de ani: ca și cum ar fi avut dreptate instinctiv chiar de copil când își ura tatăl și astfel acești patruzeci și trei de ani de suferință neputincioasă erau răzbunarea asupra ei a vreunei naturi sofisticate și sterpe pentru că ura ceea ce îi dăduse viață. – Da, Rosa Coldfield logodită în sfârșit, ea care dacă sora ei nu i-ar fi lăsat moștenire cel puțin ceva care să semene cu un adăpost și niște rude, ar fi putut ajunge o povară pentru oraș; și acum Rosie Coldfield, l-a pierdut, să-l plângă; a găsit un bărbat dar n-a reușit să și-l păstreze; Rosa Coldfield care ar fi putut să aibă dreptate, numai că să aibă dreptate nu le ajunge femeilor, care ar prefera mai degrabă să nu aibă dreptate decât atât doar; care au nevoie de bărbatul care n-a avut dreptate ca să recunoască asta. Și acesta este lucrul pe care ea nu i-l poate ierta: nu insulta, nici măcar faptul că a cochetat cu el; dar faptul că era acum moartă. O, da, știu, știu: Cum două luni mai târziu s-a aflat că-și strânsese lucrurile (că-și pusese șalul și pălăria iarăși, adică) și se întorsese în oraș, să trăiască singură în casa de unde părinții ei muriseră și dispăruseră și unde Judith avea să mai vină din când în când să-i aducă ceva din hrana pe care o mai aveau acolo la Suta lui Sutpen și pe care doar nevoia

sordidă, încăpățânarea sălbatică, inexplicabilă, a trupului de a mai continua să trăiască, o convingere (pe domnișoara Coldfield) să o accepte. Sordidă acum în adevăratul înțeles al cuvântului; pentru că acum orașul – fermierii care treceau pe acolo, servitorii negri care se duceau să muncească în bucătăriile albilor – o vedeau înainte de răsăritul soarelui smulgând verdețurile de pe lângă garduri, trăgându-le printre scândurile gardului pentru că ea nu avea o grădină proprie, și nici semințe să planteze în vreo grădină, nici unelte cu care să și-o lucreze, chiar dacă ar fi știut cum s-o facă, ea care nu învățase decât un an de zile la școală cum s-o facă și care fără îndoială nici n-ar fi vrut s-o facă chiar dacă ar fi știut; întinzând mâna printre ostrețele gardului și culegând legume deși ar fi fost oricând binevenită să intre în grădină și să le ia de acolo, și chiar i le-ar fi cules ei și i le-ar fi trimis, căci erau mulți, pe lângă judecătorul Benbow, cei care i-ar fi lăsat coșuri cu provizii în fața porții noaptea. Însă ea nu voia să le permită și nici măcar nu voia să folosească un băț să-l treacă prin gard să tragă legumele ca să le poală apuca cu mâna, spațiul până unde își putea întinde brațul fără niciun alt ajutor fiind limita brigandajului pe care n-a depășit-o niciodată. Nu teama de a nu fi văzută furând o făcea să iasă înainte de a se fi trezit orașul, pentru că dacă ar fi avut un negru l-ar fi trimis în plină zi să smulgă pe acolo unde ea nici n-ar fi catadicsit să scotocească, exact așa cum eroii armatelor de cavalerie despre care ea scrisele poeme și-ar fi trimis la pradă oamenii din subordine. – Da, Rosie Coldfield, l-a pierdut, îl plânge acum; a pus mâna pe un iubit dar n-a fost în stare să și-l păstreze; (o, da, ți-au spus desigur) a găsit un iubit și a fost insultată, ceva pe care l-a auzit și nu l-a uitat, nu atât pentru faptul că a fost spus ci pentru că a fost gândit, astfel că atunci când a auzit asta și-a dat seama ca într-un trăsnet că el trebuie s-o fi gândit o zi, o săptămână, poate chiar o lună, privind-o zi după zi și având asta în minte și ea nici măcar nedându-și seama. Însă l-am iertat. Ei au să-ți spună poate altceva, însă eu l-am iertat. De ce n-aș fi făcut-o? N-aveam nimic de iertat; nu l-am pierdut pentru că nu-l stăpânisem niciodată: o bucată anumită de noroi putred intrase în viața mea, îmi spusese ceva ce nu mai auzisem niciodată până atunci și nu aveam să mai aud niciodată, și apoi plecase asta a fost totul. Nu l-am stăpânit niciodată; în niciun caz nu în sensul urât în care poate te-ai gândi tu că l-am avut și în care poate ai crede (dar n-ai dreptate) că m-am gândit eu. Asta n-avea nicio importanță. Nu în asta consta înțelesul insultei. Vreau să spun că el nu a fost niciodată stăpânit de cineva sau de ceva în lumea asta. Pentru că el nu era închegat în lumea asta, nu fusese niciodată, n-avea să fie niciodată, nici chiar de Ellen, nici chiar de nepoata lui Jones. Era o umbră rătăcitoare. Era imaginea ca de liliac orbit de lumină a propriului său chin aruncată de acea lanternă sălbatică, demonică de sub scoarța pământului și de acolo înapoi, răsturnată; dintr-un întuneric abisal și haotic într-un

întuneric abisal şi haotic desăvârşindu-şi coborârea (bagi de seamă gradarea?) într-o elipsă, agăţându-se, încercând să se agaţe cu mâini vane, nesubstanţiale de ceva care el nădăjduia că avea să-l ţină deasupra, să-l salveze, să-l oprească – Ellen (le vezi?), eu însămi, şi apoi în cele din urma fiica fără de tată a singurului copil al lui Wash Jones, cea care, aşa am auzit parcă de undeva, a murit într-un bordel la Memphis – ca să găsească în cele din urmă curmarea (chiar dacă nu odihna şi pacea) în coborârea unei coase ruginite. Mi s-a spus şi asta, am fost încunoştinţată şi de asta, deşi nu de Jones ci de altcineva destul de atent ca să se întoarcă spre mine şi să-mi spună că murise. „A murit?" am strigat. „Mort? Tu? Minţi; nu eşti mort; cerul nu poate, şi iadul nu îndrăzneşte, şi ai fi îndrăznit tu!" Însă Quentin nu asculta, pentru ea era altceva peste care nici el nu putea trece – uşa aceea, paşii alergând în sus pe scară şi dincolo ecoul continuând parcă împuşcătura pierdută, cele două femei, negresa şi fata albă în cămăşuţă (cusută din sacii de făină atunci când mai fusese încă făină, şi din perdelele de la fereastră când nu mai fusese făină) oprindu-se, privind către uşă, revărsarea gălbuie, spumoasă de mătase veche, grea, şi de dantelă desfăcută cu grijă pe pat şi apoi ridicată în grabă de fata albă şi strânsă la piept când uşa se trântise în lături şi fratele ei se oprise acolo, fără pălărie, cu părul vâlvoi, tuns cu baioneta, cu faţa trasă, chinuită, nerasă, cu tunica cenuşie cârpăcită şi ieşită de soare, cu pistolul atârnându-i încă la şold: şi ei amândoi, frate şi soră, ciudat de asemănători ca şi cum deosebirea de sex n-ar fi făcut decât să intensifice sângele care le era comun până la o teribilă, aproape de nesuportat asemănare, vorbindu-şi unul altuia în fraze scurte, grăbite, zbucnite, ca nişte palme, aşa cum se opriseră unul în faţa altuia lovindu-se unul pe altul pe rând niciunul dintre ei nefăcând vreo încercare să se apere de lovitură.

Acuma nu mai poţi să te măriţi cu el.

De ce nu mai pot să mă mărit cu el?

Pentru că a murit.

A murit?

Da. Eu l-am omorât.

El (Quentin) nu putea să treacă peste asta. Nici măcar n-o mai asculta; îi spuse, „Stai! Ce-i asta? Ce-ai spus dumneata?"

„E ceva în casa aceea."

„În casa aceea? E Clytie. Ea nu –?"

„Nu. Ceva care stă, trăieşte acolo. Ascuns acolo. E acolo de patru ani, stă acolo, ascuns în casa aceea."

VI

Era zăpadă pe mâneca paltonului lui Shreve, mâna lui neînmănușată, blondă, mare, rece și înroșită de frig dispărând înăuntru. Și pe urmă, pe masă în fața lui Quentin, pe manualul deschis sub lampă, dreptunghiul alb al plicului, scrisul cunoscut, confuz, mecanic, *Jefferson 10 ianuarie 1910 Mississippi* și apoi, deschis, *Dragul meu băiat* cu scrisul fin, aplecat, al tatălui său din vara aceea moartă, prăfoasă când se pregătise pentru Harvard astfel încât scrisul tatălui său să poată ajunge pe o masă străină luminată de lampă în Cambridge; din amurgul acela mort de vară – glicina, mirosul de țigară, licuricii – începând să se stingă din Mississippi și până în camera aceasta străină, peste zăpada străină, vârtoasă, din Noua Anglie:

Dragul meu băiat,

Am îngropat-o ieri pe domnișoara Rosa Coldfield. A fost în comă aproape două săptămâni și acum două zile a murit fără să-și fi recăpătat cunoștința și, se spune, fără dureri, orice s-ar înțelege prin asta pentru că mie mi s-a părut întotdeauna că singura moarte fără dureri trebuie să fie cea care îți ia mintea pe nepregătite, printr-o surpriză violentă, pe la spate, cum s-ar spune, întrucât dacă moartea este într-adevăr ceva dincolo de starea emoțională scurtă și stranie a celor care suportă doliul, atunci trebuie să fie o stare scurtă și la fel de ciudată și pentru cel care o suportă. Și personal nu cred că există ceva mai dureros pentru orice inteligență mai presus de cea a unui copil sau a unui idiot decât confruntarea treptată, înceată cu acel lucru pe care într-o îndelungată perioadă de spaimă și de nedumerire am fost învățați să-l considerăm drept finalitatea irevocabilă și de necontestat. Și nu știu nici dacă ar fi existat vreo altă cale spre liniștirea sau încetarea suferințelor în cea mai de pe urmă scăpare din durerea încăpățânată și uimită care de peste patruzeci și trei de ani a fost pentru ea ființa ei și pâinea de toate zilele și focul și orice altceva –

– scrisoarea aducând cu ea chiar seara aceea de septembrie (și el în curând trebuind, cerându-i-se, să spună, „Nu, nici mătușă, nici verișoară, nici unchi, Rosa. Domnișoara Rosa Coldfield, o bătrână doamnă care a murit tânără de inimă rea în 1866 într-o vară" și pe urmă Shreve a spus, „Vrei să spui că nu era rudă cu tine, că a existat într-adevăr un Bayard sau o Guinevere din Sud care să nu-ți fi fost rudă? atunci de ce a murit?" și nici nu fusese prima dată pentru Shreve, prima dată pentru nimeni la Cambridge din septembrie încoace: *Povestește despre Sud. Cum e acolo. Ce fac ei acolo. De ce trăiesc acolo. De ce trăiesc, de fapt.)* – acea seară de septembrie când

domnul Compson tăcuse în cele din urmă, și el (Quentin) ieșise din aerul în care până atunci îi vorbise tatăl lui pentru că se făcuse acum timpul să plece, nu din cauză că auzise tot ce trebuise să audă pentru că nici nu ascultase, pentru că mai era ceva peste care el știa că nu va fi în stare să treacă; ușa aceea, chipul tineresc, tras, tragic, dramatic, hipnotizat de sine însuși asemenea unui actor într-o piesă jucată pe scena unui colegiu, un Hamlet academic trezit din vreo transă la căderea cortinei și împleticindu-se pe scena prăfuită din care restul actorilor și plecaseră, și sora lui privindu-l pe deasupra rochiei de mireasă pe care n-avea s-o îmbrace niciodată, și nici măcar s-o termine, amândoi izbindu-se unul pe altul cu nouăsprezece sau paisprezece cuvinte și cele mai multe din ele aceleași cuvinte repetate de două sau de trei ori astfel că atunci când ai fi stat să te gândești vedeai că nu fuseseră decât opt sau zece.

Și ea (domnișoara Coldfield) era înfășurată în șalul ei, așa cum știuse că avea s-o vadă, și cu boneta (pe vremuri neagră însă acum decolorată până la nuanța cumplită, atenuată, verzuie, metalică a penelor vechi de păun), și cu punguța neagră mare aproape cât un sac de călătorie plină cu toate cheile casei: dulapuri, cămară și uși, unele dintre ele nici măcar potrivindu-se acum în broaștele pe care orice copil le-ar fi putut deschide cu un ac de păr sau cu o bucățică de gumă de mestecat, și unele dintre ele nici măcar nemaifiind bune pentru broaștele pentru care fuseseră făcute asemenea perechilor de căsătoriți care nu mai au nimic în comun, de făcut sau de vorbit unul cu altul, decât volumul de aer pe care să-l miște din loc și să-l respire și pământul aducător de uitare, așteptându-i, care să le poarte greutatea trupurilor – în seara aceea, cele douăsprezece mile străbătute de iapa bine hrănită în praful nopții de septembrie, fără lună, copacii de-a lungul drumului nu ridicându-se avântați cum ar fi trebuit ci chirciți asemenea unor păsări uriașe, cu frunzele mototolite și greoaie separate una de alta ca penele unor orătănii gâfâitoare, îngreunate de șaizeci de zile de praf și, privite prin norul de praf prin care se mișcau calul și trăsura, părând niște forme străduindu-se delicate și rigide și imobile în sus spre cer într-un absolut perpendicular deasupra vreunei vechi ape moarte, vulcanice, subțiate până la primul principiu de dincolo de oxigen a lichidului, norul de praf prin care înainta trăsura nemișcat pentru că nu fusese ridicat de vânt și nu era suspendat în aer ci evocat, materializat în jur, stârnit din clipă și veșnic, părticică cu părticică de praf adăugându-se la părticică cu părticică de cal și trăsură, lunecând pe sub bolta străbătută de crengi a cerului negru, fără adâncime, sălbatic și greoi înstelat, norul de praf lunecând mai departe, închizându-i nu exact într-o amenințare ci poate într-un avertisment blând, aproape prietenesc, prevenindu-i, ca și cum ar fi vrut să le spună, *Veniți dacă vreți. Dar eu am să ajung primul;*

strângând totul înaintea voastră am să ajung primul, ridicându-mă, boltindu-mă uşor deasupra de sub copite şi roţi astfel încât să nu mai ştiţi de ţelul meu ci doar să vedeţi cum ajungeţi uşor la un platou şi la un peisaj al nopţii inofensive şi de neînţeles şi acolo să nu mai fie nimic de văzut pentru voi decât să vă întoarceţi, astfel încât am să vă sfătuiesc să nu mergeţi mai departe, să vă întoarceţi acum şi să lăsaţi lucrurile să fie aşa cum sunt; el (Quentin) ştiind că trebuie să recunoască asta, aşezat în trăsurică alături de bătrâna implacabilă, măruntă ca o păpuşă care-şi strângea în mână umbrela de stambă, simţind mirosul trupului de femeie bătrână ridicându-se în aerul cald, mirosul de camfor distilându-se în căldura din cutele şalului vechi, simţindu-se exact ca un şoc electric, în trupul şi pielea lui, căci trăsurica nu mişca suficient aer ca să-l răcorească în mişcarea ei, nu stârnea destulă mişcare să-i facă trupul să asude, gândindu-se *Doamne Dumnezeule, da, fă să nu găsim asta sau fiinţa aceea, să nu încercăm să-l găsim, să nu riscam să-l găsim*: (şi pe urmă Shreve iarăşi, „Stai. Stai niţel. Vrei să spui că bătrâna, mătuşa asta Rosa –"

„Domnişoara Rosa", spuse Quentin.

„Da, bine, – bătrâna asta, mătuşa asta Rosa –"

„Domnişoara Rosa, îţi spun."

„Bine, înţeleg, bine. – că bătrâna as – că mătuşa asta R – Da, bine, bine, ştiu. – că ea nici nu se dusese acolo, nu călcase în casa aceea în toţi aceşti patruzeci şi trei de ani, şi care totuşi ţi-a spus că era cineva ascuns acolo şi a şi găsit pe cineva care s-o creadă când a spus asta, şi că a făcut douăsprezece mile în trăsură la miezul nopţii ca să vadă dacă avea sau nu dreptate să spună asta?"

„Da" spuse Quentin.

„Că bătrâna asta care a trăit într-o casă ca un mausoleu suprapopulat, fără nicio altă treabă în timpul ei liber decât ura faţă de tatăl ei şi de mătuşa ei şi de bărbatul surorii ei, în pace şi linişte şi aşteptând ziua când ei să dovedească nu numai pentru ei înşişi ci şi pentru oricine altcineva că ea avusese dreptate. Şi aşa, într-o noapte mătuşa s-a strecurat în jos pe burlan şi-a fugit cu un geambaş, şi ea fusese aceea care avusese dreptate în ce o priveşte pe mătuşă-sa, aşa că se terminase cu asta; pe urmă tatăl ei se încuiase în pod şi bătuse uşa în cuie ca să nu fie înrolat în armata rebelă până murise de foame, aşa că se terminase şi cu asta decât că mai rămăsese posibilitatea inevitabilă ca, atunci când ar fi venit momentul să recunoască faţă de el însuşi că ea avusese dreptate, s-ar fi putut ca el să nu mai fie în stare să vorbească sau să nu mai aibă cui să i-o spună; aşa că ea avusese dreptate şi în ce-l priveşte pe taică-său, căci dacă el nu i-ar fi scos din fire pe generalul Lee şi pe Jeff Davis n-ar fi trebuit să se bată în cuie în pod şi să moară şi dacă n-ar fi murit n-ar fi lăsat-o orfană şi săracă lipită pământului, într-o situaţie în care ea să fie vulnerabilă la un asemenea afront mortal; şi avusese dreptate

și în ce-l privește pe cumnat, pentru că dacă el n-ar fi fost un demon copiii lui n-ar fi avut nevoie să fie apărați de el și ea n-ar fi trebuit să se mute acolo și să fie trădată de trupul străvechi ca lumea și să găsească în locul unui Agamemnon văduvit care să stea în fața ei, a unei Casandre, un Pyram îmbătrânit, cu mădularele înțepenite în fața unei Thisbe naive dar curioase și dornice, și el să se poată apropia de ea în aerul dens, demoniac într-un nedorit aprilie și să-i propună să conceapă împreună ca o încercare și dacă avea să fie băiat, să se căsătorească; n-ar fi trebuit atunci să se lase suflată înapoi în oraș de zbucnirea dintâi a ororii și suferinței orgoliului rănit ca să se hrănească apoi cu fiere și cu buruieni furate printre ostrețele gardului în lumina tulbure a zorilor. Așa că asta nu fusese nicio clipă hotărât dinainte, odată pentru totdeauna, și ea nici n-ar fi putut să spună, să povestească, din cauza celei care avea să fie succesoarea ei, nu din cauză că el îi găsise o succesoare doar întorcându-și capul și fără să piardă măcar o singură zi, ci din cauză că această succesoare era cine era, pentru că era greu de conceput ca ea să fi ajuns să îndure o situație în care să fi putut sau să fi trebuit să refuze un loc pe care succesoarea ei ar fi putut fi socotită vrednică, chiar de un demon, să-l ocupe; nu fusese nimic hotărât dinainte, deoarece atunci când ar fi venit momentul ca el să recunoască deschis că nu avusese dreptate, pentru ea ar fi fost la fel de inutil ca și atunci când venise același moment cu tatăl ei, și el ar fi fost atunci mort, căci fără îndoială că ea presimțea dinainte coasa chiar dacă n-ar fi avut alt motiv s-o presimtă decât că avea să fie ultimul afront, ultima jignire, așa cum fuseseră ciocanul și cuiele cu tatăl ei – coasa aceea, laurii simbolici ai triumfului unui cezar – coasa ruginită pe care demonul însuși i-o împrumutase lui Jones cu mai bine de doi ani înainte ca să taie buruienile din pragul colibei și să curețe poteca – și tăișul ei ruginit împodobit zi după zi cu panglici țipătoare sau mărgele de sticlă astfel ca acea (cum îi spunea ea? târfă, nu? nu-i așa?) să pășească spre casă – coasa sub a cărei boltire simbolică el, chiar și mort, chiar și atunci când pământul refuza să-i mai primească umbra, mai rânjea încă spre ea?

„Da", spuse Quentin.

„Că acest Faust, acest demon, acest diavol, a fugit ascunzându-se de fulgerul de-o clipă de pe fața plină de mânie a Celui care-l răbdase, ajuns acum la capătul răbdării, și s-a ascuns refugiindu-se în respectabilitate ca un șacal într-o vizuină printre stânci, așa cum crezuse ea la început, până când a înțeles că el nu se ascundea, nici nu se gândea să se ascundă, se avântase doar într-o ultimă frenetică izbucnire a păcatului, a răului înainte ca Cel care-l răbdase până atunci să-l mai ajungă o dată, de data asta pentru cea din urmă dată – că acest Faust vândut diavolului care apăruse pe neașteptate într-o duminică doar cu două pistoale și cu douăzeci de demoni ajutători

și smulsese prin înșelăciune o sută de mile pătrate de pământ de la un indian neajutorat, neștiutor și construise acolo cea mai mare casă care se văzuse vreodată prin partea locului și apoi plecase cu șase căruțe și se reîntorsese cu cristalurile, tapițeriile și scaunele scumpe ca s-o mobileze și nimeni n-ar fi știut să spună dacă nu prădase vreo altă corabie sau mai scosese ceva din vechea sa pradă, făptura aceasta care ascundea coarne și coadă sub veșminte omenești și sub căciulă de biber și care-și alesese (o cumpărase, o târguise de la socru-său, nu-i așa?) o nevastă după ce cercetase, cântărise, comparase timp de trei ani de zile, și nu din vreuna din casele princiare ale ținutului ci printre bogătașii mai mărunți ale căror domenii decăzuseră până într-atât încât nu exista niciun risc ca soția să-i aducă drept zestre iluzii de grandoare pentru care el să nu fie pregătit, dar nu decăzuseră până într-atât încât ea să nu izbutească să le păstreze pentru amândoi printre tacâmurile, cuțitele, furculițele, lingurile noi pe care le cumpărase el – o soție care nu numai că avea să-i consolideze ascunzișul ci era în stare – și care avea să și facă asta – să-i nască doi copii care să primească și să apere atât în ei înșiși cât și în urmașii lor oasele fărâmicioase și carnea obosită a unui bătrân în ziua când Creditorul avea să-l încolțească aici pe pământ pentru ultima dată și el n-ar mai fi găsit scăpare; și apoi, uite ce s-a întâmplat, fata s-a îndrăgostit, și băiatul, unealta care trebuia să înalțe întăritura vie între el (demonul) și mâna judecătorească a Creditorului până când fiul avea să se căsătorească și astfel să-i dea asigurarea de care avea nevoie, se apucase să joace un joc dublu și se întorsese împotriva lui – și atunci demonul trebuise să facă singur față și nu numai că-l alungase pe logodnic din casă și-l izgonise și pe băiat ci îl corupsese, îi fascinase, îl vrăjise pe băiat până într-atât încât el (băiatul) să îndeplinească rolul mâinii cu pistolul ridicate de tatăl ultragiat atunci când se ivise amenințarea desfidului; astfel că demonul putea să se reîntoarcă din război peste cinci ani și să găsească desăvârșită, dusă până la capăt situația pe care el o pregătise: băiatul fugit pentru totdeauna acum și cu știreangul pândindu-l, fata condamnată să rămână fată bătrână – și atunci, aproape înainte de a-și fi scos piciorul din scara șeii, el (demonul) s-a grăbit să se logodească iarăși pentru ca să-și facă alți urmași pentru speranțele pe care el însuși le risipise?"

„Da", spuse Quentin.

„S-a întors acasă și a văzut că șansele prin urmași îi erau pierdute, și copiii lui avuseseră grijă de asta, și că plantația îi era în ruină, câmpurile părăginite și sterpe, în afară de o recolta frumoasă de buruieni și de impozitele și contribuțiile și amenzile culese de funcționarii administrației Statelor Unite și de alții asemenea lor și toți negrii fugiți, și yankeii avuseseră grijă de asta, și ai fi crezut că

se lasă păgubaș; și totuși, înainte de a-și fi scos piciorul din scara șeii nu numai că se apucase să încerce să-și refacă plantația așa cum fusese înainte, ca și cum ar fi nădăjduit să-l păcălească pe Creditor prin înșelătorii și ascunzișuri, ascunzând în spatele iluziei că timpul nu s-ar fi scurs și schimbările nu s-ar fi produs faptul că acum avea aproape șaizeci de ani, până când ar fi putut să-și conceapă o nouă stirpe care să-l apere ca o fortăreață, ci a și ales în scopul acesta ultima femeie de pe pământ pe care ar mai fi putut nădăjdui s-o convingă, pe această mătușă R – da, bine, bine, bine, – care-l ura, care-l urâse dintotdeauna, și totuși alegând-o dintr-un fel de bravadă jignitoare, ca și cum convingerea deznădăjduită a irezistibilității și invulnerabilității lui ar fi fost parte componentă din prețul primit în schimbul a orice ar fi fost lucrul acela pe care i-l vânduse Creditorului, întrucât după cum spunea bătrâna doamnă suflet el n-avusese niciodată; a cerut-o în căsătorie și a fost acceptat – și apoi, trei luni mai târziu, fără să se fi fixat vreo dată pentru nuntă iar căsătoria nemaifiind nici măcar o singură dată pomenită între ei de atunci, și chiar în ziua când se convinsese dincolo de orice îndoială că avea să fie în stare să-și păstreze măcar o parte din pământuri și cât anume, s-a dus la ea și i-a sugerat să facă împreună vreo doi-trei nenorociți de copii, născocind cu o viclenie diavolească minciuna pe care soții și logodnicii au încercat de zece milioane de ani s-o născocească: lucrul acela care fără să-i facă ei vreun rău sau să-i dea temeiuri pentru vreo acțiune judecătorească sau tribală nu numai că avea să nimicească micuța femeie de vis din cuibul ei ci avea s-o lase pentru totdeauna împerecheată (și pe el însuși, soț sau logodnic, de pe atunci încornorat) cu învelișul abstract al orgoliului rănit și al răzbunării. A spus lucrul acela și atunci a devenit liber, pentru totdeauna liber acum de amenințarea sau amestecul din partea oricui întrucât înlăturase în sfârșit și pe cel din urmă membru al familiei răposatei sale neveste, liber acum: fiul fugit în Texas sau în California sau poate chiar în America de Sud, fiică-sa condamnată să rămână fată bătrână și să trăiască astfel până când el însuși avea să moară, căci după aceea nu mai avea nicio importanță ce s-ar mai fi întâmplat, în casa aceea putredă, să-l îngrijească și să-l hrănească, crescând pui și vânzând ouă în schimbul hainelor pe care ea și cu Clytie nu știau să le croiască; așa că acum nici nu mai avea nevoie să fie un demon ci doar un bătrân nebun, neputincios care înțelesese în sfârșit nu numai că visul său de a reclădi Suta lui Sutpen era o iluzie, ci și că ceea ce mai rămăsese din domeniul său n-ar fi ajuns niciodată să-l mai hrănească pe el și familia lui astfel că nu-i mai rămăsese decât prăvălioara de la răspântie cu stocul ei de fiare de plug și curele de hamuri și stămburi și gaz și mărgele ieftine de sticlă și panglici și clientelă de negri eliberați și de (cum le zicea? albi – cum? care era cuvântul? –

Da, derbedei albi) și cu Jones ca vânzător și poate cine știe ce închipuiri că ar fi putut scoate bani din prăvălia asta ca să-și refacă plantația; el care scăpase de două ori până atunci, intrase la ananghie și fusese scăpat de Creditorul său care-i aţâţase pe copiii lui să se distrugă unul pe altul înainte de a-i fi asigurat urmași, și ajunsese să creadă că poate n-avusese dreptate să fie liber așa că intrase singur în joc iarăși și pe urmă ajunsese să creadă că n-avusese dreptate nefiind liber și atunci ieșise iarăși din joc – și apoi o luase iarăși de la capăt și-și făcuse iarăși drum cu mărgele și stămburi și dulciuri din vitrina și de pe rafturile prăvălioarei?"

„Da", spuse Quentin. Vorbește exact ca tata se gândea, privindu-l (cu fața liniștită, destinsă, aproape curios de posomorâtă) o clipă pe Shreve care se aplecase înainte în lumina lămpii, cu pieptul dezgolit scânteindu-i trandafiriu și moale, ca al unui copil, ca al unui îngeraș, aproape fără păr, și lunile gemene ale ochelarilor scânteindu-i pe fața rubicondă, rotundă ca o lună, simțind (Quentin) mirosul țigării de foi și al glicinei, privind cum licuricii licăresc și clipesc în amurgul de septembrie. *Exact ca tata dacă tata ar fi știut toate astea în noaptea aceea înainte ca eu să mă fi dus acolo, așa cum știa în ziua cinci m-am întors,* gândindu-se *Un bătrân nebun, neputincios care a înțeles în sfârșit că trebuie să existe o limită chiar pentru puterile unui demon de a face rău, care trebuie să-și fi văzut situația asemenea unei artiste de circ, cu poneiul, care înțelege că melodia după care dansează cu calul nu vine de la corn și scripcă și tobe ci de la bătaia ceasului și de la calendar, care trebuie să se fi văzut pe sine însuși asemenea unui tun vechi, uzat, înțelegând că nu-l mai țin puterile decât să mai slobozească o singură salvă cumplită și apoi să se destrame în praf după zbucnirea și reculul lui mânios, el care mai privise în jurul lui la scena pe care o mai putea cuprinde în puterile lui și care-și văzuse fiul fugit, dispărând, mai de neatins pentru el acum decât dacă băiatul i-ar fi murit întrucât acum (dacă băiatul ar mai fi fost încă viu) numele lui avea să fie altul și cei care i-ar mai fi spus pe nume ar fi fost niște străini și orice ar mai fi putut răsări ca din colții balaurului din sângele de Sutpen pe care fiul său l-ar mai fi putut semăna în trupul oricărei femei străine ar fi trebuit deci să ducă mai departe tradiția, să ducă la îndeplinire păcatul și răul ereditar sub un alt nume și asupra și în mijlocul unor oameni care n-ar fi auzit niciodată de adevăratul lui nume; fiica acum condamnată să rămână fată bătrână și care alesese viața de fată bătrână chiar dinainte să fi existat cineva numit Charles Bon întrucât mătușa care venise s-o ajute în doliul și suferința ei nu găsise nici doliu nici suferință ci doar chipul calm, cu totul de nepătruns între o rochie țesută în casă și o bonetă de soare, văzut în fața unei uși închise și iarăși în mijlocul unui roi fremătător de pui de găină, în timp ce Jones făcea coșciugul, chipul pe care l-a arătat de-a lungul anului următor cât a stat acolo mătușa și*

cele trei femei și-au cusut singure veșmintele și și-au recoltat singure hrana și și-au tăiat lemnele cu care să gătească (în afară de ajutorul, atât cât era, dat de Jones, care locuia cu nepoata lui în tabăra de pescuit, acum părăsită, în coliba cu acoperișul năruit și veranda putredă de peretele căruia coasa ruginită pe care Sutpen avea să i-o împrumute avea să-l facă să i-o ceară cu împrumut ca să taie ierburile din fața ușii – și pe care avea să-l silească s-o folosească deși nu ca să reteze ierburi, cel puțin nu ierburi vegetale – avea să rămână rezemată timp de doi ani) și pe care avea s-o poarte mai departe și după ce indignarea avea s-o împingă pe mătușă înapoi în oraș unde să trăiască din ierburi furate din grădină și din coșurile anonime lăsate noaptea pe treptele de la intrare, ele, toate trei, cele două fiice, neagră și albă, și mătușa la douăsprezece mile depărtare pândind din îndepărtarea ei așa cum cele două fete pândeau din îndepărtarea lor pe bătrânul demon, pe îmbătrânitul Faust, bolnav de varice și de deznădejde, zvârlind pe masă ultimele zaruri acum când mâna Creditorului i se și lăsase pe umăr, ținându-și prăvălioara de țară acum doar pentru hrana cea de toate zilele, târguindu-se până la istoveală pentru băncuțe și parale cu albi și negri lacomi, bântuiți de sărăcie, el care pe vremuri ar fi putut galopa câte zece mile în orice direcție fără să iasă din hotarele pământurilor lui, folosindu-se acum din stocurile lui mizere de panglicile ieftine și de mărgelele de sticlă și de zaharicalele râncede, țipător colorate cu care chiar și un bătrân mai poate seduce o țărăncuță simpluță, de cincisprezece ani, pentru a o necinsti pe nepoata partenerului său, Jones – albul acela decrepit, bolnav de malarie, căruia îi dăduse cu paisprezece ani în urmă permisiunea să se stabilească împreună cu nepoata sa pe atunci în vârstă de un an în fosta tabără de pescuit – Jones, partenerul, hamalul, vânzătorul care la porunca demonului scotea cu mâna lui (și poate chiar transporta) din rafturi dulciurile, mărgelele și panglicile, măsurase stamba din care Judith (care nu fusese lovită și nu ținea doliu) o ajutase pe nepoată să-și croiască o rochie ca să poată trece prin fața oamenilor strânși în piață, prin fața privirilor lor piezișe și a plecăciunilor, până când pântecele tot mai bombat o învățase ce înseamnă rușinea – sau poate frica – Jones căruia înainte de '61 nu i se dăduse voie nici măcar să se apropie de ușa din față a casei și care în următorii patru ani nici nu se apropiase decât până la ușa bucătăriei și asta numai când aducea vânatul și peștele și legumele de care soția și fiica viitorului seducător (și chiar și Clytie, ultima servitoare rămasă, negresa, cea care-i interzicea să treacă de ușa bucătăriei când venea cu merindele) depindeau ca să se țină în viață, dar care acum intra chiar și în casă în (acum foarte frecventele) după-amiezi când demonul își golea pe neașteptate înjurând prăvălia de clienți și încuia ușa și ieșea prin spate și pe același ton pe care-l folosise ca să se adreseze ordonanței sau chiar servitorilor în casă pe vremea când îi avusese (și îi poruncea lui Jones să

scoată din rafturi panglicile și mărgelele și zaharicalele) îi comanda lui Jones să aducă bărdaca, și ei doi (și Jones acum stând chiar pe scaun, el care în vechile, moartele după-amiezi de duminică apăsate de liniștea monotonă pe care le petrecuseră sub bolta din curtea din spate, pe când demonul stătea întins în hamac iar Jones se chircea pe vine pe lângă vreun stâlp, ridicându-se din timp în timp ca să-i toarne demonului din damigeana și din găleata cu apă de izvor adusă de la izvorul de la mai bine de o milă depărtare și apoi se lăsa iarăși pe vine pufnind și chicotea și spunea, „Păi sigur, domnu' colonel" de fiecare dată când demonul făcea o pauză) – ei doi bând pe rând din bărdacă și demonul acum nu mai era lungit, nici măcar nu sta pe scaun ci ajungea după a treia sau chiar a doua sorbitură la starea de neputință și furioasă neînfrângere a unui bătrân și în care avea să se ridice în picioare, clătinându-se și avântându-se nesigur și zbierând să i se aducă pistoalele și calul ca să plece călare de unul singur la Washington să-l împuște pe Lincoln (cu un an sau mai bine prea târziu pentru asta) și pe Sherman, pe amândoi, zbierând, „Îi omor! Îi împușc ca pe niște câini ce sunt!" și Jones: „Păi da, domnu' colonel; sigur", și prinzându-l în brațe când cădea și oprind prima căruță care trecea ca să-l ducă acasă și să-l urce pe treptele de la intrare și prin ușa solemnă, cu vopseaua scorojită, pe sub scoica de sticlă importată panel cu panel din Europa și pe care Judith i-o ținea deschisă să intre, fără vreo schimbare, vreo alterare pe chipul calm, înghețat, pe care-l purta acum de patru ani de zile, și apoi în sus pe scări, și în dormitor, și să-l întindă în pat ca pe un copil și apoi să se lungească și el pe dușumea alături de pat deși nu ca să doarmă, căci înainte de a se lumina de ziuă bărbatul din pat avea să se miște și să geamă și Jones avea să spună, „Aici-s, domnu' colonel. E totu-n regulă. Nu ne-au avut până-n prezent, nu-i așa?" – Jones, care atunci când demonul a plecat călare cu regimentul la vremea când nepoata avea doar opt ani le spunea oamenilor că el „avea grijă de casa și de negrii domnului maior", chiar înainte ca cineva să fi avut vreme să-l întrebe de ce nu plecase și el cu trupele și poate că cu vremea ajunsese să creadă el însuși minciuna asta, el care fusese printre primii să-l salute pe demon la întoarcere, să-i iasă în întâmpinare la poartă și să-i spună, „Ei, domnu' co'onel, ne-au omorât, da' nu ne-au avut încă, nu-i așa?" și care chiar a muncit, a trudit, a asudat la porunca demonului în acea primă perioadă a mâniei pe când demonul credea că ar mai fi putut reclădi doar prin puterea neîmblânzită a voinței Suta lui Sutpen pe care și-o amintea și pe care o pierduse, muncind fără speranța vreunei plăți sau răsplata, el care trebuie să fi înțeles cu mult înainte ca demonul să fi înțeles (sau să fi recunoscut) că toată truda era fără speranță – Jones cel orb care după toate aparențele mai vedea în ruina furibundă, libidinoasă superba siluetă de altădată a bărbatului galopând odinioară pe pur-sângele lui negru pe domeniul ale căror hotare ochiul nu le putea cuprinde.

„Da”, spuse Quentin.

Astfel că a venit și acea duminică dimineață și demonul s-a sculat și a pornit înainte de a se lumina de ziuă, și Judith gândindu-se că ea știe de ce întrucât în dimineața aceea armăsarului negru care-l dusese spre Virginia și-l adusese înapoi i se născuse un mânz de la iapa sa Penelope, numai că nu ca să se uite la mânzul acesta se sculase atât de devreme demonul, și a trebuit să treacă aproape o săptămână înainte ca să fie găsită, să fie prinsă bătrâna negresă, moașa, care stătea chircită alături de culcușul de scânduri în dimineața aceea în zori în timp ce Jones ședea pe veranda de peretele căreia coasa ruginită sta rezemată de doi ani de zile, astfel că ea ar fi putut să spună cum a auzit calul și apoi a intrat demonul oprindu-se alături de culcuș cu cravașa în mână privind spre mamă și spre copil și spunând, „De, Milly, păcat că nu ești și tu o iapă ca Penelope. Atunci ți-aș fi pregătit un staul ca lumea în grajd” și s-a întors pe călcâie și a ieșit și bătrâna negresă chircită acolo pe vine i-a auzit, glasurile lor, el și Jones: „Dă-te la o parte. Să nu pui mâna pe mine, Wash”. – „Ba am să pun mâna, domnu’ co’onel” și a auzit și cravașa dar nu coasa, nu șuieratul prin aer, nici lovitura, nimic, deoarece dintotdeauna ceea ce desăvârșește doar pedeapsa stârnește un țipăt pe când ceea ce aduce tăcerea cea de pe urmă se petrece în tăcere. Și în noaptea aceea l-au găsit în cele din urmă și l-au adus acasă într-o căruță și l-au purtat, liniștit, însângerat, cu dinții arătându-i-se prin barba răvășită (abia încărunțită deși părul îi era aproape alb acum) la lumina lanternelor și a torțelor de pin, în sus pe trepte unde fiica neînlăcrimată, cu fața împietrită, ținea ușa deschisă și pentru el acum, lui căruia îi plăcuse să gonească în trăsură spre biserică și care și acum s-a grăbit într-acolo, numai că atunci când totul se terminase în ce-l privește el nici nu ajunsese la biserică, pentru că fiică-sa se hotărâse să-l ducă la aceeași biserică metodistă din oraș unde făcuse nunta cu maică-sa, înainte de a-l aduce înapoi la mormântul din crângul de cedri. Judith era pe atunci o femeie de treizeci de ani și arăta mai bătrână, nu așa cum îmbătrânesc cei slabi înfășurați într-un balon imobil de carne deja lipsită de viață sau trecând printr-o serie de prăbușiri treptate în care bucățelele, particulele de carne se mai strâng, nu pe vreun cadru țeapăn și încă impenetrabil, ci una într-alta, parcă într-o viață comună, a uitării și a lipsei de gânduri asemenea unei colonii pitice, ci asemenea felului în care demonul însuși îmbătrânise: într-un fel de condensare, o conturare înspăimântată a osificării inițiale, neîmblânzite, pe care nuanțele blânde ale întregului, aura ușoară, vibrantă a tinereții, ar fi îmblânzit-o doar pentru o vreme fără s-o ascundă cu adevărat. Fata bătrână, în veșmintele ei diforme, țesute în casă, cu mâinile care puteau deopotrivă să țină ouăle fragile sau să împingă plugul de-a lungul brazdei, a împrumutat de undeva doi catâri tineri, pe jumătate sălbatici, care să tragă căruța; și astfel a fost tras repede înspre

biserică, atât cât a fost dus într-acolo, întins în coșciugul făcut în casă, înveșmântat în uniforma sa, cu sabia și mănușile brodate, până când s-au speriat catârii și au răsturnat căruța și l-au aruncat, cu sabia, și plumajele și toate cele, într-un șanț de unde fiică-sa l-a scos și l-a adus înapoi în crângul de cedri și i-a citit ea însăși slujba. Și nici de data aceasta n-au fost lacrimi sau doliu, poate sau nu din cauză că n-avea timp să țină doliul pentru că trebuia să se ocupe ea de prăvălie până avea să găsească un cumpărător, neținând-o deschisă, ci păstrând doar cheile în buzunarul de la șorț, și așteptând să fie strigată de clienți și adusă din bucătărie sau din grădină sau chiar de pe câmp, pentru că acum ea și cu Clytie munceau ele pământul, atât cât mai era muncit pământul acela, acum când nici Jones nu mai era. Îl urmase pe demon la mai puțin de douăsprezece ceasuri, în aceeași duminică (și poate într-același loc; poate chiar și se pregătise acolo o boltă doar pentru ei și de data aceasta fără servituțile hranei sau ambiției sau desfrâului sau răzbunării, și poate că nici nu mai aveau nevoie să bea, doar că uneori asta avea să le lipsească fără să știe nici ei ce le lipsește, doar că nu prea des; într-o liniște senină, plăcută, neatinsă de timp sau de schimbarea vremii, doar din când în când ceva ivindu-se, o pală de vânt, o umbră, și demonul atunci întrerupându-și vorbele și Jones înăbușindu-și chicoteala și privindu-se unul pe altul, ascultând, gravi, atenți, și demonul întrebând, „Ce-a fost asta, Wash? A fost ceva. Ce-a fost?" și Jones privindu-l pe demon, și el ascultând, și el grav, spunând, „Nu știu, domnu' co'onel. Ce?" fiecare dintre ei pândindu-l pe celălalt. Apoi umbra avea să se risipească, vântul să se stingă și în cele din urmă Jones să spună, senin, nici măcar triumfător: „De omorât, poate că ne-au omorât, da' nu ne-au avut încă, nu-i așa?") O strigau femei și copii cu găleți și coșuri, și atunci ea sau Clytie se ducea în prăvălie, o descuia, îl servea pe client. Încuia prăvălia și se întorcea la treabă: până când a vândut prăvălia în sfârșit și a făcut cu banii piatra de mormânt.

(„Cum a fost?" spuse Shreve. „Mi-ai spus doar; cum a fost? tu și cu tatăl tău la vânătoare de potârnichi, ziua cenușie, după ce noaptea întreagă plouase și șanțul pe care caii n-au putut să-l sară și tatăl tău a descălecat și i-a dat frâul lui – cum îl chema? negrul de pe catâr? Luster – Luster să-i ducă să ocolească șanțul") și el și cu taică-său trecuseră șanțul tocmai când ploaia începuse iar, cenușie, solidă, înceată, fără zgomot, Quentin neștiind încă unde erau pentru că până atunci călărise cu capul plecat în burniță, până când își ridicase ochii pe panta din fața lor unde păpurișul ud, gălbui, se pierdea în sus în ploaie, ca aurul topit, și văzuse crângul, pâlcul de cedri pe creasta dealului destrămându-se în ploaie ca și cum copacii ar fi fost desenați cu cerneală pe o sugativă umedă, dincolo de care, avea să fie crângul de stejari și casa cenușie, uriașă, pustie, prăbușindu-se încet în ruină la o jumătate de milă mai încolo. Domnul Compson se oprise să privească peste umăr la Luster călare

pe catâr, cu sacul care-i folosise de șa acum înfășurat în jurul capului, cu genunchii strânși sub el, mânând caii de-a lungul șanțului să găsească un loc pe unde să treacă. „Să mergem înainte, să scăpăm de ploaie", spusese domnul Compson. „El oricum n-are să se apropie nici la o sută de metri de cedrii ăștia."

Urcaseră panta. Pe câini nu-i vedeau deloc, doar unduirea continuă a stufărișului acolo unde câinii, nevăzuți, alergau în sus pe pantă până când unul dintre ei își săltă capul să se uite înapoi. Domnul Compson făcu un gest cu mâna spre copaci, el și cu Quentin urmându-i. Printre cedri era mai întuneric, lumina mai mult neagră decât cenușie, și ploaia liniștită, picăturile firave, perlate, iscându-se pe țevile puștilor, și cele cinci pietre de la capetele mormintelor ca niște picături scurse din topirea nu-chiar-pe-deplin-încheagată a unor lumânări reci peste marmură: cele două pietre plate, greoi arcuite, celelalte trei aplecându-se parcă într-o parte, și ici, colo o literă săpată sau chiar un cuvânt întreg căpătând viață o clipă și lizibile în lumina stinsă pe care picăturile ploii o aduceau particulă cu particulă în întunericul de aici, dându-i drumul; acum ajunseseră și cei doi câini, strecurându-se ca șuvițele de fum, cu blănile umede strânse pe trupuri și ghemuindu-se laolaltă într-un singur ghem nelămurit, și în aparență inextricabil, căutând căldura. Amândouă lespezile plate erau crăpate la mijloc de propria lor greutate (și pierzându-se în adâncitura, în gaura pe unde se fărâmase cărămida de la boltire se mai vedea șănțulețul abia adâncit, săpat de cine mai știe ce mică vietate – poate vreun oposum – de generații de cine mai știe ce mici animale, căci de multă vreme nu mai era nimic de mâncat în adâncul mormântului) dar scrierea mai era încă lizibilă: *Ellen Coldfield Sutpen. Născută 9 octombrie 1817. Moartă 23 ianuarie 1863* și cealaltă: *Thomas Sutpen, Colonel, Regimentul 23 Infanterie, Mississippi, C.S.A., Mort 12 august 1869;* aceasta din urmă, data, adăugată mai târziu, scriere grosolană cu dalta, astfel că, nici mort, nu divulga unde și când se născuse. Quentin privea pietrele calm, gândindu-se *Nu soția lui iubită. Nu. Ellen Coldfield Sutpen.* „N-aș fi crezut că mai aveau bani să cumpere marmură în 1869", spuse.

„El le-a cumpărat", spuse domnul Compson. „Le-a cumpărat pe amândouă când era cu regimentul în Virginia, după ce Judith i-a trimis vorbă că maică-sa murise. Le-a comandat din Italia, cele mai bune, cele mai frumoase care se puteau obține – pe a neveste-si completată și pe a lui cu data lăsată în alb; și asta când era încă pe front într-o armată care nu numai că prezenta cel mai ridicat procentaj de mortalitate întâlnit în vreo armată până atunci sau de atunci încoace ci și care avea obiceiul de a-și alege câte o promoție nouă de ofițeri pe regiment în fiecare an (sistem în momentul acela pe el îndreptățindu-l să-și spună colonel, pentru că el fusese ales și

colonelul Sartoris demis de-abia vara trecută) astfel că avea toate șansele ca înainte ca această comandă să fi fost executată sau măcar primită, el însuși să fi ajuns în pământ iar mormântul lui să rămână indicat (dacă s-ar mai fi ostenit cineva s-o facă) cu vreo pușcă sfărâmată înfiptă în clisă, sau dacă nu, să fi fost doar un simplu locotenent, sau chiar soldat – asta cu condiția ca oamenii lui să fi avut curajul să-l demită – și totuși nu numai că a comandat lespezile și a și reușit să le și plătească, dar, ceea ce e mai ciudat, a reușit să le și primească pe o coastă atât de minuțios supusă blocadei încât armatorii care mai transportau mărfuri încoace refuzau să mai îmbarce orice încărcătură în afară de muniții–" Quentin avea impresia că îi vedea chiar în fața ochilor: soldații înfometați, în zdrențe, desculți, cu fețele trase, înnegrite de praful de pușcă, privind înapoi peste umerii încovoiați, ochii aprinși în care ardea deznădejdea sălbatică a neînfrângerii pândind oceanul întunecat, păzit cu străşnicie, pe care plutea o corabie obișnuită, posomorâtă, fără lumini și închizând în pântecele ei un spațiu valorând două mii de lire sterline în care se aflau nu gloanțe, și nici măcar ceva de mâncare, ci doar bucăți de stâncă, bombastice, inerte, cioplite, care în anul următor aveau să constituie părți componente ale regimentului, urmându-l în Pennsylvania, fiind de față la bătălia de la Gettysburg, mișcându-se în coada regimentului într-o căruță mânată de servitorul personal al demonului, prin mlaștini și câmpii și trecători muntoase, regimentul niciodată mișcându-se mai repede decât putea să se miște căruța, cu oameni scheletici, înfometați și cai scheletici, istoviți, intrați până la genunchi în noroiul rece ea gheața sau în zăpadă, asudând, înjurând și împingând-o prin clisă și prin mlaștini ca pe o piesă de artilerie, spunându-le celor două pietre când vorbeau despre ele, „colonelul" și „doamna colonel"; și apoi mai departe prin trecătoarea Cumberland și în jos prin munții din Tennessee, mergând noaptea ca să evite patrulele yankeilor, și intrând în Mississippi târziu în toamna lui '64, unde aștepta fiica, a cărei căsătorie el o interzisese și care avea să ajungă văduvă în vara următoare deși după toate aparențele necernită, unde nevasta lui era moartă și fiul se autoexcomunicase și se autoexilase, și așezase una dintre lespezi peste mormântul soției sale și o așezase pe cealaltă în picioare în holul casei, acolo unde domnișoara Coldfield ar fi putut (și poate chiar o vedea) să o vadă în fiecare zi ca și cum ar fi fost portretul lui, și ar fi putut (poate chiar făcea și asta) să citească în literele săpate acolo mai multe speranțe feciorelnice și așteptări virginale decât îi mărturisise lui Quentin, căci ea nu-i pomenise niciodată despre lespedea aceasta, și el (demonul) băuse cafeaua slabă de cereale și mâncase plăcinta pe care Judith și cu Clytie i le pregătiseră și o sărutase pe Judith pe frunte și spusese, „Și-așa, Clytie" și se

reîntorsese la război, toate acestea într-un interval de douăzeci și patru de ore; putea să vadă scenele acestea; ca și cum ar fi fost de față. Apoi se gândi. *Nu. Dacă aș fi fost de față n-aș fi fost în stare să văd atât de limpede.*

„Dar asta nu le explică pe celelalte trei", spuse. „Și ele trebuie să fi costat ceva."

„Cine ar fi putut plăti pentru ele?" spuse domnul Compson. Quentin îi simțea privirile. „Gândește-te." Quentin privi cele trei pietre tumulare identice, cu scriere identică, aproape ștearsă, puțin înclinată, pierzându-se în putrezirea moale, miloasă a acelor de cedru ninse unele peste altele, descifrabilă atunci când priveai mai de aproape, prima: *Charles Bon, Născut la New Orleans, Louisiana. Mort la Suta lui Sutpen, Mississippi, 3 mai 1863. În vârstă de 33 de ani și 5 luni.* Simțea cum tatăl său îl privește.

„Ea a făcut-o", spuse. „Cu banii pe care i-a luat când a vândut prăvălia."

„Da", spuse domnul Compson. Quentin trebui să se aplece și să dea la o parte acele de cedru ca s-o poată citi pe următoarea. Pe când făcea asta, unul dintre câini se ridică și se apropie de el, împingându-și înainte capul să vadă la ce se uita el așa cum ar fi făcut o ființă omenească, ca și cum, trăind în preajma oamenilor ar fi căpătat și el felul de curiozitate care e un atribut doar al oamenilor și maimuțelor.

„Marș", spuse, împingându-l pe câine la o parte cu o mână în timp ce cu cealaltă curăța acele de cedru, netezind cu mâna până deveniră citețe literele aproape șterse, cuvintele săpate acolo: *Charles Etienne Saint-Valery Bon 1839–1884* simțind că tatăl său îl privește, remarcând înainte de a se ridica în picioare că cea de a treia piatră purta aceeași dată, 1884. „De data asta nu mai avea cum să fie tot prăvălia", spuse. „Pentru că ea vânduse prăvălia în '70, și pe lângă asta, 1884 e aceeași dată care e și pe a ei" gândindu-se cât de teribil ar fi trebuit desigur să fi fost pentru ea dacă ar fi vrut să scrie *Soțul iubit al* pe prima piatră.

„A", spuse domnul Compson. „Asta a fost cea de care a avut grijă bunicul tău. Judith a venit în oraș într-o zi și i-a adus banii, o parte din ei, și de unde-i avea el n-a aflat niciodată, decât dacă n-or fi fost ce păstrase ea deoparte din prețul prăvăliei pe care o vânduse în numele ei; adusese banii și inscripția (în afară de data morții bineînțeles) totul scris așa cum vezi aici, în cele trei săptămâni când Clytie plecase la New Orleans ca să-l găsească pe băiat să-l aducă înapoi, deși bunicul tău nu știa asta, firește, banii și inscripția nu pentru ea ci pentru el."

„O", spuse Quentin.

„Da. Aveau vieți frumoase – femeile. Vieți nu numai despărțite de realitate, ci scoase în chip irevocabil în afara realității. Și din cauza

asta, chiar dacă moartea lor, clipa destrămării, nu are pentru ele nicio importanţă căci au un curaj şi o demnitate în faţa suferinţei şi anihilării care l-ar face pe bărbatul cel mai tare să pară doar un copil înspăimântat, totuşi pentru ele înmormântarea şi mormântul, afirmările cele mai mărunte ale unei nemuriri mincinoase aşezate deasupra somnului lor, sunt de o însemnătate de necalculat. Ai avut pe vremuri o mătuşă (tu n-o ţii minte pentru că nici eu n-am văzut-o niciodată ci i-am auzit doar povestea) care trebuia să-şi facă o operaţie serioasă şi ajunsese să se convingă că nu are să scape cu viaţă, şi asta la o vreme când ruda ei cea mai apropiată era o femeie între care şi ea însăşi existase de ani de zile una dintre acele amarnice, inexplicabile (pentru mintea bărbatului) duşmănii asemenea unei prietenii, cum se nasc între femeile de acelaşi sânge, şi a cărei singură grijă la plecarea din viaţa asta era să se scape de o anumită rochie cafenie pe care o avea şi care – şi ea ştia că ruda ei ştia asta – ei nu-i plăcuse niciodată, şi care a trebuit să fie arsă, nu dăruită cuiva ci arsă în curtea din spate sub fereastra de unde, ridicată şi ţinută în sus să vadă pe fereastră (şi suferind în vremea asta dureri de neînchipuit) a putut să stea şi să vadă cu ochii ei cum este arsă, pentru că era convinsă că după ce avea să moară ea, ruda ei, cea care logic trebuia să se ocupe de asta, avea s-o îngroape îmbrăcată tocmai în rochia aceasta."

„Şi a murit?" spuse Quentin.

„Nu. Îndată ce rochia s-a mistuit în flăcări, a început să se simtă mai bine. A suportat operaţia şi s-a vindecat şi a trăit cu câţiva ani mai mult decât ruda ei. Şi pe urmă într-o după-amiază a murit liniştită, fără să fi suferit de vreo boală anume şi a fost îngropată în rochia ei de mireasă."

„O!" spuse Quentin.

„Da. Dar a fost o după-amiază în vara anului '70 când unul din aceste morminte (pe vremea aceea erau doar trei aici) a fost într-adevăr stropit cu lacrimi. Bunicul tău a văzut asta; era în anul când Judith vânduse prăvălia şi bunicul tău s-a ocupat de asta în numele ei şi venise aici călare să stea de vorbă cu ea despre asta şi atunci a văzut: interludiul, fastul scânteietor, dramatic al unei văduvii ceremonioase. La vremea aceea nu ştia cum de ajunsese metisa aici, cum de Judith aflase măcar de ea ca să-i scrie unde murise Bon. Însă era acolo, cu băiatul ei, pe atunci în vârstă de unsprezece ani, şi arătând mai degrabă ca un copil de opt. Trebuie să fi semănat cu o scenă de grădină de poetul acela irlandez, Wilde: după-amiaza târzie, cedrii întunecaţi cu soarele coborând deasupra, chiar şi lumina exact aşa cum trebuia să fie, şi mormintele, cele trei lespezi de marmură (bunicul tău îi împrumutase lui Judith banii să cumpere cea de-a treia piatră, reţinând din preţul prăvăliei) părând curăţate şi lustruite şi aranjate de lucrătorii care pregăteau

decorurile și care, odată ce ar fi trecut amurgul, aveau să se întoarcă, să le ridice și să le ducă de acolo, fragile, găunoase și fără greutate, înapoi la depozit până când ar mai fi fost iarăși nevoie de ele; pantomima, scena, acțiunea în sine, pe scenă – femeia cu fața ca o magnolie puțin mai planturoasă acum, o femeie creată de și pentru întunecimile în care artistul Beardsley ar fi putut-o înveșmânta, într-o rochie ușoara, învoită, menită nu să implice suferința sau văduvia ci să îmbrace interludiul cine știe cărei insațietăți somnolente și fatale, al unei pasionate și inexorabile înfometări a trupului, înaintând sub o umbreluță de dantelă și urmată de o negresă imensă, lucioasă, să-i poarte o perniță de mătase și să ducă de mână pe băiețașul pe care Beardsley să-l fi putut nu numai înveșmânta ci și desena chiar – un copil subțire, delicat, cu o față moale, ivorie, asexuată și care, după ce maică-sa îi dăduse negresei umbreluța de soare și luase de la ea pernița și îngenunchease în fața mormântului și-și aranjase faldurile rochiei și plânsese, nu lăsase din mână șorțul negresei și rămăsese în picioare clipind liniștit, și care, fiind născut și trăindu-și toată viața într-un fel de închisoare mătăsoasă luminată de lumânări mereu umbrite, respirând drept aer dulceața lichidă, densă ca laptele, pe care o emanau zilele și ceasurile vieții mamei sale, văzuse până atunci prea puțin soarele, ca să nu mai vorbim de aerul din afara caselor, copacii și iarba și pământul; și, în sfârșit, cealaltă femeie, Judith *(ea nu era îndoliată, n-avea nevoie să țină doliul* se gândea Quentin, gândindu-se *Da, a trebuit să ascult prea multe)* oprită în picioare la umbra cedrilor, în rochia ei de stambă și cu boneta de soare de aceeași nuanță, ieșite de soare amândouă și diforme – chipul calm, mâinile care puteau să are, să taie lemne, să gătească mâncarea sau să țească veșmintele, acum strânse una într-alta în față, oprită în atitudinea unui ghid indiferent într-un muzeu, așteptând, probabil fără măcar să-i privească pe ceilalți. Apoi negresa a făcut câțiva pași și i-a întins metisei o sticluță de cristal să miroasă și a ajutat-o să se ridice și a luat de jos pernița de mătase și i-a dat metisei umbreluța de soare și s-au înapoiat în casă, băiețașul încă agățat de șorțul negresei, negresa sprijinind-o cu o mână pe femeie și Judith urmându-i cu chipul ca o mască sau ca marmura, înapoi în casă, trecând prin portalul înalt, cu tencuiala cojită și intrând în casă unde Clytie fierbea ouăle și cocea pâinea din care trăiau ea și cu Judith.

A stat acolo o săptămână. Și-a petrecut restul săptămânii în singura cameră rămasă în casă în care patul mai avea încă cearceafuri de pânză, l-a petrecut în pat, în neglijeuri noi de dantelă și de mătase și de satin atenuate în nuanțele mov și liliachiu ale doliului – în camera neaerisită, cu obloanele trase, impregnată în spatele jaluzelelor strânse, închise, de mirosul greoi, înăbușitor al trupului, zilelor, ceasurilor, veșmintelor ei, coloniei de la compresa

de pe tâmplele ei, sticluței de cristal pe care negresa o alterna cu evantaiul atunci când ședea lângă pat, neridicându-se decât ca să se ducă până la ușă să primească tăvile aduse de Clytie sus pe scară – Clytie, care făcea drumurile acestea ducând tăvile, așa cum îi poruncise Judith, și care trebuie să fi băgat de seamă fie că Judith îi spusese sau nu că slujea astfel o altă negresă, dar totuși o slujea astfel pe negresă tot așa cum ieșea din când în când din bucătărie ca să caute prin camerele de jos până când îl găsea pe micul, singuraticul, ciudatul băiețaș stând liniștit pe un scaun tare, cu speteaza dreaptă, în biblioteca întunecoasă și umbrită sau în salon, cu cele patru nume ale sale și cu șaisprezecimea de sânge negru și cu hăinuțele costisitoare, de mic lord esoteric, care o privea cu o spaimă fatalistă, crispată, pe femeia posomorâtă, cu pielea de culoarea cafelei cu lapte cum se oprește în picioarele goale la ușă și îl privește, și care-i dădea nu fursecuri cu ceai ci pâine neagră de grâu unsă cu o melasă ordinară (și asta pe ascuns, nu pentru că mama sau doica sa ar fi avut ceva de obiectat, ci pentru că în casă n-aveau hrană de ajuns ca să mai mănânce și între mese), i le dădea, i le împingea cu un fel de sălbăticie reprimată, și care într-o după-amiază l-a găsit jucându-se în drum în fața porții cu un băiețaș negru cam de mărimea lui și l-a alungat pe copilul negru, blestemându-l cu o violență neschimbătoare, mortală, până când acesta a pierit din fața ochilor ei și apoi l-a trimis pe celălalt înapoi în casă cu o voce prin însăși absența dojenilor sau a mâniei părând cu atât mai rece și mai nemiloasă.

Da, Clytie, care stătuse în picioare, impasibilă, lângă căruță, în acea ultimă zi, după cea de-a doua ceremonie la mormânt, cu pernița de mătase și umbreluța de soare și sticluța cu săruri, când mama și copilul și duenna plecaseră spre New Orleans. Și bunicul tău n-avea să afle niciodată dacă Clytie fusese cea care pândise, ținuse prin vreun mijloc sau altul legătura, așteptase ziua, clipa, să vină în sfârșit, ceasul când băiețașul avea să rămână orfan, ca atunci să se ducă ea însăși să-l aducă sau dacă Judith fusese cea care așteptase și pândise și o trimisese pe Clytie după el în iarna aceea, în acel decembrie 1871 – Clytie care în viața ei nu se depărtase de Suta lui Sutpen dincolo de Jefferson, și totuși făcuse singură călătoria până la New Orleans și se reîntorsese cu copilul, acum un băiat de doisprezece ani și arătând ca un copil de zece, într-unul din costumele de mic lord rămas acum prea mic și cu un fel de pardesiu nou, prea mare, pe care Clytie i-l cumpărase (și îl silise să-l poarte, fie din cauza frigului, fie din altă cauză, nici asta n-avea de unde să știe bunicul tău) pe deasupra și ca toate lucrurile care-i mai rămăseseră într-o legătura copilul care nu știa să vorbească englezește, așa cum nici femeia nu știa să vorbească franțuzește, care-l găsise, îl căutase până să-l găsească, într-un oraș franțuzesc

și-l luase de acolo, copilul acesta cu o față nu bătrână ci fără vârstă, ca și cum n-ar fi avut niciodată copilărie, nu în sensul în care domnișoara Rosa Coldfield spune că n-a avut copilărie, ci ca și cum n-ar fi fost o ființă omenească născută ca toți oamenii ci creat fără intervenția bărbatului sau chinurile femeii și lăsat orfan nu de vreo ființă omenească. Bunicul tău spunea că nici nu te mai mirai ce se întâmplase cu mama, nici nu te mai gândeai la asta: moartea sau fuga cu vreun altul sau căsătoria; nu era dintre acelea care să treacă de la o stare a metamorfozei – destrămarea sau adulterul – la următoarea ducându-și cu ea toți anii buni de aruncat la gunoi, strânși unul într-altul și cărora noi le spunem memorie, eul recognoscibil, ci schimbându-se de la față la față așa cum fluturele se schimbă odată ce și-a lepădat coconul, nemaiducând nimic din ce a fost în ceea ce este, nelăsând nimic din ceea ce este undeva în spate ci alunecând complet, intact, fără rezistență în următoarea înfățișare, așa cum un trandafir sau o magnolie desfoliată alunecă dintr-un iunie bogat spre următorul, nelăsând nici scheletul, nici substanța, nici pulberea cine știe cărei renunțări bogate, moarte, străvechi, neînsuflețite pe undeva între pământ și soare. Băiatul fusese produs complet, neatins de niciun microb în labirintul închis și înmiresmat de mătăsuri stătute ca și cum ar fi fost spiritul-simbol delicat și pervers, pajul nemuritor al unei străvechi și nemuritoare Lilith, intrând în lumea cea adevărată nu de la vârsta de o secundă ci de la cea de doisprezece ani, cu podoabele delicate ale rangului său de paj de pe acum ascunse pe jumătate sub pardesiul aspru și diform croit după un model de-a gata și vândut în milioane de bucăți – uniforma și podoabele burlești pentru burlesca tragică a fiilor lui Ham – un copil slăbuț, tăcut, care nici nu știa să vorbească englezește, smuls pe neașteptate din dezastrul în care se năruise singura sa viață de până atunci, de către o ființă pe care o văzuse o singură dată în viața lui și de care învățase să se teamă și să se ferească dar de care nu putea fugi, închis neajutorat și pasiv într-o stare care trebuie să fi fost o îmbinare incredibilă de oroare și încredere, căci deși nici măcar nu-i putea adresa vreo vorbă (au făcut, trebuie să fi făcut acea călătorie de o săptămână cu vaporul printre baloturile de bumbac pe puntea de mărfuri, mâncând și dormind laolaltă cu negrii, și el fără să-i poată spune tovarășei sale nici când îi era foame și nici când trebuia să se ușureze) și astfel că nu putea decât să bănuiască, să presupună, unde-l ducea, pe de altă parte nici nu știa nimic cu certitudine decât doar că tot ceea ce îi fusese familiar până atunci dispărea acum din jurul lui ca un fum. Și totuși n-a opus nicio rezistență, întorcându-se liniștit și docil la acea casă prăbușindu-se încet în ruină pe care o văzuse o singură dată, și unde femeia mohorâtă și aprigă care venise să-l ia locuia împreună cu femeia albă și calmă și nici măcar aprigă, care nu era în

niciun fel altminteri decât calmă, care pentru el nici măcar nu avea încă nume, dar îi era într-un fel apropiată ca o rudă fiind stăpâna singurului loc de pe pământ unde o văzuse vreodată pe maică-sa plângând. Trecuse pragul acela străin, peste acea irevocabilă linie de demarcație, nu împins, nu târât, ci atras și chemat de prezența ei gravă și implacabilă, în acea casă austeră și goală unde chiar hainele de mătase care-i mai rămăseseră, cămașa sa delicată și ciorapii și pantofii rămași să-i aducă aminte ce fusese el o dată, dispăruseră, zburând de pe brațele și trupul și picioarele lui ca și cum ar fi fost țesute din himere sau din fum. – Da, dormind în patul pe rotițe alături de patul lui Judith, alături de patul femeii care-l îngrijea și se purta cu el cu o blândețe rece, inflexibilă, depărtată, mai descurajantă decât paza sălbatică, nemiloasă, constantă a negresei care, cu un fel de umilință prefăcută, invincibilă dormea pe un culcuș direct pe dușumea, copilul lungit acolo între ele neadormit, într-un fel de gol de deznădejde inertă, și fără speranță și conștient de asta, simțind-o pe femeia din pat cum cu fiecare privire și gest înspre el, cu fiecare atingere a mâinilor îndemânatice în clipa când îi atingeau trupul părând să-și piardă toată căldura și să se impregneze de o dușmănie rece, implacabilă, și femeia din culcușul de pe dușumea pe care el ajunsese să o privească așa cum vreo sălbăticiune delicată fără gheare și fără colți, chircită în cușca ei într-un simulacru deznădăjduit și fără speranță de ferocitate privește ființa omenească atunci când îi aduce de mâncare (și bunicul tău care spunea, «Lăsați copiii să vină la mine»; și ce voia El să spună cu asta? cum, dacă voia să spună că dacă ar fi fost nevoie să *fie* lăsați copiii să vină la El, atunci ce fel de pământ mai crease El; și dacă ar fi fost nevoie să ajungă până la El cu strădanie și suferință, atunci ce fel de Cer mai avea El?) care-l hrănea, îi împingea în față mâncarea pe care și el putea s-o vadă că era cea mai bună din ce aveau acolo, hrană, înțelegea și el, pregătită pentru el cu sacrificii voite, cu un fel de amestec curios de sălbăticie și milă, de iubire nelămurită și ură; care-l îmbrăca și-l spăla, îl vâra în albii cu apa prea caldă sau prea rece și el neîndrăznind să protesteze, și-l freca cu o cârpă aspră și cu săpun, uneori jupuindu-l cu un fel de furie reținută ca și cum ar fi încercat să-i șteargă culoarea ușoară, molatecă de pe piele, așa cum ai vedea un copil frecând un perete multă vreme după ce epitetul, insulta scrisă cu cretă s-a șters – lungit acolo fără să doarmă, în întunericul dintre ele, simțindu-le și pe ele că nu dorm, simțindu-le că se gândesc la el, proiectând în jurul lui și umplând singurătatea tunătoare a disperării sale cu sunete mai puternice decât ar fi putut-o face vorbele: *Nu ești aici sus, în patul acesta, cu mine, unde ar trebui să fii nu prin greșeala și nici prin voința ta, și nu ești aici jos, pe culcușul acesta cu mine, unde nu prin greșeala și nici prin voința ta ar trebui să fii și ai să și fii, și nici*

prin greșeala sau voința noastră noi care nu voim ceea ce nu putem.

Și bunicul tău n-a știut nici care dintre ele i-a spus că era, că trebuia să fie, negru. El însuși nu auzise și nici n-ar fi putut să înțeleagă cuvântul «negru», el care pe limba lui n-avea nume pentru așa ceva, care se născuse și crescuse într-o cămăruță golită de orice realitate, căptușită cu mătase, tot atât de izolată ca și cum ar fi fost atârnată de un cablu la o mie de coți adâncime în mare, într-o lume închisă în care culoarea pielii n-avea o valoare morală mai mare decât pereții îmbrăcați în mătase și parfumurile și abajururile trandafirii ale candelabrelor, o lume unde abstracțiile pe care el le-ar mai fi putut observa – monogamia și fidelitatea și bună-cuviința și blândețea și afecțiunea – erau la fel de adânc înrădăcinate în carne ca înseși procesele fiziologice ale digestiei. Bunicul tău n-a aflat niciodată nici dacă a fost izgonit din culcușul său până la urmă sau dacă l-a părăsit de bunăvoie, din dorința lui; dacă atunci când a sosit timpul ca singurătatea și suferința sa să se bătătorească, s-a retras el însuși din camera de culcare a lui Judith sau a fost îndepărtat de acolo, ca să doarmă mai departe în hol (unde și Clytie își mutase culcușul) deși el nu pe o saltea direct pe dușumea ci pe un pătuc, mai ridicat de la dușumea și poate nici asta din porunca lui Judith ci din umilința crâncenă, neîmblânzită, fără înțeles a negresei. Și mai târziu culcușul lui a fost mutat în pod, împreună eu cele câteva veșminte atârnate în spatele unei perdele alcătuite dintr-o bucată de covor vechi bătută în cuie în fața unui colț al încăperii, zdrențele de mătase și stofă scumpă în care sosise, pantalonii grosolani și hăinuța pe care cele două femei le cumpăraseră și le croiseră pentru el, și el le acceptase fără niciun cuvânt de mulțumire, fără să spună nicio vorbă, acceptându-și adăpostul din pod în același fel, fără să ceară și fără să facă în felul său de viață spartan vreo schimbare pe care ele s-o fi remarcat până când a trecut un an și a împlinit paisprezece ani și una dintre ele, Clytie sau Judith, a găsit ascunsă sub salteaua lui o bucată de oglindă spartă: și cine și-ar fi putut închipui câte ceasuri de suferință buimacă și pustie de lacrimi și le petrecuse el în fața ei, privindu-se în zdrențele delicate, acum prea mici pentru el în care poate nici nu-și mai amintea că fusese îmbrăcat vreodată, cu neînțelegere liniștită, neîncrezătoare. Și Clytie, care dormea în vestibulul de jos, la picioarele scării spre pod, păzindu-i calea de ieșire sau de fugă la fel de nemiloasă ca și doica spaniolă, învățându-l cum să taie lemnele și să lucreze grădina și apoi cum să are câmpul, când îi crescuseră puterile. Sau mai degrabă puterea de a îndura, căci n-avea să ajungă niciodată altfel decât slăbănog în oase și aproape feminin de delicat – băiețașul cu oasele firave și mâinile femeiești luptându-se cu cine știe ce întruchipare fără de nume a vreunui Catâr încăpățânat, paiață tragică și stearpă menită să-i fie tovarăș nedezmințit și întregire

după blestemul părintelui său dintâi, treptat deprinzându-se, şi amândoi, legaţi laolaltă prin simbolul de oţel şi lemn al bărbăţiei, smulgând din glia femeiască, bogată înaintea lor răsturnată, grânele cu care să se hrănească şi unul şi altul. În timp ce Clytie îl urmărea cu privirile, niciodată pierzându-l din ochi, cu o grijă îngândurată, sălbatică, neabătută, încărcată de gelozie, grăbindu-se să iasă ori de câte ori cineva, vreun alb sau vreun negru, se oprea pe drum părând să-l aştepte pe băieţaş să termine de tras brazda şi să se odihnească o clipă cât să poată fi întrebat ceva, mânându-l înainte pe băiat cu un singur cuvânt liniştit spus sau poate numai cu un gest dar de o sută de ori mai crâncen decât murmurul potolit de insultă cu care-l gonea pe trecător să-şi vadă de drum. Astfel că el (bunicul tău) spunea că nu crede că vreuna din ele a fost de vină că el a început să se înhăiteze cu negrii. Nu Clytie, care-l păzea ca şi cum ar fi fost o fecioară spaniolă, care chiar dinainte de a fi putut bănui că avea să vină să locuiască acolo împreună cu ele, îi tăiase scurt prima conversaţie cu o fiinţă de culoare şi-l trimisese înapoi în casă; nici Judith care ar fi putut oricând să-l împiedice să mai doarmă în pătuţul unui copil alb în camera ei de culoare, care chiar dacă nu s-ar fi putut împăca vreodată cu gândul că doarme pe duşumea ar fi putut s-o silească pe Clytie să-l ia cu ea în alt pat, care ar fi vrut mai degrabă să-l facă holtei pe viaţă, călugăr, poate nu chiar eunuc, şi poate nu i-ar fi îngăduit să treacă drept străin, dar în orice caz nu l-ar fi împins niciodată să se împrietenească cu negrii. Bunicul tău n-ar fi ştiut să spună, el care ştia mai multe decât oricine în oraş, în întreaga regiune, altceva decât că era un băieţaş străin care locuia acolo şi care după toate aparenţele ieşise din casă pentru întâia dată la vârsta de vreo doisprezece ani, şi a cărui prezenţă nici măcar nu era inexplicabilă pentru oraş, pentru regiune, întrucât acum ei îşi închipuiau că ştiu de ce Henry îl împuşcase pe Bon. Se întrebau doar unde şi cum Clytie şi cu Judith reuşiseră să-l ţină ascuns toată vremea asta, crezând acum că cea care îl îngropase pe Bon fusese o văduvă, chiar dacă n-ar fi avut vreun act să dovedească, şi numai presupunerea neîncrezătoare (şi înspăimântată) a bunicului tău (care, deşi la vremea aceea păstra încuiate în casa de fier suta de dolari şi comanda scrisă de mâna lui Judith pentru cea de a patra piatră de mormânt, nu făcea încă legătura între băieţaşul acesta şi copilul pe care-l văzuse cu doi ani înainte când metisa venise să plângă în faţa mormântului) că acel copil ar fi putut fi al lui Clytie, smuls de tatăl său chiar din trupul propriei sale fiice. Un băieţaş văzut întotdeauna pe lângă casă cu Clytie întotdeauna pe aproape, apoi un adolescent care învăţa să lucreze pământul şi Clytie şi ea pe undeva pe aproape şi curând avea să se afle cu ce grijă posomorâtă şi neabătută ea descoperea şi întrerupea încercarea oricui de a-i adresa cuvântul, astfel că până la

urmă doar bunicul tău a fost cel care să facă o apropiere între băiatul, adolescentul acesta și copilul cu trei sau patru ani înainte sosit să vadă mormântul.

„La bunicul tău deci, în biroul său, venise Judith în acea după-amiază, cinci ani mai târziu, și el nu-și aducea aminte s-o mai fi văzut vreodată în Jefferson înainte de asta – o femeie de patruzeci de ani acum, în aceeași rochie diformă de stambă și cu boneta ieșită de soare, nici măcar acceptând să ia loc pe scaun, din ființa căreia în ciuda măștii impenetrabile pe care o folosea drept chip se desprindea o insistență febrilă, teribilă, și stăruise să pornească spre tribunal chiar în timp ce începuse să-i vorbească, spre sala plină de oameni unde începuse procesul, sala plină de lume în care intraseră și unde bunicul tău îl văzuse pe băiat (numai că acum era un bărbat) prins cu cătușele de un polițist, cu brațul celălalt în eșarfă și cu capul bandajat, căci îl duseseră la doctor mai întâi, bunicul tău aflând apoi treptat ce se întâmplase sau cel puțin atât cât se putea afla întrucât nici tribunalul nu putuse scoate prea mult de la martori, cei care fugiseră să îl caute pe șerif, cei (mai puțin cel pe care-l rănise prea grav ca să mai poată fi de față) cu care se bătuse. Se petrecuse totul la un bal de negri într-o colibă la câteva mile de Suta lui Sutpen și el fusese de față, acolo și bunicul tău n-avea să știe niciodată de câte ori mai fusese înainte, fie că se dusese să danseze și el sau pentru jocul de zaruri care continua în bucătărie atunci când se stârnise bătaia, bătaie pe care el și nu negrii o începuse, după cum spuneau martorii fără niciun motiv, fără să se fi formulat vreo acuzație de trișare, nimic. Și el nu nega nimic, nu spunea nimic, refuza să vorbească, stând acolo pe scaun, posomorât, palid și tăcut; astfel că la vremea aceea orice adevăr, orice dovadă se pierduse într-un ghemotoc fremătător de spinări și capete de negri și brațe și mâini negre încleștate pe bucăți de lemne de foc și oale de bucătărie și briciuri, omul alb constituind dintr-o dată focarul acestei învălmășeli și el însuși strângând în mâini un cuțit scos de undeva, folosindu-l cu stângăcie, cu o evidentă lipsă de îndemânare și experiență, însă cu hotărâre și cu o forță nemiloasă pe care trupul firav părea să nu i-o îngăduie, forță născută din voință deznădăjduită și din nepăsarea față de suferință, față de loviturile și rănile primite în schimbul celor pe care le dăduse și pe care părea că nici nu le simte. Nu fusese nicio cauză, niciun motiv; nimeni nu știa ce se petrecuse cu adevărat, ce blesteme și insulte să fi putut explica ce anume îl împinsese la asta, și numai bunicul tău era cel care mai pipăia, mai căuta, să simtă prezența acelui protest furios, împotrivirea față de porunca cerului, pumnul zvâcnit în fața a ceea ce există cu o deznădejde mânioasă și neîmblânzită pe care însuși demonul ar mai fi putut-o arăta, ca și cum copilul și mai apoi tânărul ar fi dobândit-o din zidurile între care trăise demonul, din

aerul unde se mișcase și respirase el până în clipa când soarta pe care o sfidase îl lovise ea la rândul ei; numai bunicul tău care simțea protestul acela, căci dreptatea și ceilalți acolo de față nu-l recunoșteau, nu-l recunoscuseră pe bărbatul firav cu capul și brațul bandajate, cu fața posomorâtă, indiferentă (și de pe care se trăsese acum sângele), măslinie, refuzând să răspundă întrebărilor, să facă vreo declarație; astfel încât judecătorul (Jim Hamblett era) și începuse să pronunțe condamnarea când a intrat bunicul tău, folosindu-se de prilej și de publicul de acolo ca să vorbească, și ochii îi și începuseră să sticlească într-un fel de miopie cum se întâmplă cu oamenii cărora le place să se asculte vorbind în public: «În clipele acestea, când țara noastră luptă să scape de sub călcâiul de fier al unui opresor tiranic, când însuși viitorul Sudului, ca loc în care femeile și copiii noștri să mai poată trăi, depinde de străduaniile brațelor noastre, când uneltele pe care trebuie să le folosim, de care depindem cu toții, sunt mândria și integritatea și puterea de a îndura a negrilor și mândria și integritatea și puterea de a îndura a albilor; ca tocmai acum tu, cum spun, un bărbat alb, un alb –» și bunicul tău încercând să ajungă până la el, să-l oprească, încercând să-și facă drum prin mulțime, spunând «Jim. Jim. *Jim!*» și acum era prea târziu, ca și cum vocea lui Hamblett l-ar fi trezit în sfârșit sau ca și cum cineva ar fi pocnit din degete sub nasul lui și l-ar fi trezit astfel, privindu-l acum încă pe acuzat însă spunând „alb" încă o dată în timp ce glasul îi pierea ca și cum porunca de a opri glasul ar fi fost întreruptă printr-un scurt-circuit, și toate chipurile din încăpere întorcându-se către acuzat când Hamblett a strigat iarăși, *«Ce fel de ființă ești? Cine ești și de unde ai venit?»*

Bunicul tău l-a scos de acolo, a casat acuzarea și a plătit amenda, l-a luat cu el în biroul său și a stat de vorbă cu el în timp ce Judith aștepta în anticameră. «Ești fiul lui Charles Bon», a spus el. «Nu știu», a răspuns celălalt, aspru, posomorât. «Nu-ți mai aduci aminte?» a spus bunicul tău. Celălalt nu a răspuns. Atunci bunicul tău i-a spus că trebuie să plece, să dispară, i-a dat bani să plece: «Oricine ai fi, odată ce ai să fii printre străini, printre oameni care nu te cunosc, poți să fii ce vrei. Am să aranjez eu toate. Am să stau de vorbă cu-cu – Cum îi spui ei?» Și acum mersese prea departe, dar era prea târziu să se mai oprească; rămase acolo privind fața aceea nemișcată la fel de lipsită de expresie ca și a lui Judith, niciun fel de speranță, nici suferință: posomorâtă doar și de neînțeles și privind spre mâinile feminine bătătorite cu unghiile rupte și care strângeau banii în timp ce bunicul tău se gândea că nu poate să spună «domnișoara Judith» întrucât aceasta ar fi postulat mai mult decât orice sângele lui amestecat. Pe urmă, gândindu-se *Dar nici nu știu măcar dacă vrea să ascundă asta sau nu.* Așa că a spus până la urmă domnișoara Sutpen. «Am să-i spun eu domnișoarei Sutpen, nu unde

te duci firește, pentru că nici eu n-am să știu. Pur și simplu că ai plecat și că eu am știut că ai să pleci și că are să fie bine cu tine.»

Astfel că el a plecat și bunicul tău a încălecat și a pornit să-i spună Judithei și Clytie a venit să-i deschidă ușa și l-a privit drept și fără să clipească, și bunicul tău a rămas să aștepte în salonul întunecos, cu mobilele acoperite, știind că n-avea să fie nevoie să spună nimic nici uneia dintre ele. N-a mai avut nevoie, Judith a venit aproape îndată și a rămas în picioare privindu-l, și a spus, «Presupun că n-ai să vrei să-mi spui» – «Nu că nu vreau, nu pot», a răspuns bunicul tău. «Dar asta nu pentru că i-aș fi promis lui ceva. Dar are bani; are să –» și apoi s-a oprit, și băiețașul acela patetic nevăzut acolo între ei, care venise acum opt ani, îmbrăcat în flaneluța peste ce mai rămăsese din hăinuțele de mătase și stofe scumpe, care ajunsese apoi tânărul în uniformă – cu pălăria și hainele ponosite – din blestemul lui străvechi, care apoi ajunsese bărbatul tânăr cu puterea lui tinerească, și care totuși rămăsese copilul singuratic în hăinuța de postav aspru, și bunicul tău spunând cuvintele nepotrivite, deșarte, înșelătoriile găunoase pretențioase despre care spunem că sunt liniștitoare, gândindu-se *Mai bine ar fi mort, mai bine nu s-ar fi născut niciodată;* gândindu-se apoi ce vorbe mereu la fel, repetate, goale și vane ar fi fost aceste cuvinte pentru ea dacă el i le-ar fi spus, ea care fără îndoială și le spusese singură, le gândise, schimbând doar pronumele personal și numărul. Se reîntorsese în oraș. Și apoi, data următoare, nu a mai fost chemat; a aflat așa cum aflase întregul oraș: pe calea pe unde circulă zvonurile la țară, mai ales printre negri, și el, Charles Etienne Saint-Valery Bon, reîntors acum (încă nu acasă; reîntors doar) înainte ca bunicul tău să fi aflat cum revenise, apăruse, cu o femeie neagră ca tăciunele și semănând cu o maimuță și cu un certificat de căsătorie autentic, adus de femeie căci el fusese bătut atât de crâncen, stâlcit în bătăi, încât nici nu se mai putea ține pe gloaba de catâr fără șa pe care urcase, și nevastă-sa mergând alături să-l țină să nu se prăvale; s-a dus astfel până la casa familiei și după toate aparențele i-a aruncat certificatul de căsătorie în față lui Judith cu ceva din aceeași deznădejde de neînfrânt cu care îi atacase pe negri atunci, la jocul de zaruri. Și nimeni n-avea să știe vreodată ce poveste de necrezut se ascundea în spatele acelui an de absență despre care n-a vorbit niciodată și pe care femeia, chiar cu un an mai târziu și după ce i se născuse băiatul, stăruind în aceeași stare de disperare și parcă nefiresc automată cum și venise, nu a povestit-o niciodată – poate nici nu putea s-o facă dar pe care ea părea să o iște treptat asemenea unei transpirații teribile, neîncrezătoare, ca sudoarea spaimei, a groazei: cum o găsise, o smulsese din apele stătute, oricare ar fi fost ele, stătute și fără adâncime (însuși numele cărora, oraș sau sat ce-o fi fost, ea sau nici nu-l știuse vreodată, sau zguduirea țâșnirii ei de

acolo îi alungase pentru totdeauna numele din mintea, din memoria ei) de unde mentalitatea ei fusese în stare să extragă hrană și adăpost, și o luase în căsătorie, îi ținuse fără îndoială mâna în timp ce ea trăsese cu migală crucea în registru înainte ca ea să fi aflat măcar cum îl cheamă sau să-și fi dat seama că nu era alb (și lucrul acesta din urmă nimeni nu știa nici chiar acum dacă ea îl știa sigur, nici chiar după ce băiatul se născuse într-una din cocioabele de sclavi dărăpănate pe care el o reconstruise de bine de rău după ce luase în arendă un petic de pământ de la Judith); cum urmase aproape un an alcătuit dintr-o succesiune de perioade de totală imobilitate ca într-un film rupt, pe care bărbatul cu pielea albă ce o luase de nevastă le petrecuse întins pe spate ca să-și revină după fiecare din bătăile primite, prin încăperi stătute, urât mirositoare prin locuri – orașe, orășele – care de asemenea pentru ea nu aveau nume – întretăiate de alte perioade, intervale, de agitație, progresie furibundă, neînțeleasă și în aparență fără motivație – un maelstrom de chipuri și trupuri prin care bărbatul își croia drum, târând-o și pe ea în urma lui către sau dinspre ce lucru, împins de ce anume furie care nu-i dădea odihnă, ea nu știa, fiecare dintre ele având să se termine, să ia sfârșit, întocmai ca și cea dinainte astfel încât acum era aproape un ritual. Bărbatul în aparență căutând situații pentru a arăta, a arunca trupul de maimuță al tovarășei sale tuciurii în fața tuturor și fiecăruia dintre cei în stare să-i răspundă: docherii și marinarii negri de pe cargouri sau de prin tavernele porturilor care-și închipuiau despre el că e alb și credeau asta cu atât mai multă tărie cu cât el o nega; albii care, atunci când el spunea că e negru, credeau că minte ca să-și salveze pielea, sau și mai rău încă: din pură beție a unei perversiuni sexuale; în oricare din cazuri rezultatul fiind același: bărbatul, cu trupul și mădularele firave și delicate ca ale unei fetițe fiind cel care dădea prima lovitură, de obicei neînarmat și fără să țină seama de numărul celor care-i stăteau împotrivă, cu aceeași furie și neîmblânzire și nepăsare fizică față de suferință și lovituri, nici blestemând, nici gâfâind, râzând doar.

Astfel că i-a arătat lui Judith certificatul de căsătorie și și-a luat nevasta, cu sarcina de pe atunci destul de înaintată, în cocioaba dărăpănată pe care și-o alesese ca s-o repare și a instalat-o acolo, ca într-un coteț parcă, poate și ca un gest emfatic, și se reîntorsese în casa cea mare. Și nimeni n-avea să știe ce se petrecuse în seara aceea între el și Judith, în cine știe ce cameră cu dușumeaua goală și mobilată cu cine știe ce scaune și mai știu eu ce pe care nu apucaseră să le spargă cu toporul și să le ardă ca să facă mâncare sau să se încălzească sau poate ca să-și încălzească apă când se îmbolnăveau – între femeia rămasă văduvă înainte de a fi ajuns să fie mireasă, și fiul bărbatului care o îndoliase astfel și al concubinei negrese ereditare, care nu suferea pentru sângele său negru atât de

mult cât și-l renega pe cel alb, și asta cu o exagerare ciudată, agresivă în care rămăsese inerentă propria ei irevocabilitate, aproape exact la fel cum ar fi făcut-o demonul însuși.

(Pentru că fusese iubirea spusese domnul Compson *Fusese scrisoarea aceea pe care ea o adusese și i-o dăduse bunicului tău s-o păstreze.* El (Quentin) putea s-o vadă în fața ochilor, tot atât de limpede cum o vedea pe cea deschisă peste paginile manualului deschis în fața lui pe masă, albă în mâna întunecată a tatălui său pe coapsa înveșmântată în stofă în amurgul de septembrie prin care pluteau mirosul de țigară, mireasma de glicină, licuricii, gândindu-se *Da. Am auzit prea multe, mi s-a povestit prea mult; a trebuit să ascult prea multe lucruri prea multă vreme* gândindu-se Da, *Shreve vorbește aproape ca tata: scrisoarea aceea. Și cine poate să știe ce liniștire morală își putuse imagina ea retrasă în casa, în camera, în noaptea aceea, ce îngrămădeală de tradiții vechi, ruginite căci ajunsese să vadă aproape orice altceva, învățase să creadă că e stabil cum se risipește ca paiele în furtună – ea stând acolo lângă lampă pe scaunul cu speteaza dreaptă, ea însăși țeapănă, înveșmântată în aceeași stambă decât că boneta de soare lipsea acum, era cu capul descoperit acum, părul odinioară negru ca tăciunele striat acum cu cenușiu în timp ce el îi sta în față, în picioare. N-ar fi acceptat să ia loc; poate că ea nici măcar nu l-ar fi poftit s-o facă, și vocea rece, egală, nici n-ar fi fost mult mai audibilă decât sunetul pe care-l făcea flacăra lămpii: „N-am avut dreptate. Recunosc. Am crezut că mai sunt lucruri care au importanță pentru că o dată au avut importanță. Însă m-am înșelat. Nimic nu mai importă decât respirația, să respiri, să știi, și să fii viu. Și copilul, certificatul de căsătorie, hârtia aceea. Ce-i cu ea? Hârtia asta e tot ceea ce e între tine și o ființă care orice ai face este o negresă; poți s-o dai la o parte, nimeni n-ar mai îndrăzni să vorbească vreodată despre ea, cum nu mai merită să vorbești despre mai știu eu ce nebunie a unui tânăr înfierbântat când i se pare că tinerețea e totul. Și copilul, foarte bine. N-a făcut și taică-meu unul? Și l-a ținut cineva de rău pentru asta? Dacă vrei, o s-o ținem și pe femeie, și copilul; n-au decât să rămână aici, și Clytie are să…" pândindu-l, privindu-l pe el care încă nu se clintea, nemișcată, țeapănă, cu mâinile încrucișate inerte în poală, abia mai respirând ca și cum el ar fi fost vreo pasăre sau vreun animal sălbatic gata s-o ia la fugă înspăimântat la dilatarea sau contractarea nărilor ei sau când i s-ar fi mișcat pieptul în respirație: „Nu. Eu. Eu am s-o fac. Eu să-l cresc, să am grijă să aibă –… Nici n-are nevoie de nume; tu n-ai să mai ai nevoie să-l vezi sau să-ți faci vreo grijă cu el. O să-i vindem generalului Compson o parte din pământ; are să vrea, și tu poți să pleci. Spre nord, către marile orașe, unde n-are să mai aibă nicio importanță chiar dacă – Dar n-au s-o facă. N-au să îndrăznească. Am să le spun eu că ești fiul lui Henry și cine ar mai putea sau ar mai îndrăzni să – " și el stând acolo în picioare, privind-o

sau nici măcar uitându-se la ea, asta ea neavând cum să știe căci sta cu fața plecată – fața slabă, încă lipsită de expresie, ea pândindu-l, neîndrăznind să facă vreo mișcare, vocea ei murmurând, de ajuns de limpede și de ajuns de sigură și totuși de-abia ajungând până la el; „Charles": și el: „Nu, domnișoară Sutpen"; și ea iarăși, tot fără să fi făcut vreo mișcare, neclintindu-i-se nici măcar un mușchi, ca și cum s-ar fi oprit în afara hățișului în care-l mânase pe animalul acuma pândind-o de acolo și ea știind asta deși nu putea să-l vadă, nu chiar chircit de spaimă, nu înspăimântat sau măcar speriat ci doar în neîmblânzirea ușoară, nărăvașă a celor liberi care să nu-l lase să imprime nici măcar amprenta copitelor pe pământul unde se oprise atât de ușor și ea neîndrăznind să întindă mâna cu care ar fi putut să-l atingă într-adevăr ci doar vorbindu-i, cu vocea blândă, pierdută, încărcată de fascinația, de promisiunile celeste care sunt armele femeilor: „Spune-mi mătușă Judith, Charles") Da, cine ar fi putut să știe dacă el spusese ceva sau nimic, întorcându-se, ieșind, și ea încă așezată acolo, fără să se miște, fără să se clintească, pândindu-l, încă văzându-l, străbătând prin pereți și prin întunecime ca să-l pândească așa mergând peste pajiștea năpădită de buruieni printre colibele pustii părăginite către cea unde îl aștepta nevastă-sa, străbătând cărarea mărăcinoasă și presărată cu pietre spre grădina Gethsimani pe care și-o tăiase și crease pentru sine, unde se crucificase singur și o clipă coborâse iar acum se reîntorsese la locul său de pe cruce.

Nu bunicul tău. El nu știa decât ceea ce știa orașul, regiunea: că băiețașul acela ciudat pe care Clytie îl îngrijise și îl învățase să muncească pământul, apărut ca bărbat în toată firea în sala tribunalului în ziua aceea cu capul bandajat și cu un braț în eșarfă și celălalt în cătușe, dispărut și apoi reîntors cu o soție autentică semănând cu un animal dintr-o grădină zoologică, luase acum în arendă o porțiune din plantația lui Sutpen, și o lucra foarte bine chiar, gospodărind-o singur și îndemânatic în limitele puterilor lui, cu trupul și mădularele părându-i încă prea firave pentru treaba de care se apucase, și trăia acum ca un pustnic în coliba pe care și-o reparase și unde i s-a născut curând și băiatul, și nu făcea tovărășie nici cu albii și nici cu negrii (Clytie nu-l mai păzea acum; nu mai avea nevoie s-o facă) și nu fusese văzut în Jefferson decât de trei ori în următorii patru ani și atunci părând, spunându-se despre el de către negrii care păreau să se teamă fie de el fie de Clytie ori de Judith, că e întotdeauna afumat sau beat criță în cartierul prăvăliilor negrilor din Strada Gării, de unde bunicul tău venea să-l scoată (sau dacă era prea beat, și devenise violent, veneau polițiștii) și să-l țină până când nevastă-sa, maimuța neagră, izbutea să înhame catârii la căruță și să vină, cu nimic viu în ființa ei decât ochii și mâinile, și să-l încarce și să-l ia cu ea acasă. Așa că la început

nici nu i-au simțit lipsa în oraș; și agentul sanitar regional a fost cel care i-a spus bunicului tău că se îmbolnăvise de friguri galbene, că Judith îl dusese în casa cea mare să-l îngrijească și acuma Judith se molipsise și ea, și bunicul tău îi spusese s-o anunțe pe domnișoara Coldfield și el (bunicul tău) a încălecat și s-a dus într-acolo într-o zi. N-a coborât de pe cal; a rămas în șa și a strigat până când Clytie s-a arătat să se uite în jos înspre el de la una din ferestrele de la etaj și i-a spus că «n-au nevoie de nimic»-. În mai puțin de o săptămână bunicul tău a aflat că Clytie spusese adevărul, sau că, acum în orice caz, acesta era adevărul, deși Judith fusese cea care murise prima."

„Oh", spuse Quentin – *Da* se gândea *Prea multe prea mult timp* amintindu-și cum privise acel al cincilea mormânt și se gândise că cine fusese cel care o îngropase pe Judith trebuie să se fi temut că și ceilalți morți ar fi putut să se molipsească de la ea, căci mormântul ei era la capătul celălalt al îngrăditurii, cât mai departe de celelalte patru, gândindu-se *Tata n-are să mai aibă nevoie de data asta să spună „cred"* pentru că știuse cine comandase și plătise lespedea înainte chiar de a fi citit inscripția de pe ea, gândindu-se, închipuindu-și cum Judith trebuie să se fi străduit (smulgându-se poate din delirul febrei) să scrie cu litere mari instrucțiuni grijulii pentru Clytie atunci când înțelesese că are să moară; și cum Clytie trebuie să fi trăit apoi timp de doisprezece ani de zile în timp ce creștea copilul născut în coliba veche de sclavi economisind și strângând cu migală banii ca să termine de plătit lespedea pentru care Judith îi plătise lui bunicu-său o sută de dolari cu douăzeci și patru de ani mai înainte și care, atunci când bunicul său încercase să-i refuze, ea (Clytie) lăsase cutia de conserve ruginită plină de monede de un sfert de dolar și de câte un cent și de bancnote mototolite pe birou și ieșise din încăpere fără să mai spună un cuvânt. Trebuise, să dea la o parte acele de pin care se strânseseră și se agățau și de pe aceasta ca s-o citească, urmărind cu ochii cum și literele acestea îi răsăreau de sub mână, întrebându-se cum de se mai agățaseră acolo, nu se spulberaseră în cenușă din clipa când intraseră în contact cu amenințarea crâncenă, neiertătoare: *Judith Coldfield Sutpen. Fiica lui Ellen Coldfield. Născută la 3 octombrie 1841.*

A îndurat Nedreptățile și Muncile Lumii Acesteia Vreme de 42 de Ani, 4 luni, 9 zile, și s-a întors întru Odihnă în Sfârșit la 12 februarie 1884. Oprește. Muritorule; Amintește-ți Deșertăciunea și Ușurătatea și înfricoșează-te gândindu-se (Quentin) *Da, n-a fost nevoie să mai întreb cine a născocit vorbele astea, le-a scris aici* gândindu-se *Da, prea multe lucruri, prea multă vreme. N-a fost nevoie să mai ascult atunci dar a trebuit să aud totul și acum trebuie să mai aud încă o dată totul pentru că el vorbește întocmai ca tata: Splendide vieți mai au femeile – femeile astea. Prin însăși respirația lor doar, își extrag hrana*

și băutura dintr-o splendidă atenuare a acelei nerealități în care umbrele și contururile faptelor – ale nașterii și doliului, ale suferinței și uimirii și deznădejdii – se mișcă în decorul lipsit de substanță al balurilor mascate în aer liber, desăvârșite în gesticulația lor și fără vreo semnificație sau fără puterea de a mai face pe cineva să sufere. Domnișoara Rosa a comandat-o pe aceasta. I-a impus judecătorului Benlow să comande lespedea aceasta. El fusese executorul testamentar al tatălui ei, ales nu prin vreun testament căci domnul Coldfield nu lăsase nici testament nici moștenire altceva decât casa și resturile devastate ale prăvăliei. Așa că ea s-a numit singură, s-a ales pe ea însăși poate în vreun conclav al vecinilor și cetățenilor întruniți acolo să discute treburile ei și în general ce să facă cu ea după ce înțelesesem că nimeni pe pământ, în orice caz niciun bărbat sau vreun comitet de bărbați, n-ar mai fi putut-o convinge vreodată să se întoarcă la nepoată-sa și cumnatu-său – aceiași cetățeni și vecini care îi lăsau coșuri cu provizii pe trepte noaptea, farfuriile cărora (farfuriile conținând mâncarea, șervetele care le acopereau) ea nu le spăla ci le punea la loc murdare în coșul gol și punea coșul la loc pe aceeași treaptă unde îl găsise ca și cum ar fi vrut să ducă până la capăt iluzia că nu existase niciodată coșul, sau cel puțin ea nu-l atinsese, nu-l golise niciodată, nu ieșise să ridice coșul cu aerul în care nu era nimic furiș și nici măcar sfidător, ea care fără îndoială mânca alimentele, le critica felul cum fuseseră gătite sau calitatea, mesteca, înghițea, simțea cum se mistuie hrana și totuși agățându-se de această iluzie, cu insistența calmă, incorigibilă întru a susține că ceea ce evidența de necontestat arată că este așa nu există, așa cum știu s-o facă femeile – aceeași iluzie care o făcea să se înșele singură și să refuze să recunoască faptul că lichidarea prăvăliei o lăsase altfel decât, că ea ar fi fost acum altceva decât, o ființă pradă sărăciei lucii, și care o făcea să nu accepte de la judecătorul Benbow banii propriu-ziși din vânzarea prăvăliei și totuși să accepte valoarea banilor (și după câțiva ani, valoarea lor sporită) într-o duzină de chipuri: folosind munca negrilor care treceau din întâmplare prin fața casei, oprindu-i și poruncindu-le să-i curețe curtea și ei fără îndoială știind la fel de bine ca și tot orașul că n-aveau să audă de la ea nicio vorbă în legătură cu plata, că nici n-aveau s-o mai vadă vreodată deși știau bine că îi pândea din spatele perdelelor de la ferestre, dar că judecătorul Benbow era cel care avea să-i plătească. Intra în prăvălii și comanda mărfuri de pe rafturi și din vitrine exact în același fel cum comandase judecătorului Benbow lespedea în valoare de două sute de dolari, și ieșea din prăvălii cu aceste mărfuri – și cu aceeași impertinență aberantă cu care refuza să spele farfuriile și șervetele din coșuri refuza să înceapă cu Benbow vreo discuție despre afacerile ei întrucât trebuie să fi știut bine că sumele primite de la el depășeau în mod sigur cu mult (el, Benbow, avea în biroul său un dosar, un dosar gros, cu inscripția Moștenirea lui Goodhue Coldfield,

Personal, scrisă deasupra în cerneală indelebilă. După moartea judecătorului fiul său Percy îl deschisese. Era plin cu programe de curse și buletine anulate de pariuri la curse de cai despre oasele cărora nimeni nu mai ținea minte acum nimic, care câștigaseră sau pierduseră curse pe hipodromul din Memphis cu patruzeci de ani mai înainte, precum și un carnețel, cu tabelul îngrijit întocmit cu scrisul judecătorului la fiecare rubrică indicându-se data și numele calului și pariul lui și dacă pierduse sau câștigase; și o altă rubrică arătând cum timp de patruzeci de ani trecuse fiecare câștig și o sumă egală cu fiecare pierdere în acel cont mitic) orice sumă va fi fost cea adusă de vânzarea prăvăliei.

Dar nu ascultai, pentru că știai dinainte totul, araseși, absorbiseși totul fără să mai recurgi la mijlocul vorbirii poate pentru că te născuseși și trăiseși aici, alături, laolaltă cu aceasta, așa cum se întâmplă cu copiii: astfel că ceea ce spunea tatăl tău nu ți-a povestit ci a făcut să răsune, cuvânt cu cuvânt, coardele vibrante ale amintirii. Mai fuseseși acolo, văzuseși mormintele acelea, de mai multe ori în expedițiile aventuroase ale copilăriei al căror țel era mai mult decât vânătoarea, tot astfel cum mai văzuseși și casa cea veche, îți devenise familiară înainte chiar de a fi dat ochii cu ea, înainte de a te fi făcut destul de mare ca să pleci într-acolo într-o zi cu alți patru sau cinci băieți de vârsta ta și să vă provocați unul pe altul să chemați stafia, căci trebuie să fi fost bântuită de stafii, nu se putea altfel chiar dacă rămăsese pustie și neamenințătoare vreme de douăzeci și șase de ani și nimeni nu văzuse sau nu spusese c-ar fi văzut vreo fantomă, până când căruța plină cu străini din Arkansas se oprise acolo și ei încercaseră să petreacă noaptea în ea și ceva se întâmplase chiar înainte ca să înceapă să se dea jos din căruță. Ce anume fusese n-au spus, sau n-au putut sau n-au vrut să spună, doar că i-a împins pe toți la loc în căruță, și catârii străbătând aleea în galop, în mai puțin de zece minute, și nu s-au mai oprit până la Jefferson. Ai văzut și tu scoica putredă a casei cu porticul dărăpănat și pereții scorojiți, obloanele atârnând într-o parte și ferestrele bătute în scânduri, așezată acolo în mijlocul domeniului care redevenise proprietatea statului și fusese cumpărată și vândută, cumpărată și vândută iarăși și iarăși. Nu, nici n-ai ascultat, n-aveai nicio nevoie să asculți: pe urmă ai văzut câinii întinzându-se, ridicându-se; te-ai uitat și bineînțeles, exact cum spusese taică-tu că avea să fie, Luster oprise catârul și cei doi cai în ploaie la vreo cincizeci de metri de cedri, chircit acolo cu genunchii strânși sub sacul în care se înfășurase înconjurat de aburii cețoși ridicându-se de pe animalele asudate ca și cum v-ar fi privit pe tine și pe tatăl tău din adâncul unui purgatoriu lugubru și lipsit de suferință. „Vino încoace la adăpost din ploaie, Luster", a spus tatăl tău. „Nu-l las eu pe bătrânul colonel să-i facă vreun rău" – „Vino matale și hai să mergem acasă", a spus Luster. „S-a terminat vânătoarea pentru astăzi" – „Te-ai udat leoarcă", a spus

tatăl tău. „Uite ce-o să facem: mergem cu toții până la casa cea veche. Acolo stăm la adăpost și ne mai uscăm." Însă Luster nu s-a clintit din loc, sta acolo în ploaie și născocea motive să nu meargă spre casă – că acoperișul curgea sau că o să răciți toți trei, că n-aveați foc sau c-o să vă ude atât de tare până s-ajungeți acolo că mai bine să vă duceți direct acasă: și taică-tău toată vremea râzând de Luster numai că ție nu-ți prea venea să râzi așa de tare pentru că chiar dacă nu erai negru ca Luster, nu erai mai mare ca el și tu și cu Luster fuseserăți amândoi acolo în ziua aceea când voi cinci, toți cinci băieți de aceeași vârstă, ați început să vă stârniți unul pe altul cine să intre în casă cu mult înainte de a ajunge acolo, venind dinspre spate, pe vechea alee a colibelor pentru sclavi – o junglă de sumac și pruni, de măceș și caprifoi, și grămezi putrezite din ceea ce fuseseră odinioară pereți de bârne și hornuri de piatră și acoperișuri de țiglă risipite prin hățișuri, toate în ruină cu excepția uneia, aceleia; și voi apropiindu-vă; nici n-ați văzut-o pe bătrână la început pentru că-l pândeați pe băiat, pe Jim Bond, băiatul mătăhălos, cu gura căzută, palid la față, puțin mai mare și mai în vârstă decât voi, într-o cămașă peticită și ieșită la soare dar foarte curată și pantaloni care-i rămăseseră mici, lucrând în peticul de grădină din spatele colibei; așa că nici n-ați știut că era și ea acolo până când ați tresărit și v-ați rotit cu toții ca unul singur și ați văzut-o cum vă pândea așezată pe un scaun sprijinit de peretele colibei – o femeie puțintică, uscată, nu mult mai mare decât o maimuță și care ar fi putut să aibă orice vârstă până la zece mii de ani, învești mântată în fuste voluminoase, decolorate și cu un turban imaculat, și cu picioarele goale, de culoarea cafelei încolăcite de stinghia scaunului, cum fac maimuțele, care se uita doar la voi și v-a spus fără măcar să-și scoată pipa din gură și cu un glas aproape ca al unei albe: „Ce doriți?" și după o clipă unul dintre voi a spus „Nimic" și apoi ați fugit cu toții fără să știți care dintre voi a început primul să fugă și nici de ce pentru că nici nu erați speriați, înapoi pe câmpurile părăginite, desfundate de ploaie și năpădite de buruieni până ce ați ajuns la gardul vechi de nuiele împletite, putrezite, și ați trecut de el, v-ați aruncat peste el, și atunci pământul, câmpurile și cerul și arborii și pădurea au părut dintr-o dată altele, așa cum trebuiau să fie iarăși.

„Da", a spus Quentin.

„Și tocmai despre ăsta-ți vorbea acum Luster", a spus Shreve. „Și tatăl tău privindu-te acum iarăși atent pentru că tu nu mai auziseși numele ăsta până acum, nici nu te gândiseși măcar în ziua aceea când îl văzuseși în grădină că ar fi trebuit să aibă și el un nume, și ai spus, «Cine? Jim cine?» și Luster a spus, «Da, ăsta. Băiatu' cu pielea deschisă de stă cu bătrâna aia» și tatăl tău încă pândindu-te și tu ai spus, «Spune-i pe litere, numele» și Luster a spus, «Așa fac ăia la tribunal. Așa te pun să faci când pune legea mâna pe tine. Eu nu spun literele.» Și el era, numele suna acum Bond, și lui nu-i păsa de

asta, el care moștenise de la maică-sa ce era și numai ceea ce n-ar fi putut fi niciodată de la taică-su. Și dacă tatăl tău l-ar fi întrebat dacă era cu adevărat fiul lui Charles Bon, nu numai că nici n-ar fi știut, dar nici nu i-ar fi păsat: și dacă i-ai fi spus că era, ar fi trecut și apoi ar fi pierit din ceea ce tu (dar nu el) ar fi trebuit să spui că era mintea lui cu mult înainte de a fi putut stârni acolo vreo reacție de vreun fel, fie de mândrie sau de plăcere, de mânie sau de suferință?"

„Da", spuse Quentin.

„Și a trăit în coliba aceea din spatele casei cu stafii vreme de douăzeci și șase de ani, el și cu bătrâna care trebuie să fi avut acum peste șaptezeci de ani dar care n-avea un fir de păr alb sub zdreanța legată pe cap, căreia carnea nu i se fleșcăise de vârstă ci părea doar că ar fi îmbătrânit până la un anumit punct ca orice om normal, și apoi se oprise, și în loc să încărunțească și să se moaie la trup începuse să se chircească astfel încât pielea pe față și pe mâini se crăpase într-un milion de riduri mărunte, subțiri ca firul de păr și trupul i se făcuse tot mai mic și mai mic ca un lucru ținut la căldura cuptorului, cum fac sălbaticii din Borneo cu capetele tăiate ale dușmanilor – care ar fi putut fi ea însăși fantoma dacă ar fi fost nevoie cu adevărat de o fantomă, dacă cineva n-ar fi avut într-adevăr altă treabă decât să se învârtească în jurul casei, ceea ce nu era cazul; dacă ar fi fost cu adevărat ceva în casă să merite să fie astfel apărat de vagabonzi, ceea ce nu era cazul; dacă ar mai fi fost vreunul din ei să se ascundă sau să aibă nevoie de vreun ascunziș acolo în casă, ceea ce nu era cazul. Și totuși fata asta bătrână, domnișoara Rosa asta, ți-a spus că era cineva care se ascundea acolo și tu ai spus că era Clytie sau Jim Bond și ea a spus Nu și tu ai spus că n-ar fi putut fi decât unul din ei pentru că demonul murise și Judith murise și Bon murise și Henry plecase atât de departe încât nu mai rămăsese nici mormântul în urma lui; și ea a spus Nu așa că v-ați dus până acolo, ați străbătut într-o brișcă noaptea cele douăsprezece mile și ați văzut că și Clytie și Jim Bond erau acolo și tu ai spus Vezi? și ea (mătușa Rosa) încă spunea Nu astfel că ați mers mai departe; și acolo era?"

„Da".

„Stai puțin", spuse Shreve. „Pentru numele lui Dumnezeu stai nițel."

VII

Nu mai era zăpadă acum pe brațul lui Shreve, de fapt acum nu mai era nici mâneca pe brațul lui: doar antebrațul și mâna dezgolite, cu pielea moale, durdulie revenind în cercul de lumină al lămpii și scoțând o pipă din cutia goală de cafea în care le ținea, umplând-o și aprinzând-o. Așadar sunt zero grade afară, se gândea Quentin; curând avea să ridice geamul ferestrei și să tragă adânc în piept aerul de afară, cu pumnii încleștați și gol până la brâu în deschizătura caldă și trandafirie de deasupra curții înghețate a colegiului. Însă nu o făcuse încă, și momentul, gândul acela erau acum cu o oră în urmă, și pipa fusese fumată și zăcea acum răsturnată cu gura în jos și rece, cu o cernere ușoară de cenușă în jur pe masă în fața brațelor trandafirii, acoperite cu păr blond ale lui Shreve pe când el însuși îl pândea pe Quentin din spatele celor două discuri lunare, opace însă aprinse de lumina lămpii, ale ochelarilor. „Așadar, el nu voia decât să aibă un nepot", spuse Shreve. „Asta era tot ce urmărise. Doamne, grozav mai e Sudul ăsta, nu-i așa. Mai grozav ca la teatru, nu. Mai ceva ca în Ben Hur, zău așa. Nu-i deloc de mirare că din când în când îți vine să-ți iei câmpii, mda."

Quentin nu răspunse. Ședea absolut nemișcat, în fața mesei, cu mâinile lăsate pe tăblie de o parte și de alta a manualului deschis peste care se afla scrisoarea: dreptunghiul de hârtie împăturit la mijloc și acum despăturit, pe trei sferturi deschis, foile una peste alta ridicându-se pe jumătate pe linia îndoiturii într-o levitație dincolo de gravitație, ca într-un paradox, așezată într-un astfel de unghi încât era sigur că n-ar fi putut-o citi, descifra, chiar dacă n-ar mai fi fost și așezarea ei strâmbă. Și totuși s-ar fi spus că o privește, sau, cel puțin cum i se părea lui Shreve, sta acum, cu fața plecată puțin, gânditor, aproape posomorât. „Bunicului i-a spus asta", zise. „Atunci când a fugit arhitectul, a încercat să fugă prin albia fluviului și să se reîntoarcă la New Orleans sau unde o fi vrut să se întoarcă, și el atunci –" („Demonul adică?" spuse Shreve. Quentin nu-i răspunse, nu se întrerupse, glasul îi era mai departe egal, ciudat, parcă visător și totuși cu o nuanță de îngândurare mohorâtă, de indignare mocnită: astfel încât Shreve însuși, și el tăcut, semănând așa cum sta cu ochelarii pe nas și altminteri complet gol (căci de la mijloc în jos îl ascundea masa: în așa fel că oricine ar fi intrat atunci în cameră ar fi gândit că-i gol pușcă) cu o efigie barocă plămădită dintr-o bucată de aluat colorat de cineva care ar fi avut cine știe ce afinitate de coșmar cu perversitățile, îl urmărea cu o curiozitate gânditoare și intensă.) „– și i-a trimis vorbă bunicului", spuse Quentin, „și câtorva încă și și-a scos câinii și negrii lui

sălbatici și l-a vânat pe arhitect și l-a încolțit într-o peșteră sub albia fluviului după două zile. Asta s-a întâmplat în cea de a doua vară, când terminaseră toată cărămida și se puseseră temeliile și bârnele mari erau mai toate tăiate și potrivite, și într-o zi arhitectul a simțit că nu mai suportă sau poate s-a speriat că are să moară de foame sau că negrii ăia sălbatici (și poate și colonelul Sutpen și el) aveau să rămână fără mâncare și atunci aveau să-l mănânce pe el sau poate că i s-a făcut dor de casă sau poate că pur și simplu a simțit că nu poate face altceva decât să plece –" („Poate avea și el o fată acolo", spuse Shreve. „Sau poate i se făcuse și lui chef de femeie. Spuneai că demonul și cu negrii n-aveau decât două." Quentin nu răspunse nici acum; poate că nu auzise nici acum, vorbind mai departe cu vocea calmă ciudat de joasă ca și cum ar fi vorbit cu tăblia mesei din față sau cu volumul deschis acolo pe masă sau cu scrisoarea așezată peste carte sau cu mâinile lui lăsate de o parte și de alta a cărții) „– și așa, s-a dus. Parcă s-ar fi topit din senin, de-a dreptul din mijlocul a douăzeci și unul de oameni. Sau poate că Sutpen stătea pur și simplu atunci întors cu spatele, și negrii au băgat de seamă că el o întinde și nu le-a trecut prin cap că ar trebui să spună ceva; poate că fiind și ei niște sălbatici nici nu înțelegeau ce urmărea Sutpen, așa, gol acolo în noroaie cu ei de dimineața până seara. Mai degrabă-mi închipui că negrii nici n-au știut de ce stă acolo arhitectul cu ei, ce ar fi trebuit să facă el sau ce făcuse sau ce-ar fi putut face sau ce însemna acolo, așa că poate că și-au închipuit că Sutpen îl trimisese undeva, îi spusese s-o ia din loc și să se înece dracului, să se ducă la dracu, sau poate pur și simplu să plece de acolo. Așa că asta a și făcut el, a sărit dintr-o dată de la locul lui ziua în namiaza mare, în jiletca lui înflorată și cu cravata înfoiată și cu pălăria de deputat baptist și probabil că și ținându-și pălăria în mână și a luat-o la goană înspre mlaștină cu negrii uitându-se după el cum se tot duce și pe urmă întorcându-se să-și vadă de treaba lor și Sutpen nici măcar băgând de seamă până când se făcuse noapte, vremea cinei adică, și negrii abia atunci spunându-i și el a anunțat atunci că a doua zi avea să fie zi liberă pentru că trebuia să se ducă să împrumute niște câini de vânătoare. Nu că i-ar fi trebuit câinii, când avea negrii lui care s-o ia după urme, dar poate că se gândise că oaspeții lui, ceilalți, nu erau poate obișnuiți cu negrii și s-ar fi așteptat ca el să le procure câini. Și bunicul (și el era tânăr pe atunci) a adus niște șampanie și unii dintre ei au adus whiskey și au început să se strângă acolo afară puțin după apusul soarelui, la casa lui Sutpen care pe atunci nici nu avea încă pereții ridicați, nici nu era pe atunci nimic decât niște șiruri de cărămizi așezate pe pământ, dar n-avea nicio importanță pentru că oricum n-ar fi avut de gând să se ducă la culcare, cum spunea bunicul. Se așezaseră pur și simplu în jurul focului cu șampanie și whiskey și cu hălci de vânat pe care

Sutpen îl vânase ultima oară, și la miezul nopții a sosit și omul cu câinii. După aceea s-a făcut ziuă și câinii nu s-au prea descurcat la început pentru că unii dintre negrii sălbatici se tot fâțâiseră cale de vreo milă pe urme, așa ca să se distreze și ei. Până la urmă însă au găsit urma cum trebuie, câinii și cu negrii pe fundul albiei și cei mai mulți dintre albi călare de-a lungul malului pe unde era cărarea bună. Numai că bunicul și colonelul Sutpen mergeau pe jos cu câinii și cu negrii pentru că lui Sutpen îi era teamă că negrii ar fi ajuns să pună mâna pe arhitect înainte ca el să-i fi putut opri. El și cu bunicul au trebuit să meargă o grămadă pe jos, și să tot trimită pe câte un negru să poarte caii de căpăstru pe lângă locurile rele până să poată să încalece iar. Bunicul spunea că fusese vreme frumoasă și că urmele erau ușor de văzut dar Sutpen spunea că ar fi fost și mai bine dacă arhitectul ar fi așteptat până în octombrie sau noiembrie. Și atunci, în timpul acela, i-a povestit bunicului câte ceva din viața lui.

Partea care-l chinuia pe Sutpen era nevinovăția. Dintr-o dată înțelesese, nu ceea ce ar fi vrut el să facă, ci ceea ce tocmai ar fi trebuit să facă fie că ar fi vrut sau nu, pentru că dacă n-ar fi făcut-o știa că n-ar mai fi fost în stare să aibă trai liniștit până la sfârșitul zilelor, n-ar mai fi fost în stare să trăiască simțind în el tot ceea ce toți bărbații și femeile care muriseră până atunci lăsaseră în ființa lui ca să meargă mai departe, și toți morții aceia stând acolo și pândindu-l să vadă dacă avea să facă ceea ce se cuvine, să trăiască în așa fel încât să fie mai târziu în stare să-i privească în față nu numai pe morții cei bătrâni de până atunci ci și pe toți cei vii care aveau să vină după el atunci când avea să fie el însuși unul dintre morți. Și asta chiar în clipa când înțelesese despre ce era vorba, când descoperise că lucrul acesta era ultimul lucru din lume pe care ar fi fost în stare să-l facă, pentru că nu numai că nici nu-i trecuse prin minte până atunci că se aștepta de la el să facă asta, dar până când împlinise paisprezece ani nici măcar nu se gândise că ar fi existat un lucru ca acesta pe care alții să-l aștepte din partea lui, care să fie nevoie să fie făcut tocmai de el. Pentru că el se născuse în Virginia de Vest, în munți–" („Nu în Virginia de Vest", spuse Shreve. – „Ce?" spuse Quentin. „Nu în Virginia de Vest", spuse Shreve. „Pentru că dacă împlinise douăzeci și cinci de ani când era în Mississippi în 1833, asta ar fi însemnat că se născuse în 1808. Și în 1808 nici nu exista Virginia de Vest, pentru că" – „Da, bine, bine", spuse Quentin. „– Virginia de Vest n-a fost primită –" „Da, bine, bine", spuse Quentin. „– în Statele Unite până în –" „Bine, bine, bine", spuse Quentin.) „– se născuse prin locurile acelea unde puținii oameni pe care îi mai cunoștea trăiau în cabane de bârne viermuind de plozi întocmai ca aceea unde văzuse și el lumina zilei – cu bărbați și băieți în toată firea care ieșeau la vânătoare sau se chirceau pe pământul

gol în fața focului în timp ce femeile și fetele mai mărișoare treceau încoace și încolo pășind peste ei ca să se întindă spre foc unde făceau mâncarea, și unde singurii oameni cu pielea colorată erau pieile roșii spre care nici nu-ți coborai ochii decât prin cătarea puștilor, unde nici măcar nu auzise vreodată, nici măcar nu-și închipuise că ar exista un loc, o moșie, frumos împărțită și aflată sub stăpânirea unor oameni care să nu facă nimic altceva decât să umble călare prin ea pe niște cai de toată frumusețea sau să stea îmbrăcați în haine din cele mai scumpe pe verandele conacelor în vreme ce alți oameni să trebuiască să muncească pentru ei; nici nu-și închipuia pe atunci că ar fi existat vreun asemenea fel de a trăi sau de a dori să trăiești, sau că ar fi existat pe fața pământului toate lucrurile existând pentru a fi dorite, sau că cei care posedau asemenea lucruri nu numai că-i puteau privi de sus pe cei care nu le posedau, ci și chiar că puteau fi întreținuți ca să-i privească astfel de sus nu numai de către cei posedând și ei lucruri ci și chiar de cei astfel priviți de sus care nu stăpâneau asemenea lucruri și știau că n-au să ajungă niciodată să le stăpânească. Pentru că acolo unde trăise el pământul aparținea tuturor și fiecăruia în așa fel încât omul care și-ar fi dat osteneala să împrejmuiască o bucată din acest pământ și să spună «ăsta e al meu» ar fi fost nebun de legat; cât despre obiecte și lucruri nimeni nu avea mai multe decât tine pentru că toți aveau exact ceea ce erau destul de puternici sau de energici ca să ia și să păstreze, și doar un asemenea nebun și-ar mai fi dat osteneala să ia sau măcar să-și dorească mai mult decât ar fi putut să mănânce el sau să schimbe pe praf de pușcă și whiskey. Așa că nici măcar nu știa că exista un pământ astfel împărțit și statornicit și aranjat cu oameni să trăiască pe el împărțiți și statorniciți și aranjați datorită culorii pe care se întâmplase să o aibă pielea lor și bogățiilor pe care se întâmplase să le stăpânească, și unde câțiva oameni anumiți nu numai că aveau putere de viață și de moarte și de troc și de vânzare asupra altora, ci și aveau la dispoziție persoane umane să le îndeplinească muncile personale, repetate mereu, la nesfârșit, cum ar fi de pildă chiar să le toarne acel whiskey din carafă și să pună paharul în mâna cuiva sau să-i scoată aceluia cizmele din picioare ca să se poată duce la culcare, munci și treburi pe care oricare om a trebuit să le facă singur de la începutul timpurilor și ar fi trebuit să continue să și le facă singur până la moarte, și care nimănui nu i-au plăcut sau n-aveau să-i placă vreodată să le facă, dar de la care niciunul din oamenii lui cunoscuți nu s-ar fi gândit să se dea în lături după cum nu s-ar fi gândit să se dea în lături de la efortul de a mesteca și a înghiți și a respira. Când fusese copil mic nu dăduse nicio atenție poveștilor nelămurite și cețoase despre splendoarea ținuturilor de șes ajunse până în munții lui pentru că n-ar fi putut să înțeleagă ce ar fi vrut să spună cu

asemenea povești oamenii care le repetau, și când se făcuse mai mărișor nu le dădea ascultare pentru că n-avea nimic în experiența lui de viață cu care să compare și să cântărească asemenea povești și astfel să dea cuvintelor viață și înțeles, și nici n-avea nicio șansă să ajungă vreodată să înțeleagă ce însemnau asemenea povești, pentru că era prea ocupat să facă lucrurile pe care le fac de obicei băieții de vârsta lui; și când ajunsese și el un tânăr în înțelesul adevărat al cuvântului și când curiozitatea ajunsese să scoată la lumină poveștile acestea pe care nici măcar nu-și dădea seama că le auzise și se gândise la ele, i se trezise interesul și ar fi vrut să vadă și el o dată acele locuri, dar asta fără invidie sau regrete, pentru că se gândea doar că unii oameni ies din găoace într-un loc iar alții în alt loc, că unii ies din ou bogați (plini de noroc, poate că i-ar fi venit să spună) și alții nu, și că (așa îi spusese bunicului) oamenii înșiși aveau prea puțin de-a face cu alegerea și încă și mai puțin cu regretele întrucât nici nu-i trecuse vreodată prin minte că vreun om ar fi putut să se prevaleze de un accident orb cum ar fi fost autoritatea sau înlesnirile ca să privească de sus pe alții, oricare ar fi fost acei alții. Așa că nici nu auzise că există o asemenea lume până când căzuse dintr-o dată în mijlocul ei.

Astfel fusese. Căzuseră în mijlocul unei asemenea lumi, întreaga familie, reîntorcându-se pe coasta de unde pornise încoace primul dintre Sutpeni (probabil atunci când corabia pornită din Old Bailey aruncase ancora la Jamestown), rostogolindu-se claie peste grămadă înapoi în ținuturile de șes ale apelor stătute doar pentru că alunecaseră de pe înălțimi, prin forța elevației și gravității, ca și cum încleștarea firavă cu care familia lui se agățase de coasta muntelui s-ar fi dovedit neputincioasă. Bunicului îi spusese că maică-sa murise cam la vremea aceea și că taică-su ar fi spus că fusese o femeie grozavă care ținuse la tăvăleală și căreia avea să-i ducă lipsa; și cum nevasta fusese în stare să-l împingă pe taică-su chiar și până în Vestul îndepărtat. Și acum, toată liota începând cu tatăl și trecând prin fetele acum femei în toată firea și până la plodul care de-abia era în stare să se țină pe picioare, alunecaseră înapoi din munți, povârnindu-se cu o coerență inertă, promiscuă și tot mai rapidă ca niște cârduri de epave întâmplătoare duse de apele unui râu în revărsare, alunecând cu un fel de motivație proprie, perversă, cum arată câteodată obiectele neînsuflețite, înapoi, împotriva curentului, peste podișul Virginiei, și prin șesurile stătute pe lângă gurile lui James River. Nu știa de ce o porniseră la drum, sau nu-și mai amintea motivul presupunând că-l știuse vreodată – fie că fusese optimismul, speranța mocnind în inima tatălui, sau nostalgia, întrucât el habar n-avea nici de unde pornise tatăl său, dacă din ținuturile spre care se întorseseră acum sau din altă parte, sau măcar dacă taică-su știa, își mai amintea sau ar mai fi vrut să-și

amintească și să știe iarăși. Nu știa dacă cineva, vreun călător, îi povestise vreodată despre locuri și vremuri mai liniștite, despre vreun fel de a scăpa de truda cu care se dobândea hrana și căldura pe drumurile de munte, sau dacă poate cineva pe care taică-su îl cunoscuse cândva sau care-l cunoscuse odinioară pe taică-su și-și adusese aminte de el se întâmplase să se mai gândească la el, sau dacă cineva apropiat altădată de el și care încercase să-l uite și nu reușise să-l uite cu totul, îi trimisese vorbă să vină și el ascultase, împins nu de slujba promisă poate ci de traiul mai liniștit, punându-și poate speranța în rudenia de sânge ca să mai scape de greutățile traiului, dacă fusese într-adevăr vorba de o rudenie de sânge, și în propria lui inerție și în puterile cerești, oricare ar fi fost acelea, să-l fi ocrotit până atunci dacă nu fusese rudenia. Însă tot ce-și amintea – " („Demonul", spuse Shreve) „– era că într-o dimineață tatăl lui se ridicase în picioare și le spusese fetelor mai mari să împacheteze hrana pe care o mai aveau, și că cineva înfășurase copilul în scutece și că altcineva aruncase apă peste focul aprins și porniseră în jos pe coasta muntelui spre locuirile de unde începeau drumurile. Acum aveau o caretă prăpădită cu două roți și doi boi jigăriți. Bunicului îi spusese că nu-și aducea aminte nici de unde nici când nici în ce fel făcuse rost taică-su de așa ceva. Pe vremea aceea el avea zece ani; ceilalți doi băieți mai mari plecaseră de acasă ceva mai înainte și de atunci nu se mai auzise nimic despre ei. El mânase boii, pentru că aproape de îndată ce făcuseră rost de caretă taică-su începuse să se exerseze în a îndeplini acea parte a mișcării de translație pe drumul lor stând lungit pe spate în căruță, lipsit de cunoștință printre pături și lanterne și ciubere și boccele și copii, sforăind în aburii beției. Astfel cel puțin a povestit el. Nu-și mai aducea aminte dacă merseseră așa săptămâni de zile sau luni întregi sau un an, decât că una din fetele mai mari care plecase din cabana lor nemăritată era încă nemăritată atunci când familia își terminase călătoria, deși ajunsese mamă înainte de a fi pierdut din ochi cel din urmă dintre lanțurile albăstrii de munți. Nu-și mai aducea aminte dacă fusese iarna și apoi primăvara și apoi vara să-i ajungă din urmă și să le-o ia înainte pe drum, sau dacă ei ajunseseră din urmă și trecuseră apoi într-o succesiune înceată anotimpurile pe când coborau la vale, sau dacă mersul lor la vale trecuse astfel prin anotimpuri, și ei fără să înainteze paralel cu timpul ci coborând perpendicular prin temperatură și prin climate – o (nu i-ar fi putut spune o perioadă de timp pentru că așa cum își amintea el sau cum îi spusese bunicului că-și amintește, n-avea niciun început bine delimitat și niciun sfârșit bine precizat. Poate că o atenuare este un cuvânt mai potrivit) – o atenuare de la un fel de inerție furibundă și o imobilitate răbdătoare, pe când ședeau în caretă în afara cârciumilor și tavernelor și așteptau ca tatăl lor să se îmbete până la

inconștiență, printr-un fel de locomoție visătoare și lipsită de destinație după ce-l scoteau pe bătrân din oricare ar fi fost șopronul sau cocioaba sau cotețul sau șanțul în care se prăbușise și-l urcau iar în căruță, și în timpul căreia nici nu păreau să înainteze ci doar să atârne suspendați în vreme ce pământul însuși se schimba, se povârnea și se lățea din albia muntoasă unde se născuseră ei cu toții, urcând, ieșindu-le în întâmpinare ca apele unui flux în mijlocul căruia chipurile aspre, bolnăvicioase din jurul ușilor de speluncă unde bătrânul intra sau de unde era scos sau aruncat (și odată, atunci, de către un negru uriaș, ca un taur, primul negru, sclav, pe care-l văzuseră ei vreodată, care ieșise cu bătrânul pe umeri, ținându-l ca pe un sac de carne și cu gura – a negrului – hohotind de râs și plină de dinți ca niște pietre de mormânt) se iveau și piereau și-și luau locul unul altuia; pământul, lumea, ridicându-se în jurul lor și alunecând pe lângă ei ca și cum careta s-ar fi mișcat pe o piatră de moară. Și acum era primăvară și pe urmă vară și ei înaintau mereu către un loc pe care nu-l văzuseră niciodată și pe care nici nu și-l închipuiau în vreun fel, și spre care cu atât mai puțin nu doreau să se îndrepte; și venind dintr-un loc, un locșor pierdut undeva pe coasta unui deal undeva în spate către care poate că niciunul din ei n-ar mai fi știut să arate drumul de întoarcere – poate cu excepția tatălui, de obicei pierdut în inconștiență, care străbătuse o etapă a drumului însoțit de elefanții și șerpii de culoarea zmeurei pe care părea că-i vânează în vremea aceea – aducând cu ei și apoi luând cu ei mai departe din uimirea lor sobră, statică, țărănească chipurile și locurile străine – și chipurile și locurile – speluncile și tavernele devenind acum cătunuri, cătunurile transformându-se în sate, satele în orașe, și pământul deschis acum în șes cu drumuri bune și câmpuri și negri muncind pe câmpuri în vreme ce albii ședeau pe cai superbi supraveghindu-i, și încă alți cai superbi și oameni în haine frumoase, cu altă expresie pe chipuri decât oamenii de la munte în fața tavernelor în care bătrânului nu i se mai permitea acum nici să intre pe ușa din față și de unde felul său de a se purta și de a bea ca la munte făcea să fie zvârlit afară chiar înainte de a se fi îmbătat ca lumea (așa că acum începuseră să înainteze mai repede pe drum), și acum expulzarea lui din cârciumă petrecându-se fără râsete și fără chiote, chiar dacă râsetele și chiotele fuseseră și pe atunci aspre și fără prea multă blândețe.

Așa își făcuse el educația. Învățase deosebirea nu numai dintre albi și negri, ci mai începuse să învețe de asemenea că exista o deosebire și între albi și albi, care nu se măsura prin felul cum băteau nicovala sau holbau ochii său după cantitatea de whiskey pe care puteai s-o bei și să mai fii încă în stare după aceea să te ridici în picioare și să ieși din cameră. Începuse să facă asemenea deosebiri

fără să știe încă prea bine ce înseamnă ele. Încă mai credea că era vorba de locul unde ieșiseși din găoace și de felul cum o făceai; dacă te năștei plin de noroc sau fără noroc; și încă mai credea că cei norocoși ar fi putut fi mai înceți sau mai puțin dispuși decât cei nenorocoși în a profita sau a se prevala de asemenea avantaje ori că ar fi putut să creadă că nașterea lor nu le dădea altceva decât pur și simplu noroc; și încă-și mai închipuia că cei norocoși ar fi putut să simtă mai multă iubire față de cei fără noroc decât cei nenorocoși aveau vreodată să aibă nevoie să simtă față de ei. Adevărul avea să-l afle mai târziu. Își amintea însă când ajunsese să-l afle, pentru că lucrul acesta se petrecuse exact în aceeași clipă când își descoperise propria inocență. Nu clipa, momentul, îi luase atâta timp; drumul până acolo; momentul în care trebuie să fi înțeles ei cu toții, să se fi convins în sfârșit că nu mai călătoreau, nu mai înaintau, nu se mai îndreptau spre ceva – nu oprirea în sfârșit, statornicirea într-un fel, pentru că mai cunoscuseră asemenea opriri înainte pe drum; își amintea cum o dată deosebirea treptată de confort dintre prezența și absența încălțămintei și a hainelor călduroase se petrecuse într-un anumit loc: un staul de vaci unde se născuse copilașul soră-si și, după cum îi povestise bunicului, după câte își amintea el, chiar și unde fusese conceput. Pentru că acum se opriseră în sfârșit. Nu știa unde se aflau. Un timp, în primele zile sau săptămâni sau luni, instinctul de om al pădurii dobândit din mediul unde crescuse sau poate transmis de către cei doi frați care dispăruseră (unul dintre ei ajunsese odată în drumurile lui spre Vest până la fluviul Mississippi) – instinctul transmis laolaltă cu hainele uzate din piele și cu alte nimicuri lăsate în cabană când plecaseră ultima dată, atunci definitiv, și pe care el și-l ascuțise prin jocurile copilărești de vreun fel sau altul – instinctul acesta îi mai permisese să se orienteze astfel încât să-și mai poată (așa spunea el) găsi la timp drumul înapoi spre cabana de pe munte. Însă asta rămăsese acum în trecut, era în spatele lui momentul când ar mai fi putut spune exact unde se născuse. Erau săptămâni, luni, poate un an, de când i se învălmășiseră gândurile în legătură cu vârsta lui reală și după aceea n-a mai fost în stare să și le limpezească, astfel încât ajunsese să-i spună bunicului că n-ar mai fi fost în stare să spună cu aproximație de un an ce vârstă are. Astfel că nu știa nici de unde venise nici unde se afla și nici de ce. Era doar acolo, înconjurat de chipuri, de aproape toate chipurile pe care le întâlnise până atunci (cu toate că numărul lor scădea, dispărea, în ciuda eforturilor surorii nemăritate care foarte curând, cum îi spusese el bunicului, și tot fără nuntă, mai născuse un copil, împuținându-se din cauza climei, căldurii, umezelii) trăind într-o cabană aproape o copie a celei din munți decât doar că nu se înălța în vârful aprig ci se afla așezată lângă un râu mare, potolit, care uneori nici nu-și arata

curentul și uneori chiar curgea înapoi, unde surorile și frații lui păreau să se îmbolnăvească după cină și să moară înainte de prânzul următor, pe unde regimente de negri cu albi stând să-i pândească plantau și culegeau recolte de care nu auzise niciodată până atunci. Acuma cel puțin bătrânul mai făcea și altceva decât să bea, ieșea din cabană după masa de dimineață și se întorcea treaz la masa de seară, și într-un fel reușea să le asigure hrana. Și era acolo și omul care stăpânea tot pământul acesta și pe negri și după toate aparențele și pe albii care supravegheau muncile, și care trăia în casa cea mai mare pe care o văzuse el vreodată și-și petrecea cea mai mare parte din după-amiază (povestea cum se furișa prin hățișurile încâlcite de pe pajiștea de iarbă și se tupila acolo și-l pândea pe omul acela) într-un hamac întărit cu doage de butoi întins între doi copaci, în picioarele goale și cu ghetele alături, și cu un negru care purta în fiecare zi haine mai bune decât el sau taică-su și surorile lui avuseseră vreodată sau s-ar fi putut vreodată aștepta să aibă, și care nu făcea altceva decât să-i facă vânt cu evantaiul și să-i aducă de băut. Și el (avea acum unsprezece sau doisprezece sau treisprezece ani căci ajunsese acum la momentul când înțelesese că-și pierduse în mod irevocabil socoteala propriei vârste) ședea acolo lungit pe burtă în vreme ce surorile lui ieșeau din când în când în ușa cabanei la două mile de acolo și țipau la el să le aducă lemne sau apă, pândindu-l pe bărbatul care nu numai că avea ghete chiar și vara dar nici măcar nu era obligat să le poarte în picioare.

Dar încă nu-l invidia pe omul acesta pe care-l pândea astfel. Ar fi vrut și el niște ghete ca acelea, și poate că ar fi vrut ca și taică-su să aibă o maimuță îmbrăcată într-o hăinuță care să-i pună în mână carafa și să care lemnele și apa în cabană pentru surorile lui să gătească și să spele și să facă focul în cabană astfel încât să nu mai trebuiască să le facă el pe toate. Poate că simțea chiar, înțelegea plăcerea pe care ar fi avut-o surorile lui față de vecini (și aceștia oameni albi ca și ei, trăind în alte cabane nu chiar atât de bine construite și deloc la fel de bine întreținute și păstrate ca cele unde locuiau sclavii negri dar totuși nimbate cu aura luminoasă a libertății, pe care locuințele sclavilor nu o aveau cu toate acoperișurile întregi și pereții, văruiți) văzând că au servitori. Pentru că nu numai că nu-și pierduse încă nevinovăția, dar încă nici nu descoperise că avea o asemenea nevinovăție. Nu-l invidia pe omul acela cum nu l-ar fi invidiat pe vreun om de dincolo de munți care s-ar fi întâmplat să aibă o pușcă frumoasă. Ar fi jinduit și el după pușca aceea, însă el însuși ar fi sprijinit și întărit mândria și plăcerea proprietarului în obiectul din proprietatea sa pentru că nu i-ar fi trecut prin cap că proprietarul ar fi putut să se prevaleze într-un chip atât de meschin de norocul care îi dăduse lui și nu altuia pușca în stăpânire încât să fie în stare să le spună altor oameni: *Din*

cauză că eu stăpânesc această puşcă, braţele şi picioarele şi sângele şi oasele mele sunt mai bune decât ale voastre decât cel mult dacă asta ar fi însemnat rezultatul victorios al unei întreceri sau lupte cu puştile; şi cum ar fi putut un om să se întreacă cu altul pentru că avea nişte negri bine îmbrăcaţi şi pentru faptul că putea să stea întins într-un hamac toată după-amiaza după ce-şi scosese ghetele? şi pentru ce oare s-ar mai fi gândit să se ia la întrecere cu vreun altul presupunând că ar fi făcut-o totuşi? Nici nu ştia măcar că el însuşi era inocent în ziua aceea când taică-su îl trimisese la casa cea mare cu mesajul. Nu-şi amintea (sau nu a spus-o) care fusese mesajul, s-ar fi spus că încă nu ştia exact ce făcuse taică-su (sau poate ce se credea că făcuse), la ce treburi era folosit bătrânul pe plantaţie. Era un băiat de treisprezece sau de paisprezece ani, nici el nu ştia bine, îmbrăcat în hăinuţe pe care taică-su le primise de la vechilul plantaţiei şi le uzase şi pe care una dintre surorile lui le cârpăcise şi le ajustase ca să i se potrivească lui, şi nu era deloc conştient de felul cum arăta în ele sau de posibilitatea că altcineva l-ar fi văzut aşa cum arăta în ele, după cum nu era conştient de culoarea pielii lui, mergând astfel pe drum, intrând pe poartă şi luând-o în sus pe alee pe lângă locurile unde lucrau alţi negri care n-aveau nimic de făcut toată ziua decât să planteze flori şi să tundă iarba, şi aşa până în faţa casei, cu coloanele ei, la uşa din faţă, gândindu-se că în cele din urmă acuma avea să vadă cum e pe dinăuntru, să vadă şi ce altceva mai trebuia să stăpânească un om care putea să aibă un negru special să-i pună băutura în mână şi să-i scoată din picioare ghetele pe care nici măcar n-avea nevoie să le poarte, negândindu-se nici măcar o clipă că omul acesta s-ar fi putut să nu fie chiar atât de încântat să-i arate lucrurile din stăpânirea lui cum nu i-ar fi trecut prin cap că un om de la munte n-ar fi fost încântat să-i arate cornul cu praf de puşcă şi forma gloanţelor care mergeau la puşcă. Pentru că era încă inocent. Ştia asta fără să-şi fi dat seama că o ştie; i-a povestit bunicului cum, înainte ca maimuţa de negru care îi ieşise înainte la uşă să fi terminat ce avea de spus, i se păruse că se topeşte parcă şi că o parte din el se întoarce pe călcâie şi o ia la goană înapoi prin cei doi ani pe care-i trăise aici, ca atunci când treci repede printr-o cameră şi priveşti toate obiectele din ea şi pe urmă te întorci şi treci prin cameră iarăşi şi priveşti toate obiectele de acolo din partea cealaltă şi constaţi că nici nu le-ai văzut înainte, ţâşnind înapoi prin acei doi ani şi văzând o mulţime de lucruri care se petrecuseră şi pe care nici măcar nu le observase până atunci; felul plat, egal, tăcut în care surorile lui mai mari şi alte femei albe asemenea lor îi priveau pe negri, nu cu frică sau spaimă ci cu un fel de antagonism speculativ nu din cauza vreunui fapt sau motiv cunoscut ci din ceva moştenit, atât de albi cât şi de negri, senzaţia, efluviul acesta trecând între femeile albe din uşile colibelor

dărăpănate și negrii de pe drum și care nu era pe de-a întregul explicabil prin faptul că negrii aveau haine mai bune, și la care negrii nu răspundeau ca la un antagonism sau cu vreun fel de sfidare sau încordare, ci prin însuși faptul că după toate aparențele păreau să nu dea importanță unui asemenea fluid, prea total indiferenți față de așa ceva. Știai că ai fi putut să dai în ei, îi spusese el bunicului, și că ei n-aveau să dea înapoi sau că nici măcar n-aveau să-ți opună rezistență. Dar nici nu voiai să-i lovești, pentru că nu ei (negrii) erau asta, nu ei erau lucrul în care ai fi vrut să dai; știai că dacă ai fi dat în ei ar fi fost ca și cum ai fi lovit un balon de jucărie al unui copil, un balon cu un chip zugrăvit pe el, o față lucioasă și netedă și destinsă și gata să izbucnească în râs, așa încât nici nu îndrăzneai s-o lovești pentru că n-ar fi făcut altceva decât să plesnească și atunci mai degrabă o lăsai să-ți piară din fața ochilor decât s-o ai acolo în față râzând. Își amintea cum ședeau de vorbă noaptea în fața focului când aveau oaspeți sau când se duceau în vizită după masa de seară în vreo altă cabană, glasurile femeilor scăzute, calme chiar, dar încărcate de ceva sumbru și posomorât și doar câte un bărbat, de obicei taică-su care și începuse să se îmbete și izbucnea în câte o recapitulare întretăiată a propriei sale valori, a respectului pe care forța lui fizică o impunea tovarășilor săi, și băiatul de treisprezece sau de paisprezece ani sau poate de doisprezece știind că bărbații și femeile de acolo vorbeau despre unul și același lucru chiar dacă nu i se spunea niciodată pe nume lucrului aceluia, așa cum oamenii vorbesc despre lipsuri fără să menționeze asediul, despre boală fără să-i spună pe nume molimei. Își amintea de o după-amiază când el și cu soră-sa mergeau pe drum și el auzise trăsura apropiindu-se din spate și se dăduse la o parte din drum și apoi își dăduse seama că soră-sa n-avea de gând să se dea la o parte, că mergea mai departe prin mijlocul drumului cu un fel de implacabilitate mohorâtă chiar în felul cum își ținea capul și el țipase la ea: și apoi totul în jur fusese numai praf și cai nechezând și scânteierile cataramelor de la hamuri și ale spițelor roților; văzuse două umbrelușe de soare în trăsură și pe vizitiul negru cu pălăria ascuțită strigând: «Hoo, mă fată! Dă-te la o parte din drumu' meu!» și pe urmă gata, totul trecuse: trăsura și praful, cele două chipuri de sub umbrelușele de soare strâmbându-se furioase în jos spre soră-sa; pe urmă el, mai aruncând cu bulgări de noroi zadarnici după norul de praf care se învârtejea mai departe. Înțelegea acum, în timp ce valetul negru înveșmântat ca o maimuță îi bara trecerea pe ușă cu trupul lui în vreme ce-i vorbea, că nu în vizitiul cel negru aruncase el cu bulgări atunci, ci în chiar praful stârnit de roțile delicate și trufașe, și că totul fusese tot în zadar. Se gândea la o noapte târziu când taică-su se întorsese acasă, intrase clătinându-se în cabană; simțise mirosul de whiskey deși era încă amețit de

somnul din care se trezise pe neașteptate, și auzise aceeași exultare sălbatică, răzbunătoare în glasul tatălui său «L-am snopit pe unul din negrii de la Pettibone în noaptea asta» și el își scuturase somnul auzind asta, se trezise de-a binelea auzind, și întrebase care din negrii de la Pettibone, și taică-su spusese că nu știe, că nu-l mai văzuse pe negrul acela până atunci; și el întrebase ce făcuse negrul acela și taică-su spusese, «Dracu' să-l ia, porcu' ăla de negru blestemat de la Pettibone». Trebuie să-și fi pus întrebarea în același fel în care și taică-su se gândise să-i răspundă fără măcar să-și dea seama atunci, pentru că el încă nu descoperise inocența: nu era vorba în realitate de vreun negru, de vreo creatură vie, de vreun om în carne și oase care să simtă durerea și să se zvârcolească și să țipe de durere. I se părea chiar că-i și vedea aievea: întunecimea bântuită de licărul torțelor printre copaci, chipurile strâmbate, isterice ale albilor, fața ca un balon a negrului. Poate că mâinile negrului fuseseră legate sau că-l țineau de ele însă asta n-avea importanță pentru că nu erau mâinile cu care fața ca un balon s-ar fi putut zvârcoli sau zbate să-și câștige libertatea, nu fața de pe balon: plutea doar acolo printre ei, levitând, lucioasă, bombată și subțire ca o foiță de hârtie. Pe urmă cineva ar fi izbit balonul cu o singură lovitură disperată și deznădăjduită și pe urmă i se și păruse că-i vede cum o iau la sănătoasa, fugind, totul zvâcnindu-le în jur, ajungându-i din urmă și întrecându-i și gonind mai departe și apoi întorcându-se să-i covârșească iarăși, valurile urlătoare de râsete spulberându-se, fără înțeles, înspăimântătoare, asurzitoare. Și cum stătea acolo în fața ușii mari albe cu negrul ca o maimuță barându-i intrarea și privindu-l de sus cum sta în hăinuțele lui peticite făcute din pantalonii lui taică-su și desculț, și cred că nici nu simțise vreodată pieptenele pentru că pieptenele ar fi fost unul din lucrurile pe care surorile lui le-ar fi ținut ascunse bine. Nici nu se gândise vreodată la părul sau la hainele lui sau la părul sau la hainele altcuiva până când îl văzuse pe negrul acela ca o maimuță care nu prin meritul său se întâmplase să fi avut fericirea de a fi fost dresat într-o casă mare la Richmond poate, uitându-se –" („Sau poate chiar la Charleston", șopti Shreve.) „– la ei și el nici măcar nu-și mai aducea aminte ce-i spusese negrul, cum negrul acela îi spusese, chiar înainte ca el să fi avut timp să spună pentru ce venise, să nu mai calce niciodată pe acolo pe la ușa din față, să facă bine să se ducă prin spate.

Nici nu-și mai aducea aminte cum plecase. Dintr-o dată se simțise alergând și chiar la o anumită depărtare de casă, și nu către casa lui. Nu plângea, spusese. Nici măcar nu era furios. Trebuia doar să stea să se gândească, așa că se ducea spre locul unde putea să stea liniștit să se gândească, și știa chiar unde era locul acela. Se dusese în pădure. Zicea că nici nu se gândise încotro să se îndrepte: că

trupul, picioarele îl duseseră într-acolo – un loc unde o potecă de animale intra în stufăriș și un stejar se prăvălise deasupra și făcuse un fel de peșteră unde el își ținea un grătar de fier la care putea să-și frigă vânatul când și când. Spunea că se târâse în peștera aceea și se așezase cu spatele sprijinit de rădăcinile răsturnate, și se gândise. Pentru că nu se lămurise încă. Nu-și dădea încă seama că necazul, piedica în calea gândurilor lui era inocența, pentru că n-ar fi fost în stare să înțeleagă asta până când nu s-ar fi lămurit mai întâi. Așa că acum stătea și căuta prin puținul pe care și l-ar fi putut numi experiență să găsească ceva după care să măsoare lucrul acesta, și nu putea să găsească nimic. I se poruncise să ocolească pe la ușa din spate chiar înainte de a fi apucat să spună de ce venise, el care se trăgea din oameni ale căror case n-aveau ușă din spate ci doar ferestre și oricine ar fi intrat sau ar fi ieșit pe fereastră ar fi făcut-o fie ca să se ascundă fie ca să fugă, și el acum nu făcea niciuna nici alta. De fapt, venise cu treabă, cu bună credință într-o treabă pe care-și închipuiau că trebuie s-o recunoască toți ca atare. Bineînțeles nu se așteptase să fie poftit înăuntru să stea la masă pentru că timpul, distanța dintre o oală de gătit mâncare și alta, n-avea nevoie să fie măsurată în ceasuri sau zile; poate că nici nu așteptase să fie poftit măcar înăuntru. Însă se așteptase să fie ascultat ce avea de spus pentru că venise, fusese trimis cu o treabă care, chiar dacă nu-și mai amintea acum ce fusese și poate că la vremea aceea (spunea el) s-ar fi putut să nici n-o fi înțeles, era în mod sigur legată într-un fel sau altul de plantația care susținea și răbda casa aceea netedă și albă și ușa aceea netedă și albă și cu ornamente de aramă și chiar și postavul și pânza și ciorapii de mătase în care ședea negrul ca o maimuță ca să-i spună să ocolească pe din dos înainte ca el să fi apucat măcar să-i spună cu ce treabă venise. Era ca și cum ar fi fost trimis cu o bucată de plumb sau chiar cu câteva gloanțe gata turnate ca omul care stăpânea pușca aceea frumoasă să poată să tragă cu ea, și omul ar fi venit la ușă și i-ar fi spus să pună gloanțele pe un ciot de copac la marginea pădurii, fără să-l lase măcar să vină de ajuns de aproape ca să se uite și el la pușcă.

Pentru că nici nu era furios. A stăruit să-i spună asta bunicului. Ședea doar să se gândească, pentru că simțea că ceva trebuia să fie făcut; trebuia să facă ceva pentru ca să poată după aceea să mai trăiască cu el însuși tot restul vieții și nu se putea hotărî ce anume să facă și asta din cauza inocenței pe care tocmai descoperea acum că o are, și cu care (cu inocența, nu cu omul, cu tradiția) avea să trebuiască să se ia la harță de acum înainte. N-avea nimic cu care să compare și să cântărească ce i se întâmplase decât comparația asta cu pușca, și vedea că asemănarea n-avea niciun înțeles. Rămăsese calm, spusese apoi, stând acolo, ținându-și genunchii în brațe în vizuina lui micuță alături de poteca de animale pe care de multe ori

când bătea vântul trebuie să fi văzut cerbii trecând la câțiva pași de el, stând de vorbă cu el însuși liniștit și calm și amândoi cei care luau parte la discuția asta căzând de acord că ar fi trebuit să mai fie cineva, un om mai în vârstă și mai deștept pe care să-l întrebe. Dar nu era, nu era decât el însuși, cei doi din lăuntrul unui singur trup, discutând liniștiți, calmi: *Dar pot să-l împușc.* (Nu pe negrul ca o maimuță. Nu mai era vorba acum de negru cum nu mai fusese vorba de negrul la stâlcirea căruia ajutase și taică-su în noaptea aceea. Negrul nu era decât o altă față zugrăvită pe un balon, lucioasă și bombată și cu râsul spulberat, răsunător, teribil, așa încât să nu îndrăznească s-o pocnească, privindu-l de sus din pragul ușii pe jumătate închise în clipa când, înainte de a-și fi dat seama de asta, ceva în el o luase la fugă și – el însuși neputincios să-i închidă ochii acolo – privindu-l din fața zugrăvită pe balon, întocmai ca omul care nici măcar nu mai trebuia să-și poarte ghetele pe care râsul de pe balon îl apăra și îl izola de ființe ca el, și privea acum din locul acela invizibil oricare o fi fost unde el (omul) se întâmpla să fie atunci, către băiețașul din fața ușii lui refuzate, în hăinuțele lui peticite și picioarele goale bătucite, privind prin și dincolo de băiețașul acela, el însuși văzându-i atunci pe tatăl și surorile și frații lui așa cum proprietarul, omul cel bogat (nu negrul) trebuie să-i fi văzut toată vremea – ca pe niște vite de turmă, creaturi greoaie și lipsite de grație, cu brutalitate azvârlite într-o lume pentru ei fără speranță sau înțeles, care la rândul lor aveau să procreeze cu o prolixitate grosolană și animalică, să populeze, în număr dublu, triplu și așa mai departe, să umple spațiul și pământul cu o seminție al cărei viitor avea să fie o succesiune de hăinuțe de gata ajustate și cârpăcite cumpărate pe credit la prețuri exorbitante pentru că ei erau albi, de la niște prăvălii unde negrilor li se dădeau hainele pe gratis, și având drept singură moștenire expresia aceea, o față zugrăvită pe un balon pocnind de râs și care odinioară privise înspre un progenitor uitat și fără nume care bătuse la o ușă pe vremea când fusese băiețaș și i se spusese de către un negru să ocolească prin dos): *Dar pot să-l împușc:* dezbătea cu el însuși și celălalt: *Nu. Asta n-ajută la nimic:* și primul: *Ce facem atunci?* și celălalt: *Nu știu:* și primul: *Dar pot să-l împușc. Pot să mă furișez până acolo prin tufișuri și mă pitesc acolo până când iese să se întindă în hamac și-l împușc:* și celălalt: *Nu. N-ajută la nimic:* și primul: *Atunci ce facem?* și celălalt: *Nu știu.*

Acum i se făcuse foame. Plecase spre casa cea mare înainte de cină, și acum acolo jos unde se chircise el nu mai era soare deși mai vedea încă soarele în vârfurile copacilor din jur. Însă stomacul îi și spusese că se făcuse târziu și că avea să se facă și mai târziu până să ajungă acasă. Și apoi spunea că începe să gândească *Acasă. Acasă* și că la început crezuse că-i vine să râdă și că-și tot spunea că râde

chiar după ce înțelesese: acasă, pe când ieșise din pădure și se apropiase de casa lui, încă ascuns, și o privise – pereții de lemn, grosolani, pe jumătate putreziți, acoperișul desfundat ale cărui șindrile căzute nu le mai înlocuiseră ci doar așezau lighene și găleți prin locurile unde curgea ploaia, încăperea improvizată alături, pe care o foloseau ca bucătărie și care se potrivea tocmai bine pentru asta pentru că pe vreme bună n-avea nicio importanță că n-avea coș la vatră căci pe ploaie nici nu mai încercau s-o folosească, și soră-sa aplecându-se, ridicându-se ritmic în sus și în jos la o albie în curte, cu spatele spre el, diformă într-o rochie de stambă și niște pantofi de-ai bătrânului fără șireturi clămpănindu-i pe sub gleznele goale și lată în fund ca o vacă, însăși munca pe oare o făcea atunci animalică și stupid disproporționată față de răsplata ei: însăși esența rudimentară a muncii, a trudei, redusă la un absolut grosolan pe care doar o vită ar fi putut să-l îndure și l-ar fi îndurat; și acum (povestea el mai departe) venindu-i pentru întâia oară în minte că trebuia să-i spună ceva lui taică-su când bătrânul avea să-l întrebe dacă dusese vorba la casa cea mare, întrebându-se dacă să mintă acum sau nu, întrucât dacă avea să mintă s-ar fi putut să fie prins chiar de la început, întrucât omul cel bogat poate că până acuma și trimisese un negru să vadă de ce nu se făcuse lucrul acela oricare o fi fost el pe care taică-su nu-l făcuse, și-l trimisese pe el să-l scuze – presupunând că ăsta fusese lucrul pe care ar fi trebuit să-l spună acolo la casa cea mare, ceea ce (cunoscându-l pe taică-su) probabil că asta fusese chiar. Dar nu se întâmplase chiar de la început pentru că taică-su nu se întorsese încă acasă. Așa că nu fusese decât soră-sa, ca și cum ar fi așteptat nu lemnele ci pe el să se întoarcă acasă, ca să-și folosească coardele vocale, cicălindu-l să-i aducă lemne și el fără s-o refuze, fără să stea la discuție cu ea, pur și simplu neauzind-o, nedându-i atenție pentru că se gândea mai departe. Pe urmă se întorsese bătrânul și soră-sa îl pârâse și bătrânul îl silise să se ducă să aducă lemne: și încă nu se spusese nimic despre treaba pentru care fusese trimis pe când ședea la masă și nici când se dusese să se lungească pe rogojina unde dormea și unde s-a întins pur și simplu pe jos, numai că de data asta nu ca să doarmă, stând doar lungit acolo cu mâinile sub cap și încă nespunându-se niciun cuvânt despre treaba aceea, și el încă neștiind dacă avea să mintă sau nu. Pentru că, îi spusese bunicului, partea teribilă nici nu-i trecuse încă prin minte, ședea acolo lungit în timp ce cei doi din el discutau despre asta, vorbind pe rând cum se cuvine, amândoi calmi, chiar prea calmi și raționali și lipsiți de resentimente: *Dar pot să-l împușc. – Nu. Asta n-ajută în niciun fel – Atunci ce facem? – Nu știu:* și el doar ascultând, fără să fie interesat în mod deosebit, spusese, auzindu-i pe amândoi fără să asculte. Pentru că lucrul la care se gândea acum, el nu-l căutase. Se ivise un lucru firesc pentru un băiat, un copil, și el

nedându-i nicio atenție pentru că era exact lucrul la care s-ar fi gândit un băiat, și știa că pentru a face ceea ce trebuia să facă astfel ca să poată după aceea să trăiască în pace cu sine însuși ar fi trebuit să gândească lucrul acesta direct, până la capăt, ca un bărbat, gândindu-se *Negrul nici nu m-a lăsat să spun ce trebuia așa că acuma el* (și nici de data aceasta nu era negrul) *n-are să știe și orice o fi fost lucrul acela n-are să se mai facă și el n-are să știe că nu s-a făcut până când are să fie prea târziu așa că are ce merită pentru ce l-a pus pe negrul ăla să facă și măcar dacă ar fi fost să-i spun că grajdul, casa i-a luai foc și negrul nici nu m-a lăsat să-i spun, să-i atrag atenția.* Și apoi povestise cum dintr-o dată nu mai fusese un gând, fusese aproape un urlet, aproape de ajuns de tare ca surorile lui de pe cealaltă rogojină și taică-su în pat cu cei doi copii mai mici și umplând camera cu sforăituri și miros de alcool să audă și ei *Nici măcar nu m-a lăsat să spun:* prea repede, prea învălmășit ca să fie gând, totul dintr-o dată parcă urlându-i în față, clocotind și revărsându-se peste el ca râsul negrilor: *Nici nu m-a lăsat să spun și tata nici nu m-a întrebat dacă am spus sau nu așa că el nici n-are de unde să știe că tata a trimis vorbă așa că acum nu mai are nicio importanță dacă a aflat sau nu, nici măcar pentru tata; m-am dus la ușa aia ca să vină negrul ăla să-mi spună să nu mai calc niciodată pe la ușa din față și eu nici măcar nu i-am făcut un bine spunându-i sau vreun rău nespunându-i, nu mai există acum niciun bine sau un rău pe lumea asta pe care să-l mai pot face pentru el.* Așa fusese, povestise el apoi, ca o explozie – o izbucnire orbitoare care pierise și nu mai lăsase nimic în urma ei, nici cenușă nici resturi de vreun fel: doar un câmp nesfârșit, un șes cu forma aspră a inocenței lui intacte ridicându-se ca un monument; inocența aceea învățându-l acum la fel de liniștită cum vorbiseră și ceilalți, folosindu-se de asemănarea cu pușca pe care tot el o găsise, și atunci când spusese *pentru ei* în loc de *el sau pentru el,* însemnase mult mai mult decât toți oamenii mărunți, muritori de pe fața pământului care și-ar fi putut permite să stea lungiți în hamac după-amiezi întregi cu picioarele goale și ghetele alături: Se gândise «Dacă ți-ai pune în gând să-i înfrunți pe cei cu pușți bune, primul lucru pe care ar trebui să-l faci este să-ți faci rost de pușca cea mai bună cu putință pe care s-o poți împrumuta sau fura sau face, nu-i așa?» și răspunsese Da. «Dar aici nu-i chestie de pușcă. Așa că pentru ca să-i înfrunți trebuie să ai și tu ce au ei, ce-i face să procedeze cum a procedat omul acela. Trebuie să ai și tu pământuri și negri și o casă frumoasă ca să-i poți înfrunta. Înțelegi?» și răspunsese Da iarăși. Plecase în noaptea aceea. Se trezise înainte de a se fi crăpat de ziuă și plecase întocmai așa cum cu o seară înainte se dusese la culcare: ridicându-se de pe rogojină și ieșind din casă în vârful picioarelor. Niciodată după aceea nu mai dăduse ochii cu vreunul din familia lui."

„Plecase spre Indiile de Vest.” Quentin nu se clintise din loc, nici măcar nu-și ridicase capul din atitudinea de îngândurare întunecată asupra scrisorii deschise rămase pe manualul deschis în față-i, cu mâinile lăsate pe masă în fața lui de o parte și de alta a cărții și a scrisorii, din care jumătate se ridicase de la cuta după care fusese îndoită, înălțându-se astfel fără să se sprijine pe nimic, ca și cum ar fi învățat pe jumătate secretul levitației. „Așa descrisese Sutpen fuga. El și cu bunicul se așezaseră pe o buturugă răsturnată acum căci câinii pierduseră urma. Adică, îl urmăriseră prin copaci – era un copac din care el (arhitectul) n-ar fi putut fugi dar în care era sigur că se cățărase pentru că găsiseră prăjina de care se servise ca să se urce cu bretelele lui încă de un capăt, deși la început nu înțeleseseră de ce tocmai bretelele, și trecuseră trei ceasuri până când să priceapă că arhitectul se folosise de arhitectură, de legile fizicii, ca să scape de urmărirea lor așa cum în clipele de încercare te slujești întotdeauna de lucrurile pe care le cunoști cel mai bine – ucigașul de omor, hoțul de furt, mincinosul de minciună. El (arhitectul) îi cunoștea bine pe negrii sălbatici chiar dacă n-ar fi avut de unde să știe că Sutpen avea să aducă și câinii; alesese copacul acela și trăsese cu bretelele și prăjina după el și calculase avântul și distanța și traiectoria și sărise în gol până la copacul cel mai apropiat o distanță pe care n-ar fi putut-o sări o veveriță și de acolo înaintase din copac în copac aproape jumătate de milă înainte de a pune iarăși picioarele pe pământ. Trecuseră trei ceasuri până când unul din negri sălbatici (câinii nu se dezlipiseră de copac; credeau că ar mai fi fost încă acolo sus) găsise locul unde coborâse pe pământ. Așa că el și cu bunicul se așezaseră pe buturugă să stea de vorbă, și unul dintre negri sălbatici se întorsese la tabără după mâncare și după restul de whiskey și sunaseră din cornuri să se strângă și ceilalți și mâncaseră, și el îi povestise mai departe bunicului în timp ce așteptau.

Plecase spre Indiile de Vest. Așa spusese Sutpen: nu povestise cum reușise să descopere unde erau Indiile de Vest și nici de unde plecau vapoarele ca să ajungă acolo, nici cum ajunsese în locul unde erau vapoarele și se îmbarcase pe unul din ele, nici dacă îi plăcuse pe mare, nici despre greutățile vieții de marinar și trebuie să fi fost cu adevărat greutăți pentru el, un băiat de paisprezece sau de cincisprezece ani care nu mai văzuse oceanul până atunci, plecând pe mare în anul 1823. Spusese doar, «Așa că am plecat în Indiile de Vest», stând acolo pe buturugă cu bunicul în timp ce câinii lătrau de mama focului la copacul în care credeau că e cocoțat arhitectul pentru că trebuia să fie acolo – spunând vorbele astea exact așa cum le spusese în ziua aceea cu treizeci de ani mai târziu când se așezase pe un scaun în biroul bunicului (acum în hainele lui bune, chiar dacă puțin cam murdare și uzate după trei ani de război, cu bani pe

care să și-i poată zornăi în buzunar și cu barba în toată splendoarea ei atunci: barba, trupul, mintea în înflorirea pe care o capătă toate părțile diferite alcătuind un om întreg când poate să spună *Am înfăptuit tot ce îmi pusesem în gând să înfăptuiesc și aș putea să mă opresc aici dacă vreau și nimeni nu mi-ar putea spune că sunt un trândav, nici chiar eu însumi* – și poate că asta este clipa pe care Soarta o alege ca să-ți dea la cap, numai că înflorirea pare atât de desăvârșită și de dăinuitoare încât ofilirea care începe îți mai este ascunsă încă puțină vreme – spunând asta cu capul puțin răsturnat pe spate în atitudinea pe care nimeni nu știa exact de la cine o imita sau dacă n-o învățase cumva și pe aceasta din aceeași carte din care învățase și cuvintele, frazele bombastice cu care spunea bunicul că-ți cerea până și chibritul să-și aprindă țigara sau îți oferea o țigară – (și nu era nicio vanitate, nimic comic în asta, spunea bunicul, din cauza inocenței pe care nu și-o pierduse niciodată, pentru că după ce inocența lui îi spusese în noaptea aceea ce să facă uitase totul și nici nu mai știa că o mai are încă) și îi spusese bunicului – îi spusese, bagă de seamă; nu scuzându-se, nu cerându-i să-l compătimească; nu explicându-i, nu căutând să se dezvinovățească: îi spusese cum își părăsise cea dintâi nevastă așa cum făceau regii din secolele al unsprezecelea și al doisprezecelea: «Am înțeles că ea nu era și n-ar fi putut fi niciodată, deși nu din vina ei, un adjunctiv sau o sporire la planul pe care-l aveam eu în minte, așa că am avut grijă să nu-i lipsească nimic și am repudiat-o.» – spunându-i bunicului cu același glas neschimbat pe când ședeau pe buturugă așteptând să se întoarcă negrii cu ceilalți oaspeți și cu whiskey-ul: «Așa că am plecat în Indiile de Vest. Fusesem la școală un timp, o parte din iarnă, destul ca să fi învățat câte ceva despre ele, ca să înțeleg că aveau să fie cele mai potrivite pentru înfăptuirea eficientă a cerințelor mele.» Nu-și mai amintea cum de ajunsese să meargă la școală. Adică de ce taică-su se hotărâse dintr-o dată să-l dea la școală, ce viziune nebuloasă sau ce contur s-ar fi iscat din ceața alcoolului și a bătăilor între negri și a planurilor de a evita munca și cărora, toate, bătrânul le spunea cu un singur cuvânt mintea lui – imaginea nu a unei ambiții sau a gloriei, nu de dragul dorinței de a-și vedea băiatul că ajunge mai bine, poate nici măcar într-o clipă oarbă de răzvrătire împotriva casei însăși al cărei acoperiș spart lăsase să plouă înăuntru peste o sută de alte familii ca a lui care veniseră și trăiseră acolo și pieriseră fără să lase vreo urmă, nimic, nici măcar zdrențe sau farfurii sparte, ci era probabil doar o invidie răzbunătoare față de unul sau doi oameni, plantatori pe care trebuia să-i vadă din când în când. Oricum, fusese dat la școală timp de vreo trei luni cândva într-o iarnă – un adolescent de vreo treisprezece sau paisprezece ani într-o odaie plină de copii cu trei sau patru ani mai mici decât el și cu trei sau patru ani mai avansați decât el, și el nu

numai probabil că mai înalt decât învățătorul (soiul de învățători care să predea la o școală de țară într-o casă cu o singură încăpere undeva în cine mai știe ce cătun printre plantațiile din regiunea de șes) ci și cu mult mai bărbat, care probabil că aducea la școală odată cu rezerva sobră, pânditoare, de muntean și multă nesupunere virtuală de care probabil că nici nu era conștient după cum nu-și dăduse seama la început că învățătorului îi e teamă de el. Nu era intransigență și poate că n-ai fi putut spune nici că era mândrie, ci poate doar acea capacitate de a nu depinde de nimeni a munților și a singurătății, întrucât cel puțin unii din neamul lui (maică-sa fusese o munteancă, o scoțiană care, după cum îi spusese el bunicului, nu învățase niciodată să vorbească bine englezește) crescuseră în munți, și oricare ar fi fost acea însușire, era ceea ce îl împiedica să consimtă să memorizeze să socotească și așa mai departe dar îl lăsa totuși să asculte atunci când profesorul citea cu glas tare. – Dat la școală, «unde», îi povestise el bunicului, «am învățat prea puține lucruri în afară de faptul că cele mai multe înfăptuiri, și bune și rele, implicând oprobriul sau laudele sau răsplata, în puterea capacităților omenești, fuseseră deja înfăptuite și nu se mai putea afla nimic despre ele decât din cărți. Așa că ascultam când el ne citea. Acuma îmi dau seama că de cele mai multe ori în asemenea prilejuri ajungea să ne citească cu glas tare numai atunci când vedea că sosise momentul când toată școala era gata-gata să se ridice în picioare și să plece din sala de clasă. Dar oricare ar fi fost motivul, ne citea, și eu, oricum, îl ascultam, deși atunci nu știam că stând așa și ascultându-l mă pregăteam mai bine pentru ceea ce aveam mai târziu să am de gând să fac decât dacă aș fi învățat toate adunările și scăderile din carte. Așa am aflat despre Indiile de Vest. Nu unde erau, deși dacă aș fi știut la vremea aceea că o asemenea știință ar fi putut să-mi servească într-o zi, aș fi învățat și asta. Ceea ce am învățat a fost că exista un loc numit Indiile de Vest unde se duceau sărăntocii cu vapoarele și se îmbogățeau, n-avea importanță cum; atâta vreme cât omul respectiv era deștept și curajos: și calitatea asta din urmă credeam că o am și eu, iar prima calitate îmi spuneam că dacă poate fi învățată prin energie și voință în școala strădaniilor și experienței, aveam să pot s-o învăț și eu. Îmi aduc aminte cum am rămas într-o după-amiază după ce se terminaseră lecțiile și l-am așteptat pe învățător, i-am ieșit în cale; era un bărbat mai degrabă mărunt care părea întotdeauna prăfuit, ca și cum s-ar fi născut și ar fi trăit toată viața prin poduri și magazii. Îmi amintesc cum a tresărit când a dat cu ochii de mine și cum m-am gândit atunci că dacă aș da în el nu s-ar auzi niciun țipăt ci doar sunetul loviturii și s-ar ridica un noruleț de praf în aer ca atunci când bați un covor întins pe frânghie. L-am întrebat dacă era adevărat, dacă ce ne citise el despre oamenii care se îmbogățesc în

Indiile de Vest era adevărat. «De ce n-ar fi?» a spus, trăgându-se înapoi. «Nu m-ai auzit când citeam din carte?» – «De unde știu eu că ce ne-ai citit dumneata era scris în carte?» am spus. Atât eram de nepriceput, de țărănoi, vezi. Pe vremea aceea nu învățasem nici măcar să-mi citesc numele; deși umblam la școală de aproape trei luni, cred că nu știam pe atunci mai multe lucruri decât știusem în ziua când intrasem în școală pentru întâia oară. Dar trebuia să știu, înțelegi ce vreau să spun. Poate că fiecare își clădește viitorul în mai multe feluri, te pregătești nu numai pentru trupul care are să fie al tău mâine sau peste un an, ci și pentru faptele și cursul irevocabil de mai târziu al faptelor rezultante pe care simțurile și mintea ta slabă nici nu le pot prevedea dar pe care peste zece sau douăzeci sau treizeci de ani îl vei urma, va trebui să-l urmezi pentru a putea supraviețui acelor fapte. Poate că a fost doar instinctul și nu eu cel care l-a apucat de braț atunci când el s-a tras înapoi (în realitate nu puneam la îndoială ce spunea. Cred că și atunci, chiar la vârsta mea de atunci, simțeam că n-ar fi putut să născocească singur așa ceva, că-i lipsea ceva ce-i este absolut necesar unui om pentru a-l face în stare să păcălească chiar și un copil prin minciuni. Dar, înțelegi, trebuia să fiu sigur, trebuia să mă folosesc de orice mijloc la îndemână ca să aflu sigur. Și n-aveam nimic la îndemână decât pe el însuși) strâmbându-se la mine și începând să se zbată, și eu îl țineam și-i spuneam – eram calm, cât se poate de calm; trebuia doar să aflu sigur – îi spuneam, «Dar dacă mă duc până acolo și văd că nu-i chiar așa?" și el acum țipând, zbierând „Ajutor! Ajutor!» așa că i-am dat drumul. Așa că atunci când a venit timpul să înțeleg că pentru a-mi realiza planul aveam nevoie în primul rând și mai presus de toate de bani în cantități considerabile și într-un viitor cât se poate de apropiat, mi-am adus aminte de ce ne citise el și am plecat spre Indiile de Vest."

„Pe urmă au început să vină și ceilalți oaspeți, călare, și după o vreme s-au întors și negrii cu oala de cafea și o spată de cerb și cu whiskey (și cu o sticlă de șampanie de care uitaseră, a mai spus bunicul) și Sutpen s-a oprit un timp din povestire. N-a mai spus nimic până ce au terminat de mâncat și se așezaseră să fumeze pe când negrii și câinii căutau prin toate părțile. Trebuiseră să tragă cu forța câinii de la copacul acela, dar mai ales de la prăjina de care erau legate bretelele arhitectului, nu numai ca și cum prăjina ar fi fost ultimul lucru pe care-l mai atinsese arhitectul ci ar fi fost tocmai lucrul pe care-l mai atinsese însuși sentimentul lui de exaltare atunci când văzuse că mai are o șansă să le scape, așa că nu numai omul ci și exaltarea aceasta a lui era ce miroseau acum câinii și asta-i înnebunea. Negrii și câinii se depărtau tot mai mult până când chiar înainte de apusul soarelui unul dintre negri a dat un chiot, și el (nu mai spusese nimic de câtăva vreme, povestea

bunicul, lungit acolo rezemat într-un cot, cu cizmele lui frumoase și singurii lui pantaloni și cu cămașa pe care o îmbrăcase când ieșise din mlaștină și se spălase când își dăduse seama că avea să trebuiască să-l vâneze el însuși pe arhitect dacă mai voia să-l prindă viu, fără să mai spună nimic și poate chiar fără să asculte pe când în jurul lui ceilalți vorbeau despre bumbac și despre politică, fumând țigara pe care i-o oferise bunicul, privind țintă la tăciunii din foc și poate făcând iarăși călătoria spre Indiile de Vest pe care o făcuse când avea paisprezece ani și nici nu știa încotro se îndreaptă și nici dacă are s-ajungă acolo sau nu, și n-avea niciun mijloc să controleze dacă oamenii care spuneau că vaporul merge într-acolo mințeau sau nu după cum n-avea cum să știe dacă învățătorul spusese sau nu adevărul despre ce scria în carte. Și nici n-a povestit vreodată dacă fusese grea sau nu călătoria, și câte trebuise să îndure ca s-o ducă până la capăt. Pe de altă parte crezuse că tot ce i-ar fi trebuit era curajul și istețimea și unul din ele știa că-l are iar cealaltă credea că poate s-o învețe dacă așa ceva s-ar fi putut învăța, și poate că tocmai greutățile călătoriei îl mai liniștiseră și-l făceau să creadă că oamenii ce spuseseră că vaporul merge spre Indiile de Vest nu mințiseră, pentru că pe vremea aceea, zicea bunicul, probabil că n-ar fi crezut în nimic ce i s-ar fi părut prea ușor) și el a spus, «Uite» și s-a ridicat în picioare și au mers cu toții mai departe și au văzut că arhitectul coborâse iarăși pe pământ, și mai câștigase asupra lor un avans de aproape trei ceasuri. Așa că acuma trebuiau să se grăbească și nu mai era vreme de stat la taclale, sau cel puțin, zicea bunicul, el nu părea dispus să-și reîncepă povestirea. Pe urmă a apus soarele și ceilalți au trebuit s-o pornească înapoi spre oraș; au plecat cu toții afară de bunicul, pentru că el voia să asculte mai departe. Așa că a trimis vorbă cu unul din oameni (pe atunci nici nu era însurat) că nu se întoarce acasă, și el și cu Sutpen au mers mai departe până când s-a întunecat de tot. Doi dintre negri (erau acum la treisprezece mile de tabăra lui Sutpen) plecaseră mai devreme îndărăt să aducă pături și încă ceva de mâncare. Apoi se făcuse noapte și negrii începuseră să aprindă torțe de pin și au mers încă o bucată de drum înainte, câștigând ce mai puteau să câștige din avansul celuilalt pentru că știau că arhitectul fusese sigur silit să se ascundă pe undeva la lăsarea întunericului ca să nu se expună să meargă în cerc. Bunicul își amintea astfel scena: el și cu Sutpen ducându-și caii de căpăstru (privea din când în când peste umăr și vedea ochii cailor sticlind în lumina torțelor și capetele cailor zvâcnind și umbrele tremurându-le pe umeri și pe crupe) și câinii și negrii (negrii cei mai mulți tot goi, doar câte unul ici și colo în câte o pereche de pantaloni) și torțele de pin fumegând și licărind deasupra lor și lumina roșiatică peste capetele lor rotunde și peste brațele lor și nămolul cu care se unseseră în mlaștină ca să se apere

de țânțari uscat acum, întărit și lucitor, lucind ca sticla sau ca porțelanul și umbrele aruncate de ei mai înalte decât ei o clipă și pierind în clipa următoare și chiar copacii și mărăcinișurile și tufișurile răsărind pe lângă ei câte o clipă și pierind în clipa următoare deși toată vremea știai că sunt acolo și le simțeai când îți trăgeai respirația, ca și cum, nevăzute, ar fi apăsat și condensat aerul nevăzut pe care-l respirai. Și spunea cum Sutpen începuse iar să povestească, îi vorbea iarăși înainte ca el să fi înțeles că ce auzea acum făcea parte din aceeași povestire, și spunea cum se gândise atunci că e ceva în destinul unui om (sau chiar în omul însuși) care face destinul să capete formă după omul acela așa cum se întâmplă cu hainele, ca o haină care nouă s-ar fi putut potrivi la o mie de oameni, dar care după ce un om a purtat-o un timp nu se mai potrivește pe niciun altul și poți să-ți dai seama de asta ori de câte ori o vezi chiar dacă nu vezi din ea decât mâneca sau reverul: așa încât destinul lui –" („al demonului", spuse Shreve) – „destinul lui se mulase după el, după inocența lui, după aptitudinile lui elementare pentru drama de bâlci și pentru simplitatea eroică, puerilă, tot așa cum uniforma de postav bun pe care-ai fi putut-o vedea pe zece mii de oameni în timpul celor patru ani, pe care o purtase când intrase în birou în după-amiaza aceea treizeci de ani mai târziu, se mulase după emfaza tuturor gesturilor lui și după verbiajul pedant cu care afirma cu toată liniștea, cu inocența sinceră căreia noi îi spuneam că e «ca a unui copil» – decât numai că un copil de om este singura creatură niciodată nici sinceră nici inocentă – cele mai simple și mai cumplite lucruri. Povestea câte ceva mai departe, intrase de pe acum în povestire dar încă fără să spună cum ajunsese acolo, nici măcar cum începuseră să se petreacă lucrurile în miezul cărora se afla acum (era limpede că acum ajunsese să vorbească despre vremea când împlinise douăzeci de ani, pitulându-se pe după fereastră prin întuneric și trăgând prin ferestre cu puștile pe care altcineva i le încărca și i le punea în mână), aducându-se pe sine însuși și pe bunicul în acea cameră asediată din Haiti tot atât de simplu cât se dusese pe sine însuși în Indiile de Vest spunând că se hotărâse să plece în Indiile de Vest așa că se dusese într-acolo. Întâmplarea aceasta nu era o continuare deliberată a celeilalte ci îi fusese doar adusă în minte de imaginea negrilor și a torțelor în fața lor; nespunând cum ajunsese acolo, ce se întâmplase în răstimpul celor șase ani dintre ziua când se hotărâse să plece în Indiile de Vest și să se îmbogățească, și noaptea când, vechil sau șef de echipă sau ceva în genul acesta în slujba unui francez proprietarul unei plantații de trestie de zahăr, fusese silit să se baricadeze în casă împreună cu familia plantatorului. Și, zicea bunicul, aici survenise prima mențiune – ca o umbră care aproape că răsărise timp de o clipă și apoi se ștersese iarăși dar nu chiar cu totul despre" – („O

fată", zise Shreve. „Nu-mi spune. Spune mai departe.") „– femeia pe care, cum avea să-i spună bunicului treizeci de ani mai târziu, o găsise nepotrivită pentru ţelul său şi deci o repudiase, deşi avusese grijă să îi asigure traiul şi mai erau şi câţiva servitori metişi acolo cu ei, pe care trebuia să se întoarcă de la fereastră din când în când să-i pocnească cu piciorul şi să-i înjure ca s-o ajute pe fată să încarce muschetele cu care el şi plantatorul trăgeau pe fereastră. Şi bănuiesc că bunicul spunea «Stai, aşteaptă niţel, pentru numele lui Dumnezeu stai niţel» cam tot aşa cum spui şi tu, până când în cele din urmă el s-a oprit şi s-a întors şi a luat-o iar de la început căutând cel puţin să ţină seama cât de cât de cauză şi efect chiar dacă nu de înlănţuirea logică şi de continuitate. Sau poate din cauză că acum se aşezaseră iarăşi, pentru că-şi spuseseră că merseseră destul de departe în noaptea aceea, şi negrii aprinseseră focul de tabără şi pregătiseră ceva de mâncare şi ei (el şi cu bunicul) băuseră ceva din whiskey-ul rămas şi mâncaseră şi pe urmă se aşezaseră în faţa focului să mai bea whiskey şi el luase de la început povestea dar încă nu era prea limpede – cum şi de ce ajunsese el acolo şi ce era el cu adevărat – pentru că nu voia să vorbească despre el însuşi. Poveste doar ceva. Nu se lăuda cu nimic din ce făcuse; spunea doar o poveste despre un lucru pe care un om numit Thomas Sutpen îl trăise, ceva care ar fi rămas mai departe aceeaşi poveste chiar dacă omul n-ar fi avut niciun nume, sau dacă s-ar fi povestit despre oricare alt om sau despre nimeni, cândva, într-o noapte printre înghiţituri de whiskey.

Poate că asta fusese ce-i încetinise ritmul povestirii. Însă nu limpezise prea mult povestea. Încă nu ajunsese să-i povestească de la capăt bunicului cariera unui om numit Thomas Sutpen. Bunicul spunea că singura aluzie la cei şase sau şapte ani care trebuiau să se fi scurs undeva, trebuiau să fi fost marcaţi de unele întâmplări, a fost când a vorbit despre dialectul pe care trebuise să-l înveţe ca să fie supraveghetor pe plantaţie, şi la faptul că trebuise să înveţe franţuzeşte, poate nu ca să se logodească, ci pentru că ar fi avut oricum nevoie să poată s-o repudieze pe nevastă după ce-o luase – cum, aşa cum îi povestise bunicului, crezuse că isteţimea şi curajul aveau să-i ajungă însă constatase că se înşelase şi cât de rău îi părea că nu învăţase şi ceea ce se învaţă la şcoală odată cu învăţătura despre Indiile de Vest atunci când descoperise că nu toată lumea de acolo vorbea aceeaşi limbă şi înţelesese că avea să aibă nevoie nu numai de curaj şi de îndemânare, că avea să trebuiască să înveţe şi o altă limbă pentru că altminteri planul căruia i se dedicase avea să se nască mort. Aşa că învăţase limba, cred, tot aşa cum învăţase să fie marinar, pentru că bunicul îl întrebase de ce nu-şi făcuse rost şi el de o fată ca să trăiască cu ea şi să înveţe aşa mai uşor şi bunicul povestea apoi cum rămăsese aşezat acolo cu lumina focului

bătându-i pe față și în barbă și cu ochii liniștiți și parcă strălucitori, și spusese – și bunicul zicea că atunci fusese singura dată când îl văzuse că spune ceva liniștit și simplu: «În noaptea aceea despre care-ți vorbesc (și până la prima mea căsătorie, aș putea să adaug) eram încă virgin. Poate că n-ai să crezi, și dacă ar trebui să încerc să-ți explic ai crede mai mult decât oricând că te mint. Așa că am să-ți spun doar că și asta făcea parte din planul pe care-l aveam eu în minte» și bunicul spusese, «De ce să nu te cred?» și el privindu-l încă pe bunicul cu expresia aceea liniștită, luminoasă, în ochi, spunând, «Dar mă crezi? Că doar n-ai avea despre mine o părere chiar atât de proastă încât să crezi că la douăzeci de ani aș fi putut nici să nu fi cunoscut ispita și nici să n-o fi scos în calea alteia?» și Bunicul spusese, «Ai dreptate. N-ar trebui să te cred. Dar te cred.» Așa că nu fusese o poveste cu femei, și deloc o poveste de dragoste: femeia, fata, doar o umbră în stare să încarce o pușcă dar fără să și poată fi lăsată să tragă cu pușca pe fereastră în noaptea aceea (sau în cele șapte ori opt nopți cât stătuseră refugiați acolo pe întuneric și priviseră pe fereastră hambarele și grânarele sau ce-or mai fi fost locurile unde se strângea zahărul, și chiar și câmpurile cuprinse de flăcări și fumegând: spunea cum simțeai mirosul, nu mai simțeai niciun alt miros, mirosul rânced, dulceag, învăluitor ca și cum ura și neîmblânzirea, miile de ani tainici și întunecoși care născuseră ura și neîmblânzirea făcuseră mai intens mirosul de zahăr: și bunicul spunea cum își adusese aminte atunci că-l văzuse pe Sutpen de fiecare dată cum refuză zahărul la cafea și așa că acum el (bunicul) înțelegea de ce dar că îl mai întrebase totuși ca să fie sigur și Sutpen îi răspunsese că era adevărat; că nu i se făcuse frică până când hambarele și câmpurile arseseră de tot și chiar și uitaseră mirosul de zahăr ars, dar că de atunci nu mai fusese în stare să mănânce sau să vadă zahăr) – fata aceea doar apărând o clipă în timpul povestirii, parcă doar într-o singură vorbă de parcă, zicea bunicul, ar fi zărit-o doar o clipă la fulgerul uneia dintre puști – o față plecată, un singur obraz, bărbia o clipă arătându-se din spatele unei perdele de păr revărsat, un braț zvelt, alb, ridicându-se, o mână subțire încleștată pe o vergea de pușcă, și asta fusese totul. Niciun alt fel de amănunt sau de mărturisire cum nu fusese nici despre felul cum ajunsese de pe plantația, unde era treaba lui să facă pe supraveghetorul, în casa asediată atunci când negrii se năpustiseră asupra lui cu securile ridicate, după cum nu spusese nici cum ajunsese din cabana de bușteni putreziți din Virginia pe câmpurile pe care le supraveghea: și asta, spunea bunicul, era pentru el și mai incredibil chiar decât faptul că ajunsese acolo din Virginia, pentru că asta însemna timp, un spațiu a cărui străbatere arăta că fusese și un fel de răgaz la dispoziția lui întrucât timpul este mai lung decât orice fel de distanță, în vreme ce cealaltă treabă, plecarea de pe ogoare și

refugierea în casa baricadată, părea să se fi petrecut cu un fel de anihilare violentă care probabil că fusese la fel de scurtă în timp ca și timpul cât s-ar fi putut povesti – însăși condensarea timpului era chezașul propriei lui violențe, și povestind totul, în felul lui plăcut, anecdotic, ușor pedant ca și cum tocmai și-ar fi adus aminte treptat, i-ar fi simțit impresia prin interesul și curiozitatea detașată și impersonală pe care nici teama măcar (de data aceea când vorbise despre teamă în felul lui prin antifrază despre vremea când nu-i fusese frică, despre vremea dinainte de a i se fi făcut frică, cum spunea el) nu reușea să le mai însufleţească. Pentru că nici nu începuse să i se facă frică până când nu se terminase totul, spunea bunicul, pentru că asta însemna pentru el – un spectacol, ceva care trebuie să fie văzut pentru că s-ar fi putut să nu mai aibă prilejul să mai vadă vreodată, întrucât inocența îi mai funcționa și el nu numai că nu înțelesese până după aceea ce însemna frica, dar nici măcar nu-și dăduse seama la început că nu-i fusese frică; nici nu înțelesese că ajunsese în sfârșit la locul unde banii puteau fi obținuți repede dacă erai curajos și isteț (el nici nu se gândea la isteție, spunea bunicul, ce voia el să spună era lipsa de scrupule numai că nu știa că există o asemenea expresie pentru că ea nu s-ar fi aflat în cartea din care citise învățătorul. Sau poate că tocmai asta înțelegea el prin curaj, spunea bunicul) dar unde o mortalitate ridicată survenea concomitent cu banii și lucirea dolarilor nu o dădea aurul ci sângele – un petic de pământ despre care s-ar fi putut spune că fusese creat și pus deoparte de Cerul însuși, spunea bunicul, ca scenă pentru violența și nedreptatea și vărsarea de sânge și toate concupiscențele satanice ale poftei și lăcomiei omenești, ca să aștepte cea din urmă izbucnire de furie deznădăjduită a tuturor celor refuzați și a tuturor dezmoșteniților și a tuturor damnaților – o mică insulă plutind pe o mare surâzătoare și bântuită de mânie și necrezut de violentă, așezată la jumătatea drumului dintre pe de o parte ceea ce noi numim jungla și ceea ce numim civilizația, la jumătatea drumului între continentul neînțeles, întunecos, din care sângele noptatec, oasele și carnea și gândurile și amintirile și speranțele și dorințele negre erau smulse și răpite cu brutalitate, și pe de alta țara cunoscută și înghețată însemnând sorocul blestemului, țara și oamenii civilizați care exilaseră din rândurile lor ceea ce din sângele și gândurile și dorințele lor devenise prea josnic ca să mai poată fi privit în față și suportat mai departe, împingându-l fără de patrie și de speranță pe oceanul singuratic – o insuliță pierdută așezată pe o latitudine care ar mai fi avut nevoie de zece mii de ani de moștenire ecuatorială ca să-și poată suporta clima, un pământ îngrășat cu sânge negru timp de două sute de ani de opresiune și exploatare până lăsase să țâșnească într-un incredibil paradox verdeață liniștită și flori sângerii și trestie de

zahăr uriașă și de trei ori înălțimea unui om, ceva mai greoaie desigur însă rentabilă livră cu livră, aproape tot atât de rentabilă ca și minereul de argint, ca și cum natura ar fi păstrat un echilibru și ar fi ținut registre și ar fi oferit recompense pentru mădularele smulse și inimile obidite chiar dacă oamenii nu făceau asta, plantațiile naturii și ale omului prea bine irigate nu numai cu sângele vărsat ci și suflat de vânturile în care vasele condamnate plutiseră zadarnic, din care ultima zdreanță a pânzelor se cufundase în marea albastră, asupra căreia se stinsese cel din urmă strigăt deznădăjduit al femeii sau copilului – plantațiile oamenilor de asemenea; oasele și țestele încă intacte și sângele din străvechi, neadormit, risipit în pământul pe care le călcaseră pașii mai strigau încă după răzbunare. Și el, ca supraveghetor acolo, călărind liniștit în timp ce învăța limba (firișorul subțiratic și fragil, spunea bunicul, prin care muchiile și colțurile superficiale ale tainei și vieților singuratice ale oamenilor se pot lega unele de altele câte o clipă înainte de a se cufunda iarăși în întunericul de unde spiritul își înălțase strigătul prima dată și nu fusese auzit și avea să mai strige o ultimă oară și nici atunci n-avea să fie auzit), neștiind că se afla deasupra unui vulcan, auzind cum văzduhul tremură și zvâcnește noaptea în ritmul tobelor și al cântărilor și fără să știe că ceea ce auzea el era însăși inima pământului, el care credea (spunea bunicul) că pământul era bun și blând și că întunericul era doar ceva pe care-l puteai vedea, sau prin care nu puteai vedea; supraveghind ceea ce supraveghea și neștiind că supraveghează tocmai asta, făcând zilnic expediții pornind de la o citadelă armată până când venise însăși ziua. Și el nespunând nici asta, cum venise ziua aceea, ce anume dusese treptat până la sosirea ei pentru că, spunea bunicul, se părea că nici nu știa cum se pregătise, că nu înțelegea ceea ce trebuie să fi văzut întâmplându-se treptat în fiecare zi și asta din cauza inocenței lui – un os de porc cu puțină carne putredă prinsă încă de el, câțiva fulgi de pui, o zdreanță murdară, pătată, cu câteva pietricele legate înăuntru pe care o găsise pe perna bătrânului într-o dimineață și nimeni nu știa (cel mai puțin însuși plantatorul care dormise pe perna aceea) cum ajunsese acolo, pentru că aflaseră tot atunci că toți servitorii, metișii, dispăruseră, și el nici nu știuse până când nu-i spusese plantatorul că petele de pe zdreanță nu erau nici murdărie nici grăsime ci sânge, nici că ceea ce luase drept furia galică a plantatorului era în realitate frică, spaimă, și el în vremea aceea doar curios, chiar interesat pentru că încă îi mai considera pe plantator și pe fata lui niște străini. Îi povestise bunicului cum până în acea primă noapte a asediului nici nu-i trecuse prin cap vreodată că habar n-avea care era numele de botez al fetei, dacă-l auzise vreodată sau nu. Îi mai spusese bunicului, pomenise despre asta în povestire așa cum ai scoate jockerul dintr-un pachet de cărți de joc

noi și nici nu-ți mai dai seama după aceea dacă ai scos jockerul sau nu, că nevasta bătrânului fusese spaniolă, astfel că bunicul și nu Sutpen fusese cel care înțelesese că până în acea dintâi noapte a atacului poate că el nici n-o văzuse pe fată de zece ori la față. Găsiseră până la urmă cadavrul unuia dintre metișii; Sutpen îl găsise, îl căutase timp de două zile fără măcar să înțeleagă că nu întâlnea în față decât un zid orb de chipuri tainice, negre, un zid în spatele căruia aproape orice s-ar fi putut pregăti să se întâmple și, așa cum și aflase după aceea, chiar se și pregătea aproape orice, și în cea de-a treia zi găsise cadavrul într-un loc unde era sigur că n-ar fi putut să nu-l vadă încă din primul ceas al primei zile dacă ar fi fost acolo atunci. Toată vremea cât povestise rămăsese așezat pe buturugă, spunea după aceea bunicul, povestind, făcând gesturile cu care-și însoțea povestirea, același om pe care bunicul îl văzuse luptându-se gol până la brâu cu vreunul din negrii lui sălbatici la lumina focului de tabără pe vremea cât își construia casa și care încă se mai lupta cu câte unul din ei la lumina lanternei în grajd și după ce-și luase în sfârșit nevasta care să-i fie adjutant la traducerea în viață a planului pe care-l avea în minte, nefăcând caz de trântă, fără strângeri de mână sau complimente pe când se spăla de sânge și-și punea cămașa pentru că după trântă negrul zăcea lungit pe jos cu pieptul zvâcnindu-i și gâfâind și un alt negru zvârlea apă peste el. Ședea acolo pe buturugă povestindu-i bunicului cum în cele din urmă îl găsise pe metis, sau mai bine zis ceea ce fusese odată metisul, și atunci începuse să înțeleagă că situația ar fi putut deveni serioasă; pe urmă casa, baricada, ei toți cinci – plantatorul, fata lui, două servitoare și el însuși – închiși acolo și aerul greu de fum și de mirosul trestiei de zahăr arse și lumina și fumul urcându-se spre cer și aerul zvâcnind și tremurând de tobe și de cântări – insulița pierdută sub clopotul răsturnat în alternanța zilei și nopții ca un gol în care n-ar mai fi avut cum să vină niciun ajutor, în care nu mai pătrundea nici măcar vântul dinspre vreo altă lume ci numai curenții, aceleași vânturi obosite suflând încoace și-ncolo pe deasupra și încărcate încă cu glasurile stinse ale femeilor și copiilor uciși rătăcind fără de casă și fără de morminte peste marea despărțitoare și singuratică – în timp ce cele două servitoare și fata al cărei nume de botez el nici nu-l știa încă stăteau să încarce puștile cu care el și cu tatăl ei trăgeau nu înspre vreun dușman ci împotriva nopții haitiene înseși, azvârlindu-și fulgerele lor mici, zadarnice și sterpe în întunecimea mohorâtă, pulsândă, sătulă de prea mult sânge: și asta chiar în vremea anului, în anotimpul dintre furtuni și speranțele de ploaie. Și povestise cum în cea de-a opta noapte apa se terminase și ceva trebuia să se facă așa că a lăsat pușca jos și a ieșit din casă și i-a supus. Așa a povestit: a ieșit din casă și i-a supus pe ceilalți, și când s-a întors, el și cu fata s-au logodit și bunicul

spunând «Stai, stai niţel» bineînţeles, spunând, «Dar nici măcar n-o cunoşteai; mi-ai spus că atunci când începuse asediul nici măcar nu ştiai cum o cheamă» şi el se uitase doar o dată la bunicul şi spusese, «Da. Dar vezi, mi-a trebuit ceva vreme să-mi vin în fire.» Dar nu cum făcuse. N-a povestit nici asta, în niciuna din dăţile când reluase povestirea; a lăsat doar puşca deoparte şi a pus pe cineva să dea jos baricada de la uşă şi a ieşit în întunericul de afară şi i-a supus, poate zbierând mai tare, poate rezistând, răbdând mai mult decât crezuseră ei că un om din carne şi oase poate sau trebuie să rabde (trebuie, da: asta ar fi fost teribil: să vadă că trupul omenesc poate să rabde mai mult decât i se poate cere trupului omenesc să rabde); poate că în cele din urmă ei înşişi şi-au întors ochii cu oroare şi au fugit din faţa braţelor şi picioarelor albe la înfăţişare asemenea alor lor şi din care sângele putea fi făcut să ţâşnească şi să curgă cum ar fi putut curge dintr-ale lor dar cuprinzând în ele un duh neîmblânzit care ar fi trebuit să purceadă din acelaşi foc elementar din care purcedeau şi ale lor dar pe care ei nu-l aveau, nu era cu putinţă să-l aibă. I-a şi arătat bunicului cicatricele, una dintre ele, spunea bunicul, fusese chiar cât pe-aci să-l lase virgin pentru restul vieţii. Şi pe urmă au venit zorii de data asta fără sunetul tobelor pentru prima dată de opt zile, şi ei au ieşit (probabil omul şi fiică-sa) şi au străbătut pământul pârjolit cu soarele luminos strălucind deasupra ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat, mergând acum prin ceea ce trebuie să fi fost o solitudine necrezut de pustie şi paşnic de liniştită, şi l-au găsit şi l-au adus în casă: şi când şi-a venit în fire, el şi cu fata s-au logodit. Pe urmă s-a oprit."

„Foarte bine", spuse Shreve. „Spune mai departe."

„Am spus că s-a oprit", spuse Quentin.

„Te-am auzit. S-a oprit unde? Cum s-a logodit şi pe urmă a tăcut, şi totuşi mai avea o nevastă pe care s-o repudieze mai târziu? Spuneai că nu-şi mai aducea aminte cum a ajuns în Haiti şi pe urmă cum a ajuns în casa cu negrii care o înconjurau. Acuma ai de gând să-mi spui că nu-şi mai aducea aminte nici cum s-a căsătorit? Pe urmă s-a logodit şi pe urmă s-a hotărât să se oprească, numai că într-o zi a descoperit că nu se oprise ci că dimpotrivă era însurat? Şi tot ce-ai spus tu despre el e că era virgin?"

„S-a oprit din vorbit, din povestit", spuse Quentin, vorbind după toate aparenţele (dacă într-adevăr vorbea spre ceva) către scrisoarea lăsată peste cartea deschisă pe masă între mâinile lui. În faţa lui, Shreve îşi umpluse pipa şi o fumase. Era iarăşi răsturnată pe masă, cu o spulberare de cenuşă albă întinzându-se ca un evantai, pe masă în faţa braţelor lui dezgolite, încrucişate cu care părea în acelaşi timp şi să se sprijine şi să se strângă în sine însuşi, pentru că deşi nu erau decât ceasurile unsprezece în cameră începuse să se facă frig până când către miezul nopţii avea să mai rămână doar destulă

căldură în radiatoare ca să nu înghețe țevile, deși (în noaptea asta nu mai avea să-și mai facă exercițiile lui de respirat adânc în fața ferestrei deschise) de-abia după asta avea să se ducă în dormitor și să se întoarcă întâi cu halatul și pe urmă cu paltonul pe deasupra halatului și cu paltonul lui Quentin pe braț. „A spus doar că acum se logodise", spuse Quentin, „și pe urmă s-a oprit din povestire. Pur și simplu s-a oprit, a spus bunicul, așa dintr-o dată și definitiv, ca și cum asta fusese totul, tot ce ar fi putut fi, tot ce ar fi meritat să se spună de la bărbat la bărbat într-o noapte peste câte o dușcă de whiskey. Poate că și era." Fața lui (a lui Quentin) era aplecată. Vorbea încă cu glasul ciudat, aproape posomorât, lipsit de expresie care-l făcuse pe Shreve să-l pândească de la început cu o curiozitate și o îngândurare intensă, detașată, să-l pândească încă din spatele acelei expresii (a lui Shreve) de uimire heruvimică și erudită pe care ochelarii i-o intensificau sau poate chiar i-o creau. „Sutpen s-a ridicat pur și simplu în picioare atunci, a privit sticla de whiskey și a spus, «Gata pentru noaptea asta. Trebuie să și dormim; mâine dimineață o pornim devreme. Poate-l ajungem până nu se dezmeticește.»

Însă nu l-au ajuns. Se făcuse după-amiaza târziu când l-au prins – pe arhitect vreau să spun – și chiar și atunci numai pentru că-și rupsese piciorul încercând să se arhitecturizeze peste râu. Dar de data asta făcuse o greșeală de calcul așa că negrii și câinii l-au încolțit și negrii făceau acum un scandal grozav în timp ce-l trăgeau afară. Bunicul spunea că poate că negrii-și închipuiau că fugind arhitectul renunțase în mod voluntar la statutul lui de carne interzisă, le oferise lor de bunăvoie un gambit alergând astfel fuga, pe care negrii îl acceptaseră luându-se după el și-l câștigaseră prinzându-l, și că acum avea să li se dea voie să-l prăjească și să-l mănânce, atât învingătorii cât și învinsul acceptând asta în același spirit al sportului și al sportivității și fără nicio ranchiună sau resentimente de vreo parte sau alta. Toți oamenii care începuseră goana cu o zi înainte se reîntorseseră cu excepția a trei dintre ei, și cei care se reîntorseseră mai aduseseră cu ei și pe alții, așa că acum erau mai mulți decât la început, spunea bunicul. Așa că l-au tras afară din vizuina în care se ascunsese sub albia râului: un omuleț cu o mânecă lipsă la jiletcă și cu vesta înflorată prăpădită de apă și noroi unde căzuse în râu și un crac al pantalonului sfâșiat așa că se vedea unde se legase la picior cu o bucată din poala cămășii și zdreanță însângerată și piciorul umflat, iar pălăria o pierduse de tot. N-au mai găsit-o așa că bunicul i-a dăruit el o altă pălărie în ziua în care a plecat când se terminase casa. Erau în biroul bunicului și bunicul spunea că arhitectul a luat pălăria nouă și s-a uitat la ea și a izbucnit în plâns – un omuleț hărțuit, cu fața înspăimântată și cu o barbă de două zile, care ieșise din vizuină luptându-se ca o pisică

sălbatică, cu piciorul lui rupt cu tot, și câinii lătrând și negrii zbierând și vociferând într-o anticipare jovială și asasină, ca și cum ar fi avut impresia că dacă vânătoarea durase mai mult decât douăzeci și patru de ore toate regulile aveau să fie abrogate automat și nu mai era nevoie să mai aștepte ca să-l pună la frigare până când Sutpen s-a bălăcit până unde se opriseră cu un ciomag în mână și i-a gonit pe negri și pe câini la o parte, lăsându-l pe arhitect acolo în picioare, și nici măcar speriat, doar gâfâind puțin și, spunea bunicul, puțin strâmbat la față că negrii îl apucaseră de piciorul rănit în încăierare când îl prinseseră și ținându-le și o cuvântare în franțuzește, o cuvântare lungă și spusă atât de repede că bunicul zicea că probabil niciun francez n-ar fi înțeles-o toată. Dar sunase frumos; bunicul spunea chiar că el – cu toții de fapt – puteau să-și dea seama că arhitectul nu-și cerea iertare; fusese frumos, spunea bunicul, și spunea și cum Sutpen se întorsese spre el dar el (bunicul) se și apropiase de arhitect, întinzând sticla de whiskey, deja destupată. Și bunicul i-a văzut ochii în fața hăituită, ochii disperați și deznădăjduiți dar și neîmblânziți, și neînvinși, neînfrânți nici măcar de departe, spunea bunicul, și toate cele vreo cincizeci de ceasuri de întuneric și mlaștină și lipsă de somn și oboseală și lipsă de mâncare și lipsa vreunui țel către care să se îndrepte și de speranța de a ajunge acolo: doar voința de a îndura și cunoașterea dinainte a înfrângerii dar neînfrânt încă nici de departe: și a luat sticla într-una din mâinile lui mici, murdare, ca o labă de cârtiță și și-a ridicat cealaltă mână și chiar a pipăit cu ea pe lângă frunte o clipă înainte de a-și aduce aminte că-și pierduse pălăria, și pe urmă și-a zvâcnit mâna în sus într-un gest pe care bunicul spunea că nu l-ai fi putut descrie în niciun fel, părând să strângă toată nefericirea și înfrângerea pe care neamul omenesc le suferise vreodată între două degete ca un pic de praf și aruncându-l în spate peste umăr, și a ridicat sticla și s-a înclinat în fața bunicului pe urmă în fața tuturor celorlalți șezând pe caii lor în cerc și uitându-se la el, și pe urmă a tras nu numai prima înghițitură de whiskey curat pe care o înghițise în viața lui ci și a băut ceea ce nu-și închipuise că are să bea vreodată așa cum un brahman nu-și poate închipui că s-ar ivi vreodată situația în care să mănânce carne de câine."

Quentin se opri. Dintr-o dată Shreve spuse, „Foarte bine. Nu te mai osteni să spui că s-a oprit din povestit aici; spune mai departe". Însă Quentin nu continuă chiar de îndată – glasul lui fără expresie, ciudat de lipsit de viață, fața plecată, trupul destins nemișcat decât în respirație; amândoi niciunul clintindu-se decât în respirație, amândoi tineri, amândoi născuți în același an: unul în Alberta, celălalt în Mississippi; născuți la jumătate de continent unul de altul și totuși uniți, legați parcă într-un fel de transsubstanțiere de Trunchiul Continental, Fluviul care curge nu numai prin pământul

fizic al cărui ombilic geologic este, curge nu numai prin viețile spirituale ale ființelor pe care le cuprinde acest continent, ci este însuși Mediul care râde la diferite grade de latitudine și temperatură, deși unele din aceste ființe, cum ar fi fost Shreve, nici măcar nu l-au văzut vreodată – ei doi care cu patru luni înainte nici măcar nu dăduseră ochii unul cu altul dar care de atunci dormiseră în aceeași cameră, și mâncaseră unul alături de altul din aceeași mâncare și se folosiseră de aceleași cărți din care se pregătiseră să răspundă la aceleași seminare, stând unul în fața celuilalt la lumina lămpii de o parte și de alta a mesei unde ca o cutie firavă a Pandorei se afla hârtia acoperită cu scrisul de mână care umpluse cu duhuri și demoni violenți și neraționali acest retras colț monastic, acest alcov visător și neîncălzit a ceea ce s-ar fi putut numi partea cea mai înaltă a gândurilor. „Nu te mai osteni", spuse Shreve. „Spune mai departe."

„Avea să dureze treizeci de ani", spuse Quentin. „Au trecut treizeci de ani până când Sutpen i-a mai povestit mai departe bunicului. Poate că fusese prea ocupat. Toată vremea în care ar fi putut sta de vorbă petrecută cu înfăptuirea planului aceluia pe care-l avea în minte, și singura lui relaxare trântele cu negrii lui sălbatici în grajd la care oamenii puteau să-și lase caii legați și să vină prin spatele casei și să nu-i vadă nimeni din casă, pentru că acum era însurat, casa era terminată și el fusese arestat pentru că o furase și eliberat după aceea așa că acum toată partea asta era în regulă, cu o nevastă și doi copii – nu, trei – în ea și pământul defrișat și plantat eu semințele pe care bunicul i le împrumutase și îmbogățindu-se acum într-un ritm sigur –"

„Da", spuse Shreve; „domnul Coldfield: asta ce-a mai fost?"

„Nu știu", spuse Quentin. „Nimeni n-a aflat vreodată ceva sigur. Era ceva cu o poliță, o chestie în care-l convinsese pe domnul Coldfield să se folosească de creditul lui: una din tranzacțiile acelea care dacă-ți reușesc se cheamă că ești deștept și dacă nu îți schimbi numele și te muți în Texas: și tata spunea cum domnul Coldfield probabil că stătea acolo în prăvălioara lui și vedea cum căruța lui de stocuri se dublează la fiecare zece ani sau cel puțin nu scad și-și închipuise că are șansa să i se întâmple tot așa mereu, numai că conștiința lui (nu curajul: tata spunea că avea destul din asta) nu-l lăsase. Pe urmă a venit Sutpen și s-a oferit s-o facă el, el și cu domnul Coldfield să împartă câștigul dacă avea să meargă, și el (Sutpen) să tragă tot ponosul dacă n-avea să meargă. Și domnul Coldfield l-a lăsat. Tata spunea că asta din cauză că domnul Coldfield n-a crezut că avea să meargă, că au s-o scoată la capăt, numai că nu se putea împiedica să nu se gândească la asta, și așa că atunci când aveau să încerce și să dea greș el (domnul Coldfield) avea să poată să-și scoată lucrul acesta din minte; și că atunci când

au dat greș și au fost prinși, domnul Coldfield a insistat să-și ia și el partea de blam ca penitență și expiere pentru că păcătuise în mintea lui toți anii aceștia. Pentru că domnul Coldfield nu crezuse niciodată că avea să iasă ceva, așa că atunci când văzuse că avea să meargă, că mergea, singurul lucru pe care ar fi putut să-l facă ar fi fost să refuze să-și ia partea de profit; că atunci când văzuse că reușise conștiința lui devenise obiectul urii sale, nu Sutpen – conștiința lui și pământul, țara care îi crease conștiința și apoi oferise prilejul de a strânge toți banii aceia conștiinței pe care o crease, și care nu putea face nimic altceva decât să refuze; urâse țara aceasta atât de mult încât îi părea chiar bine când o vedea cum se apropie tot mai mult și mai mult de un război pierdut dinainte și fatal; că s-ar fi înrolat chiar în armata yankee, spunea tata, numai că nu era soldat și știa bine că sau avea să fie ucis sau să moară de greutățile vieții de soldat, așa că n-avea să mai fie de față în ziua când Sudul avea să înțeleagă acum că trebuie să plătească prețul pentru că-și înălțase edificiul economic nu pe stânca unei moralități ferme ci pe nisipurile alunecoase ale oportunismului și brigandajului moral. Așa că alesese singurul gest la care se putuse gândi pentru a-și exprima dezaprobarea față de cei care ar fi supraviețuit luptelor și astfel aveau să participe la remușcările de după aceea –"

„Sigur", spuse Shreve. „Foarte frumos. Dar Sutpen. Planul lui. Spune mai departe, odată."

„Da", spuse Quentin. „Planul. – Să se îmbogățească tot mai mult. Se pare că perspectivele se arătau frumoase și limpezi acum; casa terminată, și chiar mai mare și mai albă decât cea la ușa căreia se înființase în ziua aceea și negrul ieșise în hainele lui de maimuță și-i spusese să ocolească prin dos, și el avându-și acum chiar propriul lui soi de negri, ceea ce bărbatul lungit în hamac cu pantofii scoși din picioare n-avea, de unde s-aleagă și să-l dădăcească să iasă la ușă când avea să-i vină și lui rândul să vadă un băiețaș fără pantofi în picioare și doar cu pantalonii ajustați ai lui taică-su drept veșminte că vine și bate la ea. Numai că tata spunea că nu asta era acuma, că atunci când venise în biroul bunicului în ziua aceea după treizeci de ani, și neîncercând să se scuze nici atunci cum nu încercase nici în albia râului în noaptea când îl urmăriseră pe arhitect, ci doar să explice acum, străduindu-se din răsputeri să explice pentru că acum era bătrân și știa, știa că tocmai în situația asta când îmbătrânea tot mai mult era silit să vorbească: timpul scurtându-se tot mai mult în fața lui și putând, și chiar făcând asta, să-i afecteze șansele și posibilitățile chiar dacă el însuși nu s-ar fi îndoit de oasele și de trupul lui așa cum nu s-ar fi îndoit de voința și de curajul lui, spunându-i bunicului că simbolul cu băiețelul la ușă nu era explicația pentru că băiețașul simbol fusese doar o închipuire a copilului buimăcit și deznădăjduit, că acum ar fi vrut să-l aducă pe

băieţaşul acela acolo unde n-avea să mai aibă niciodată nevoie să mai stea în faţa unei uşi albe şi să bată la ea: şi asta nu pentru un simplu adăpost, ci aşa ca acel băieţaş, acel străin oricare ar fi fost el, fără nume, să poată închide el însuşi uşa pentru totdeauna în urma lui asupra a tot ceea ce trăise vreodată, şi să poată privi în faţă în razele de lumină încă neştiute în care urmaşii lui care poate că nici n-aveau să ştie de numele lui (al băieţaşului) aşteptau să se nască fără ca măcar să aibă nevoie să ştie vreodată că fuseseră pentru totdeauna izbăviţi de brutalitatea animalică tot aşa cum copiii lui (ai lui Sutpen) fuseseră –" „Să nu mai spui că eu vorbesc ca bătrânul tău", spuse Shreve. „Dar dă-i înainte. Copiii lui Sutpen. Spune."

„Da", spuse Quentin. „Cei doi copii", gândindu-se. *Da. Poate că amândoi suntem tata. Poate că nimic nu se întâmplă o singură dată şi după aceea gata. Poate că întâmplarea nu e niciodată o singură dată ci poate ca cercurile pe apă după ce a căzut piatra, cercurile mişcându-se mai departe, lărgindu-se, şi iazul acela legat de un fir îngust de apă, ombilical, de iazul de alături pe care tot primul îl hrăneşte, l-a hrănit, l-a alimentat cu apă, şi chiar dacă acest al doilea iaz cuprinde apă de o altfel de temperatură, cu o altfel de consistenţă care a văzut, a simţit, îşi aminteşte, oglindeşte într-o tonalitate diferită cerul nesfârşit, neschimbător, asta nu mai are nicio importanţă: ecoul în apă al acelei pietre a cărei cădere nici măcar n-o urmărise cu ochii îi alunecă acum pe suprafaţa apei în limitele zvâcnirii de început a cercurilor, în acelaşi ritm străvechi, de neşters* gândindu-se *Da, suntem amândoi tata. Sau poate tata şi cu mine suntem amândoi Shreve, poate că a fost nevoie de tata şi cu mine de amândoi ca să-l facem pe Shreve sau de Shreve şi cu mine de amândoi ca să-l facem pe tata sau poate de Thomas Sutpen ca să ne facă pe toţi laolaltă.*

„Da cei doi copii, băiatul şi fata atât de lunecos potrivindu-se în planul lui încât poate că aşa şi aranjase el dinainte cu o alcătuire mintală şi fizică atât de lunecos potrivindu-se planului aceluia încât s-ar fi spus că el îi alesese din ceata celestă a serafimilor şi heruvimilor aşa cum îşi alesese pe cei douăzeci de negri din cine ştie ce învălmăşeală o fi fost atunci când îşi repudiase prima soţie şi copilul acela când descoperise că ei n-aveau cum să-i fie de ajutor în înfăptuirea mai departe a planurilor sale. Şi bunicul spunea că aici nu intra în niciun fel conştiinţa, că Sutpen luase loc în biroul lui în după-amiaza aceea după treizeci de ani şi-i povestise cum conştiinţa îl supărase oarecum la început dar că argumentase cu calm şi logică propriei lui conştiinţe până când se aranjase totul, exact aşa cum ar fi putut discuta cu propria lui conştiinţă despre facturile de plată ale lui şi ale domnului Coldfield (numai că atunci poate că nu s-ar fi întins atâta la vorbă, întrucât atunci timpul l-ar fi presat) până când s-ar fi aranjat şi asta – cum recunoştea că din anumite puncte de vedere era ceva nedrept în ceea ce făcuse dar că

aranjase și asta pe cât îi stătea în putere arătându-se mai mult decât generos; că ar fi putut pur și simplu s-o părăsească, să-și ia pălăria și să plece, însă că n-o făcuse: și că păstra ceea ce bunicul ar fi trebuit să recunoască atunci că era o pretenție îndreptățită și susținută, dacă nu asupra întregii proprietăți pe care el singur o statornicise, precum și asupra vieților tuturor albilor de pe întinderea ei, cel puțin asupra acelei porțiuni din ea care îi fusese în mod expres delimitată și acordată prin contractul de căsătorie în care intrase cu toată buna-credință fără nicio rezervă în ce privește originea lui obscură sau pregătirea lui morală, pe câtă vreme fuseseră nu numai rezerve ci și rea-credință reală din partea lor și o rea-credință de o natură atât de grosolană încât nu numai că ar fi fost de natură să facă nulă și neavenită chiar fără cunoștința lui justificarea centrală a întregului său plan, ci și să facă o păcăleală plină de ironie din tot ceea ce suferise și răbdase în trecut și din tot ce ar fi putut realiza în viitor vreodată spre îndeplinirea acelui plan – pretenție la care renunțase de bunăvoie, luând doar pe cei douăzeci de negri din tot ceea ce ar fi putut pretinde el atunci și din tot ceea ce oricine altcineva în locul lui ar fi insistat să păstreze și (în care pretenție) ar fi fost sprijinit de împuternicirile atât legale cât și morale chiar dacă nu și de cea mai delicată pretenție a conștiinței: și bunicul nespunând «Stai, stai nițel» acum pentru că era iarăși acea nevinovăție, nevinovăția care își închipuia că ingredientele moralității erau asemenea ingredientelor la prăjituri și că odată ce le-ai măsurat și le-ai amestecat și le-ai băgat la cuptor totul s-ar fi încheiat cum se cuvine și n-ar mai fi putut să iasă altceva de aici decât prăjitura propriu-zisă. – Da, stând acolo, așezat în biroul bunicului încercând să explice, o recapitulare buimacă, răbdătoare, nu pentru bunicul sau pentru sine însuși pentru că bunicul susținea că însuși calmul lui era o indicație că de mult renunțase de a mai înțelege lucrul acesta vreodată, ci încercând să explice destinului însuși, circumstanțelor, sorții treptele logice prin care ajunsese la un rezultat cu totul și pentru totdeauna incredibil, repetând același limpede și simplu rezumat al propriei sale istorii (pe care și el și bunicul o cunoșteau acum foarte bine) ca și cum ar fi încercat să o explice unui copil răsfățat și încăpățânat:

«Înțelegi, aveam în mintea mea un plan. Că era un plan bun sau rău, asta nu discutăm acum; întrebarea e, Unde am făcut eu greșeala, ce am făcut, sau am omis să fac, pe cine sau ce anume am atins atunci într-un grad atât de important cum reiese de aici. Aveam un plan. Ca să-l duc la bun sfârșit, aveam să am nevoie de bani, de o casă, o plantație, sclavi, o familie – bineînțeles, aici trebuind să intre și o nevastă. M-am pus pe treabă să-mi câștig toate astea, fără să cer niciun fel de favoare de la nimeni. O dată mi-am riscat chiar și viața, după cum ți-am spus, deși, tot așa cum ți-am

povestit, nu m-am expus la riscul acesta doar pentru ca să-mi fac rost de o nevastă, deşi până la urmă acesta a fost rezultatul. Dar nici asta nu are importanţă în ce-ţi spun eu: ajunge să-ţi spun că aveam o nevastă, am acceptat-o cu toată buna-credinţă, fără ca eu personal să fac vreo rezervă, şi m-am aşteptat şi din partea lor la acelaşi lucru. Nici măcar n-am cerut-o, bagă bine de seamă, aşa cum poate ar fi fost de aşteptat din partea cuiva cu originea mea obscură (sau cel puţin cum ar fi fost lăudat acest cineva dacă ar fi făcut-o) din ignoranţă sau din delicateţe în relaţiile cu asemenea persoane de soi. N-am cerut-o; le-am acceptat propria lor evaluare având însă grijă ca în ceea ce mă priveşte să mă explic pe de-a întregul cu privire la persoana mea şi la părinţii mei: şi cu toate acestea ei mi-au ascuns în mod deliberat singurul fapt care, aveam motive s-o ştiu, îşi dădeau seama că ar fi fost de natură să mă facă să resping întreaga tranzacţie, căci altminteri nu mi l-ar fi ascuns – un fapt pe care eu însumi nu l-am aflat până după naşterea fiului meu. Şi nici chiar atunci nu am acţionat pripit. Aş fi putut să le atrag atenţia asupra acestor ani pierduţi, ani care nu numai că aveau să mă lase în urmă în ce priveşte planul meu cu distanţa însurându-se cu timpul scurs în perioada exprimată cu numărul acestor ani, ci şi cu acea cantitate de timp compensatorie exprimându-se prin numărul acestor ani şi pe care avea să trebuiască acum să-i cheltuiesc pentru a mă readuce încă o dată la punctul pe oare îl atinsesem atunci şi-l părăsisem. Însă n-am făcut-o. Am explicat doar că faptul acesta nou făcea cu neputinţă ca femeia şi copilul să mai poată fi încorporaţi în planul meu, şi ca urmare a acestei recunoaşteri, după cum ţi-am mai spus, n-am mai făcut nicio încercare de a mai păstra nu numai ceea ce aş fi putut să consider că-mi câştigasem cu riscul vieţii ci nici ceea ce mi se dăduse prin mărturii semnate, ci dimpotrivă am refuzat şi am renunţat la toate drepturile şi pretenţiile la asta tocmai pentru a putea îndrepta orice nedreptate s-ar fi putut considera că am făcut având grijă să asigur din plin celor două fiinţe pe care s-ar fi putut considera că le-aş fi lipsit de orice aş fi ajuns să stăpânesc mai târziu: şi s-a ajuns la un acord asupra acestui lucru, te rog să ţii seamă; la un acord între ambele părţi. Şi cu toate acestea, şi după mai bine de treizeci de ani, mai bine de treizeci de ani după ce conştiinţa mea mă asigurase în sfârşit că dacă aş fi săvârşit vreo nedreptate făcusem tot ce aş fi putut face ca s-o îndrept –» şi bunicul fără să-i spună «Stai niţel» acum ci spunând, poate chiar zbierând: «Conştiinţă? Conştiinţă? Doamne Dumnezeule, omule, la ce altceva te-ai fi putut aştepta? instinctul şi afinitatea asta pentru nefericire a unuia care i-ar fi petrecut atâta vreme într-o mănăstire, ca să nu mai vorbim de unul care a trăit atâţia ani câţi ai trăit cum i-ai trăit tu, nu te-au învăţat decât asta? teama şi spaima de femeie pe care probabil că ai supt-o cu prima

înghițitură de lapte de la maică-ta nu te-a făcut să înțelegi lucrurile astea mai bine? Ce fel de nevinovăție oarbă și prostească o mai fi fost și asta și cine te-o mai fi învățat să-i spui virginitate? și ce fel de conștiință te-o mai fi întărit în credința că n-ai fi putut să cumperi de la ea siguranță pentru tine decât doar cu dreptatea?»"

Aici a fost momentul când Shreve se duse în dormitor să-și îmbrace halatul. N-a spus „Stai niței", s-a ridicat doar în picioare lăsându-l pe Quentin așezat mai departe în fața mesei, ieșind, întorcându-se cu halatul și așezându-se iarăși, ridicându-și pipa răcită, chiar dacă fără să și-o umple iar sau s-o aprindă așa cum era. „Foarte bine", spuse. „Așa că de Crăciunul acela Henry l-a adus acasă, în casa cea mare, și demonul și-a ridicat ochii și a văzut chipul pentru care crezuse că plătise și ispășise cu douăzeci și opt de ani înainte. Spune mai departe."

„Da", spuse Quentin. „Tata spunea că probabil că el însuși îl botezase. Charles Bon. Charles cel Bun. Nu i-a spus bunicului că l-ar fi botezat el însuși, dar bunicul credea că o făcuse, că ar fi trebuit s-o fi făcut. Ar fi fost doar partea lui din curățirea terenului, așa cum ar fi fost de așteptat ca el să contribuie la a curăți duliile de cartușe și pușțile murdare după asediu dacă atunci n-ar fi fost bolnav (sau poate logodit); poate că el însuși ar fi insistat în privința asta, și de data asta conștiința care nu i-ar fi putut lăsa ei și copilului vreun loc în planul lui chiar dacă el ar fi închis ochii, și chiar dacă așa n-ar fi păcălit restul lumii așa cum ei îl păcăliseră pe el, cel puțin ar fi speriat atât de tare pe oricare din ei încât n-ar mai fi îndrăznit niciunul să vorbească cu voce tare despre taina asta – aceeași conștiință care n-avea să-l lase pe copil, întrucât era băiat, să poarte numele lui sau al bunicului său din partea mamei, dar care avea de asemenea să-l împiedice să facă lucrul obișnuit și să asigure grabnic un soț pentru femeia părăsită și astfel să-i dea lui fiu-său un nume la care să aibă dreptul. Alesese el însuși numele, așa credea bunicul, așa cum alesese numele tuturor – pentru toți Charles cei Buni și Clytemnestrele și Henry și Judith și toți ceilalți – pentru întreaga seminție din colții balaurului cum îi spunea tata. Și tata spunea –"

„Tatăl tău?" spuse Shreve. „S-ar zice că a aflat o grămadă de informații din astea întârziate al dracului de repede, după ce mai înainte așteptase patruzeci și cinci de ani. Dacă știa toate astea, atunci de ce ți-a mai spus că toată râca dintre Henry și Bon a fost doar metisa aceea?"

„Pe vremea aceea nu știa. Nici bunicul nu-i spusese chiar totul, așa cum nici Sutpen nu-i spusese bunicului chiar totul."

„Atunci cine i-a spus?"

„Eu." Quentin nu se clintise, nu-și ridicase ochii deși știa că Shreve îl privea. „A doua zi după ce – după noaptea aceea când am –"

„O", spuse Shreve. „După ce tu și cu bătrâna mătușică. Înțeleg.

Spune mai departe. Și tata spunea –”

„– spunea că el trebuie să fi stat acolo pe veranda din față toată după-amiaza aceea să-l aștepte pe Henry și pe prietenul despre care Henry scrisese toată toamna să-i vadă apărând pe alee, și poate că după ce Henry îi scrisese numele în prima scrisoare Sutpen și-o fi spus că nu se poate, că trebuie să existe o limită chiar și pentru ironie dincolo de care devine o înșelăciune rea dar nu ucigașă sau o coincidență inofensivă, căci tata spunea că chiar și Sutpen știa probabil că nimeni n-ajunsese să născocească vreun nume pe care să nu-l și poarte sau să-l fi purtat vreodată: și ei au venit în cele din urmă pe caii lor și Henry a spus, «Tată, acesta e Charles», și el –” („demonul”, spuse Shreve) „– i-a văzut fața și a înțeles că există situații în care coincidența nu înseamnă nimic altceva decât copilul care dă buzna pe terenul de fotbal ca să ia și el parte la meci și jucătorii se năpustesc peste și prin jurul capului lui neacoperit și dau și ei buzna și se azvârlă unii într-alții, și în furia încăierării după faptele numite câștig sau pierdere nimeni nu-și mai aduce aminte de copilul acela și nici nu mai bagă de seamă cine se bagă să-l scoată de acolo să-l smulgă ca să nu fie strivit – că a rămas doar acolo în prag, exact așa cum își închipuise, cum plănuise, cum își aranjase planul, și iată că cu adevărat după cincizeci de ani copilul pierdut, năucit, fără nume și fără casă a venit să bată la ușă și nu era nicăieri sub soare un negru îmbrăcat ca o maimuță care să iasă în ușă și să-i poruncească s-o ia din loc; și tata spunea că chiar atunci, deși știa că Bon și cu Judith nici nu dăduseră ochii unul cu altul, trebuie să fi simțit și să fi auzit planul lui – casa, situația, urmașii, totul – cum se năruie ca și cum ar fi fost făcute din fum, fără niciun sunet, fără să stârnească niciun fel de curent de aer dislocat și fără măcar să lase vreo ruină. Și el nici măcar spunând că asta ar fi fost plata, păcatele părintelui revenind să bântuie asupra casei; nici măcar spunând că ar fi fost ghinionul, ci doar o greșeală: greșeala pe care el singur n-o putea descoperi și pentru care venise la bunicul, nu ca s-o ierte ci doar ca să reia faptele ca o minte imparțială (și bunicul spunea că credea că și cu pregătire juridică) s-o examineze și s-o descopere și să i-o arate și lui. Nu pedeapsă morală, înțelegi: doar o greșeală veche în fapt pe care un om cu istețime și curaj (una din calitățile acestea el știind acum că o are, cealaltă crezând acum că o învățase, o dobândise) ar fi putut încă să o contracareze dacă ar fi putut să înțeleagă unde fusese această greșeală. Pentru că nu renunțase. N-a renunțat cu adevărat niciodată; bunicul spunea că acțiunile lui de mai târziu (faptul că o vreme n-a făcut nimic și astfel poate că a ajutat să se creeze însăși situația de care se temuse) nu au fost rezultatul vreunei pierderi a curajului sau vicleniei sau neîndurării, ci au fost rezultatul convingerii sale că totul se trăgea de la o greșeală și până când avea să descopere care fusese acea greșeală nu

avea de gând să rişte să mai facă încă una.

Astfel că-l poftise pe Bon în casă, şi în cele două săptămâni de vacanţă (numai că n-a durat chiar atât; tata spunea că probabil că doamna Sutpen îi şi logodise pe Judith şi Bon din momentul în care văzuse numele lui Bon în prima scrisoare a lui Henry) îi pândise pe Bon şi pe Henry şi pe Judith, sau mai degrabă îi pândise pe Bon şi pe Judith pentru că despre Henry şi Bon ştia din scrisorile lui Henry despre el de la şcoală; îi pândise astfel timp de două săptămâni şi nu făcuse nimic. Pe urmă Henry şi cu Bon se reîntorseseră la şcoală şi acum feciorul negru care ducea scrisorile într-un sens şi în celălalt în fiecare săptămână între Oxford şi Suta lui Sutpen îi aducea lui Judith scrisori acum nemaifiind cu scrisul lui Henry (şi nici asta nu era neapărat necesar, spunea tata, pentru că doamna Sutpen şi umpluse oraşul şi provincia întreagă cu ştirea despre logodna care tata spunea că nici nu exista încă) şi încă el nu făcuse nimic. N-a făcut absolut nimic până când aproape trecuse primăvara şi Henry scrisese că avea să-l aducă pe Bon cu el să petreacă una sau două zile împreună înainte ca Bon să se întoarcă acasă la el. Atunci Sutpen s-a dus la New Orleans. Că a ales sau nu conştient vremea aceea pentru ca să-i găsească pe Bon şi pe maică-sa împreună şi să rezolve dintr-o dată toată afacerea, asta nimeni nu poate s-o ştie, după cum nimeni nu ştie dacă a văzut-o sau nu pe mamă la vremea când a fost acolo, dacă ea l-a primit sau a refuzat să-l primească; sau dacă l-a primit şi el a mai încercat încă o dată să ajungă la o înţelegere cu ea, s-o cumpere poate de data asta cu bani, căci tata spunea că dacă un bărbat putea să-şi închipuie că o femeie dispreţuită şi jignită şi mânioasă ar mai putea fi cumpărată cu argumente de logică formală, atunci ar putea crede şi că poate fi îmblânzită şi cu bani, şi nu i-a mers; sau dacă Bon însuşi era acolo şi Bon fusese acela care a refuzat oferta, deşi nimeni n-a ştiut vreodată dacă Bon a ştiut cu adevărat sau nu că Sutpen era tatăl lui, dacă nu cumva la început a încercat s-o răzbune pe maică-sa şi abia după aceea s-a îndrăgostit, abia după aceea a căzut victimă curentului de răzbunare şi fatalitate pe care domnişoara Rosa spunea că Sutpen îl stârnise şi-l statornicise acolo ca o damnare pentru toţi cei din sângele lui, şi albi şi negri. Numai că era limpede că nu-i mersese, şi a venit după aceea şi Crăciunul şi Henry şi cu Bon au venit iarăşi la Suta lui Sutpen şi acum Sutpen înţelesese că nu mai era nicio scăpare, că Judith se îndrăgostise de Bon şi că fie că Bon dorise doar o răzbunare şi că fusese prins, pierdut şi condamnat, acum era tot una. Astfel că se pare că-l chemase pe Henry în seara aceea din ajunul Crăciunului înainte de masa de seară (tata spunea că poate că acum, după drumul la New Orleans, învăţase în sfârşit unele lucruri în ce priveşte femeile ca să-şi dea seama că n-ar fi avut niciun rost să încerce întâi cu Judith) şi-i spusese lui Henry. Şi ştiuse ce avea să

spună Henry și Henry chiar spusese asta și-l auzise pe fiul său acuzându-l că minte și Henry înțelesese văzându-l pe tatăl său că-l ascultă acuzându-l că minte că ceea ce-i spusese taică-su era adevărat; și tata spunea că el (Sutpen) probabil că știa și ce avea să facă Henry și conta pe faptul că Henry avea să facă așa ceva pentru că încă mai credea că fusese totul doar o mică greșeală tactică. Așa că era ca un detașament de diversioniști care se vede copleșit ca număr și totuși nu poate bate în retragere și care mai crede că dacă dă dovadă de destulă răbdare și de destulă istețime și calm și de destulă vivacitate îi mai poate împrăștia pe inamici și-i poate doborî unul câte unul. Și Henry a și făcut lucrul acela. Și el (Sutpen) probabil că știa și ce avea să facă Henry după aceea, că și Henry avea să se ducă la New Orleans să se convingă și el. Pe urmă, era anul '61 și Sutpen știa ce aveau să facă acum, nu numai ce avea să facă Henry ci și ce avea să-l silească pe Bon să facă; poate că (fiind un demon – deși nu era nicio nevoie să fii demon ca să prevezi la vremea aceea războiul) chiar prevăzuse că Henry și cu Bon aveau să se înroleze în compania studenților de la universitate; trebuie să fi avut un fel al lui de a urmări evoluția lucrurilor, de a ști ziua în care numele lor aveau să apară în registrul de înrolări, un fel de a ști dinainte unde avea să se găsească unitatea, compania încă dinainte ca bunicul să fi ajuns colonelul regimentului din care făcea parte compania până când a fost rănit la debarcaderul din Pittsburg (unde a fost rănit și Bon) și s-a întors acasă ca să se obișnuiască să nu mai aibă brațul drept și Sutpen s-a întors acasă în '64 cu cele două pietre de mormânt și a stat de vorbă cu bunicul în biroul lui în ziua aceea înainte ca ei amândoi să plece iarăși la război. Poate că știuse toată vremea unde erau Henry și cu Bon, că fuseseră tot timpul în regimentul bunicului unde bunicul putea să aibă grijă de ei într-un fel chiar dacă bunicul habar n-avea că o făcea – presupunând că ar fi avut nevoie să aibă cineva grijă de ei, pentru că Sutpen trebuie să fi știut și de perioada de încercare, ce anume făcea Henry acum: ținându-i pe toți trei – pe el însuși și pe Judith și pe Bon – în acea suspensie în timp ce se lupta cu conștiința lui ca să se convingă să se învoiască la ceea ce voia el să facă exact așa cum făcuse taică-su atunci cu mai bine de treizeci de ani înainte, poate devenind chiar fatalist ca și Bon acum și dându-i războiului o șansă să aranjeze totul ucigându-l pe Bon sau pe amândoi (dar fără ca el să ajute, să trișeze, în ce-l privește, pentru că el fusese cel care-l dusese pe Bon în spatele frontului atunci la Pittsburgh) sau poate că știuse că Sudul avea să fie înfrânt și că apoi n-avea să mai rămână nimic care să mai aibă prea mare importanță, care să mai merite să te mai înfierbânți astfel, ceva împotriva căruia să mai merite să mai protestezi sau pentru care să suferi sau pentru care să mori sau chiar pentru care să trăiești. În ziua aceea venise în biroul lui, ziua

lui –" („a demonului", spuse Shreve) „– de permisie ca să vină acasă, când venise acasă cu pietrele de mormânt. Judith era acolo și bănuiesc că el o privise și că ea îl privise și că el spusese, «Știi unde e» și Judith nu-l minţise și el (îl cunoștea pe Henry) spusese, «Dar până acuma n-ai primit nicio știre de la el» și Judith nu minţise nici de data asta și nici nu plânsese pentru că amândoi știau foarte bine ce avea să scrie în scrisoare când avea să ajungă așa că el nici nu mai avusese nevoie să întrebe, «Când vă scrie că are să vină, tu și cu Clytie o să începeți să pregătiți rochia de mireasă» chiar dacă de data asta Judith l-ar fi minţit, ceea ce ea n-ar fi făcut: astfel că el a așezat una dintre pietre pe mormântul lui Ellen și pe cealaltă a sprijinit-o în picioare în hol și a venit să-l vadă pe bunicul, încercând să-i, explice, să vadă dacă bunicul ar fi putut să descopere el greșeala aceea despre care credea că ar fi fost singura cauză a problemei lui, așezat acolo în uniforma lui uzata și ponosită, cu mănușile subțiate și epoleții ieșiți de soare și (pana o avea în orice caz, asta e sigur. S-ar fi putut să fi trebuit să lase deoparte sabia, dar penajul și-l păstrase) pana de la pălărie ruptă și zdrențuită și murdară, și calul înșeuat așteptându-l jos în stradă și având de călărit o mie de mile ca să-și regăsească regimentul, și totuși stând acolo în singura după-amiază din permisie ca și cum ar mai fi avut o mie de după-amiezi la dispoziție, ca și cum n-ar mai fi fost nicio grabă sau vreo nevoie urgentă nicăieri pe lume și atunci când ar fi plecat n-ar fi avut de mers decât cele douăsprezece mile până la Suta lui Sutpen și cu o mie de zile sau poate chiar de ani de monotonie și de pace îmbelșugată înainte, și el, chiar și după ce ar fi murit, încă rămânând acolo, privindu-și splendizii nepoți și strănepoți răsărind cât vedeai cu ochii; și el încă, chiar dacă mort și sub pământ, rămânând aceeași mândrețe de bărbat cum îi spusese Wash Jones, numai că nu acum. Acum prins în cețurile propriei sale fortificații personale de moralitate privată: într-o aceeași sofisticată despicare a firului în patru în vreme ce (spunea bunicul) Roma pierea și zidurile Ierihonului se năruiau, spunând că *lucrul acesta ar fi bun dacă* sau *lucrul acela ar fi rău* însă cu încetinirea sângelui în vine și cu întepenirea oaselor și arterelor la care spune tata că recurg la senilitate oamenii care când sunt tineri și supli și puternici reacționează la un singur simplu Da și la un singur simplu Nu tot atât de instantaneu și de desăvârșit și de instinctiv ca aprinderea sau întreruperea electricității, stând acolo pe scaun și vorbind și acum bunicul nemaiștiind despre ce vorbea pentru că acum bunicul spunea că nici nu mai credea că Sutpen însuși ar mai fi știut căci nici până atunci Sutpen nu-i povestise chiar totul. Și aici iarăși acea moralitate, spunea bunicul: moralitatea care nu-l lăsa să vorbească de rău sau să trădeze memoria primei sale soții, sau cel puțin, memoria căsătoriei chiar dacă simțea că fusese păcălit cu ea, nici

măcar față de o cunoștință în a cărui discreție și confidență avea destulă încredere pentru a dori să se justifice pe sine însuși, nici măcar față de fiul său dintr-o altă căsătorie pentru a-și apăra statutul realizărilor și dorinței sale de o viață întreagă, decât ca o ultimă resursă. Nu că ar fi ezitat atunci, spunea bunicul: însă nu mai devreme. Fusese înșelat, păcălit el însuși, însă ieșise din încurcătura asta fără a cere sau a primi ajutor de la cineva; oricine altcineva ar fi putut fi adus într-o asemenea situație n-avea decât să încerce să facă la fel. – Stând acolo și moralizând asupra faptului că, oricare ar fi fost alternativa pe care ar fi ales-o, rezultatul avea să fie că țelul și planul pentru care dăruise cincizeci de ani de viață ar fi putut tot atât de bine să nici nu fi existat, acești cincizeci de ani, și bunicul nici măcar neștiind despre ce alternativă vorbea el atunci, care ar mai fi fost cealaltă alegere ce i-ar mai fi rămas până când spusese chiar ultimul cuvânt înainte de a se fi ridicat în picioare, înainte de a-și fi pus pălăria și de a fi strâns mâna stângă a bunicului ca după aceea să încalece și să plece; această a doua alegere, nevoie de a alege, la fel de obscură cât fusese pentru bunicul și cauza celei dintâi, repudierea: astfel că bunicul nici măcar nu mai spusese «Nu știu ce ar trebui să alegi» nu pentru că asta ar fi fost tot ce ar fi putut spune și astfel să spună asta ar fi fost mai puțin decât dacă nu i-ar fi răspuns nimic, ci pentru că orice ar fi putut spune ar fi însemnat mai puțin decât dacă n-ar fi răspuns chiar nimic întrucât Sutpen nici nu asculta, nici nu aștepta vreun răspuns, căci nu venise să cerșească milă și nu exista niciun fel de sfat pe care să-l fi primit, iar justificarea și-o smulsese el singur din propria sa conștiință, cu treizeci de ani înainte. Și încă mai știa că avea curaj, și chiar dacă în ultima vreme ar fi ajuns să pună la îndoială că-și dobândise cu adevărat istețimea pe care la un moment dat crezuse că o avea, încă mai credea că așa ceva exista undeva pe lume ca să poată fi învățată și că dacă putea fi învățată el avea încă s-o mai învețe – și poate chiar asta, spunea bunicul: dacă istețimea nu l-ar fi putut scoate din încurcătură de această a doua oară așa cum mai făcuse înainte, ar fi putut cel puțin să depindă de curaj ca să-i găsească voința și puterea de a mai porni o a treia oară spre țelul acela așa cum i le găsise ca să înceapă o a doua oară – el care venise în biroul bunicului nu pentru compătimire și nu pentru ajutor pentru că bunicul spunea că el nici nu învățase cum să ceară cuiva ajutor sau orice altceva așa că nici n-ar fi știut ce să facă cu ajutorul dacă bunicul i l-ar fi putut da, ci venise doar cu îngândurarea aceea sobră și liniștită, sperând poate (dacă mai nădăjduia, într-adevăr, dacă mai făcea altceva decât pur și simplu să gândească cu voce tare) că o minte juridică poate percepe și clarifica acea greșeală inițială asupra căreia el mai insista încă, pe care el însuși nu fusese în stare să o descopere; «Am fost pus în fața alegerii – sau să închid ochii la un fapt care-mi fusese impus fără

știrea mea în timp ce eu îmi construiam acțiunile în vederea înfăptuirii planului meu, fapt care însemna negarea absolută și irevocabilă a planului meu; sau să mă țin mai departe de planul meu original către țelul în înfăptuirea căruia eram confruntat acum cu această negare. Am ales, și am dus până la capăt după puterile mele ispășirea pentru orice rău l-aș fi putut face prin alegerea mea, plătind chiar mai mult pentru privilegiul de a fi ales așa cum am ales decât s-ar fi așteptat din partea mea să plătesc, sau chiar (după lege) mi s-ar fi cerut să plătesc. Și totuși sunt pus acum în fața unei a doua necesități de a alege, și factorul curios în asta este nu, așa cum ai arătat și dumneata și așa cum mi s-a părut și mie la început, că s-ar fi ivit necesitatea unei noi alegeri, ci că oricare ar fi alegerea pe care aș putea-o face, oricare ar fi acțiunea pe care aș putea-o alege, ea ar duce spre același rezultat: sau îmi distrug propriul țel cu mâna mea, ceea ce se va întâmpla dacă voi fi silit să-mi joc ultima carte, sau să nu fac nimic, să las lucrurile să-și urmeze cursul pe care știu că-l vor urma și să-mi văd planul desăvârșindu-se în chip normal și firesc și cu succes în ochii lumii, dar în ochii mei ar fi o batjocură și o trădare a băiețașului care se apropiase de ușa aceea acum cincizeci de ani și fusese izgonit, pentru a cărui răzbunare planul întreg fusese conceput și dus înainte până în momentul acestei alegeri, această a doua alegere decurgând din prima care la rândul ei îmi fusese impusă ca rezultat al unei înțelegeri, al unui aranjament în care intrasem cu toată bună-credința, fără să ascund nimic, în vreme ce partea cealaltă sau părțile celelalte îmi ascundeau singurul factor care ar fi putut distruge întregul plan și țelul însuși în vederea cărora acționasem, ascunzându-mi-l atât de bine încât abia după ce se născuse copilul îmi dădusem seama că acest factor există –"

„Bătrânul, tatăl tău", spuse Shreve. „Când bunicul tău îi spusese asta, nici el nu știa despre ce vorbea bunicul tău, după cum nici bunicul tău nu știa despre ce vorbea demonul când demonul i-o spusese, nu? Și când bătrânul tău ți-a povestit asta, nici tu n-ai fi știut despre ce vorbeau ei toți dacă n-ai fi fost acolo și n-ai fi văzut-o pe Clytie. Nu-i așa?"

„Da", spuse Quentin. „Bunicul a fost singurul prieten pe care l-a avut el vreo dată."

„Pe care l-a avut demonul?" Quentin nu răspunse, cu schiță nicio mișcare. Se făcuse frig în cameră acum. Căldura dispăruse aproape cu totul din radiatoare: fierul cel rece șuiera un îndemn grav și o povață de somn, mica moarte, reînnoirea. Trecuse o vreme de când clopotele sunaseră ceasurile unsprezece. „Foarte bine", spuse Shreve. Se chircise acum în el însuși înfășurat în halat așa cum mai devreme se strânsese în el însuși înfășurat în pielea lui roză, dezgolită, aproape spână. „A ales. A ales poftele trupești. Și eu aș

alege la fel. Dar spune mai departe." Remarca lui nu suna uşuratică, nici măcar nu însemna o condamnare. Se născuse (dacă trebuia neapărat să aibă vreo cauză) din sentimentalismul incorigibil, lipsit de sentimentalisme, al tinerilor care aleg uşurătatea aspră şi adesea grosolană – şi, de fapt, Quentin nu-i acordă nicio atenţie, reluând ca şi cum n-ar fi fost întrerupt, cu faţa încă plecată, în aparenţă încă adâncit în gânduri deasupra scrisorii deschise de pe cartea deschisă acolo pe masă între braţele sale.

„În noaptea aceea a plecat spre Virginia. Bunicul povestea cum se dusese la fereastră să-l vadă trecând prin piaţă, călare pe armăsarul uscăţiv negru, ţeapăn în uniforma cenuşie ieşită de soare, cu pălăria cu pana ruptă puţin înclinată dar nu chiar atât de într-o parte cât fusese căciula de blană de castor de odinioară, ca şi cum (spunea bunicul) nici chiar cu rangul şi prerogativele lui marţiale de acum nu-şi mai dădea aerele pe care şi le dăduse odinioară, nu pentru că s-ar fi învăţat minte de pe urma nenoroacelor sau ar fi îmbătrânit sau ar fi fost istovit de război ci ca şi cum chiar în timp ce pleca pe cal ar mai fi rămas buimăcit în starea aceea în care se străduia să-şi păstreze limpede şi să-şi ridice liber mai presus de haosul creaturilor omeneşti imprevizibile şi lipsite de raţiune, nu atât capul sus ca să respire şi nu atât cei cincizeci de ani de eforturi şi luptă pentru a-şi crea posteritatea, ci codul său de logică şi moralitate, formula şi reţeta sa de fapte şi deducţii a căror sumă echilibrată şi ale căror produse refuzate nu mai erau în stare să se menţină la suprafaţă sau măcar să plutească pe firul apei. Bunicul îl văzuse apropiindu-se de Holston House şi-l văzuse pe bătrânul McCaslin şi pe alţi doi bătrâni ieşind şi adresându-i cuvântul, el călare pe armăsar şi răspunzându-le fără să ridice glasul, spunea bunicul, dar cu ceva pedant, oratoric în gesturile lui reţinute, în felul în care-şi ţinea umerii. Pe urmă, el a plecat mai departe. Putea să ajungă la Suta lui Sutpen înainte de a se fi lăsat noaptea aşa ea probabil că de-abia după cină îşi îndreptase armăsarul spre Oceanul Atlantic, el şi cu Judith mai oprindu-se unul în faţa altuia poate chiar un minut întreg, el nemaiavând nevoie să spună «Aş lăsa totul baltă dacă aş putea», el nemaiavând nevoie să spună «Las-o atunci baltă – dacă poţi» ci doar luându-şi rămas bun, sărutul pe frunte şi nicio lacrimă; un cuvânt către Clytie şi către Wash; stăpânul către sclav, seniorul către iobag: «Şi aşa, Clytie, să ai grijă de domnişoara Judith. – Wash, am să-ţi trimit o bucată din pulpana surtucului lui Abe Lincoln de la Washington», şi bănuiesc că Wash răspunzându-i aşa cum obişnuia s-o facă acolo sub boltă cu damigeana şi ciubărul de la fântână: «Sigur, dom' colonel; omoară-i pân-la unu pe porcii ăia!» Aşa că şi-a mâncat budinca şi şi-a băut cafeaua de ghindă arsă şi a pornit călare la drum. Pe urmă s-a făcut anul '65 şi armata (bunicul se reîntorsese şi el; acum era colonel de brigadă dar

bănuiesc că asta din mai multe motive decât pur și simplu pentru că rămăsese fără un braț) se retrăsese prin Georgia și în Carolina și cu toții își dădeau seama că nu putea să mai dureze mult acuma. Pe urmă într-o zi Lee îi trimisese lui Johnston întăriri de la unul din corpurile sale de armată și bunicul descoperise atunci că regimentul 23 Mississippi era unul din regimentele de sub comanda lui. Și el (bunicul) încă nu știa ce se întâmplase: sau Sutpen aflase într-un fel că Henry reușise în sfârșit să-și convingă propria conștiință să cadă de acord cu el însuși așa cum și taică-su (tatăl lui Henry) făcuse cu treizeci de ani înainte, sau că Judith îi scrisese lui taică-su că primise în sfârșit o știre de la Bon și-i scrisese deci să-i spună ce aveau de gând să facă ea și cu Bon, sau dacă ei toți patru ajunseseră ca unul singur la punctul acela în care trebuia să se facă ceva, trebuia să se întâmple ceva, ce anume din toate astea el (bunicul) nu știa. Aflase doar într-o dimineață că Sutpen se prezentase la cartierul general al fostului regiment al bunicului și ceruse și primise permisiunea să stea de vorbă cu Henry și stătuse de vorbă cu el și apoi plecase iarăși, călare cum și venise, înainte de miezul nopții."

„Așa că până la urmă făcuse alegerea", spuse Shreve. „Își jucase totuși cartea. Și atunci s-a întors acasă și a găsit acolo –"

„Stai nițel", zise Quentin.

„– ceea ce trebuie să fi vrut să găsească sau în orice caz ceea ce oricum trebuia să găsească–"

„Stai nițel, îți spun", zise Quentin, deși încă nu se mișcase de la locul lui și nici nu-și ridicase glasul – glasul în care se simțea o încordare nelămurită, reținută: „Îți spun eu" *Are să trebuiască să aud iar totul* se gândea *Acum trebuie să aud iar totul de la capăt îl și aud totul de la capăt iar ascult iar totul de la capăt are să trebuiască de acuma încolo să nu mai ascult niciodată nimic altceva decât asta mereu așa că s-ar zice că nu numai că nimeni n-ajunge să-i supraviețuiască propriului său tată dar nici prietenii sau cunoscuții n-ajung s-o facă* – „s-a întors acasă și a găsit cel puțin lucrul acela despre care n-ar fi fost nevoie de nicio știre sau de niciun avertisment chiar dacă Judith s-ar fi gândit să-i trimită vreun asemenea avertisment, să-i trimită știre că a fost înfrântă, ea care după cum spunea domnul Compson nu s-ar fi gândit să-i dea de știre că el o învinsese și care doar îl aștepta (ea care cum spunea domnișoara Coldfield nu se simțea îndoliată) și-i ieșise înainte la întoarcerea lui, nu cu furia și deznădejdea la care ei poate s-ar fi așteptat deși știa atât de puține, învățase atât de puține lucruri despre femei cum spunea domnul Compson, dar în mod sigur cu altceva decât calmul înghețat cu care, cum povestea domnișoara Coldfield, ea îl întâmpinase – același sărut, după aproape doi ani, pe frunte; glasurile, vorbele, liniștite, reținute, aproape impersonale:

«Şi –?» «Da. Henry l-a omorât» urmate de puţinele lacrimi care se opriseră chiar în clipa când se porniseră, ca şi cum umezirea ochilor ar fi fost doar o simplă foiţă, o pojghiţă subţire ca o foiţă de ţigară şi cu înfăţişarea unui chip omenesc; «A, Clytie. A, Rosa. – Vezi şi tu, Wash. N-am reuşit să pătrund destul de departe în spatele liniilor yankeilor ca să-ţi tai o bucată din pulpana aceea pe care ţi-am promis-o»; şi (din partea lui Jones) hohotul, pufnetul, străvechea stabilitate dobitocească a tinei articulate care, cum spunea domnul Compson, dăinuie dincolo şi de victorii şi de înfrângeri; «Da, dom' colonel, ne-au ucis da' de bătut nu ne-a bătut încă, nu?»; şi asta a fost totul. Se întorsese. Era iarăşi acasă şi acum problema pentru el era graba, timpul care trecea, nevoia sa de a se zori. *Nu-şi mai bătea capul,* spunea domnul Compson, *nici cu curajul nici cu voinţa, nici măcar cu viclenia acum, Nu-şi pusese nicio clipă întrebarea dacă mai era în stare să mai ia totul de la capăt a treia oară. Tot ce-l preocupa acum era posibilitatea că s-ar fi putut să nu mai aibă timp suficient s-o facă, să recâştige terenul pierdut. În orice caz n-a pierdut nimic din timpul care-i rămăsese. Nici voinţa şi viclenia nu şi le-a pierdut, deşi fără îndoială că nu considera că ar fi fost voinţa sau viclenia calităţile care împinseseră în mâinile lui întinse în aşteptare prilejul, şi probabil că fusese mai puţină viclenie şi mai mult curaj decât chiar voinţă ceea ce-l făcuse să se logodească cu domnişoara Rosa în mai puţin de trei luni şi aproape chiar înainte ca ea să-şi fi dat seama de asta – domnişoara Rosa, principala adeptă şi susţinătoare a cultului de prigonire a demonului, cult căruia el îi era principalul obiect (chiar dacă nu victimă), logodită cu el înainte de a se fi obişnuit să-l vadă în casă – da, mai mult curaj decât chiar voinţă, şi totuşi şi ceva viclenie: viclenia câştigată prin nenumărate şi chinuitoare chiţibuşuri vreme de cincizeci de ani brusc capitulând şi renăscând în trecut sau brusc răsărind şi înflorind ca o sămânţă căzută stearpă în gol sau într-un singur bulgăre de pământ îngheţat. Pentru că s-ar fi zis că observase fără să se fi oprit din mers, în trecerea prin casă care de fapt fusese doar continuarea neîntreruptă a îndelungatei călătorii prin Virginia, o pauză doar nu ca să-şi salute familia ci doar ca să-l ia pe Jones şi să-l tragă după el afară pe câmpurile năpădite de mărăcini şi pe lângă gardurile năruite şi-i vârâse securea în mâini, văzuse singurul punct slab, singurul punct vulnerabil prin care să ia cu asalt virginitatea înăcrită şi îmbătrânită a domnişoarei Rosa, şi luând-o cu asalt şi cucerind-o dintr-un singur cuvânt, cu ceva din abilitatea tactică necruţătoare a bătrânului său maestru (regimentul 23 Mississippi fusese odată în corpul de armată al lui Jackson). Şi apoi viclenia îl părăsise iarăşi. Se frânsese, se risipise în aceeaşi veche logică şi moralitate neputincioasă care-l mai trădase şi înainte: şi în ce zi va fi fost, în ce brazdă se va fi oprit deodată nemişcat, cu un picior împins înainte, cu coarnele nesimţitoare ale plugului deodată în mâinile sale*

nesimțitoare, ce stinghie de gard rămasă deodată în aer ca și cum n-ar mai fi avut greutate în niște mușchi care n-ar mai fi putut-o simți, când și-a dat seama că era ceva mai mult în problema lui decât pur și simplu lipsa de timp, că problema aceasta cuprindea ceva mai mult decât o supraconcentrare a acestei lipse: că acum trecuse de șaizeci de ani și că nu mai era cu putință să mai aibă dorit un singur fiu, că în cel mai bun caz nu mai avea în măruntaiele sale decât cel mult un singur băiat, așa cum tunul cel bătrân ar putea să simtă când nu mai era decât un singur obuz în trupul lui. Așa că el i-a sugerat ei ceea ce-i sugerase, și ea a făcut ceea ce el ar fi trebuit să știe că ea avea să facă și poate chiar că ar fi știut dacă nu s-ar fi înnămolit iarăși în moralitatea care-i cuprindea toate părțile componente dar care refuza să se urnească, să se miște. De aici apropierea aceea, ultragiul, uimirea neîncrezătoare, fluxul, izbucnirea de indignare și mânie în care domnișoara Rosa a dispărut de la Suta lui Sutpen, fustele umflate ca un balon plutind pe deasupra revărsării, ușoară ca o surcică, cu boneta (poate una dintr-ale lui Ellen pe care și le luase de undeva din pod) strânsă bine peste capul țeapăn și tremurător de mânie. Și el, oprit acolo cu frâiele peste braț, cu poate ceva semănând cu un surâs ascuns în barbă și în jurul ochilor, ceva care nu surâdea ci era concentrarea ridată a îngândurării furibunde – graba, nevoia lui sălbatică; precipitarea dar nu spaima, nu îngrijorarea: doar faptul că de data asta dăduse greș, deși fusese doar o împușcătură de încercare și cu o încărcătură ușoară, de alice, și pușca cea veche, țeava și mecanismul ei încă neresimțindu-se; doar că data viitoare s-ar fi putut să nu mai fie de ajuns praf de pușcă și pentru ca să tragă spre țintă și pentru ca după aceea să mai poată reîncărca – faptul că firul acesta al vicleniei și curajului și voinței se înfășura într-un același ghem în care se înfășura firul zilelor care-i mai rămăseseră și ghemul acesta era acum de ajuns de aproape de el ca să-și întindă mâna și să-l atingă. Dar ăsta nu era încă un motiv serios de îngrijorare, pentru că totul (vechea logică, vechea moralitate care până atunci niciodată nu dăduse greș când fusese vorba să-i înșele așteptările începuse pe nesimțite să se așeze într-un chip plin de înțeles, începuse să-i arate dincolo de orice îndoială că el avusese dreptate, întocmai cum și el știuse că avusese dreptate, și că deci ceea ce se întâmplase fusese doar o iluzie și în realitate nici nu existase."

„Nu", spuse Shreve; „stai tu acum. Să mă joc și eu puțin de-a povestitul. Întâi, Wash. El (demonul) oprit acolo și calul, armăsarul lui înșeuat, sabia prinsă în teacă uniforma cenușie așteptând să fie întinsă în pace printre molii și totul fiind pierdut mai puțin dezonoarea: pe urmă vocea credinciosului gropar care începuse piesa și care avea s-o și încheie, răzbătând din culise asemenea însuși glasului lui Shakespeare: «Mda, și-așa dom' co'nel, de bătut poate că ne-au bătut, da' nu ne-au omorât încă, nu?» – Și nu era nici

ironie. Era doar nuanța aceea protectoare de ușurătate în spatele căreia se ascundea rușinea tinerească de a se simți emoționat, și din spatele căreia vorbea și Quentin, aceasta fiind și cauza îngândurării posomorâte a lui Quentin, volubilitatea (din partea amândurora), jocularitatea prefăcută: amândoi, fie că știau sau nu, în camera înghețată (se făcuse frig de tot acum) pierduți în încordarea analizei, a căutării motivelor raționale și care în fond semăna mult cu moralitatea lui Sutpen, cu ritualurile de invocare a demonului ale domnișoarei Coldfield – camera aceasta nu numai consacrată acestei încordări amintitoare ci păstrată chiar deoparte pentru așa ceva și cu toată îndreptățirea pentru că aici mai puțin decât în orice alt loc o asemenea încordare (logica și moralitatea) ar fi putut face mai puțin rău – amândoi sprijinindu-se spate în spate ca și cum ar fi fost împinși în ultimul șanț de rezistență, spunându-i Nu fantasmei invocate de Quentin de pe malurile Mississippiului care în timpul vieții acționase și reacționase cu minimum de logică și de moralitate, și care odată murind scăpase cu totul de așa ceva, care mort acum rămăsese nu numai indiferent ci și invulnerabil față de așa ceva, și într-un fel de o mie de ori mai puternic și mai viu. Nu fusese niciun gând de a-l răni pe celălalt din partea lui Shreve și nici nu fusese luat ca atare, căci Quentin nici măcar nu se oprise. Nu ezită nicio clipă, continuând spusele lui Shreve, fără pauză de virgulă sau de punct sau de paragraf:

– nu mai avea rezerve să riște focuri pentru tatonarea terenului așa că a stârnit totul de data asta așa cum stârnești un iepure dintr-o tufă de măceș, cu un bulgăre de noroi uscat pe care-l arunci cu mâna. Poate că a fost primul șirag de mărgele luat din prăvălioara lui și a lui Wash unde el își pierdea răbdarea cu clienții, negrii și golanii albi și tot soiul de pierde-vară, și-i dădea afară și încuia ușa și se îmbăta până nu mai vedea în fața ochilor. Și poate că Wash a dus șiragul în persoană, spunea tata, atunci la poartă, când se întorsese de la război în ziua aceea, și că după ce a plecat cu regimentul avea să le spună oamenilor că el (Wash) sta acolo să aibă grijă de plantația și de negrii colonelului, și tot așa până când după o vreme poate c-a și început să creadă și el asta. Mama tatii povestea cum atunci când negrii lui Sutpen au aflat ce spunea el, începuseră să-l oprească pe drumul care urca dinspre râpă, dinspre locul unde era tabăra cea veche de pescuit pe care i-o lăsase Sutpen să stea el și nepoata lui (pe vremea aceea ea avea opt ani). Erau prea mulți ca să-i poată împinge la o parte cu biciul, să poată încerca s-o facă, să riște să încerce; și îl întrebau de ce nu era și el la război și el le răspundea, «cărați-vă din drumul meu, negrilor!» și pe urmă începeau să râdă de-a dreptul întrebându-se unul pe altul (decât că nu se întrebau unul pe altul ci-l întrebau pe el): «Cine-o mai fi și ăsta, de ne spune nouă negri?» și el se năpustea asupra lor cu un băț în mână și ei

săreau la o parte, nu prea departe, doar cât le trebuia ca să nu se lase atinși, și deloc furioși, râzând doar. Și el încă mai ducea pește și vânat pe care îl împușcase (sau poate îl furase) și legume acolo la casa cea mare și cam asta mai era tot ce mai aveau doamna Sutpen și Judith (și Clytie alături de ele) ca să mănânce, și Clytie nu-l lăsa nici să intre în bucătărie cu coșul, spunându-i, «Stai aici, albule. Stai locului acolo unde ești. N-ai trecut niciodată pragul ăsta cât a fost colonelul aici și n-ai să-l treci nici acum.» Ceea ce era adevărat, numai că tata spunea că aici era ceva cu care se mândrea: că nu încercase niciodată să intre în casă, chiar dacă el credea că dacă ar fi încercat, Sutpen nu le-ar fi lăsat să-l oprească; ca și cum (zicea tata) și-ar fi spus în sinea lui *Motivul pentru care nici nu încerc nu e că refuz să-i dau vreunei negrese blestemate prilejul să-mi spună că n-am voie ci pentru că nu vreau să-l pun pe domnu Tom în situația să trebuiască să drăcuiască un negru sau să fie el drăcuit de nevastă-sa din cauza mea.* Însă ședeau să bea laolaltă sub bolta de muscat duminicile după-masă, și în zilele săptămânii îi vedea pe Sutpen (o mândrețe de bărbat cum spunea el) pe armăsarul cel negru, galopând prin plantație, și tata povestea cum în clipele acelea Wash își simțea inima și liniștită și plină de mândrie și poate că i se părea că lumea asta în care negrii, despre care Biblia spunea că au fost creați și blestemați de Dumnezeu să fie animale și robi tuturor oamenilor cu pielea albă, trăiau mai bine și erau adăpostiți și chiar îmbrăcați mai bine decât el și nepoată-sa – că lumea asta în care el umbla întotdeauna împresurat de batjocurile și ecourile disonante ale râsetelor negrilor era doar un vis și o iluzie și că lumea adevărată era cea în care propria lui apoteoză singuratică (spunea tata) galopa pe armăsarul său negru pur-sânge, gândindu-se poate, spunea tata, cum în Cartea Sfântă se spune că toți oamenii au fost creați după chipul și asemănarea Domnului astfel că toți oamenii sunt la fel în ochii Domnului oricum, se înfățișează la fel în fața Domnului cel puțin, așa că îl privea pe Sutpen și se gândea *Un bărbat chipeș, mândru. Dacă Dumnezeu El Însuși ar coborî printre noi să străbată pământul, așa i-ar place și Lui să arate.* Poate că a adus el însuși primul șirag de mărgele și, spunea tata, poate și fiecare din panglicile de după aceea de-a lungul următorilor trei ani în timp ce fata creștea și se maturiza repede cum se întâmplă cu toate fetele de felul ei; sau oricum avea să le știe și să le recunoască pe fiecare din panglicile și fundele cum le vedea pe ea chiar dacă ea îl mințea când trebuia să spună unde și cum le-a căpătat, lucru pe care probabil că ea nici nu-l făcea, pentru că știa sigur că el trebuie să fi văzut panglicile acestea în vitrină zi de zi timp de trei ani și că le știa tot așa de bine cum își știa și pantofii din picioare. Și nu numai el le știa, ci și toți ceilalți, clienți și cei care ședeau să caște gura, albii și negrii stând cinchiți pe veranda prăvăliei s-o privească trecând, nu chiar

sfidătoare și nici chiar timidă, și nici de-a dreptul mândrindu-se cu panglicile și mărgelele astea, dar aproape; nu s-ar fi putut spune că ar fi fost așa într-un fel sau altul, dar era parcă puțin din toate: îndrăzneață, tăcută și temătoare. Însă tata spunea că Wash își simțea încă inima liniștită chiar și după ce văzuse rochia și vorbise despre ea, probabil că doar puțin mai grav acum privindu-i chipul tainic, sfidător, speriat în vreme ce ea îi spunea (înainte ca el să fi întrebat, poate prea insistentă, prea grăbită să dea singură explicații) că domnișoara Judith i-o dăruise, o ajutase să și-o croiască: și tata povestea cum poate el și-a dat seama dintr-o dată și fără să se fi pregătit că atunci când trecea pe lângă bărbații strânși pe verandă aceștia se uitau acum lung și după el și cum înțelegea că ei știau deja lucrul la care el se gândea acum că le trecea lor prin cap. Dar tata spunea că era încă liniștit, chiar și acum, și că răspundea, dacă se gândea să răspundă, să oprească protestele și dezvinovățirile: «Da, sigur. Dacă dom' co'nel și domnișoara Judith au vrut să ți-o dea ție, nădăjduiesc doar că ți-a venit în minte să le mulțumești.» – Nu speriat, spunea tata: doar îngândurat, doar grav; și tata povestea mai departe cum în după-amiaza aceea bunicul a plecat călare să-i spună lui Sutpen ceva și nu era nimeni în față în prăvălie și el voia tocmai să iasă și să se ducă la casa cea mare când a auzit glasuri în spate și s-a îndreptat într-acolo și astfel a auzit înainte de a fi început să nu mai asculte și înainte de a-i face pe ei să-l audă cum îi zicea lui Sutpen pe nume. Bunicul nu apucase încă să-i vadă, nu ajunsese încă nici măcar destul de aproape ca ei să-l audă, însă spunea că știa exact cum aveau să arate: Sutpen tocmai îi spusese lui Wash să scoată carafa și atunci Wash spusese ceva și Sutpen începuse să se întoarcă spre el, văzând că Wash nu scotea carafa înainte de a fi înțeles ce voia să spună Wash, apoi înțelegând și încă pe jumătate întors spre el și apoi dintr-o dată parcă trăgându-se îndărăt și aruncându-și capul pe spate, privindu-l pe Wash și Wash acolo în picioare, și fără să strângă din umeri, cu aerul lui încăpățânat și liniștit și fără să se dea bătut, și Sutpen spunând, «Adică ce-i cu rochia?» și bunicul spunea că glasul lui Sutpen suna scurt și aspru; nu al lui Wash; că glasul lui Wash era doar fără inflexiuni și liniștit, nu supus: doar răbdător, fără să se grăbească: «Te cunosc de aproape douăzeci de ani de zile. N-am încercat niciodată să nu fac ce mi-ai spus matale să fac. Și sunt un om de peste șaizeci de ani. Și ea nu-i decât o fetiță de cincisprezece ani», și Sutpen spunând, «Vrei să spui că i-aș face vreun rău fetei? Eu, un om în toată firea, de vârsta ta?» și Wash: «Dacă matale ai fi fost oricine altul, ți-aș fi spus și eu că ești de vârsta mea, la fel de bătrân ca mine. Și bătrân sau tânăr, n-aș fi lăsat-o să păstreze rochia aia, sau nimic altceva care ar fi venit din mâna matale. Dar matale ești altceva», Și Sutpen: «Cum, altceva?» și bunicul povestea că

Wash nu răspunsese nimic și că el strigase din nou atunci și niciunul din ei nu-l auzise; și apoi Sutpen spusese: «Așa, d-asta ți-e frică de mine?» și Wash spusese, «Nu mi-e frică. Pentru că matale ești om curajos. Nu că matale ai fi fost om curajos în vreo clipă sau vreo minută sau vreo oră din viața matale și ai avea vreun act de la generalul Lee cu care să dovedești asta. Ești curajos, așa cum ești un om viu și care respiră. În asta e altceva cu matale. Nu-i nevoie de niciun act de la nimeni care să-mi dovedească mie așa ceva. Și știu că oricare ar fi lucru' pe care matale pui mâna, fie un regiment de bărbați sau o fetișcană neștiutoare sau doar un câine nenorocit, matale ai s-o faci cum se cuvine s-o faci.» Atunci bunicul l-a auzit pe Sutpen mișcându-se, brusc, violent, și bunicul povestea că-și închipuia, credea că știe cam ce-și închipuia el că Wash gândea în clipa aceea. Însă tot ce-a spus Sutpen a fost, «Scoate carafa.» – «Sigur, dom' co'nel», a spus Wash.

Așa că a venit și duminica aceea, un an după ziua cealaltă și trei ani după ce el îi sugerase domnișoarei Rosa ca întâi să încerce și dacă avea să fie băiat și avea să trăiască, după aceea să se căsătorească. Nu se crăpase încă de ziuă și el aștepta ca iapa lui să fete după ce se încrucișase cu armăsarul cel negru, așa că atunci când a ieșit din casă înainte de a se fi făcut ziuă în dimineața aceea Judith și-a închipuit că se duce la grajduri. Ce știa Judith și cât anume despre tatăl ei și despre nepoata lui Wash nimeni n-ar fi putut să spună, cât n-ar fi putut să nu afle din ce trebuie să fi știut Clytie (cât poate să-i fi spus sau să nu-i fi spus, fie că o făcuse sau nu) întrucât toți ceilalți albi sau negri de prin partea locului știau numai văzând-o pe fată trecând gătită cu panglicile și mărgelele pe care toți le recunoșteau cât anume trebuie să fi refuzat ea să înțeleagă în timp ce potrivea și cosea rochia (tata spunea că Judith o lucrase cu adevărat; nu fusese minciună ce-i spusese lui Wash fata: amândouă singure ziua întreagă de dimineața până seara timp de o săptămână acolo în casă: și despre ce stătuseră de vorbă, ce trebuie să fi spus Judith în timp ce fata rămăsese îmbrăcată doar în lucrurile pe care le mai avea și cărora le spunea rufăria ei, cu fața-i rezervată, sfidătoare, tainică, pânditoare, și ce anume răspunzând, ce anume spunând, la care Judith poate să fi încercat sau nu să închidă ochii – nimeni n-ar fi putut să spună). Așa că numai când nu se întorsese la vremea mesei se dusese ea sau o trimisese pe Clytie în grajd și văzuse că iapa fătase peste noapte dar că tatăl ei nu era acolo. Și de-abia pe la mijlocul după-amiezii găsise un băiețaș mai răsărit și-i dăduse o băncuță ca să se ducă până jos la vechea tabără de pescuit să-l întrebe pe Wash unde era Sutpen, și băiatul ocolise fluierând pe după colțul colibei de lemn putrezit și văzuse poate întâi coasa, poate întâi trupul zăcând în buruienile pe care Wash nu le tăiase încă, și când țipase ridicase ochii și-l văzuse pe Wash la

fereastră, pândindu-l. Pe urmă, cam după vreo săptămână o găsiseră pe negresă, moașa, și ea spusese că nici nu știuse că Wash era acolo în dimineața aceea în zori când auzise calul și apoi pașii lui Sutpen și el intrase și se oprise lângă rogojina pe care erau întinși fata și pruncul și spusese, «Penelope –» (asta era iapa) «– a fătat în dimineața asta. Un mânz al dracului de frumos. Are să semene cap tăiat cu taică-su cum era când îl călăream acolo în Nord în '61". Ții minte?» și bătrâna negresă spunea că spusese, «Da, stăpâne» și el își zvâcnise cravașa spre rogojină și spusese, «Ei? Spune odată, lua-te-ar dracu: armăsar sau iapă?» și cum ea îi spusese și cum el rămăsese acolo o clipă, nemișcat cu totul, și fără să se clintească din loc, cu cravașa lipită de picior și dungile de soare căzând peste el prin crăpăturile peretelui, peste părul alb și barba care nu-i încărunțise încă deloc, și spunea cum îi văzuse ochii și pe urmă dinții în barbă și că ar fi vrut să fugă atunci numai că nu se putea mișca, i se părea că n-o țin picioarele să se ridice și să fugă: și pe urmă el o privise iarăși pe fata de pe rogojină și spusese, «De, Milly; păcat că nu ești și tu iapă. Atunci ți-aș fi putut da și ție un culcuș ca lumea în grajd» și se întorsese pe călcâie și ieșise. Doar că ea nu se putea mișca încă, și nici măcar nu știa că Wash era acolo, afară; îl auzise doar pe Sutpen spunând, «Marș de-aici, Wash. Să nu îndrăznești să m-atingi», și pe urmă Wash, cu glasul blând și de-abia de ajuns de ridicat ca să ajungă până la ea: «Am să îndrăznesc să te-ating, dom' co'nel»; și Sutpen, iarăși: «Dă-te la o parte, Wash!» acum cu asprime, și pe urmă auzise cravașa peste fața lui Wash dar nu-și mai dăduse seama dacă auzise sau nu coasa pentru că descoperise că putea să se miște, să se ridice în picioare, să iasă în fugă din colibă prin bălării, fugind mai departe –"

„Stai", spuse Shreve; „Stai nițel. Vrei să spui că-și căpătase în sfârșit băiatul care și-l dorise, și că totuși –" „– făcuse pe jos trei mile până acolo și îndărăt ca s-o aducă pe negresă, pe urmă se așezase pe veranda căzută în ruină până se făcuse ziuă și nepoata încetase să mai țipe în colibă și-l auzise chiar o dată și pe copil, așteptându-l pe Sutpen. Și tata spunea că chiar și atunci își simțea inima liniștită în piept, deși știa ce-avea să se spună peste tot în fiecare colibă de prin partea locului înainte de a se fi lăsat seara, tot așa cum știuse ce spuseseră în ultimele patru sau cinci luni când starea nepoate-si (pe care el nu încercase niciodată s-o ascundă) nu mai putea fi interpretată în vreun alt fel: *Wash Jones a pus mâna pe bătrânul Sutpen în sfârșit. I-au trebuit douăzeci de ani, dar acuma l-a apucat așa de bine pe bătrânul Sutpen că Sutpen o să trebuiască sau să taie în carne vie sau să se dea bătut.* La asta spunea tata că se gândea el în timp ce aștepta afară pe verandă unde-l trimisese bătrâna negresă, îi poruncise să iasă, stând acolo în picioare poate chiar lângă stâlpul de care rămăsese sprijinită ruginind de doi ani de zile coasa, în

vreme ce țipetele nepoatei veneau acum cu regularitatea unui ceasornic, dar inima lui era liniștită, deloc îngrijorată sau speriată; și tata spunea că poate în timp ce stătea acolo înceţoşat în căutările și bâjbâielile lui (moralitatea lui care semăna atât de mult cu cea a lui Sutpen, care-i spunea că el avea dreptate împotriva oricăror fapte și obiceiuri și a orice altceva) care dintotdeauna se amestecase și se încâlcise cu ropotul de copite în galop chiar și în vremurile de pace de care nimeni nu-și mai aducea aminte, și în care în timpul celor patru ani de război la care el nu luase parte ropotul galopului se auzise doar mai vitejește, mai mândru, mai viforos – tata spunea că poate că-și găsise și răspunsul; că poate izbucnise liberă și limpede galopând pe cerul gălbui al zorilor superba imagine plină de mândrie a bărbatului pe superba imagine plină de mândrie a armăsarului și căutările și bâjbâielile se scuturaseră dintr-o dată libere și limpezi și ele, nu ca o justificare sau explicație sau dezvinovățire sau scuză, spunea tata, ci ca o apoteoză singuratică, explicabilă, dincolo de orice înșelăciune omenească: *El este mai mare decât toți yankeii ăia care ne-au omorât pe noi și pe ai noștri, care i-au omorât nevasta și i-au văduvit fata și i-au gonit băiatul de-acasă, care i-au furat negrii și i-au părăginit pământurile; mai mare decât toată regiunea asta pentru care el s-a bătut și care drept răsplată l-a adus în situația să țină o prăvălioară prăpădită de țară ca să-și câștige hrana; mai mare decât disprețul și amărăciunea pe care el le-a ridicat la buze ca pe cupa amărăciunii în Cartea Sfântă. Și cum aș fi putut să trăiesc pe lângă el douăzeci de ani de zile fără ca el să mă atingă și să facă alt om din mine? Poate că nu sunt la fel de mare ca el și poate că n-am mers în iureșul acela în galop. Dar cel puțin am fost împins și eu pe unde a trecut el. Și eu și cu el mai putem încă s-o facem și vom mai putea s-o facem, dacă va fi să fie ca el să-mi arate ce vrea să fac;* și poate încă stând acolo, ținând frâul armăsarului după ce Sutpen intrase în colibă, ascultând încă ropotul galopului, privind încă imaginea aceea superbă cum galopează și se topește și trece, galopând prin avatarurile care însemnau acumularea anilor, a timpului, până la culmea iradiind de splendoare în care avea să galopeze fără oboseală sau fără să mai înainteze, în veci de veci nemuritoare sub sabia înălțată și după steagurile zdrențuite de bătălie năpustindu-se pe cerurile de culoarea tunetului; stând acolo și auzindu-l pe Sutpen în casă cum spusese singura lui vorbă de salut, de întrebare și de adio către nepoată, și tata spunea că o clipă Wash trebuie să nu fi simțit pământul sub picioare pe când îl privea pe Sutpen ieșind din casă, cu cravașa în mână, gândindu-se liniștit, ca într-un vis: *Nu se poate să fi auzit ce știu bine că am auzit. Știu bine că nu se poate* gândindu-se *Asta a fost ce l-a scos din pat. Mânzu' ăla. Nu eu sau cineva din ai mei. Nici măcar cineva din sângele lui n-a fost să-l scoată din patu' lui* poate nemaisimțind pământul sub picioare,

nicio stabilitate, nimic atunci, poate nici măcar nemaiauzindu-şi glasul când Sutpen i-a văzut faţa (faţa unui om pe care timp de douăzeci de ani de zile nu-l văzuse să facă vreo mişcare decât la comandă cum nu-l văzuse altfel pe armăsarul pe care-l călărea) şi se oprise: «Ai spus că dac-ar fi fost iapă ai fi putut să-i dai un culcuş ca lumea în grajd», poate nici măcar auzindu-l pe Sutpen când spusese, brusc şi aspru: «Marş de-aici. Să nu îndrăzneşti să m-atingi» numai că trebuie să fi auzit asta pentru că-i răspunsese: «Am să-ndrăznesc să te-ating, dom' co'nel» şi Sutpen spusese «Dă-te la o parte, Wash» iarăşi înainte ca bătrâna să fi auzit cravaşa. Numai că fuseseră două lovituri cu cravaşa; găsiseră două brazde pe faţa lui Wash în noaptea aceea. Poate că cele două lovituri îl trântiseră chiar la pământ; poate că pe când se ridica pusese mâna pe coasă–"

„Stai", spuse Shreve; „pentru numele lui Dumnezeu, stai puţin. Vrei să spui că el –"

„– a stat acolo toată ziua la ferestruica de unde putea să pândească drumul; probabil că a lăsat coasa să cadă jos şi a intrat drept în casă unde poate nepoata întinsă pe rogojină l-a întrebat cu vocea mânioasă ce se întâmplase şi el răspunsese, «Ce? Ce să se-audă, dragă?» şi poate că şi încercase s-o convingă să mănânce – carnea pe care probabil c-o adusese de la prăvălie sâmbătă seara, sau poate nişte dulciuri, încercând s-o ispitească cu ele poate – jeleuri lipicioase, stătute, de-o para, scoase dintr-o pungă ruptă, şi poate a mâncat şi el şi pe urmă s-a aşezat la fereastră de unde putea să privească afară pe deasupra trupului şi a coasei din bălăriile de dedesubt, şi să pândească drumul. Pentru că şedea acolo atunci când băieţaşul dăduse colţul colibei fluierând şi-l văzuse. Şi tata spunea că trebuie să-şi fi dat seama atunci că n-avea să fie mult după lăsarea întunericului când avea să se întâmple; că trebuie să fi stat acolo ştiindu-i, simţindu-i cum se strâng laolaltă cu caii şi câinii şi puştile lor – pe cei curioşi şi răzbunători – oameni de rangul lui Sutpen însuşi, care stătuseră la masă la el pe vremea când el (Wash) încă nu se putea apropia de casă dincoace de bolta de muscat – oameni care fuseseră în primele rânduri, care le arătaseră celorlalţi, mai mici decât ei, cum să se lupte în bătălii, care poate şi aveau acte semnate de generali spunând că fuseseră printre cei dintâi şi cei mai din frunte printre cei curajoşi – care galopaseră şi ei în zilele de demult aroganţi şi mândri pe cai splendizi prin plantaţiile încărcate în splendoare – şi ei simboluri ale admiraţiei şi speranţei, şi ei instrumente ale deznădejdii şi suferinţei; aceştia ar fi fost cei de care ar fi fost de aşteptat ca el să fugă dar lui părându-i-se probabil că tot atât de bine cât să fugă de ei ar fi putut să fugă înspre ei; căci dacă ar fi fugit ar fi însemnat că încearcă doar să scape de o adunătură de umbre brutale şi rele ca să dea de altele, întrucât ei (oamenii) erau de un fel pe întreg pământul pe care-l ştia, şi el

bătrân, prea bătrân ca să mai poată fugi departe chiar dacă ar fi fugit, el care n-ar mai fi putut să le scape vreodată, oricât de mult sau oricât de departe ar fi alergat; un bărbat de peste șaizeci de ani nu poate doar să mai fugă atât de departe, destul de departe ca să scape dincolo de hotarele pământului unde trăiesc asemenea oameni, fac ordine și trasează legile lucrurilor: și tata spunea cum poate pentru prima dată în viața lui începuse să înțeleagă cum de fusese cu putință ca yankeii sau orice altă armată să-i fi putut înfrânge – pe ei cei viteji, curajoși, mândri, pe cei recunoscuți și aleși ca cei mai buni dintre ei toți ca să poarte pe umerii lor curajul și onoarea și mândria. Probabil că se apropiase apusul soarelui acum și probabil că la vremea aceea îi simțea apropiindu-se tot mai mult; tata spunea că probabil că i se părea chiar că-i aude: toate glasurile, murmurele care vorbeau despre ziua de mâine, de mâine, de mâine dincolo de mânia care avea să vină numaidecât: *Bătrânul Wash Jones s-a dat în sfârșit peste cap. A crezut că l-a avut pe Sutpen, da' tot Sutpen i-a tras clapa. A crezut că l-a avut, da' tot bătrânu' Wash Jones a luat-o pe coajă* și pe urmă poate chiar spunând cu voce tare, strigând, spuse tata: «Da' nu m-am așteptat niciodată la așa ceva, dom' co'nel! Știi bine că nu m-am așteptat vreodată!» până când poate că nepoata s-a mișcat și i-a vorbit iarăși certăreață și el s-a dus și a liniștit-o și s-a întors apoi să discute cu sine însuși însă acum cu grijă, liniștit acum căci Sutpen era destul de aproape ca să-l poată auzi ușor, fără să trebuiască să strige: «Știi că niciodată. Știi că nu m-am așteptat și nici n-am cerut și nici nu mi-am dorit ceva de la vreun om în viața mea decât ce-am așteptat de la matale. Și nici asta n-am cerut-o. N-am crezut că are să fie nevoie: mi-am spus doar *N-am nevoie. Ce nevoie are un om ca Wash Jones să se întrebe sau să se îndoiască de omul despre care generalul Lee însuși a spus într-un act scris de mâna lui că e un om curajos?* Curajos» (și, poate că iarăși cu voce tare, uitând iarăși) «Curajos! Mai bine-ar fi fost dacă nici unu' din ei nu s-ar mai fi întors îndărăt în '65» gândindu-se *Mai bine dacă cei deopotrivă cu el și cu mine încă nu s-ar mai fi născut să-și tragă sufletu' pe pământu' ăsta. Mai bine ca cei care mai sunt deopotrivă cu noi să fie șterși de pe fața pământului decât ca un alt Wash Jones să-și vadă viața întreagă jupuită de pe el și uscându-i-se ca o păstaie uscată pe care o arunci în foc.* Pe urmă au venit ei călare. Trebuie să fi stat să-i asculte venind pe drum, câinii și caii, și să fi văzut lanternele căci se făcuse întuneric acum. Și maiorul de Spain care era șerif pe vremea aceea a descălecat și a văzut trupul, deși spunea după aceea că nu-l văzuse pe Wash și nici nu știuse că era acolo până când Wash nu i-a spus numele, vorbindu-i liniștit de acolo de la fereastră, aproape la doi pași de el: «Matale ești, dom' maior?» De Spain i-a spus să iasă afară și povestea cum glasul lui Wash sunase cât se poate de calm când răspunsese că iese într-o clipă; era prea liniștit,

prea calm; era într-o atât de mare măsură prea liniștit și calm încât de Spain povestea că nici nu-și dăduse seama o clipă că sunase prea calm și liniștit: «Într-o clipă. Numai să văd puțin de nepoată-mea.» «Avem noi grijă de ea», spusese de Spain. «Ieși tu afară.» «Sigur, dom' maior», spusese Wash. «Într-o clipită vin.» Așa că așteptaseră în fața colibei întunecate, și a doua zi spunea tata că fuseseră o sută care-și aduseseră aminte de cuțitul de măcelar pe care el îl ținea ascuns și tăios ca un brici – singurul lucru din viața lui prăpădită cu care se știa că se mândrește și de care avea grijă – numai că la vremea când și-au adus aminte de toate astea era prea târziu. Așa că nu știau ce punea el acolo la cale. Îl auzeau doar mișcându-se prin casa întunecată, pe urmă auziseră vocea nepoatei, iritată și certăreață: «Cine e? Aprinde lampa, bunicule» pe urmă vocea lui: «Nu-i nevoie de lumină, draga mea. Nu-mi trebuie decât o clipă» pe urmă de Spain își scosese pistolul și spusese, «Hei, Wash! Ieși afară de acolo!» și încă Wash nu răspunsese, încă murmurându-i nepoată-si «Un' ești?» și vocea certăreață răspunzându-i, «Aici-s Unde dracu' să fiu? Ce –» pe urmă de Spain spusese, «Jones!» și începuse să bâjbâie pe treptele prăbușite când nepoata țipase; și aici toți oamenii care fuseseră acolo pretindeau că auziseră cuțitul și amândouă gâtlejurile deși de Spain nu auzise. Spusese doar că știuse că Wash ieșise pe verandă și că făcuse un salt înapoi înainte de a-și fi dat seama că nu spre el alerga Wash ci spre capătul verandei, unde zăcea trupul, dar că nu se gândise la coasă: sărise doar îndărăt câțiva pași când îl văzuse pe Wash aplecându-se și apoi ridicându-se și acum Wash alerga înspre el. Numai că alerga spre ei toți, spusese de Spain, năpustindu-se în lumina lanternelor așa că puteau să-i vadă acum coasa ridicată deasupra capului; îi vedeau fața, și ochii, pe când alerga cu coasa ridicată deasupra capului, drept în lumina lanternelor și în țevile puștilor, fără să facă niciun sunet, fără să scoată vreun strigăt în timp ce de Spain alerga de-a-ndăratelea în fața lui, spunând, «Jones! Stai! Stai, sau te omor. Jones! Jones! *Jones!*»"

„Stai nițel", spuse Shreve. „Vrei să spui că a căpătat băiatul pe care și-l dorise, după toate necazurile astea, și apoi s-a întors pur și simplu pe călcâie și –"

„Da. Stând în biroul bunicului în după-amiaza aceea, cu capul parcă aruncat pe spate puțin, explicându-i bunicului așa cum i-ar fi explicat o problemă de aritmetică lui Henry dacă ar fi fost elev în clasa a patra: «Înțelegeți, tot ce-mi doream era un fiu. Ceea ce mi se pare, dacă privesc în jur la scena contemporană, că nu înseamnă să cer un dar exorbitant naturii sau împrejurărilor –"

„Vrei să stai nițel?" spuse Shreve. „– că având băiatul pentru care să-l dobândească îndurase atâtea acolo, în spatele lui în colibă, a trebuit să-l sâcâie pe bunic până într-atâta încât să-l facă să-l

omoare întâi pe el și pe urmă și pe copil?”

„– Ce?” spuse Quentin. „Nu era băiat. Era fată.”

„O”, spuse Shreve. „– Haide. Hai să ieșim dracului din frigiderul ăsta și să ne ducem la culcare.”

VIII

În noaptea asta n-aveau să mai audă respirațiile adânci ale celor adormiți. Fereastra avea să rămână închisă deasupra curții înghețate și pustii dincolo de care ferestrele din zidul din față erau, cu două sau trei excepții, întunecate; curând aveau să bată orologiile de miezul nopții, sunete melodioase și liniștite, slabe și limpezi ca sticla în aerul încordat (ninsoarea se oprise), tăcut. „Așadar, bătrânul l-a trimis pe negru după Henry", spuse Shreve. „Și Henry a venit și bătrânul i-a spus «Nu se pot căsători pentru că el este fratele tău» și Henry a spus «Minți» întocmai așa, de îndată: fără nicio pauză, niciun interval, nimic între spusele acestea ca atunci când apeși pe un buton și se face lumină în cameră. Și bătrânul a rămas locului pe scaun, nici măcar n-a clintit să-l pocnească, astfel că Henry n-a mai spus «Minți» încă o dată pentru că acum știa că e adevărat; a spus doar «Nu-i adevărat», nu «Nu cred» ci «Nu-i adevărat» poate și pentru că acum îi vedea iarăși fața bătrânului și demon sau nu simțea acum un fel de jale și de milă, nu pentru el însuși ci pentru Henry, pentru că Henry nu era altceva decât un tânăr în timp ce el (bătrânul) știa că el încă mai avea curajul și chiar întreaga viclenie –"

Shreve stătea lângă masă, avându-l în față pe Quentin iarăși deși acum nu se mai așezase. În paltonul încheiat strâmb peste halatul de baie părea uriaș și diform ca un urs năpârlit așa cum îi fixa pe Quentin (omul din Sud, sângele căruia se potolea repede, mai suplu pentru a compensa schimbările violente de temperatură poate, poate însă numai mai aproape de suprafață astfel), care ședea chircit în scaun, cu mâinile înfundate în buzunare ca și cum s-ar fi strâns în el însuși să se încălzească la subțiori, părând parcă fragil și chiar palid în lumina lămpii, a cărei lucire trandafirie nu mai avea acum nimic cald, liniștitor, în vreme ce respirațiile amândurora se risipeau acum abia simțite în camera înghețată unde nu mai erau acum doi ci patru, cei doi care respirau acolo acum nemaifiind indivizi distincți ci ceva deopotrivă mai mult și mai puțin decât gemeni, inima și sângele tinereții. Shreve avea nouăsprezece ani, cu câteva luni mai tânăr decât Quentin. Părea exact de nouăsprezece ani; era unul din oamenii a căror vârstă reală n-o știi niciodată pentru că arată exact de vârsta lor așa că-ți spui că el sau ea nu pot să aibă cu adevărat vârsta aceasta pentru că prea arată exact de vârsta lor ca să nu profite de aspectul lor: așa că nu crezi niciodată implicit că el sau ea au exact cât spun că au sau cât în disperare de cauză se declară de acord să spună că au sau cât spune altcineva ca ar avea, de ajuns de puternici și de ajuns de voluntari, pentru doi

oameni, pentru două mii, pentru toți oamenii Nu doi bărbați într-o cameră dintr-un colegiu din Noua Anglie ci unul într-o bibliotecă din Mississippi cu șaizeci de ani în urmă, cu crengi de vâsc în vaze pe consola căminului sau împinse la o parte, încununând și împodobind cu anotimpurile și timpul imaginile de pe pereți, și o crenguță sau două luminând fotografia, grupul – mama și doi copii –, pe birou, în spatele căruia ședea tatăl atunci când intrase fiul în încăpere; și ei – Quentin și Shreve – gândindu-se cum după ce tatăl vorbise și înainte ca ceea ce spusese să-și piardă puterea cu care izbise ca un șoc și să înceapă să capete înțeles, Henry avea să-și amintească mai târziu cum văzuse pe fereastră dincolo de capul tatălui său pe soră-sa și pe iubitul ei în grădina plimbându-se încet, capul soră-si aplecat ascultându-l, capul iubitului înclinat asupră-i în timp ce pășeau încet în ritmul pe care nu ochii ci inima îl măsoară și căruia îi bate accentele și măsura, dispărând încet în spatele vreunui tufiș sau boschet înstelat cu flori albe – iasomie, caprifoi, poate trandafiri Cherokee, mici, fără miros, cu neputință de cules, inflorescențe pe care poate Shreve nu le văzuse și de care nu auzise niciodată deși peste el trecuse mai întâi adierea de vânt care avea să se îmblânzească treptat să le hrănească pe ele. Aici în Cambridge n-avea nicio importanță că și în grădina de atunci fusese tot iarnă, și de aici n-aveau cum să fi fost nici flori nici frunze, chiar dacă ar fi fost cineva care să se plimbe acolo și să se lase astfel văzut, deoarece, judecând după cele ce se întâmplaseră apoi, fusese noapte și în grădina de atunci. Însă nu mai avea nicio importanță pentru că trecuse atât de mult de atunci. Pentru ei (Quentin și Shreve) nu mai avea importanță oricum, ei care ar fi putut fără să se miște din loc, eliberați acum de trupul lor întocmai ca și tatăl care hotărâse și interzisese, ca iubita care refuzase și repudiase, ca iubitul care acceptase, ca iubita care nu fusese văduvită, și fără niciun fel de tranziție istovitoare de la focul din cămin și de la grădină la șaua pe cai, ei cărora ar fi putut să le sune copitele peste rădăcinile înghețate ale acelei nopți de decembrie și ale acelor zori de Crăciun, în ziua aceea de pace și bucurie, de vâsc și bună-învoire cu buștenii așezați în cămin; nu numai doi acolo și atunci ci patru călărind pe cei doi cai prin întunericul de oțel, și nici asta nemaiavând vreo importanță: oricare le-ar fi fost chipurile și numele despre care spuneau că sunt ale lor și cu care fuseseră numiți dintotdeauna, de când zvâcnea și sângele lor blestemat – sângele, sângele nemuritor, cu viață scurtă, proaspăt, care nu se lăsa trecut altuia și care putea purta onoarea mai presus de lipsa lenevoasă de regrete și de iubire, mai presus de rușinea greoaie și ușuratică.

„Și Bon nu știa", spuse Shreve. „Bătrânul a rămas mai departe nemișcat și de data asta Henry n-a spus «Minți», a spus «Nu-i adevărat» și bătrânul a spus, «Întreabă-l. Întreabă-l pe Charles

atunci» și atunci Henry și-a dat seama că ăsta fusese lucrul la care se gândise tatăl lui toată vremea și că ăsta fusese lucrul la care se gândise și el când îi spusese lui taică-su că minte, din cauză că ceea ce spusese bătrânul nu fusese doar «E fratele tău» ci «El a știut toată vremea că e fratele tău și al soră-ti.» însă Bon nu știa. Ascultă, nu ții minte cum ți-a spus tatăl tău că nicio clipă el – bătrânul, demonul – n-a părut să se întrebe cum de a reușit să-l găsească cealaltă nevastă, să-i dea de urmă, cum niciodată nu păruse să se întrebe ce-o fi făcut ea toată vremea asta, toți cei treizeci de ani din ziua când el își încheiase socotelile cu ea și primise și o chitanță, așa-și închipuia el, și văzuse cu ochii lui cum chitanța fusese (așa credea el) distrusă, ruptă în bucăți și aruncată în cele patru vânturi; niciodată nu se întrebase asta, ci văzuse doar că ea o făcuse, fusese în stare și voise chiar să-i ia urmele? Așa că nu ea fusese cea care-i spusese lui Bon. Nici n-ar fi vrut s-o facă, poate pentru motivul că știa că el – demonul – avea să-și închipuie că ea o făcuse. Sau poate că nu ajunsese să-i spună. Poate că nici nu-i trecuse prin cap că ar fi existat cineva atât de apropiat ei ca un copil însingurat născut din propriul ei trup căruia să i se poată spune cum fusese umilită și cât suferise. Sau poate că-i spusese încă de pe când el se făcuse destul de mare ca să priceapă vorbele și la vremea când el ajunsese destul de mare ca să înțeleagă ce i se spunea ea îi și spusese atât de mult și cu atâta patimă încât acum cuvintele nu mai însemnau nimic pentru ea poate și pentru că nici nu mai trebuiau să mai însemne ceva pentru ea, și astfel ajunsese la punctul în care când își închipuia că mai spunea asta în realitate tăcea, și când își închipuia că tace mai erau doar ura și mânia și nedormitul și neputința de a uita. Sau poate că ea nu dorea ca el să știe atunci. Poate că-l pregătea pentru ceasul și clipa pe care ea nu putea să le prevadă dar care știa că aveau să vină într-o zi pentru că trebuiau să vină sau altminteri ar fi trebuit și ea să facă întocmai ca mătușa Rosa și să nege că trăise vreodată – clipa în care el (Bon) avea să stea umăr la umăr (nu față în față) cu tatăl lui și când soarta sau norocul sau dreptatea sau cum i-ar mai fi zis ea ar fi putut face restul (și a și făcut, mai bine decât ar fi putut ea născoci sau spera sau chiar visa, și tatăl tău spunea că ea fiind femeie probabil că nici măcar n-a fost surprinsă) – pregătindu-l ea însăși, ducându-l de mână ea însăși, spălându-l, dându-i de mâncare, culcându-l și dându-i dulciuri și jucării și orice fel de alte bucurii și distracții și nevoi copilărești în doze măsurate ca o doctorie cu propria ei mână: nu pentru că ar fi trebuit s-o facă ea, care ar fi putut angaja o duzină sau cumpăra o sută de alte ființe s-o facă în locul ei pe banii ei, pe atuul la care el (demonul) renunțase de bună-voie, îl repudiase pentru a-și echilibra bilanțul moral: ci asemenea milionarului care ar fi putut avea la dispoziție o sută de rândași și de servitori dar care avea doar acest singur cal, această

singură servitoare, singură clipă, unica potrivire a inimii și a mușchilor și a voinței cu singura clipă: și el (milionarul) așteptând răbdător în hainele murdare și în sudoarea și mirosul de grajd, și mama ducându-l de mână până la clipa când avea să-i spună «El e tatăl tău. El ne-a aruncat pe tine și pe mine în lături și ție ți-a refuzat numele lui. Acum du-te» și apoi să se așeze și să-l lase pe Dumnezeu să termine totul: cu pistolul sau pumnalul sau roata de tortură; distrugere sau suferință sau spaimă: Dumnezeu care să poruncească focul de armă sau care să întoarcă roata. Doamne, aproape că-l vezi cu ochii: un băiețaș care ajunsese să afle, să aștepte, înainte de a-și aduce aminte că învățase cum îl cheamă sau cum se cheamă orașul în care trăise până atunci și cum să pronunțe aceste nume, care mereu și mereu era smuls de la joaca lui și săltat, încleștat în cele două mâini încrâncenate de iubire (sau cel puțin de ceea ce în ochii lui trecea drept așa ceva), între cei doi genunchi rigizi, crânceni, chipul de care-și aducea aminte încă dinainte de a fi început amintirea că-i controla toate bucuriile animalice ale gustului și stomacului și măruntaielor, ale căldurii și plăcerii și siguranței, coborând înspre el într-un fel de imobilitate incandescentă: el luând aceste întreruperi drept ceva de la sine înțeles, ca orice alt fenomen firesc al existenței; chipul încărcat de o neputință mânioasă, aproape insuportabilă de a ierta, aproape o febră (nu amărăciune sau disperare: doar voința neîmblânzită de răzbunare) ca o manifestare firească a iubirii de mamă – și nici măcar știind despre ce dracu' era vorba. Era prea tânăr ca să poată culege fapte coerente din furia și ura și graba aceea monstruoasă; neînțelegând și nepăsându-i: curios doar, creând pentru sine însuși (fără ajutorul cuiva căci cine l-ar fi putut ajuta) închipuirea sa despre Porto Rico sau Haiti sau care o fi fost locul de unde înțelegea nelămurit că venise, așa cum copiii dreptcredincioși își fac închipuiri despre Cer sau despre foaia de varză sau despre ce-o mai fi fost lucrul de unde vin ei, decât că ale lui erau diferite de celelalte pentru că nu se mai aștepta (în orice caz, maică-sa nu mai voia asta) să se întoarcă vreodată acolo (și poate că și atunci când el însuși avea să ajungă la fel de bătrân ca ea și el avea să se înspăimânte de fiecare dată când avea să găsească ascuns în gândurile sale ceva care să miroasă sau să semene la gust cum ar veni cu vreo dorință de a se mai întoarce acolo). Era ca și cum n-ar fi trebuit să știi când și de ce plecaseși de acolo ci doar că fugiseși, că oricare ar fi fost puterea care crease locul acela ca tu să-l urăști te și scosese de acolo astfel încât să-l poți urî din toate puterile și să nu-l mai ierți vreodată în liniște și monotonie (deși nu chiar în ceea ce ai fi putut spune că e pace); că ar fi trebuit să-i mulțumești lui Dumnezeu că nu-ți mai aduci aminte nimic despre locul acela și în același timp să nu trebuiască să-l uiți vreodată, poate nici să nu îndrăznești s-o faci – poate nici măcar

neştiind că lua ca ceva de la sine înţeles faptul că toţi copiii n-aveau nici ei taţi şi că faptul de a fi smuls în fiecare zi sau aproape din cine ştie ce jocuri inofensive în care nu deranjai pe nimeni sau nici măcar nu te gândeai la nimeni, de către cineva pur şi simplu pentru că acest cineva era mai mare ca tine, mai puternic ca tine, şi de a fi ţinut un minut sau cinci minute sub un fel de ţeavă plesnită de furie neînţeleasă şi dorinţă crâncenă şi mânie răzbunătoare şi geloasă constituia o parte a copilăriei pe care toate mamele copiilor o primiseră la rândul lor de la mamele lor şi de la mamele acelora la rândul lor, din Porto Rico sau Haiti sau oricare o fi fost locul de unde cu toţii venim dar în care nimeni dintre noi n-a trăit vreodată. Astfel că atunci când avea să se facă şi el mare şi să aibă şi el copii avea să trebuiască şi el s-o treacă mai departe (şi poate că hotărându-se acolo şi atunci că ar fi fost prea multă osteneală şi bătaie de cap şi că deci n-avea să aibă copii sau poate nădăjduind că n-avea să aibă) şi că deci nimeni n-avea tată, nimeni n-avea vreun Porto Rico sau Haiti numai al lui, ci doar toate chipurile mamelor care născuseră vreodată copii coborând asupra clipelor aproape calculabile din cine ştie ce străveche şi obscură jignire şi ultragiere comună pe care fiinţele reale, vii, vorbitoare din carne şi sânge nici măcar nu le suferiseră ci doar le primiseră moştenire; toate fiinţele băieţilor care se mişcau şi respirau pe pământ trăgându-se din acea unică ambiguă mereu evitată întunecoasă faptă a zămislirii de către tată şi astfel toate înfrăţite pentru totdeauna şi pretutindeni sub soare –"

Quentin şi Shreve se priveau unul pe altul – se holbau mai degrabă unul la altul – respiraţia lor liniştită, regulată pierzându-se aburind nelămurit şi statornic în aerul acum sepulcral. Era ceva curios în felul cum se uitau unul la altul, curios şi calm şi adânc încordat, deloc aşa cum doi bărbaţi s-ar fi putut privi unul pe altul ci aproape aşa cum un tânăr şi o fată foarte tânără s-ar fi putut privi din însuşi adâncul virginităţii – un fel de căutare dezgolită şi înăbuşită, fiecare privire înăsprită de obsesia imemorială a tinereţii, nu a greutăţii apăsătoare a timpului cu care trăiesc bătrânii ci a fluidităţii lui: paşii luminoşi ai tuturor momentelor pierdute ale vârstei de cincisprezece şi şaisprezece ani. „Pe urmă s-a făcut mai mare şi a ieşit de sub şorţul ei în pofida eforturilor ei (şi poate şi alor lui; ale amândurora poate) şi nici măcar nu-i păsa. A înţeles că ea pregătea ceva şi nu numai că nu-i păsa, nici măcar nu-i păsa că nu ştia ce era; s-a făcut mai mare şi a văzut că ea îl formase şi-l călise pentru a-l face instrumentul pentru oricare va fi fost gestul pe care-l aştepta neîmblânzită inima ei, poate că a ajuns să creadă (sau a văzut) că ea îl înşelase ca să-l facă să primească forma şi dispoziţia dorită, şi nu-i păsa nici de asta probabil pentru că la vremea aceea învăţase că există doar trei lucruri şi nu mai mult: viaţa, plăcerea,

întunericul; și fără bani nu putea să fie plăcere, și fără plăcere n-avea să fie nici viață ci doar inhalarea protoplasmatică și prăbușirea a ceva neajuns să fie organism orb într-o întunecime unde lumina nu începuse vreodată. Și bani avea pentru că el știa bine că ea știa că banii erau singurul lucru cu care îl putea îmblânzi și sili spre obstacol când avea să vină ziua marii încercări, astfel că nu îndrăznea să-l atingă aici și știa că și el știe asta: așa că poate că chiar a șantajat-o, a cumpărat-o în felul acesta: «Tu îmi dai banii așa cum îi vreau eu și eu nu întreb încă de ce sau pentru ce.» Sau poate că ea era atât de preocupată să-l pregătească încât nici măcar nu se mai gândea la bani acum, ea care probabil nici n-avusese prea mult timp să-și aducă aminte de bani sau să-i numere sau să se întrebe câți erau în intervalele urii și ale mâniei înnebunitoare, și astfel singurul care să-l controleze în ce privește banii era avocatul. Probabil că el (Bon) învățase asta în primul rând: că putea să recurgă la maică-sa și să-l stăpânească și pe avocat în orice clipă, așa cum calul care valorează un milion n-are decât să se arate o dată cu ceva mai multă sudoare pe crupă, și a doua zi să fie sigur că are să aibă un jockey nou. Sigur, acela trebuie să fi fost: avocatul, avocatul care trebuia să-și gospodărească milionara lui proprie cam țicnită care probabil că nici nu era destul de interesată de bani ca să vadă dacă scrie ceva pe cecurile pe care le semna – avocatul care, în timp ce mama lui Bon punea totul la cale și-și făcea planuri pentru el încă dinainte ca el să înceapă să-și aducă aminte pentru ziua când avea să fie transferat în grabă în pământ fertil și putrezit, îi și arase și semănase și recoltase atât pe el cât și pe maică-sa ca și cum el ar fi și fost transferat acolo – avocatul care poate că avea un sertar secret în seiful său secret și cu hârtia cea tainică înăuntru, poate o hartă cu ace colorate înfipte în ea cum au generalii în timpul campaniei, și cu toate însemnările cifrate: *Astăzi Sutpen a terminat de jefuit de la un indian bețiv o sută de mile de pământ virgin, valoarea – 25 000 dolari. La ora 2,31 astăzi a venit dinspre mlaștini cu ultima bârnă pentru casă, valoarea, împreună cu pământul – 40 000. La ora 7,52 astăzi s-a căsătorit. Amenințarea cu acuzația de bigamie valorând zero, afară de cazul că se găsește un cumpărător grabnic. Nu e probabil. Fără îndoială s-a împreunat cu nevastă-sa în aceeași zi. Să spunem 1 an* și apoi poate adăugând și acum data și ora: *Un fiu. Valoarea intrinsecă posibilă deși nu probabilă vânzare forțată a casei & pământul plus valoarea recoltei minus un sfert al copilului. Valoarea emoțională plus 100% zero, plus valoarea recoltei. Să spunem 10 ani, unul sau mai mulți copii. Valoarea intrinsecă vânzarea forțată a casei & pământurile ameliorate plus valorile lichide minus partea copiilor. Valoarea emoțională 100% ori mărită anual pentru fiecare copil plus valoarea intrinsecă plus bunurile lichide plus creditul dobândit în vigoare* și poate aici și acum cu data: *O fiică* și aproape că vedeai

semnul de întrebare după asta și chiar și celelalte cuvinte: *fiică? fiică? fiică?* tărăgănând astfel nu din cauză că i s-ar fi risipit gândurile, ci dimpotrivă gândurile oprindu-i-se dintr-o dată atunci, trăgându-se înapoi puțin și împrăștiindu-se în lături ca atunci când așezi un băț de-a curmezișul unui fir de apă, revărsându-se și crescând încet de jur împrejurul lui oriunde ar fi fost locul în care el să poată să zăvorască ușa și să se așeze liniștit să scadă banii pe care Bon îi cheltuia cu târfele și cu șampania din ce avea maică-sa, să calculeze cât avea să mai rămână mâine și luna viitoare și anul viitor sau până când Sutpen avea să fie gata pregătit – gândindu-se la bănișorii sunători, peșin pe care Bon îi azvârlea pe cai și pe haine și pe șampanie și pe jocurile de noroc și pe femei (el aflase despre metisă și despre căsătoria clandestină cu mult înainte ca maică-sa să fi aflat ea chiar presupunând c-ar fi fost vreo taină în asta; poate că avea chiar o spioană în casă așa cum se părea că avusese în casa lui Sutpen; poate că chiar o plantase acolo, spunându-și așa cum îți spui când te gândești la un câine: *Începe s-o ia razna. Are nevoie de o zăbală. Nu de o zgardă: doar o zăbală ușoară de un fel oarecare, așa ca să nu poată să intre într-un loc îngrădit)* și el singurul care mai încerca să mai pună frâu, sau să îndrăznească s-o facă, și neajungând prea departe pentru că știa și el că tot ce ar fi avut de făcut Bon ar fi fost să se ducă la maică-sa și atunci calul de curse ar fi căpătat o iesle de aur dacă ar fi dorit-o și, dacă jockeul nu era atent, și un jockey nou – calculând banii, socotind cât ar fi realizat neto în ritmul acesta normal în următorii câțiva ani, și între timp răstignit între cele două probleme ale sale: dacă poate ce ar fi trebuit el să facă n-ar fi fost să se spele pe mâini de toată problema lui Sutpen și să strângă tot ce mai rămăsese și s-o ia din loc spre Texas. Numai că ori de câte ori se gândea să facă asta se gândea la toți banii pe care Bon îi și cheltuise, și că dacă el ar fi luat-o din loc spre Texas acum zece ani sau acum cinci ani sau chiar anul trecut ar fi avut acum mult mai mult: așa că poate noaptea pe când aștepta ca fereastra să înceapă să se arate cenușie avea să ajungă și el exact așa cum spunea mătușa Rosa că ajunsese ea însăși și era silit să nege faptul că-și mai trăgea măcar sufletul (sau poate că dorea să nu și-l mai tragă) afară doar de acei două sute la sută înmulțit cu valoarea intrinsecă de fiecare zi de An Nou – apa trăgându-se înapoi în fața bățului și crestând și revărsându-se statornică și liniștită ca lumina și el așezat acolo în iradierea albă, adevărată a clarviziunii (sau a viziunii sau a credinței în nefericirea și nebunia omenească sau oricum ai fi vrut să-i spui) care-i arăta nu numai ce s-ar fi putut întâmpla ci și ceea ce în realitate avea să se întâmple și el refuzând să creadă că avea să se întâmple, nu pentru că-i apărea ca o viziune, ci pentru că ar fi trebuit să cuprindă și iubirea și curajul și mândria; și crezând că s-ar putea întâmpla, nu pentru că ar fi fost logic și

posibil, ci pentru că acesta ar fi fost lucrul cel mai nefericit care s-ar fi putut întâmpla pentru toţi cei implicaţi; şi deşi n-ai fi putut să-i dovedeşti că există viciul sau virtutea sau curajul sau laşitatea fără să-i arăţi oameni vii mişcându-se tot aşa cum n-ai fi putut să-i dovedeşti că există moartea fără să-i arăţi un cadavru, el credea totuşi că există nefericirea din cauza educaţiei mohorâte, riguroase şi chinuitoare, ca a unui eunuc, care-l învăţase să lase norocul şi bucuriile omului pe seama lui Dumnezeu, care avea în schimb să lase toate mizeriile şi nebuniile şi nefericirile lui asupra păduchilor şi ploşniţelor din Coke şi Littleton. Şi bătrâna Sabină –"

Se uitau – se holbau – unul la altul. Shreve vorbea, deşi în afara uşoarelor deosebiri pe care gradele de latitudine dintre ei le sădiseră în vorba lor (deosebiri nu în intonaţie sau în accentuare ci în turnuri de fraze şi în folosirea cuvintelor), ar fi putut fi oricare dintre ei şi într-un fel erau amândoi: amândoi gândind ca unul singur, glasul care s-ar fi întâmplat să pună gândul în cuvinte, numai gândul devenind audibil, vocal; amândoi creând şi unul şi altul, din vorbăria şi rămăşiţele zvonurilor şi poveştilor străvechi, oameni care poate că nici nu existaseră vreodată undeva, care umbre doar, erau umbre nu ale unor fiinţe din carne şi sânge care trăiseră şi muriseră, ci umbre la rândul lor ale celor ce fuseseră (pentru unul din ei cel puţin, pentru Shreve) tot umbre, liniştite ca şi murmurul vizibil al respiraţiei lor ridicându-se în abur. Orologiile începuseră acum să bată de miezul nopţii, melodioase, lente, nedesluşite dincolo de fereastra închisă, pecetluită în zăpadă. „– bătrâna Sabină, care nu putuse nici cu preţul vieţii să-ţi spună ţie sau avocatului sau lui Bon sau oricui altcuiva ceea ce probabil că dorea, aştepta, nădăjduia pentru că era femeie şi n-avea nevoie să dorească sau să nădăjduiască sau să aştepte ceva, ci doar să dorească şi să aştepte şi să nădăjduiască (şi pe lângă asta, cum spunea tatăl tău, atunci când ai în tine multă ură puternică şi adevărată nu mai ai nevoie să speri pentru că ura are să-ţi ajungă să te hrănească) – bătrâna Sabină (şi nici măcar atât de bătrână pe atunci, dar care se lăsase doar să se treacă în sensul că-ţi mai ţii încă motorul curat şi bine uns şi cărbunii cei mai buni în tender dar nu-ţi mai baţi capul să lustruieşti alămurile sau să mai freci scândurile pe punte; se lăsase să se treacă pe dinafară. Nu grasă; se consuma prea repede ca să fie grasă, mistuia totul în guşă, între locul unde înghiţise şi stomac; fără să simtă nicio plăcere în mestecarea hranei; să trebuiască s-o mestece fiind doar un alt efort neplăcut cum nu avea nicio plăcere nici în veşminte; să trebuiască să aştepte ca cele vechi să se tocească şi apoi trebuind să şi le aleagă pe cele noi doar cu un alt efort neplăcut: şi fără să simtă nicio plăcere în superbul bărbat care era el" – niciunul din ei nu spunea «Bon» „– în pantalonii splendizi care i se mulau pe picior şi hainele superbe care i se

potriveau pe umeri nici în faptul că avea mai multe ceasuri și butoane de manșetă și rufărie mai fină și cai și carete cu roți galbene mai frumoase (ca să nu mai punem la socoteală și fetele) decât cei mai mulți dintre ceilalți, dar și asta doar tot un efort neplăcut inevitabil pe care ar fi trebuit să-l depășească înainte de a fi putut face ceva bun pentru ea tot așa cum ar fi trebuit să treacă și de dinții de lapte și de pojar și de oasele firave de băiețaș pentru a ajunge în stare să facă ceva bun pentru ea) – bătrâna Sabină primind rapoartele măsluite de la avocat asemenea rapoartelor trimise îndărăt spre cartierul general de pe fronturile de luptă, și poate un negru așteptând special pentru asta în anticamera avocatului și care să nu facă nimic altceva decât să le ducă și asta poate o dată la doi ani sau de cinci ori în două zile, totul depinzând de clipa când devenea nerăbdătoare după noutăți și începea să-l sâcâie – raportul, comunicatul spunând că nu suntem prea departe în urma lui (a lui Sutpen) în Texas sau Missouri sau poate California (California ar fi fost cel mai bine, destul de departe; convenabilă, dovadă inerentă a distanței reale, necesitatea de a accepta și a crede) și îl ajungem acum repede, o chestiune de zile și nu vă mai faceți griji. Așa că nu-și mai făcea, nu-și mai făcea deloc griji: își scotea doar trăsura și se ducea la avocat, strânsă să plesnească în rochia neagră care semăna cu o bucată de coș de plită atârnând moale și poate chiar fără pălărie doar cu un șal pe cap, astfel că singurele lucruri care-i mai lipseau erau peria și găleata – dând buzna înăuntru și spunând «A murit. Știu c-a murit, și cum se poate, cum de se poate», nevrând să spună ce voise să spună mătușa Rosa: *de unde-au găsit sau au inventat un glonte care să poată să-l omoare* ci *Cum de s-a putut ca el să moară fără să trebuiască să recunoască faptul că n-a avut dreptate și să sufere și să se căiască.* Și astfel în două-trei clipe aproape că ajungeau să-l prindă (el – avocatul – avea să-i arate scrisoarea adevărată, scrisul în engleză pe care ea nu știa să-l citească, care tocmai fusese adusă de negrul trimis să i-o aducă atunci când ea avea să intre, și avocatul se exersase să scrie data necesară pe scrisoare până când era în stare s-o scrie acum chiar stând cu spatele la ea, în cele două secunde cât îi trebuiau ca să scoată scrisoarea din dosar) – să-l prindă, ajunși atât de aproape de el încât să se convingă pe deplin că e viu; atât de aproape încât el era în măsură s-o scoată din biroul lui înainte ca ea să fi apucat să se așeze pe scaun acolo și s-o urce iarăși în trăsură și s-o pornească spre casă iarăși, unde, printre oglinzile florentine și draperiile pariziene și camizolele de tafta, încă avea să arate ca femeia adusă să spele dușumelele, în rochia neagră la care bucătăreasa nu s-ar fi uitat nici când fusese nouă cu cinci sau șase ani mai înainte, ținând în mână, strângând bine scrisoarea pe care nu putea s-o citească (poate singurul cuvânt din ea pe care l-ar fi putut recunoaște fiind cuvântul «Sutpen») într-o mână și dând la o

parte o șuviță groasă ca o frânghie de păr lălâi de culoarea fierului cu cealaltă și fără să privească scrisoarea ca și cum ar fi citit-o presupunând că ar fi putut s-o citească, ci aruncându-se asupra ei, prăbușindu-se asupra ei ca și cum ar fi știut că n-ar fi avut decât o secundă în care s-o citească, numai o clipă în care ea să rămână intactă după ce ochii aveau s-o atingă, înainte ca să ia foc astfel încât să nu mai fie citită ci mistuită, lăsând-o așezată acolo cu o foiță de cenușă de cărbune neagră, fărâmicioasă, mută în mână."

„Și el –" (Niciunul din ei nu spunea «Bon») „– acolo, privind-o, el care se făcuse destul de mare ca să fi aflat ceea ce crezuse el că fusese copilărie nu fusese copilărie, că alți copii fuseseră făcuți de tați și mame pe când el fusese creat ca nou atunci când începuse să-și aducă aminte, și din nou iarăși când ajunsese la punctul în care carcasa sa încetase să mai fie a unui copil și ajunsese a unui băiat, și ca nou iarăși când încetase să mai fie băiat și devenise bărbat; creat de către un avocat și o femeie despre care crezuse că-l hrănește și-l spală și-l duce la culcare și-l regăsește în bucuriile adăugate pentru gustul și plăcerea lui pentru că ar fi fost el însuși, până când se făcuse destul de mare ca să-și dea seama că nu era deloc el cel pe care ea îl spăla și-l îndopa cu dulciuri și cu distracții ci un bărbat care nici nu ajunsese acolo încă, pe care ea nici măcar nu-l văzuse încă niciodată, care avea să fie cu totul altceva și nu băiatul acela atunci când avea să sosească în sfârșit ca dinamita care distruge casa și familia și poate chiar întreaga comunitate și care nu seamănă deloc cu ziarul vechi și liniștit care poate plutește fără rost și ușor în vânt sau cu rumegușul de demult sau cu îngrășămintele de altădată care ar fi preferat să rămână liniștite și întunecate în pământul liniștit așa cum rămăseseră înainte de a veni omul descurcăreț cu ochelari puternici care să le dezgroape și să le strângă la un loc și să le frământe – creat de femeia aceasta și de un avocat plătit (femeia care dinainte de a fi el în stare să-și aducă aminte, înțelegea el acum, făcuse planuri și-l pregătise ca pe un cal de curse pentru o clipă care avea să vină și să treacă și după care, vedea el, pentru ea el n-avea să mai fie cu nimic mai mult decât un pumn de țărână bogată, mustind de putreziciune; avocatul care dinainte de a fi, el, în stare să-și aducă aminte, înțelegea el acum, îl arase și-l semănase și-l irigase și-l îngrășase și-l recoltase ca și cum ar fi ajuns deja să fie ce trebuia să ajungă) și Bon privind-o, sprijinit leneș de consola căminului poate și în hainele cele bune, în miresmele de mirodenii ca de harem a ceea ce ai fi putut spune că era o sfințenie lejeră, privind-o cum se uită la scrisoare, nici măcar gândindu-se *O privesc acum pe maică-mea goală* întrucât dacă ura ar fi fost goliciune, ea o purtase destul de multă vreme până atunci ca să ajungă să-i folosească drept îmbrăcăminte așa cum se spune că poate s-ajungă modestia s-o facă, o și face –

Așa că el a plecat. S-a dus la școală la vârsta de douăzeci și opt de ani. Și nu știa și nici nu-i păsa nici de asta: cine dintre ei – mama sau avocatul – fusese cel care hotărâse că trebuie să se înscrie la școală, pentru că știuse toată vremea că maică-sa pregătea ceva și că avocatul pregătea ceva, și nu-i păsa de ajuns de tare ce-or fi pregătit fiecare din ei ca să încerce să descopere ce anume, el care știa că avocatul știa că maică-sa pregătea ceva dar că maică-sa nu știa că avocatul pregătea ceva, și că avocatului îi era egal dacă maică-sa obținea ceea ce dorea ori ce-o fi fost, cu condiția ca el însuși (avocatul) să obțină și el ce dorea cu o secundă înainte sau cel puțin în același timp. S-a înscris la școală; a spus «foarte bine» și i-a spus metisei adio și a plecat spre școală, el căruia în toți cei douăzeci și opt de ani pe care-i trăise nimeni nu-i spusese vreodată, «Fă și tu cum fac și ăștilalți; termină de făcut lucrul ăsta până la ora nouă mâine dimineața sau până vineri sau până luni»; poate că chiar metisa a fost cea de care ei (sau avocatul) s-au folosit – zăbala ușoară (nu frâul) pe care-l pusese pe el avocatul ca să-l oprească să intre într-un loc pe care mai târziu ar fi putut să-l vadă că e împrejmuit cu o îngrăditură. Poate că maică-sa aflase de metisă și de copil și de ceremonie și descoperise mai mult decât aflase avocatul (sau decât credea avocatul, care-l considera pe Bon doar prost, nu și nebun) și trimisese după el și el venise și se oprise tot așa sprijinit de consolă și poate știind chiar ce era, ce se întâmplase, chiar înainte ca ea să-i spună, rezemat acolo pe față cu o expresie care ai fi putut spune că e surâs decât că nu era asta ci doar ceva prin care sau dincolo de care nu puteai să vezi, și ea privindu-l cu poate șuvița lălâie de păr de culoarea fierului lăsată iar pe ochi și nici măcar nemaiostenindu-se acum s-o dea la o parte pentru că nu se mai uita la scrisoare ci ochii îi fulgerau înspre el, vocea ei încerca să fulgere spre el din încordarea neliniștii și a fricii, dar izbutind să și-o controleze încă pentru că nu putea vorbi despre trădare căci nu-i spusese încă, și acum, în clipa asta nu mai îndrăznea să riște – el privind-o din spatele surâsului care nu era surâs ci era doar ceva dincolo de care se presupunea că nu poți vedea nimic, spunând, recunoscând: «de ce nu? Toți tinerii fac așa. Și chiar și ceremonia. Nu mi-am pus în gând să am copilul, dar acuma, dacă tot îl am… Și nici măcar nu e un copil rău» și ea privindu-l, fulgerându-l cu privirile și nefiind în stare să spună ce ar fi vrut să spună pentru că amânase prea mult și acum spunând doar ceea ce putea spune: «Dar ești tu. E altceva» și el (ea nici n-ar îi avut nevoie s-o spună. El știa pentru că înțelesese deja de ce trimisese după el, chiar dacă nu știuse și nici nu-i păsase ce avusese ea de gând încă dinainte de a fi apucat el să-și aducă aminte, încă dinainte de a fi fost el în stare să-și ia o femeie fie c-o iubise fie că nu): «De ce nu? Se pare că bărbații trebuie să se căsătorească într-o zi, mai devreme sau mai târziu. Și asta e o femeie

pe care o cunosc, care nu-mi dă nicio bătaie de cap. Și cu ceremonia, toată plictiseala aia, rezolvată. Și cât despre o chestie atât de neimportantă, cum ar fi o picătură de sânge negru –» nemaiavând nevoie să vorbească mult, să spună prea mult, neavând nevoie să spună *Se pare că m-am născut pe lumea asta cu atât de puțini frați încât am prea mulți frați să rănesc și să dau de rușine cât timp trăiesc și deci prea mulți urmași cărora să le las moștenire mica mea parte de suferință și de nedreptate, odată mort;* nu asta, doar «o picătură de sânge negru –» și apoi să-i privească chipul, graba deznădăjduită și spaima, și apoi să plece, sărutând-o poate, sărutându-i poate mâna care avea să stea moale într-a lui și chiar atingând-o cu buzele ca pe-o mână moartă bâjbâind deznădăjduită încoace și-ncolo după un fir de pai; poate pe când ieșea din cameră spunea *ea are să se ducă la el* (la avocat); *dacă aș mai aștepta cinci minute aș vedea-o cu șalul pe cap. Așa că poate la noapte am să știu – dacă mi-ar păsa să aflu.* Poate că până la lăsarea nopții și aflase, poate chiar dinainte dacă reușiseră să-l găsească, să-i trimită vorbă, pentru că ea într-adevăr se dusese la avocat. Și asta îi convenise de minune avocatului. Poate chiar înainte ca ea să fi început să-i spună începuse să se arate lucirea aceea blândă, albă, ca atunci când ridici fitilul lămpii; poate că el își și vedea mâna scriind prin aer acolo unde scrisul cu *fiică? fiică? fiică?* nu se arătase cu adevărat niciodată. Pentru că poate că asta fusese necazul și preocuparea și grija avocatului toată vremea; că încă din clipa în care ea îl făcuse să promită că n-avea să-i spună lui Bon cine fusese tatăl lui, el așteptase și se întrebase cum s-o facă, întrucât poate că-și dădea seama că dacă i-ar fi spus lui Bon, Bon ar fi putut să-l creadă sau să nu-l creadă, însă era sigur că avea să se ducă și să-i spună maică-si că avocatul îi spusese și atunci el (avocatul) avea să fie pierdut, nu pentru că ar fi făcut ceva rău, deoarece n-avea ce rău să iasă de aici, căci lucrul acesta n-ar fi putut schimba cu nimic situația, ci pentru că încălcase spusa clientei lui paranoice. Poate că pe când ședea în biroul lui adunând și scăzând banii și adunând ce ar mai fi putut scoate de la Sutpen (nu-și făcea deloc griji despre ce ar fi putut face Bon când ar fi aflat; probabil că de multă vreme îi făcuse lui Bon complimentul de a gândi că chiar dacă era destul de prostănac și de indolent ca să suspecteze sau să descopere el însuși ceva despre taică-su, nu era totuși chiar atât de nebun încât să nu fie în stare să profite de lucrul acesta odată ce i-ar fi atras cineva atenția ce s-ar fi cuvenit să facă, poate că chiar îi trecuse prin minte și că, dacă din dragoste sau din simțul onoarei sau din cine mai știe ce alt motiv bătut de Dumnezeu sau de codul civil Bon n-ar fi făcut așa ceva, avea să refuze să facă așa ceva, atunci el (avocatul) i-ar fi furnizat chiar dovezi că nu mai era în viață) – poate că toată vremea asta îl râcâia: cum să-l facă pe Bon fie să trebuiască să descopere el însuși, fie ca cineva – tatăl sau mama să-i spună. Așa că poate ea nici

nu ieșise bine din biroul lui – sau cel puțin îndată ce avusese vreme să deschidă seiful și să se uite în sertarul secret să se încredințeze că universitatea din Mississippi fusese cea la care se înscrisese Bon – că mâna lui și începuse să scrie fără șovăială și chiar în locul unde cuvintele *fiică? fiică? fiică?* nici nu se arătaseră vreodată – și de data asta împreună cu data: *1859. Doi copii. Să spunem 1860, 20 de ani. Creștere 200% înmulțit cu valoarea intrinsecă pe an plus bunurile lichide plus creditul câștigat. Val. aprox. 1860, 100 000. Întrebare: amenințarea cu bigamia, Da sau Nu. Posibil Nu. Nu. Amenințarea cu incestul: Credibilă Da* și mâna întorcându-se înainte de a fi pus punctul, barând cuvântul *Credibilă,* scriind în loc *Sigură,* subliniind.

Și lui nu i-a păsat nici de asta; a spus doar «Foarte bine.» Poate pentru că știa acum că maică-sa nu știuse și n-avea să știe niciodată ce voia cu adevărat, astfel că n-avea cum s-o înfrângă (poate că învățase de la metisă că n-ai cum să înfrângi femeile, oricum, și că dacă ești deștept și nu-ți place să ai bătaie de cap și scandal nici nu încerci să faci așa ceva), și știa că tot ce dorea avocatul erau banii; astfel că dacă nu făcea greșeala să-și închipuie că le-ar fi putut dejuca toate planurile, dacă ținea minte doar să stea liniștit și cu ochii în patru putea să le dejoace o parte din planuri. – Astfel că a spus «Foarte bine» și a lăsat-o pe maică-sa să împacheteze hainele cele bune și rufăria cea bună în valize și cufere, și poate că a mai întârziat și în biroul avocatului și l-a privit din spatele a ceea ce s-ar fi putut chema un surâs în vreme ce avocatul făcea gesturile necesare pentru a-i încărca pe vapor caii și poate să-i și procure pe bani încă un valet personal suplimentar și să aranjeze totul cu banii și toate celelalte; privind din spatele surâsului, în timp ce avocatul juca și rolul tatălui greoi chiar, vorbind despre bursă, despre cultură, despre latina și greaca necesare pentru a-l șlefui și pregăti pentru situația pe care avea s-o aibă în viață și cum, desigur, puteai obține pregătirea asta oriunde, chiar și în biblioteca proprie, dacă aveai voință; dar cum era totuși ceva, o anumită calitate a culturii pe care numai monotonia monastică, mănăstirească a unui – să zicem obscur și mic (deși de bună calitate, de bună calitate) colegiu – și el –" (niciunul din ei nu spunea «Bon». Nicio clipă nu s-ar fi părut că ar fi fost vreo confuzie în mintea lor în ce privește persoana căreia Shreve îi spunea «el») ascultând politicos și liniștit în spatele acelei expresii dincolo de care se presupunea că nu poți să vezi ceva, întrebând în sfârșit, întrerupându-l poate, curtenitor și afabil – fără niciun fel de ironie, niciun fel de sarcasm – «Care spuneai că era colegiul acela?» și aici urmând o mulțime de gesturi în timp ce avocatul cotrobăia printre hârtii ca s-o găsească pe cea din care să citească numele pe care-l memorizase încă de când stătuse pentru prima dată de vorbă cu maică-sa «Universitatea din Mississippi, la» – Unde-ai spus?"

„Oxford", spuse Quentin. „E la vreo patruzeci de mile de –"

„– Oxford." Şi pe urmă hârtiile puteau să rămână neatinse pentru că acum avea să vorbească el: despre un mic colegiu înfiinţat doar de vreo zece ani, explicându-i cum n-avea să fie nimic acolo care să-i abată atenţia de la învăţătură (acolo, unde, într-un sens, însăşi înţelepciunea avea să fie virgină, sau cel puţin să nu fie prea de mâna a doua) şi cum avea să aibă prilejul să cunoască şi o altă parte mai provincială a ţării în care destinul său înalt îşi avea rădăcinile; (aşteptând rezolvarea acestui război care era fără nicio îndoială iminentă, încheierea cu succes a căruia îl speram cu toţii, de care nu ne mai îndoiam) ca un bărbat aşa cum avea să ajungă el şi cu forţa economică pe care avea s-o reprezinte când maică-sa avea să moară, şi el ascultând din spatele acelei expresii, spunând, «Aşadar nu recomanzi dreptul ca vocaţie?» şi acum doar o clipă avocatul avea să se oprească, dar nu prea mult timp; poate nici măcar destul de mult timp sau de ajuns de perceptibil ca să spui că făcuse o pauză: şi să-l privească şi el pe Bon: «Nu mi-a trecut prin minte că dreptul ar putea să te atragă» şi Bon: «Nici exerciţiile cu spada nu m-au atras în timp ce le făceam. Dar pot să-mi aduc aminte de cel puţin o ocazie în viaţa mea când mi-a părut bine că le-am făcut» şi atunci avocatul, fluent şi lejer: «Atunci bineînţeles să alegem dreptul. Mama dumitale va fi de ac – va fi încântată.» «Foarte bine», spusese, nu «adio»; nu-i păsa. Poate nici măcar nu-şi luase rămas bun de la metisă, de la lacrimile şi lamentaţiile ei şi poate chiar de la încleştarea braţelor moi, deznădăjduite, de culoarea magnoliei petrecute pe după genunchii lui, şi (să spunem) la vreo trei picioare şi jumătate deasupra acestei înlănţuiri fără oase dar stăruitoare ca oţelul cu o aceeaşi expresie pe faţă, nu surâs ci doar ceva prin care nu se putea vedea nimic. Pentru că nu poţi să le înfrângi: poţi doar să fugi (şi să-i mulţumeşti lui Dumnezeu că poţi fugi, poţi scăpa de solidaritatea densă, moale ca brânza, dar groasă de cel puţin cinci picioare care acoperă întreg pământul, în care bărbaţii şi femeile în perechi sunt puşi deoparte şi rânduiţi ca popicele; mulţumită fie zeilor oricare ar fi ei pentru ţâmburuşul bărbătesc zvelt, ascuţit, care se potriveşte uşor şi alunecos să intre acolo unde şoldurile compartimentate ale femeilor le înşfacă) – fără adio: foarte bine: şi într-o noapte a păşit pe pasarelă la lumina torţelor şi poate numai avocatul fiind acolo să-l conducă şi asta nu ca să-i ureze drum bun ci ca să se încredinţeze că s-a îmbarcat cu adevărat. Şi noul servitor suplimentar deschizându-i geamantanele în cameră, scoţându-i hainele cele bune şi doamnele care şi începuseră să se strângă în salon pentru masa de seară şi bărbaţii la bar, pregătindu-se, dar nu el; el singur, sprijinit de balustradă, cu o ţigară de foi poate, privind oraşul cum alunecă şi clipeşte şi lucreşte şi se pierde în urmă şi apoi orice mişcare oprindu-se, vaporul suspendat imobil şi fără să mai

înainteze atârnat chiar de stele cu două frânghii de fum încărcat de scântei revărsându-se în sus din coșuri. Și cine știe ce gânduri, ce calcule și alegeri grave, în el care știuse de ani de zile că maică-sa pregătea ceva; că avocatul pregătea ceva și deși știa că era vorba doar de bani, știind totuși că în limitele știute, masculine ale lui (ale avocatului) el (avocatul) ar fi putut fi aproape la fel de primejdios ca și cantitatea necunoscută care era maică-sa; și acum acestea – școala, colegiul – și el împlinise douăzeci și opt de ani. Și nu numai asta, dar și fiind vorba tocmai de colegiul acesta anume, de care nu auzise niciodată până atunci, care cu zece ani înainte nici măcar nu exista; și știind și că avocatul fusese cel care i-l alesese – ce sumbru, intens, și aproape încruntat *De ce? De ce? De ce colegiul acesta, tocmai acesta și nu oricare altul?* – poate sprijinit acolo în însingurare între fumul gâfâitor și zgomotul motoarelor și aproape ajungând la răspuns, simțind piesele ca de joc de cuburi ale imaginii cum așteaptă, pândindu-l parcă, exact acolo unde nu le-ar fi putut ajunge dacă ar fi întins mâna, învălmășite, amestecate, imaginea de nerecunoscut și totuși pe punctul de a se potrivi cum trebuie în așezarea care ar fi avut să-i dezvăluie dintr-o dată, ca un fulger, înțelesul vieții sale întregi, al trecutului – insula Haiti, copilăria, avocatul, femeia care îi era mamă. Și poate chiar și scrisoarea acolo, sub picioarele lui, undeva în întunericul de sub puntea unde stătea el – scrisoarea adresată nu lui Thomas Sutpen la Suta lui Sutpen ci domnului Henry Sutpen, înscris la universitatea din Mississippi, lângă Oxford, Mississippi. Într-o zi Henry i-a arătat-o și nu fusese o licărire blândă care să se răspândească pe față ci o scânteiere, o fulgerare (i-o arătase lui care nu numai că nu avusese un tată pe care să-l fi văzut ci care se regăsise, încă din copilărie, împresurat de o neadormită cabală urmărind după toate aparențele să-l convingă că nu avusese niciodată tată, că maică-sa ieșise la iveală după o ședere în limb, din starea de amnezie binecuvântată unde se pot refugia simțurile slăbite din fața forțelor și puterilor întunecate, păgâne, cărora trupul omenesc cel slab nu li se poate împotrivi, trezindu-se deodată însărcinată, căinându-se, urlând, țipând nu în suferința nemiloasă a nașterii ci în semn de protest împotriva rușinii pântecelui ei crescut; că el fusese zămislit în ea nu prin procesul firesc de către un tată ci fusese împins înăuntrul și în afara trupului ei de către străvechiul principiu infernal, nemuritor al bărbăției din miezul spaimelor și întunecimilor dezlănțuite) o fulgerare în care rămăsese privind chipul inocent al tânărului mai tânăr decât el cu aproape zece ani, în timp ce o parte din el spunea *Are fruntea mea oasele capului ca la mine falca mea mâinile mele* și cealaltă spunea *Așteaptă. Așteaptă. Nu poți să știi încă. Nu poți să știi încă dacă ceea ce vezi e lucrul pe care-l vezi cu ochii sau lucrul pe care-l crezi doar. Așteaptă. Așteaptă.*”

„Scrisoarea pe care el –" de data asta Shreve nu se mai gândea la Bon, și totuși și de data asta Quentin părea să înțeleagă fără dificultate sau efort ce voia el să spună „ – o scrisese poate imediat după ce terminase de trecut ultima însemnare în registru, în locul cu *fiică? fiică? fiică?* în timp ce se gândea *În orice caz el nu trebuie să afle acum, nu trebuie să afle înainte de a fi ajuns acolo și el și fiica* – nemaiamintindu-și nimic despre iubirile tinereții din propria lui tinerețe și de altfel nici n-ar mai fi crezut nimic dacă și-ar mai fi amintit, și totuși dornic să se folosească și de asta așa cum s-ar fi folosit de curaj și de mândrie, gândindu-se nu la sângele ascuns, sălbatic, nestăpânit, și la mâinile ușoare înfometate de atingeri, ci la faptul că acel Oxford și acea Sută a lui Sutpen erau doar la cale de o zi călare unul de altul și că Henry se și stabilise la universitate și astfel poate că o dată în viața lui avocatul ajunsese chiar să creadă în Dumnezeu: *Dragă domnule Sutpen: numele subsemnatului nu vă este cunoscut, și nici situația și împrejurările vieții celui care va scrie, în ciuda faptului că ele își întemeiază o îndreptățire și (nădăjduiesc) valoare, nu în mică măsură însemnate astfel încât să acrediteze speranța că el vă va putea întâlni în persoană și dumneavoastră pe el – îndreptățire întemeiată pe, și valoare exprimată în, două persoane de naștere și situație aleasă, una dintre care, o doamnă și mamă văduvă, se menține în rezerva potrivită condiției sale în orașul în care este scrisă prezenta scrisoare, cealaltă, un tânăr gentleman, fiul ei, se va afla în clipa când citiți aceste rânduri, sau va fi la scurtă vreme după aceea un postulant în fața acelorași foruri de cunoaștere și înțelepciune ca și domnia voastră. În numele său vă scriu. Nu: n-am să spun în numele său; e sigur că n-am s-o las pe doamna mama sa și nici pe tânărul gentleman însuși să bănuiască faptul că aș fi folosit acest termen, chiar față de cineva, domnule, care este reprezentant al principalei familii din regiune așa cum e destinul dumneavoastră fericit să fiți. Într-adevăr, ar fi fost mai bine pentru mine să nu vă fi scris deloc. Însă o fac; am făcut-o; acum este un fapt irevocabil; dacă deosebiți în această scrisoare ceva care să semene a umilință, să n-o luați ca venind din partea mamei și desigur nu din partea fiului, ci din pana unuia a cărui situație umilă de consilier legal și om de afaceri pe lângă doamna mai sus desemnată și pe lângă tânărul gentleman, cineva a cărui loialitate și recunoștință față de o făptură a cărei generozitate i-a asigurat (nu mărturisesc aceasta; o spun sus și tare) hrana și căldura și adăpostul de-a lungul unei perioade îndeajuns de îndelungate pentru a-l fi învățat recunoștința și loialitatea chiar dacă el nu le-ar fi cunoscut dinainte, l-au împins într-o acțiune pentru care mijloacele nu-i sunt pe măsura intențiilor și aceasta pentru motivul că el este doar ceea ce este și recunoaște însuși că ar fi, și nu ceea ce ar dori să fie.*

Astfel încât, domnule, luați această scrisoare nu drept insolența

lipsită de acoperire pe care ar reprezenta-o o comunicare nesolicitată din partea mea către domnia voastră, nu ca pe o rugăminte de a vă obține atenția în favoarea unui necunoscut, ci ca o prezentare (oricât ar fi de stângace) în fața unui tânăr gentleman a cărui situație nu are nevoie nici de detaliere nici de repetare în locul unde este citită scrisoarea de față, a unui alt tânăr gentleman a cărui situație nu are nevoie nici de detaliere și nici de a fi repetată în locul de unde a fost scrisă. – Fără niciun adio; într-adevăr, el care avusese atâția taţi încât să nu mai aibă nici iubire și nici mândrie de primit sau de impus altora, nici cinste nici ruşine de împărtăşit sau de transmis altora; pentru care oricare loc era la fel cu oricare altul, ca o pisică – cosmopolitul New Orleans sau bucolicul Mississippi: fie că ar fi fost lămpile florentine și scaunele aurite de toaletă și oglinzile împodobite moștenite și transmisibile prin moștenire, sau vreun colegiu mărunt, prăpădit, cu o tradiţie de nici măcar zece ani; șampanie în budoarul metisei sau whiskey pe o masă de lemn nou, grosolan într-o chilie de călugăr și un tânăr de la țară, un moștenitor bucolic care probabil că nu petrecuse nici zece nopți afară din casa părintească (afară de cazurile poate când se întinsese îmbrăcat pe lângă foc în pădure ascultând goana câinilor) până a nu fi venit la școală, pe care el îl urmărise cum îi maimuțărește îmbrăcămintea, mersul, vorba și toate și celălalt (tânărul) complet inconștient c-o face, el (tânărul) care pe deasupra sticlei spusese într-o noapte, izbucnise – nu, nu izbucnise: mai degrabă bâjbâise, bolmojise: și el (cosmopolitul cu aproape zece ani mai mare decât tânărul, sprijinit leneș de consolă într-unul din halatele de mătase cum tânărul nu mai văzuse altele asemenea până atunci și cum crezuse că poartă numai femeile) privindu-l pe tânăr cum se congestionează, crâncen și totuși îl înfruntă, totuși îl privește drept în ochi în timp ce bâjbâie, ezită, izbucnește cu o totală și abruptă lipsă de legătură: «Dac-aș avea un frate, n-aș vrea să fie un frate mai tânăr» și el: «Da?» și tânărul: «Nu. Aș vrea să fie mai mare ca mine» și el: «Niciun fiu al unui tată proprietar de pământuri nu-și dorește un frate mai mare» și tânărul: «Ba da, eu da», privindu-l drept pe celălalt, ezotericul, sibaritul, ridicându-se (tânărul) în picioare acum, țeapăn, subțire (pentru că era tânăr), stacojiu la față dar cu capul sus și privirile neclintite: «Da. Și aș vrea ca să fie exact ca tine» și el: «Așa ai vrea? Whiskey-ul e lângă tine. Bea sau trece-mi-l mie.»„

„Și acum", spuse Shreve, „o să vorbim despre dragoste." Dar n-ar fi avut nevoie să spună nici asta, tot așa cum n-avusese nevoie să precizeze la cine se gândise când spusese el, pentru că niciunul din ei nu se gândise la altceva; tot ceea ce se spusese până atunci fiind doar lucruri care trebuiseră să fie trecute în revistă și nefiind nimeni altcineva în afară de ei care să le treacă în revistă, așa cum trebuie totdeauna să fie cineva care să strângă cu grebla frunzele

moarte înainte să poți aprinde focul cu ele. Din cauza asta n-avea nicio importanță pentru unul sau altul din ei cine anume dintre ei vorbea, întrucât nu vorbele singure făcuseră asta, înfăptuiseră și îndepliniseră trecerea în revistă, ci o îmbinare fericită a vorbelor și ascultării în care fiecare dintre ei înainte de a i se fi cerut, de a fi fost rugat, iertase, trecuse cu vederea și uitase greșelile celuilalt – greșeli atât în crearea umbrei pe care o discutau (mai bine spus în care respirau acum) și în ascultarea și alegerea și înlăturarea celor neadevărate pentru a le păstra pe cele ce păreau adevărate, sau care se potriveau cu preconcepțiile lor – pentru a putea trece mai departe la dragoste, unde ar fi putut exista paradoxuri și inconsistențe dar nimic greșit sau fals. „Și acum, dragostea. El trebuie să fi știut tot ce se putea ști despre ea înainte ca să fi dat măcar ochii cu ea – cum arăta, ceasurile intime ale vieții ei în lumea femeilor provinciale despre care nici măcar bărbații din familie nu se presupunea că ar ști prea multe; trebuie să fi aflat fără măcar să fi trebuit să pună o singură întrebare. Doamne, cum trebuie să mai fi fiert în sinea lui. Trebuie să fi fost nopți întregi, pe când Henry învăța de la el cum să te lenevești pe undeva printr-un dormitor în halat și papuci cum poartă femeile, învăluit în efluvii vagi dar perceptibile de parfum ca cel pe care-l folosesc femeile, fumând câte o țigară aproape așa cum ar fi fumat-o femeile, și totuși cu un aer de siguranță insolentă atât de ucigător încât doar bărbatul cel mai îndrăzneț s-ar fi gândit să facă o asemenea comparație gratuită (și fără nicio încercare de a-l învăța, de a-l educa, de a face pe mentorul din partea lui – dar la urma urmelor poate că da; cine știe poate de câte ori îl privise pe Henry în față și se gândise, nu *iată dacă n-ar fi sămânța asta de sânge pe care nici n-o avem comună iată țeasta mea, fruntea, orbitele mele, forma și înclinația fălcii și bărbiei mele și unele din gândurile mele dincolo de oasele acestea, și pe care și el le-ar putea vedea pe fața mea dacă ar ști doar să se uite așa cum știu eu* ci *aici, doar puțin mai încolo, ascuns doar puțin de sângele acesta străin, al cărui adaus a fost necesar pentru ca el să existe, este chipul bărbatului care ne-a plăsmuit pe amândoi din adâncurile acelei întunecimi oarbe întâmplătoare căreia noi îi spunem viitor; aici – aici – în orice moment, în orice clipă, am să străbat cu ceea ce este voință și intensitate și nevoie înspăimântătoare, și am să smulg învelișul acesta străin de deasupra și am să privesc chipul nu al fratelui meu pe care nici n-am știut că-l am și căruia deci nici nu i-am dus vreodată lipsa, ci al tatălui meu din umbra absenței căruia postumitatea duhului meu n-a reușit să se rupă niciodată* – cine știe în ce clipă gândindu-se, privind febra nesupusă, umilința care nu însemna renunțarea la mândrie – întreaga dăruire a spiritului pentru care maimuțăreala inconștientă a îmbrăcămintei și vorbelor și manierismelor nu era decât un înveliș – gândindu-se *ce n-aș putea face eu cu trupul acesta de carne și sânge*

dacă aș vrea; carnea și oasele acestea și sufletul care se trage din același izvor din care se trag și ale mele, dar care a izbucnit în liniște și mulțumire calmă și a curs apoi în statornică chiar dacă monotonă lumină de soare, în timp ce ceea ce mi-a lăsat mie moștenire a izvorât în ură și suferință și neputință de a ierta și a curs în umbră – cum n-aș putea eu să plămădesc lutul acesta supus și dornic în chipuri pe care nici tatăl lui n-a putut să le formeze – în ce formă, spre ce bine ar fi putut ființa, ar trebui să ființeze în sângele acesta și n-a fost nimeni care să ia și să plămădească partea din mine până când n-a fost prea târziu; sau cine știe ce clipe când poate că-și spunea că e o prostie, că nu se poate să fie adevărat; că asemenea coincidențe se întâmplă numai în cărți, gândindu-se – și cu oboseala, fatalismul, înclinația lui incorigibilă ca a unei pisici spre singurătate – *Bastardul ăsta de țărănoi tânăr. Cum să fac să scap de el:* și apoi vocea, cealaltă voce: *Nu vrei să spui asta:* și el: *Nu. Dar vreau să spun bastardul ăsta de țărănoi)* și zilele, după-amiezile, când călăreau împreună (și Henry imitându-l și în asta, el care era un călăreț mai bun, care poate n-avea nimic din ceea ce Bon ar fi numit stil dar care călărise mai mult, el pentru care calul era ceva tot atât de firesc ca și mersul pe jos, care ar fi călărit orice oriunde și înspre oriunde) În timp ce trebuie să se fi simțit învăluit și purtat de curentul vorbelor lui Henry, transpuși (ei trei: el însuși și Henry și sora pe care n-o văzuse niciodată și poate nici nu simțea curiozitatea s-o vadă) într-o lume ca de basm în care nu mai exista nimic altceva în afară de ei, călărind alături de Henry, ascultând, fără să aibă nevoie să pună vreo întrebare, să-l îndemne în vreun fel să vorbească mai departe pe tânărul de lângă el care nici măcar nu bănuia că el și cu bărbatul de alături ar fi putut fi frați, care de fiecare dată când respirația îi trecea peste coardele vocale spunea *De acum încolo casa mea și a soră-mi are să fie casa ta și viața mea și a soru-mi are să fie viața ta,* întrebându-se (Bon) – sau poate nici măcar întrebându-se – dacă în cazul că lucrurile ar fi stat invers și Henry ar fi fost străinul iar el (Bon) vlăstarul familiei bune și, încă, ar fi știut ceea ce bănuia, ar mai fi spus același lucru; pe urmă acceptînd (Bon) în sfârșit, spunând în sfârșit, «Foarte bine. Am să merg la tine acasă de Crăciun», nu pentru ca s-o vadă pe cea de a treia locuitoare a țării de basm, nu pentru ca s-o vadă pe soră pentru că nu se gândise nici măcar o singură dată la ea: ascultase doar când se vorbise despre ea: ci gândindu-se *Așa că în sfârșit am să-l văd pe el, omul pe care se pare că am fost crescut fără să mă mai aștept că am să-l văd vreodată, fără de care am și învățat să trăiesc,* gândindu-se poate cum avea să intre în casă și să-l vadă pe omul care-l zămislise și atunci avea să știe; avea să fie fulgerul, clipa de recunoaștere incontestabilă dintre ei și el avea să știe cu certitudine și pentru totdeauna – gândindu-se poate *Asta e tot ce vreau. Nici n-are nevoie să mă recunoască; am să-l*

fac să înțeleagă de la început că n-are nevoie să facă asta, că nu mal aștept așa ceva, că n-am să sufăr din cauza asta, de îndată ce are să-mi spună de la început că sunt fiul lui, gândindu-se poate, poate iarăși cu aceeași expresie căreia i-ai fi putut spune surâs dar nu era surâs, era doar ceva dincolo de care nici măcar un bastard de țărănoi n-ar fi fost de așteptat să poată vedea ceva: *Sunt fiul maică-mi, cel puțin: S-ar zice că nici eu nu știu ce vreau.* Pentru că el știa exact ce voia; acum era doar faptul că o spunea – senzația fizică chiar dacă în taină, ascunsă – atingerea vie a acelui trup încălzit încă înainte ca el să se fi născut de același sânge pe care i-l trecuse și lui drept moștenire ca să-și încălzească și el propriul său trup, ca să fie lăsat și de el la rândul său drept moștenire pentru a curge cald și răsunător în alte vine și prin alte mădulare după ce trupul dintâi și apoi propriul său trup aveau să moară. Astfel că a venit Crăciunul și el și cu Henry au călărit cele patruzeci de mile până la Suta lui Sutpen, și Henry încă vorbind, menținând încă umflat și ușor și strălucitor cu respirația lui egală balonul de basm în golul căruia ei trei existau, trăiau, se și mișcau poate, în atitudinile lor fără trup – el însuși și prietenul și sora pe care prietenul n-o văzuse niciodată și (deși Henry nu știa asta) la care încă nici nu se gândise, ascultând doar vorbele despre ea acolo în spatele unor gânduri mai încordate, și Henry probabil nici măcar nebăgând de seamă că pe măsură ce se apropiau de casă Bon vorbea mai puțin, avea mai puțin de spus despre indiferent ce și poate chiar (și desigur Henry n-avea cum să știe asta) cu atât mai puțin ascultându-l. Și astfel a intrat în casă: și poate că dacă l-ar fi privit cineva ar fi văzut pe fața lui o expresie semănând mult cu cea – dăruirea cu umilință dar și cu mândrie, a capitulării complete – pe care el o văzuse pe chipul lui Henry, și poate că spunându-și *Nu numai că nu știu ce e lucrul acesta pe care-l vreau dar după toate aparențele sunt și mult mai tânăr decât credeam:* și l-a văzut stându-i în față pe bărbatul care ar fi putut fi tatăl său, și nu s-a întâmplat nimic – niciun șoc, niciun fior trecând fierbinte prin carne și pe care vorbele să fi fost prea încete ca să-l fi putut măcar împiedica – nimic. Și a petrecut acolo zece zile, nu numai ca ființa ezoterică, sibaritul, lama de oțel în teaca ei căptușită cu mătase pe care Henry începuse să-l maimuțărească la universitate, ci și ca obiectul de artă, tiparul și oglinda formei și modei pe care doamna Sutpen (așa spunea taică-tu) îl acceptase ca atare și insistase (nu spunea așa taică-tu?) că și este în realitate (și pe care l-ar fi cumpărat și l-ar fi plătit chiar și cu Judith, dacă n-ar fi fost un altul să ofere mai mult printre ei patru – n-a spus așa taică-tu?) și care a și rămas în ochii ei până când a dispărut, luându-l pe Henry cu el, și ea nu l-a mai văzut niciodată și războiul și necazurile și suferințele și hrana proastă i-au bântuit zilele până când poate nici nu-și mai amintea după o vreme că-l și uitase. (Și fata, sora, fecioara – Doamne, cine are să știe ce a văzut ea

în după-amiaza aceea pe când ei veneau călări pe alee, ce rugă, ce vis îngândurat feciorelnic ieșind din cine știe ce țară legendară, nu în platoșă aspră de fier ci sub chipul unui Lancelot tragic înveșmântat în mătăsuri apropiindu-se de treizeci de ani, cu zece ani mai în vârstă decât ea și obosit, sătul de cine mai știe ce trăiri și plăceri, așa cum trebuie să-l fi creat pentru ea scrisorile lui Henry.) Și venise ziua plecării și niciun semn încă; el și cu Henry plecaseră călări și încă niciun semn, niciun alt semn la plecare după cum nu fusese vreun semn când îl văzuse la început, pe chipul pe care ar fi putut (așa credea el) să vadă el însuși adevărul astfel că n-ar mai fi avut nevoie după aceea de niciun semn, dacă n-ar fi fost barba; niciun semn în ochii care lui puteau să-i vadă chipul pentru că nu era nicio barbă care să-l ascundă, care ar fi putut să vadă adevărul dacă ar fi fost acolo: și totuși nicio sclipire în ei: și astfel că a înțeles că era într-adevăr pe chipul lui pentru că știa că celălalt îl văzuse acolo exact așa cum Henry avea să știe în bibliotecă în seara de ajun a Crăciunului următor că tatăl său nu mințea după faptul că tatăl său nu spunea nimic, nu făcea niciun gest. Poate că s-a gândit chiar, s-a întrebat dacă nu cumva pentru asta era barba, dacă nu cumva celălalt nu se ascunsese în spatele bărbii tocmai așteptând ziua aceasta, și dacă da, de ce? de ce? gândindu-se *Dar de ce? De ce?* pentru că nu voise decât atât de puțin, ar fi înțeles dacă celălalt ar fi așteptat un semn ca totul să rămână în taină, ar fi acceptat numaidecât și bucuros ca totul să rămână în taină chiar dacă n-ar fi înțeles de ce, gândindu-se la toată învălmășeala asta *Doamne, sunt tânăr, tânăr, și nici n-am știut; nici măcar nu mi-au spus că sunt tânăr,* simțind întocmai aceeași deznădejde și spaimă ca atunci când trebuie să-ți vezi tatăl că-și pierde curajul fizic, gândindu-se, *Eu trebuie să fi fost cel care e vinovat, eu, eu, nu el care se trage dintr-același sânge pe care-l purtăm amândoi înainte de a fi ajuns corupt și pătat de ce-o fi în sângele mamei pe care el nu l-a mai putut stăpâni.* – Stai", strigă Shreve, deși Quentin nu spusese niciun cuvânt: era doar ceva, o încordare în trupul destins și chircit ai lui Quentin care prevestea că vrea să vorbească, pentru că Shreve spusese Stai. Stai. Înainte ca Quentin să fi început să spună ceva. „Pentru că nici nu se uitase la ea. Da, sigur, o văzuse, avusese destule prilejuri s-o vadă, n-ar fi putut să n-o vadă fie și numai pentru că doamna Sutpen ar fi avut ea grijă de asta – zece zile de asemenea ocazii intime plănuite și aranjate și îndeplinite asemenea campaniilor generalilor morți din manuale, în biblioteci și saloane și în plimbările cu trăsura după-amiezile – toate puse la cale cu trei luni înainte când doamna Sutpen citise prima scrisoare a lui Henry în care apăruse numele lui Bon, până când poate chiar și Judith începuse să se simtă ca celălalt peștișor dintr-o pereche de peștișori aurii: și el chiar și stând de vorbă cu ea, despre cine mai știe ce-ar fi putut să stea de vorbă cu o

fată de la țară care probabil că nu mai văzuse până atunci vreun bărbat bătrân sau tânăr care mai devreme sau mai târziu să nu înceapă să miroasă a bălegar: stând de vorbă cu ea așa cum ar fi stat de vorbă cu bătrâna doamnă așezați pe scaunele aurite în salon, decât doar că într-un caz ar fi trebuit să poarte el toată conversația iar în celălalt caz n-ar mai fi reușit nici măcar să evadeze ca lumea ci ar fi trebuit să-l aștepte pe Henry să vină să-l scoată de acolo. Și poate că la vremea aceea se și gândise chiar la ea; poate atunci când își spunea *nu se poate să fie așa; el n-ar fi putut să se uite la mine astfel zi după zi și să nu facă niciun semn dacă ar fi adevărat* își mai spunea și *Cu ea ar merge ușor* ca atunci când ți-ai lăsat paharul de șampanie pe masa de cină și te îndrepți către whiskey-ul de pe bufet și se nimerește să treci pe lângă o cupă cu șerbet de lămâie pe o tavă și te uiți la șerbet și-ți spui! Ar fi simplu și asta numai că cine are poftă de așa ceva. – Așa ți se pare că e bine?"

„Dar nu e dragoste", spuse Quentin.

„Pentru că de ce nu? Pentru că ascultă. Cum era lucrul acela pe care bătrâna doamnă, mătușa Rosa, ți l-a spus, că sunt unele lucruri care pur și simplu trebuie să fie, fie că există sau nu, trebuie să fie al dracului mai tari decât alte lucruri care poate că sunt și n-are niciun fel de importanță dacă sunt sau nu? Asta e. Pur și simplu n-avea încă vreme. Doamne, trebuie să fi știut că așa avea să fie. Avocatul avusese dreptate, nu era nebun; numai că partea proastă era că el nu era soiul de ne-nebun pe care-l crezuse avocatul. Trebuie să fi știut că avea să se întâmple. Avea să fie ca și cum ai fi trecut pe lângă șerbetul de acolo și poate că și știai că aveai să mergi până la bufet și la whiskey-ul de acolo, și totuși știind că a doua zi dimineață ai fi avut chef de șerbetul acela, și pe urmă ajungeai la whiskey și știai că voiai șerbetul acuma; poate că nici măcar nu mai făceai niciun pas spre bufet, poate chiar te uitai peste umăr la șampania de pe masă printre șervetele murdare și fața de masă mototolită, și dintr-o dată îți dădeai seama că nu mai aveai chef să te mai întorci niciodată acolo. N-ar fi fost vorba de o alegere, să trebuiască să alegi între șampanie sau whiskey și șerbet, ci dintr-o dată (trebuie să fi fost primăvară atunci, în regiunea aceea în care el nu mai fusese niciodată primăvara până atunci și spuneai și tu că nordul Mississippi-ului e o regiune cu clima mai aspră decât Louisiana, cu lemnul câinesc și violetele și florile timpurii fără miros dar că pământul și nopțile sunt cam reci încă și mugurii tari, încordați, lipicioși ca sfârcurile sânilor unor fete tinere pe ulmi și mesteceni și arțari și chiar cu ceva nelămurit și tânăr în cedri cum nu mai văzuse niciodată până atunci) înțelegi că nu-ți mai dorești nimic altceva decât șerbetul acela și că nici nu ți-ai dorit nimic altceva decât asta și că asta ți-ai dorit-o foarte tare de multă vreme – și mai și știind că șerbetul este acolo și nu te așteaptă decât pe tine să-l iei. Nu pentru

oricine să-l ia de acolo, ci doar pentru tine, știind doar uitându-te la cupa aceea că e asemenea unei flori care, dacă o altă mână s-ar întinde spre ea, s-ar acoperi de spini însă nu și mâna ta; și el neobișnuit cu așa ceva întrucât toate celelalte cupe care îi fuseseră supuse și ușor de ridicat pentru el nu conținuseră șerbet ci șampanie sau cel puțin vin de casă. Și mai mult decât atât. Era faptul că știa că ceea ce bănuia el ar fi putut fi adevărat, și nu știa dacă era adevărat sau nu. Și cine ar ști să spună dacă nu era poate posibilitatea incestului, căci cine (cei care n-au avut soră; despre ceilalți nu știu) a fost vreodată îndrăgostit și nu și-a dat seama de evanescența vană a întâlnirii trupești; cine nu a fost silit să înțeleagă că atunci când clipa aceea scurtă care este totul a trecut trebuie să te retragi și din iubire și din plăcere, să-ți strângi rămășițele, gunoaiele – pălăriile și pantalonii și pantofii pe care-i târâi după tine prin lume – și să te retragi, întrucât zeii iartă și practică asemenea lucruri și împerecherea nemăsurată pierdută în visare care să plutească nepăsătoare pe deasupra clipei frământate și zbuciumate, aceea *n-a fost: este: a fost:* este doar o condiție a elefanților și balenelor umflate și fără pondere: dar poate dacă mai este și păcatul atunci poate că nici nu mai ai voie să scapi, să desfaci împerecherea, să te reîntorci. – N-am dreptate?" Se opri, ar fi putut fi ușor întrerupt acum. Quentin ar fi putut să vorbească acum, dar Quentin nu spuse nimic. Ședea doar ca mai înainte, cu mâinile în buzunarele pantalonilor, cu umerii strânși unul într-altul și cocoșați, cu fața plecată și părând în chip curios mai mic decât era în realitate din cauza slăbiciunii și a înălțimii lui reale – acel ceva delicat în oase, în articulații care chiar la douăzeci de ani mai păstra ceva, un ultim ecou al adolescenței – adică în comparație cu obrajii rotofei, de heruvim, ai celuilalt care-i stătea în față, și părea mai tânăr, și prin însăși superioritatea lui în ce privește volumul și deplasamentul părea și mai tânăr, așa cum un băiat dolofan de doisprezece ani care cântărește cu douăzeci sau treizeci de pfunzi mai mult decât celălalt pare mai tânăr decât un băiat de paisprezece ani care a fost odinioară durduliu dar acum nu mai este, și-a pierdut rotunjimea, și-a vândut-o (fie că a consimțit la asta sau nu) pentru o stare de virginitate care nu este nici a băieților și nici a fetelor.

„Nu știu", spuse Quentin.

„Foarte bine", spuse Shreve. „Poate că nici eu nu știu. Numai că, Dumnezeule, într-o zi e sigur că ajungi să te îndrăgostești. Și nu în felul acesta au să te aibă. Ar fi ca și cum Dumnezeu ar fi avut grijă ca Isus să se nască și i-ar fi pus la îndemână uneltele de dulgher și pe urmă nu i-ar fi dat nimic de meșterit cu ele. Nu crezi?"

„Nu știu", spuse Quentin. Nu se mișcase. Shreve îl privi. Chiar și când nu vorbeau respirațiile li se abureau încet și liniștit în aerul sepulcral. Ceasurile trebuie să fi bătut de câtăva vreme de miezul

nopții.

„Vrei să spui că pentru tine n-are nicio importanță?" Quentin nu răspunse. „Foarte bine. N-o spune. Pentru că aș ști că minți. – Foarte bine, atunci. Ascultă. Pentru că el nu trebuise să-și bată capul niciodată cu dragostea căci avea să meargă de la sine. Poate că știa că exista un destin, că exista o sentință în ce-l privește, așa cum îți spunea și bătrâna mătușă Rosa că există unele lucruri care pur și simplu trebuie să existe, fie că există sau nu, numai ca să echilibreze conturile, să se poată scrie *Plătit* pe fila cea veche astfel că oricine ar fi cel care ține aceste conturi să-l poată scoate din registre și să-i dea foc, să scape de așa ceva. Poate că și înțelesese că oricare ar fi fost lucrul pe care-l făcuse bătrânul, fie că avusese gânduri bune sau rele făcând acel lucru, nu bătrânul avea să plătească până la urmă; și acum când bătrânul dăduse faliment prin neputințele bătrâneții, cine să plătească dacă nu fiii lui, stirpea lui, pentru că nu se făcuse oare așa și în vremurile de demult? bătrânul Abraham încărcat de ani și slăbănog și neputincios acum să mai facă alte rele, prins în cele din urmă și sutașii și strângătorii de biruri spunând, «Bătrânule, n-avem nevoie de tine», și Abraham să spună, «Lăudat fie Domnul, am crescut în jurul meu feciori care să poarte povara nedreptăților și persecuțiilor mele; da, și poate chiar să-mi împlinească iarăși turmele din mâinile celor care mi le răpiseră: ca să-mi pot odihni ochii peste bunurile și vitele mele, peste stirpele lor și ale urmașilor mei crescute de o sută de ori atunci când sufletul meu se desprinde de mine.» Știuse toată vremea că dragostea avea să meargă de la sine. Poate că asta fusese cauza pentru care nu trebuise să se gândească la ea de-a lungul celor trei luni din septembrie și până la Crăciun în timp ce Henry îi vorbea despre ea, spunând de fiecare dată când își trăgea respirația: *Viețile ei și a mea sunt ca să existe întru viața ta și asupra vieții tale;* n-avea nevoie să-și mai piardă timpul eu dragostea după ce se întâmplase, izbucnise din urmă asupra lui, de ce nu se mai ostenise să-i scrie vreo scrisoare (afară de aceea din urmă) pe care ea ar fi vrut s-o păstreze, de ce n-a cerut-o niciodată cu adevărat în căsătorie și nu i-a dat un inel pe care doamna Sutpen să-l arate în dreapta și-n stânga. Pentru că era o soartă și pentru ea: același bătrân Abraham care era acum atât de bătrân și de slăbănog încât nimeni nu mai avea nevoie de trupul lui în contul vreunei datorii; poate că nici nu mai avusese nevoie să aștepte Crăciunul s-o vadă pentru ca să știe; poate că asta fusese ceea ce reieșise în timpul celor trei luni de vorbărie a lui Henry pe care el o auzise fără s-o asculte: *Nu aud vorbindu-se despre o fată, o fecioară; aud vorbindu-se despre o fâșie îngustă de pământ virgin împrejmuit cu un gard firav care e de pe acum arat și brăzdat așa că tot ce-mi mai rămâne de făcut este să las semințele să cadă asupră-i, să-l mângâi apoi până se face iarăși neted,* o văzuse de Crăciunul

acela și știuse sigur că așa are să fie și apoi uitase, se reîntorsese la școală și nici nu-și mai adusese aminte că o uitase, pentru că nu mai avea vreme atunci: poate că fusese o zi în primăvara următoare cum spuneai și tu când se oprise locului și spusese, cu desăvârșire liniștit: *Foarte bine. Vreau să mă culc cu ființa aceea care este poate sora mea. Foarte bine* și pe urmă uitase și asta. Pentru că nu avea timp. Adică, nu mai avea nimic altceva decât timp, căci trebuia să aștepte. Dar nu s-o aștepte pe ea. Asta se aranjase. Pe celălalt. Poate că-și închipuise că e în sacul de scrisori de fiecare dată când venea negrul călare de la Suta lui Sutpen, și Henry închipuindu-și că el așteaptă scrisoarea de la ea, pe când ceea ce gândea el era *Poate că are să scrie până la urmă. N-ar avea decât să scrie «Sunt tatăl tău. Arde hârtia asta» și eu aș face-o. Sau dacă nu asta, o foaie, un petic de hârtie doar cu cuvântul «Charles» scris de mâna lui, și eu aș înțelege ce a vrut să spună, și nici n-ar avea nevoie să-mi ceară s-o ard. Sau o șuviță din părul lui sau o coajă de unghie de-a lui și eu le-aș recunoaște pentru că acum îmi vine să cred că am știut toată viața cum arată părul sau unghiile lui, aș putea să aleg o șuviță din părul lui sau o bucățică din unghia lui dintr-o mie altele.* Și nu venea, și scrisoarea lui se îndrepta către ea la fiecare două săptămâni și a ei venea răspunzându-i, și poate că se gândea *Dacă măcar vreuna din ale mele către ea mi s-ar întoarce înapoi fără să fi fost deschisă. Ăsta ar fi un semn.* Și nu s-a întâmplat nici asta: și apoi Henry începuse să spună că ce-ar fi dacă s-ar opri la Suta lui Sutpen o zi sau două în drumul lui spre casă și el a spus că foarte bine, a spus *Henry are să primească scrisoarea, scrisoarea spunând că nu se cuvine să vin de data asta; așa că după toate aparențele el nu dorește să mă recunoască drept fiul lui, dar cel puțin înseamnă că l-am silit să recunoască asta.* Și nici aceasta n-a venit și au fixat data și familia acolo la Suta lui Sutpen a fost anunțată și scrisoarea n-a venit nici acum și el s-a gândit *Are să fie atunci așadar; l-am nedreptățit; poate că asta a așteptat* și poate că a tresărit în inima lui atunci, poate că și-a spus *Da. Da. Am să renunț la ea; am să renunț la iubire și la tot, am să plătesc ieftin, ieftin, chiar dacă el mi-ar spune «să nu-mi mai ieși niciodată în fața ochilor; ia cu tine în taină dragostea și cuvintele mele prin care te recunosc, și du-te» am s-o fac. Nici măcar n-aș cere să aflu de la el ce a făcut mama ca să justifice acțiunile lui față de ea și față de mine.* Așa că a venit ziua aceea și el și cu Henry au străbătut iarăși pe caii lor cele patruzeci de mile, până la porțile proprietății și în sus pe alee spre casă. Știa ce avea să fie acolo – femeia pe care o văzuse o dată și prin care ochii lui străbătuseră, fata prin care privirile lui străbătuseră fără să fi trebuit s-o fi văzut vreodată, bărbatul pe care-l văzuse zilnic, pândindu-l din adâncul înfricoșatei intensități a nevoii lui și în sufletul căruia nu pătrunsese niciodată – mama care-l trăsese pe Henry la o parte până nici nu se scurseseră șase ceasuri de când

intraseră ei în casă în vizita aceea de Crăciun și-l informase de logodnă aproape înainte ca logodnicul să fi avut timp să lege numele fetei de chipul fetei: așa că probabil chiar înainte ca ei să se fi întors la școală, și fără să-și fi dat seama c-o face, Henry îi și spusese lui Bon ce-și pusese maică-sa în gând, (el care-i spusese deja lui Bon ce avea el însuși în gând); așa că poate chiar înainte ca ei să fi pornit în cea de a doua vizită a lui Bon – (la vremea aceea trebuie să fi fost iunie și în nordul Mississippi-ului cum trebuie să fi fost? cum spuneai tu? magnoliile înflorite și mirelele, și peste vreo cincizeci de ani, după ce ei vor fi plecat să se războiască și să piardă și să se reîntoarcă acasă, avea să fie Ziua Decorațiilor și veteranii în uniformele lor cenușii, curate, periate, călcate cu grijă și cu medaliile lor înșelătoare de bronz care nici la început nu însemnaseră nimic și tinerele fete alese în rochii albe încinse peste mijloc cu panglici late trandafirii și orchestra avea să cânte melodii din Dixieland și toți babalâcii tremurători despre care n-ai fi crezut că mai au suflu destul ca să ajungă acolo, să străbată orașul ca să se așeze la tribună, aveai acum să-i auzi cum ovaționează cât îi țin gurile) – trebuie să fi fost iunie acum, cu magnolii și mierle în clarul de lună și perdelele umflându-se în aerul de iunie al începuturilor, și muzica, viorile și timpanele, înăuntru printre perechile legănătoare, alunecătoare: și Henry poate puțin ametit, care ar fi vrut să spună «Doresc să aflu ce intenții ai în legătură cu sora mea» dar n-o spunea, în schimb poate roșind iarăși în lumina lunii, dar ținându-și trupul drept și roșind pentru că atunci când ești de ajuns de mândru ca să fii umil n-ai nevoie să-ți apleci umerii (el care cu fiecare respirație care-i trecea peste coardele vocale spunea *Îți aparținem; fă ce vrei cu noi),* spunând «Mă gândisem totdeauna că l-aș urî pe omul pe care aș fi silit să-l privesc în față zi după zi și care, cu fiecare gest și acțiune și vorbă mi-ar spune, Am văzut și am atins părți din trupul surorii tale pe care tu n-ai să le vezi și n-ai să le atingi niciodată: și acum știu că ar trebui să-l urăsc și din cauza asta doresc ca omul acela să fii tu», știind că Bon are să înțeleagă ce voia el să spună, ce încerca să spună, să-i spună, gândindu-se, gândind acum el (Henry): *Nu doar pentru că e mai mare ca mine și a cunoscut mai multe decât am să ajung eu să cunosc vreodată și-și aduce aminte de mai multe; ci pentru că de bunăvoie, și n-are importanță dacă știind la vremea aceea sau nu, c-o fac, n-am decât viața mea și viața Judithei, amândouă lui –"*

„Asta tot nu e dragoste", spuse Quentin.

„Foarte bine", spuse Shreve. „Ascultă numai. – Au străbătut pe caii lor cele patruzeci de mile și au trecut de porți și s-au îndreptat spre casă. Și de data asta Sutpen nici măcar nu era acolo. Și Ellen nici măcar nu știa unde se dusese, închipuindu-și naivă și volubilă că plecase la Memphis sau poate chiar la Saint Louis după afaceri, și lui

Henry și lui Judith nici măcar păsându-le prea mult, și numai el, Bon, care știa unde plecase Sutpen, spunându-și *Bineînțeles; nu era sigur; a trebuit să se ducă până acolo ca să fie sigur,* spunându-și acum asta cu voce tare, cu voce tare și repede ca să nu trebuiască, să nu poată să-și audă gândurile, gândul *Dar dacă bănuia, de ce nu mi-a spus mie? Eu așa aș fi făcut, m-aș fi dus întâi la el, la cel care poartă în vinele lui sângele după ce a fost pătat, corupt de ceea ce-o fi fost în mama;* vorbind tare acum, spunându-și *Asta trebuie să fie; poate că a luat-o înainte, ca să mă aștepte acolo; nu mi-a lăsat vorbă aici pentru că ceilalți nu trebuie încă să bănuiască ceva și știe că eu am să înțeleg imediat unde e când am să văd că a plecat,* gândindu-se la ei doi, femeia întunecată și răzbunătoare care era maică-sa și bărbatul mohorât și dur ca o stâncă și care-l privise în față zi după zi timp de zece zile fără absolut nicio schimbare a expresiei, stând unul în fața altuia într-un mohorât armistițiu după aproape treizeci de ani în salonul baroc, somptuos din casa căreia el îi spunea acasă întrucât se părea că toată lumea trebuie să aibă un loc căruia să-i spună acasă, și bărbatul despre care era acum sigur că-i era tată nici măcar umil (și el, Bon, mândru de asta), fără să spună nici chiar acum *Am greșit* ci *Recunosc că este așa* – Doamne, gândește-te ce a fost în inima lui, în timpul acelor două zile, și bătrâna împingându-i-o pe Judith în brațe în fiecare clipă pentru că dăduse sfoară în țară în mod confidențial prin întreaga regiune despre logodnă încă de la Crăciun – nu spunea și taică-tu cum o dusese chiar pe Judith la Memphis în primăvara aceea ca să-i cumpere trusoul? – și Judith nici trebuind să se lase împinsă și nici să-i reziste ci doar ființând, existând și respirând ca și Henry, care poate într-o dimineață în primăvara aceea se trezise și stând încă lungit în pat făcuse socotelile, adunase cifrele și trăsese linia și-și spusese, *Foarte bine. Încerc să intru în pielea personajului care cred că ar vrea el să fiu; poate să facă cu mine orice dorește; nu trebuie decât să-mi spună ce să fac și eu am să fac întocmai; chiar dacă ce mi-ar cere el să fac mie mi s-ar părea o dezonoare, tot aș face-o,* numai că Judith, fiind femeie și deci mai înțeleaptă, nici măcar nu s-ar fi gândit la dezonoare: ea ar fi spus doar, *Foarte bine. Am să fac orice mi-ar cere să fac și din cauza asta el n-are să-mi ceară niciodată să fac ceva ce aș considera dezonorant:* astfel că (poate că chiar a și sărutat-o de data asta, prima dată poate când ea fusese sărutată și ea prea neștiutoare ca să fie timidă sau modestă sau chiar să-și dea seama că fusese mereu amânată, poate că după aceea doar privindu-l cu un fel de surpriză liniștită și neînțelegătoare pentru faptul că iată se părea că iubitul te sărută pentru oprima dată așa cum te-ar fi sărutat fratele – cu condiția bineînțeles ca fratele tău să se fi gândit vreodată, să se lase vreodată convins, să te sărute pe gură) – astfel că atunci când cele două zile trecuseră și el plecase iarăși și Ellen țipând la ea, «Cum? Nici

logodnă, promisiune, nici inel?» ea avea să fie prea uimită ca să mai mintă căci de-abia atunci avea să-i treacă prin cap că nu existase nicio cerere în căsătorie. – Gândește-te ce era în inima lui atunci, pe când călărea înspre fluviu, și apoi pe vapor, unde se plimbase în sus și-n jos pe punte, simțind prin vibrația punții motoarele purtându-l tot mai aproape, ziua și noaptea, de clipa pe care trebuie să-și fi dat seama acum că o așteptase încă de când se făcuse destul de mare ca să înțeleagă. Sigur, din când în când trebuia să-și spună foarte precipitat și tare, Asta *este totul. Vrea doar să fie sigur întâi* ca să înece gândul cel vechi *Dar de ce s-o facă așa? De ce nu dincolo? Știe că n-am să-i pretind niciodată nicio parte din ce stăpânește acum, câștigat cu prețul a ce suferințe și sacrificii și înjosiri (așa mi-au spus ei; nu el; ei) numai el știe; știe asta atât de bine încât nici măcar nu i-ar fi trecut vreodată prin cap așa ceva tot* așa cum știe că nici mie *nu mi-ar fi trecut vreodată prin cap că asta ar putea să fie cauza, el care este nu numai generos ci și nemilos, el care trebuie să-i fi cedat tot ce posedau el și cu mama, ei și mie ca preț al repudierii ei,* nu pentru că faptul că ce făcea astfel l-ar fi rănit, l-ar fi jignit și l-ar fi ținut în suspensie încă o bucată inutilă de vreme, pentru că el n-avea nicio importanță; că el ar fi fost făcut să sufere sau chiar ar fi fost crucificat nu însemna nimic: era faptul că trebuia să i se aducă mereu aminte că el însuși n-ar fi făcut așa, și totuși se trăgea din același sânge după ce lucrul acela oricare ar fi fost sau pe care-l făcuse maică-sa îl pătase și-l pervertise. – Tot mai aproape, mereu mai aproape, până când încordarea și uimirea și graba și totul păreau să se fi topit într-o singură sublimare a capitulării pasive în care mai gândea numai *Foarte bine. Foarte bine. Chiar și în felul acesta. Chiar dacă vrea s-o facă în felul acesta. Am să-i făgăduiesc să n-o mai văd niciodată. Că n-am să-l mai văd niciodată.* Pe urmă ajunsese acasă. Și n-a aflat niciodată dacă Sutpen fusese acolo sau nu. N-a știut niciodată. A crezut, dar n-a știut niciodată – maică-sa aceeași paranoică sumbră, neschimbată, încrâncenată cum o părăsise în septembrie, de la care nu putea afla nimic indirect și pe care nu îndrăznea s-o întrebe deschis – însuși faptul că vedea dincolo de întrebările abile ale avocatului (dacă și cum îi plăcuse la școală și cum îi plăcuseră oamenii de prin locurile acelea și că poate – sau nu auzise parcă așa? – își legase prietenii acolo printre familiile din regiune) la vremea aceea doar dovezi că Sutpen nu fusese acolo, sau cel puțin că avocatul nu știa să fi fost, întrucât acum când își închipuia că pricepuse planul avocatului de a-l trimite tocmai la acea școală anume în primul rând, nu mai vedea nimic în întrebările acestea care să-i indice că avocatul ar mai fi aflat ceva nou de atunci încoace. (Sau ce ar fi putut afla în acea întrevedere cu avocatul, pentru că trebuie să fi fost o întrevedere scurtă; ar fi fost cu o excepție cea mai scurtă întrevedere dintre ei, cea mai scurtă cu

excepția ultimei desigur, cea care avea să aibă loc în vara următoare, când Henry avea să fie cu el.) Pentru că avocatul n-ar fi îndrăznit să rişte să-l întrebe direct, tot aşa cum nici el (Bon) nu îndrăznise s-o întrebe pe maică-sa direct. Pentru că, deşi avocatul îl credea mai degrabă nebun decât prostănac sau greu de cap, totuşi nici chiar el (avocatul) nu-şi închipuise nicio clipă că până şi un om ca Bon ar fi putut fi un nebun de felul cum avea să se vădească a fi fost. Astfel că nu-i spusese avocatului nimic şi nici avocatul nu-i spusese lui nimic, şi vara trecuse şi venise septembrie şi nici avocatul (şi nici maică-sa) nu-l întrebase nici măcar o dată dacă voia să se mai întoarcă la şcoală. Astfel că în cele din urmă trebuise s-o spună el singur, că intenţiona să se întoarcă; şi poate că-şi dăduse seama că pierduse în mişcarea aceasta întrucât pe chipul avocatului nu se citea nimic decât aprobarea unuia care nu făcea decât să înregistreze. Astfel că se reîntorsese la şcoală, unde Henry îl aştepta (o, da; îl aştepta), care nici măcar nu-i spuse «Nu mi-ai răspuns la scrisori. Nici măcar nu i-ai scris lui Judith» el care spusese deja *Ce avem şi suntem eu şi cu soră-mea îţi aparţine ţie* dar poate că-i scrisese lui Judith acum, cu primul drum al negrului cu poşta călărind spre Suta lui Sutpen, cum că fusese o vară liniştită şi deci nu avusese ce să-i scrie, poate cu *Charles Bon* distinct şi la vedere pe dosul plicului şi gândindu-se *El trebuie să vadă asta. Poate că are s-o trimită înapoi* gândindu-se *Poate dacă se întoarce înapoi nimic n-are să mă mai oprească atunci şi astfel că poate că în sfârşit am să ştiu ce să fac.* Dar scrisoarea asta nu s-a întors. Şi nici celelalte nu s-au întors. Şi a trecut toamna şi a venit Crăciunul şi au plecat iarăşi călare spre Suta lui Sutpen şi nici de data asta Sutpen nu era acolo, era pe câmp, plecase la oraş, era la vânătoare – ceva; Sutpen nefiind acolo când ajunseseră şi Bon ştia că nu se aşteptase ca el să fie acolo, spunând *Acuma. Acuma. Acuma. Acuma are să se întâmple. Are să se întâmple de data asta, şi eu sunt tânăr, tânăr, pentru că încă nu ştiu ce am să fac.* Astfel că ceea ce făcea el în amurgul acela (pentru că ştia acum că Sutpen se întorsese, că era acum în casă; era ceva asemenea vântului, ceva, întunecos şi îngheţat, suflând asupra-i şi el oprindu-se locului, grav, încordat, gândindu-se *Ce? Ce este?* Pe urmă avea să ştie; îl simţea pe celălalt intrând în casă, şi atunci avea să respire adânc şi liniştit, o exhalaţie profundă, şi inima liniştindu-i-se şi ea) în grădină pe când se plimba cu Judith, vorbindu-i, galant şi elegant şi fără să se gândească la ce face (şi Judith gândind aşa cum gândise şi despre prima sărutare atunci vara: *Deci asta e. Asta e dragostea,* izbită încă o dată de dezamăgire dar încă neîncovoiată) – poate că ceea ce făcea acum nu era altceva decât să aştepte, spunându-şi *Poate că chiar acum are să trimită să mă cheme. Cel puţin să-mi spună* chiar dacă înţelesese de fapt: *E în bibliotecă acum, l-a trimis pe negru să-l cheme pe Henry, acum Henry intră în cameră;* astfel că poate că se

oprise privind-o în față, cu ceva pe chip care surâdea acum, și-i apucase brațele și o întorsese, încet, cu blândețe, până când ea era cu fața spre casă, și-i spusese «Du-te. Vreau să fiu singur să mă gândesc la dragostea mea» și ea plecase tot așa cum îi primise și sărutul în ziua aceea, poate și simțindu-i palma ușoară, o clipă, pe spate. Și el rămăsese acolo privind spre casă până când ieșise Henry, și se priviseră unul pe altul un timp fără să se spună niciun cuvânt și apoi se întorseseră și străbătuseră împreună grădina, trecând prin curte și în grajd, unde poate că era vreun negru și poate că-și puseseră chiar ei șeile pe cai și așteptaseră până când negrul de casă venise cu sacii de oblânc cu lucrurile împachetate iar. Și poate că nici nu spusese nici atunci, «Dar n-a spus nimic pentru mine?»"

Shreve tăcu. Adică, în măsura în care amândoi, Shreve și Quentin, își dăduseră seama că tăcuse, pentru că amândoi știau că el nici nu începuse să vorbească, întrucât n-avea nicio importanță (și poate că niciunul din ei nu era conștient de distincția aceasta) care dintre ei vorbise până atunci. Astfel că acum erau nu doi ci patru călărind pe cei doi cai prin întuneric peste hârtoapele înghețate de decembrie în seara aceea de ajun: patru și pe urmă doar doi – Charles-Shreve și Quentin-Henry, amândoi crezând că Henry se gândea *El* (înțelegând prin asta tatăl său) *ne-a distrus pe toți,* niciun moment gândindu-se *El* (înțelegând prin asta Bon) *trebuie să fi știut sau cel puțin să fi bănuit asta toată vremea; de asta a făcut ce a făcut, de asta nu mi-a răspuns la scrisori astă-vară și nu i-a scris nici lui Judith, de asta nu i-a cerut mâna;* crezând că asta trebuie să-i fi trecut prin minte lui Henry, în mod cert în clipa aceea după ce Henry ieșise din casă și el și cu Bon se priviseră un timp fără o vorbă și apoi se duseseră în grajd și înșeuaseră caii, dar Henry trecuse repede peste gândul acesta pentru că încă nu credea chiar dacă știa că e adevărat, pentru că trebuie să fi înțeles acum cu totală deznădejde secretul întregii sale atitudini față de Bon din primul moment instinctiv când îl văzuse cu un an și un sfert înainte; știa, și totuși nu credea, trebuia să refuze să creadă. Astfel că erau acum patru călărind pe cei doi cai în noaptea aceea și apoi de-a lungul zilei de Crăciun luminoase, geroase, în nordul Mississippi-ului, înveșmântați în ceva care semăna mult cu starea unor paria trecând prin fața conacelor de pe plantații unde se vedeau crenguțele de vâsc prinse sub ciocanele de la uși și vâscul atârnând de candelabre și bolurile cu punch și rom de pe mese în holuri și fumul albăstrui, neșerpuitor al buștenilor ridicându-se deasupra hornurilor peticite în colibele sclavilor, mai departe înspre fluviu și spre vapor. Și pe vapor avea să fie tot ziua de Crăciun: tot vâsc, tot punch și rom; și poate, neîndoielnic, o cină de Crăciun și un bal, dar nu pentru ei: ei doi în întuneric și în frig sprijiniți de balustradă deasupra apei întunecate și încă fără să-și vorbească pentru că nu era nimic de spus, ei doi (ei patru)

încremeniți în acea vreme a încercării, în acea suspensie, de către Henry care știa dar încă nu credea, care avea acum să cântărească și să-și dovedească sieși în mod deliberat ceea ce, așa cum credeau Shreve și Quentin, avea să însemne pentru el că învăța să moară. Așa că tot patru erau când coborâseră de pe vapor la New Orleans, pe care Henry nu-l mai văzuse până atunci (el a cărui întreagă experiență cosmopolită, în afară de șederea la școală, constase probabil dintr-una sau două drumuri la Memphis cu tatăl său ca să cumpere vite sau sclavi) și la care n-avea timp să se uite acum – Henry care știa și totuși încă nu credea, și Bon despre care domnul Compson spunea că e un fatalist, dar care, cum vedeau lucrurile Shreve și Quentin, nu rezistase îndemnului și planului lui Henry pentru că nici nu știa și nici nu-i păsa ce-avea de gând Henry să facă din cauză că încă de mult își dăduse seama că încă nu știa ce avea să facă el însuși – ei patru așezați în salonul de o magnificență barocă și cam mucegăită pe care îl născocise Shreve și care era probabil destul de real în timp ce fiica născută în Haiti a plantatorului francez de trestie de zahăr și a femeii despre care primul socru al lui Sutpen îi spusese că fusese spaniolă (femeia cam durdulie cu păr lălâi negru ca pana corbului dar străbătut de fire cărunte și aspru ca o coadă de cal, cu pielea de culoarea pergamentului și cu ochii negri neîmblânziți, înconjurați de pungi care doar ei nu arătau nicio vârstă pentru că nu arătau nicio uitare, și pe care Shreve și Quentin o inventaseră de asemenea și care semăna probabil destul de mult cu ce-și închipuiau ei) nu le spusese nimic pentru că nu mai avea nevoie să le spună, pentru că le spusese deja, care nu spunea, «Fiul meu s-a îndrăgostit de sora dumitale?» ci «Așadar ea s-a îndrăgostit de el» și apoi rămăsese pe scaunul ei râzând aspru și fără să-și mai tragă sufletul înspre Henry care n-ar fi putut s-o mintă chiar dacă ar fi vrut, care nici măcar nu mai trebuia să-i răspundă nici Da nici Nu. – Ei patru acolo, în camera aceea din New Orleans în 1860, tot așa cum într-un sens fuseseră patru aici în camera aceasta din Massachusetts în 1910. Și Bon poate că-l luase, probabil că-l luase, pe Henry cu el în vizită la amanta metisă și la copil, așa cum spusese domnul Compson, deși nici Shreve și nici Quentin nu crezuseră că această vizită l-ar fi afectat pe Henry așa cum păruse să creadă domnul Compson. De fapt, Quentin nici măcar nu-i spusese lui Shreve ce-i povestise tatăl lui despre această vizită. Poate că nici Quentin nu ascultase când domnul Compson îi povestise în seara aceea acasă; poate că în clipa aceea pe verandă în amurgul cald de septembrie Quentin ascultase doar în treacăt fără să audă, tot așa cum ar fi făcut și Shreve, întrucât atât el cât și Shreve credeau – și probabil că aveau dreptate și în privința asta – că metisa și copilul ar fi însemnat pentru Henry doar încă ceva ce exista în preajma lui Bon, ceva nu de invidiat ci de imitat dacă așa ceva ar fi fost cu

putință, dacă ar fi fost timp și liniște în care să poată fi imitat – liniște, pace, nu între bărbați de aceeași rasă și naționalitate ci între două suflete tinere învrăjbite și faptul de netăgăduit care-i învrăjbise, întrucât nici Henry și nici Bon, după cum nici Quentin și nici Shreve, nu fuseseră primii tineri care să creadă (sau cel puțin care să acționeze după toate aparențele pe baza unei asemenea presupuneri) că războaiele ar fi fost uneori stârnite pentru unicul scop de a rezolva dificultățile și nemulțumirile particulare ale tinereții.

„Astfel că bătrâna doamnă îi adresase lui Henry doar această unică întrebare și apoi rămăsese pe scaunul ei râzându-i în față, așa că el înțelesese atunci, amândoi înțeleseseră. Și astfel că acum avea să fie scurtă, de data asta, întrevederea cu avocatul, cea mai scurtă dintre toate. Pentru că avocatul trebuie să-l fi pândit; poate că fusese chiar și o scrisoare în cea de a doua toamnă în timp ce avocatul aștepta și încă nimic nu părea să se întâmple acolo (și poate că avocatul fusese cauza pentru care Bon nu răspunsese la scrisorile lui Henry și Judith în vara aceea: pentru că nici nu le primise) – o scrisoare, două sau poate trei pagini cu umilul și supusul dumneavoastră așa și pe dincolo care se rezumau la șaisprezece cuvinte *Știu că ești nebun, dar exact ce fel de nebun ai să te arăți a fi?* și Bon fusese cel puțin îndeajuns de ne-nebun ca să opereze reducerea la aceste cuvinte. – Da, pândindu-l, încă nu îngrijorat, doar foarte plictisit, lăsându-i lui Bon timp berechet să vină să-l vadă, lăsându-i poate chiar o săptămână întreagă (după ce – avocatul – reușise să pună mâna pe Henry și aflase multe din cele ce gândea Henry fără ca Henry să-și fi dat seama) înainte de a fi pus mâna și pe Bon, și poate procedând cu atâta abilitate că nici măcar Bon nu-și dăduse seama de la început despre ce era vorba. Trebuie să fi fost o întrevedere scurtă. Acum nu mai era niciun secret între ei; doar că rămânea nespus; avocatul așezat în spatele biroului (și poate în sertarul secret registrul în care tocmai terminase de adunat dobânda din anul care trecuse calculată dimpreună cu valoarea intrinsecă și cu dragostea și mândria la două sute la sută) – avocatul indispus, plictisit, dar deloc îngrijorat întrucât nu numai că știa că deține atuurile, dar încă nici nu credea cu adevărat că Bon ar fi fost un nebun de felul acesta, deși era pe cale să-și schimbe părerea în ce privește stupiditatea, sau cel puțin înapoierea – avocatul privindu-l și spunând, mieros și fluent, întrucât acum nu mai era niciun secret, care știa acum că Bon aflase tot ceea ce avea să afle vreodată sau să aibă nevoie să afle vreodată ca să dea lovitura: «Știi că ești un tânăr foarte norocos? Cei mai mulți dintre noi, chiar dacă suntem destul de norocoși să ne ducem până la capăt răzbunarea, trebuie să plătim pentru asta, uneori chiar în dolari peșin. Pe câtă vreme dumneata nu numai că ești în situația să-ți obții răzbunarea, să

speli onoarea mamei dumitale, ci mai știi că balsamul cu care ai să-i alini rănile va avea și o valoare colaterală care poate fi tradusă în lucrurile necesare unui tânăr, în lucrurile cuvenite lui, și care, fie că ne place sau nu, nu pot fi obținute de obicei decât în schimbul unor dolari peșin –» și Bon fără să spună *Ce vrei să înțelegi prin asta?* și încă fără să schițeze vreun gest; adică avocatul nedându-și încă seama că începuse să facă un gest, continuând (avocatul) mieros și fluent: «Și mai mult decât atât, decât răzbunarea, ca o dobândă la răzbunare cum ar veni, buchetul acesta înmiresmat de după-amiază, floarea aceasta fără pereche, de prerie, care nu trebuie scăpată și care mai bine să înflorească pe reverul dumitale decât pe al altuia; această – Cum spuneți dumneavoastră tinerii? – această bucățică bună –» și apoi avea să-l vadă pe Bon, poate să-i vadă ochii, poate să-i audă doar picioarele mișcându-i-se. Și apoi, pistolul (cu țeavă scurtă, pistolul de șa, revolverul, ce-o fi fost) și tot ce avea să urmeze, avea să fie strivit în perete în spatele scaunului răsturnat, scrâșnind, «Înapoi! Stai!» apoi urlând «Ajutor! Ajutor! Aju –!» apoi țipând doar, pentru că avea să-și audă și să-și simtă oasele trosnindu-i înainte de a-și fi putut desprinde degetele de pe pistol, și osul de la ceafă, încă atunci când Bon avea să-l lovească cu palma peste un obraz și apoi cu dosul palmei peste celălalt; poate că avea să-l audă chiar pe Bon spunând: «Termină. Taci. Nu-ți fac nimic» sau poate că avocatul din el fusese cel care spusese Taci și de al cărui îndemn ascultase, care-l împinsese înapoi pe scaunul așezat la loc, împingându-l pe jumătate peste tăblia biroului; avocatul din el care-l avertizase să nu spună *Ai să plătești pentru asta* ci în schimb să stea prăbușit acolo, înfășurându-și mâna răsucită în batistă în timp ce Bon rămas în picioare își apleca ochii spre el, ținând încă pistolul de țeavă, lipit de picior, spunându-i, «Dacă crezi că trebuie să-mi ceri satisfacție, bineînțeles că știi ce –» și avocatul, lăsându-se pe spate în scaun acum, tamponându-și obrazul cu batista acum: «Sunt vinovat. N-am înțeles care sunt sentimentele dumitale în chestiunea aceasta. Îți cer iertare» și Bon: «Bine. După cum dorești, am să accept fie scuze fie un glonte, exact cum preferi» și avocatul (acum o roșeață ușoară pierzându-se pe obrazul lui, dar doar atât: nimic în glas sau în priviri): «Văd că ai de gând să profiți până la capăt de pe urma nefericitei mele impresii greșite – chiar și până la a mă împinge în ridicol. Chiar dacă aș considera că dreptatea e de partea mea (ceea ce nu consider) și tot ar trebui să refuz oferta dumitale. Nu mă pot compara cu dumneata în mânuirea pistolului» și Bon: «Nici cu cuțitul sau spada?» și avocatul, fluent și mieros: «Nici cu cuțitul sau spada.» Așa că acum avocatul nici nu mai avea nevoie să spună *Ai să plătești pentru asta* pentru că Bon avea s-o spună în locul lui, Bon rămas acolo în picioare cu pistolul atârnând moale în mână, gândindu-se *Dar numai cu cuțitul sau pistolul sau*

spada. În așa fel că nu pot să-l învinge. Aș putea să-l împușc. L-aș împușca fără să stau pe gânduri, cum aș face-o cu un șarpe sau cu unul care mi-ar fi pus coarne. Dar tot el ar fi cel care a învins. Gândindu-se *Da. M-a avut* în timp ce el – el – „Ascultă", spuse, strigă Shreve. „Asta trebuie să fi fost pe când ședea lungit într-un dormitor din casa aceea particulară din Corinth după debarcarea de la Pittsburgh pe când i se vindeca umărul doi ani mai târziu și scrisoarea de la metisă (poate chiar cea în care fusese fotografia ei și a copilului) îl ajunsese din urmă în sfârșit, cerșindu-i bani și spunându-i că avocatul plecase în Texas sau în Mexic sau cine știe unde în cele din urmă și că ea (metisa) nu reușea s-o mai găsească nici pe maică-sa așa că fără îndoială că avocatul o asasinase și-i furase banii, pentru că așa era de așteptat din partea lor a amândurora, să fugă sau să ajungă să fie omorâți fără să fi avut grijă să-i asigure ceva ei.) – Da, acuma știau. Și, Doamne, gândește-te la el, la Bon, care dorise să știe, care avusese cele mai îndreptățite motive să dorească că știe, care după câte știa el nu avusese niciodată tată dar care fusese creat într-un fel de femela aceea care nu-l lăsa să se joace cu alți copii, și de avocatul care-i atrăgea atenția femeii dacă trebuie s-o facă sau nu de fiecare dată când cumpăra chiar și o bucată de carne sau o pâine – două ființe dintre care niciuna nu găsise plăcere sau nu cunoscuse pasiunea zămislindu-l și nici nu suferise chinuri și spaime născându-l – care poate dacă vreunul din ei doi ar fi spus măcar adevărul, nimic din ceea ce se petrecuse n-ar fi ajuns să se întâmple; în vreme ce mai era alături și Henry care avea și tată și siguranță și mulțumire și totul, și căruia totuși i se spunea și adevărul de către ei amândoi pe când lui (lui Bon) nu i se spunea de către niciunul. Și gândește-te la Henry, care la început spusese că e o minciună și care când știuse că nu e minciună încă spusese «Nu cred»-, care găsise chiar în acest «Nu cred» destulă forță pentru a-și repudia casa și sângele astfel încât să-și apere sfidarea, și pe care apărare el își întemeia afirmația că e o minciună și care-l punea mai mult decât orice sub interdicție în ce privește întoarcerea acasă; Doamne, gândește-te la povara pe care trebuia s-o poarte, el născut din doi metodiști (sau dintr-un șir lung, invincibil, de metodiști) și crescut în nordul provincial al Mississippi-ului, pus față în față cu incestul, incestul din toate lucrurile care i-ar mai fi putut fi rezervate, împotriva căruia întreaga lui ereditate și educație trebuia să se răzvrătească din principiu, și într-o situație în care știa că nici incestul nici educația de până atunci n-aveau să-l ajute s-o rezolve. Astfel că poate atunci când plecaseră de acolo și umblaseră în noaptea aceea pe străzi și în cele din urmă Bon spusese «Ei? Și acum ce facem?» Henry spusese, «Așteaptă. Așteaptă. Lasă-mă să mă obișnuiesc cu ideea.» Și poate că trecuseră două sau trei zile, și Henry spusese, «Nu trebuie s-o faci. Nu trebuie» și apoi Bon cel care

spusese, «Stai. Eu sunt fratele tău mai mare: îmi spui mie *nu trebuie?*» Și poate că trecuse o săptămână, poate că Bon îl luase pe Henry cu el în vizită la metisă și Henry o privise și spusese, «Asta nu-ți ajunge?» și Bon spusese, «Vrei tu să-mi ajungă?» și Henry spusese, «Așteaptă. Stai. Trebuie să am timp să mă obișnuiesc. Trebuie să-mi lași timp.» Doamne, gândește-te cum trebuie să fi vorbit Henry toată iarna aceea și apoi primăvara când fusese ales Lincoln și apoi convenția din Alabama și Sudul începuse să se retragă din Uniune, și apoi fuseseră doi președinți ai Statelor Unite și telegraful transmisese știrile despre Charleston și Lincoln mobilizase armata și faptul se petrecuse, irevocabil acum, și Henry și cu Bon se și hotărâseră să plece fără să fi trebuit să se consulte unul cu altul, ei care s-ar fi dus oricum chiar dacă nu s-ar fi întâmplat niciodată dar cu siguranță acum, pentru că orice s-ar întâmpla nu scapi, așa, un război – gândește-te cum trebuie să fi discutat despre asta, cum Henry trebuie să fi spus, «Dar trebuie s-o iei în căsătorie? Trebuie să faci asta?» și Bon să fi spus, «El ar fi trebuit să-mi spună. El ar fi trebuit să-mi spună, mie, el. Eu m-am purtat cinstit, onorabil, cu el. Am așteptat. Știi acuma de ce am așteptat. I-am dat orice prilej să-mi spună el. Însă n-a făcut-o. Dacă ar fi făcut-o, m-aș fi învoit și i-aș fi promis să n-o mai văd niciodată pe ea și nici pe tine. Dar el nu mi-a spus. M-am gândit la început că din cauză că nu știa nici el. Pe urmă am știut că știuse, și tot am mai așteptat. Dar nu mi-a spus. Ți-a spus ție, mie mi-a trimis vorbă așa cum transmiți o poruncă printr-un servitor negru unui cerșetor sau unui vagabond s-o ia din loc. Nu înțelegi?» și Henry să fi spus, «Dar Judith. Sora noastră. Gândește-te la ea» și Bon: «Foarte bine. Mă gândesc la ea. Și?» pentru că amândoi știau ce avea să facă Judith când avea să afle pentru că amândoi știau că femeile au mândrie și simțul onoarei în legătură cu aproape orice în afară de dragoste, și Henry să fi spus, «Da. Așa e. Înțeleg. Dar o să trebuiască să-mi lași timp să mă obișnuiesc cu asta. Ești fratele meu mai mare; atâta lucru poți să faci pentru mine.» Gândește-te la ei amândoi: Bon care nu știa ce avea să facă și trebuia să spună, să pretindă, că știe; și Henry care știa ce avea să facă și trebuia să spună că nu știe. Pe urmă venise iarăși Crăciunul, pe urmă 1861, și nu primiseră nicio veste de la Judith pentru că Judith nu știa sigur unde erau ei căci Henry nu-l lăsase pe Bon să-i scrie încă: pe urmă auziseră despre companie, compania cenușie a universitarilor, care se organiza la Oxford și poate că tocmai asta așteptaseră. Așa că au luat iarăși vaporul spre nord, și de data asta era mai multă veselie și agitație pe bord chiar decât la Crăciun, așa cum e totdeauna când începe un război înainte ca lucrurile să se încurce cu hrana proastă și cu soldații răniți și cu văduvele și orfanii, și ei nici de data asta neluând parte ci tot așa sprijiniți de balustradă deasupra apei învolburate, și

poate că mai trecuseră două sau trei zile, când Henry spusese deodată, strigase deodată: «Dar și regii au făcut-o! Chiar și ducii! A fost ducele acela de Lorena, Jean nu mai știu cum, care s-a însurat eu soră-sa. La excomunicat papa dar ce i-a păsat lui de asta! Nu i-a păsat deloc! Au rămas mai departe bărbat și nevastă. Au trăit mai departe. S-au iubit mai departe!» și pe urmă iarăși, tare, repede: «Dar are să trebuiască să aștepți!" Are să trebuiască să-mi lași timp. Poate că războiul are să aranjeze chestia asta și n-o să mai avem nevoie de nimic!» Și poate că aici avusese dreptate bătrânul tău: și au călărit până la Oxford fără să mai treacă pe la Suta lui Sutpen și s-au înrolat în companie și pe urmă s-au ascuns undeva să aștepte, și Henry l-a lăsat pe Bon să-i scrie lui Judith o scrisoare; aveau să i-o trimită prin mesager, printr-un negru care se furișase în cantonament într-o noapte ca să i-o dea servitoarei lui Judith, și Judith i-a trimis portretul în caseta de metal și ei au plecat călări mai departe să aștepte până când compania avea să-și facă steagurile și să străbată în cavalcadă statul spunând fetelor adio și plecând către front.

„Doamne, gândește-te la ei. Pentru că Bon știa ce făcea Henry, tot așa cum știuse dintotdeauna ce gândea Henry încă din prima zi când dăduseră ochii unul cu altul. Poate că știa cu atât mai bine ce făcea Henry din cauză că nu știa ce avea să facă el însuși, că n-avea să știe până când dintr-o dată într-o zi avea să izbucnească totul și atunci avea să înțeleagă și că știuse toată vremea ce avea să se întâmple, așa că n-avea de ce să-și mai bată capul în ce-l privește, și tot ce avea de făcut era doar să-l privească pe Henry încercând să împace ceea ce el (Henry) știa că avea să facă cu toate vocile eredității și educației sale care spuneau *Nu. Nu. Nu poți. Nu trebuie, Nu o vei face.* Poate că acum se aflau sub focul dușmanului, cu obuzele vâjâind și tunând peste capetele lor și explodând și ei lungiți la pământ așteptând să atace și Henry avea să strige iarăși, «Dar ducele acela de Lorena a făcut-o! Trebuie să fi fost o mulțime pe lumea asta care să fi făcut așa ceva și despre care nimeni nu știe și care poate că au suferit și au murit pentru asta și sunt acuma în iad pentru asta. Dar au făcut-o și acum nu mai contează; chiar și cei despre care știm sunt acum numai niște nume și nu mai contează acum» și Bon privindu-l și ascultându-l și gândindu-se *E din cauză că nu știu nici eu ce am să fac și așa că își dă seama că șovăi fără să știe că își dă seama. Poate că dacă i-aș spune acum că am să fac asta, are să înțeleagă ce vrea și are să-mi spună, Nu trebuie s-o faci.* Și poate că bătrânul tău avusese dreptate de data asta și poate că ei credeau că războiul avea să aranjeze totul și n-ar mai fi trebuit s-o facă ei, sau cel puțin poate Henry sperase pentru că poate că bătrânul tău avusese dreptate și în privința asta și lui Bon nu-i păsa; întrucât amândoi din cei doi care ar fi putut să-i dea un tată refuzaseră s-o

facă, nimic nu mai conta pentru el acum, răzbunare sau dragoste sau orice, întrucât știa acum că răzbunarea n-ar fi putut să compenseze pentru el nici dragostea să aline. Poate că nici nu fusese Henry cel care-l împiedicase să-i scrie lui Judith ci Bon însuși nu-i scrisese pentru că nu-i mai păsa de nimic, nici măcar de faptul că nu știa încă ce avea să facă. Pe urmă ajunseseră în anul următor și Bon era acum ofițer și înaintau spre Shiloh fără să știe nici asta, stând iarăși de vorbă pe când înaintau în coloană, ofițerul rămânând în urmă în rând cu șirul în care mergea soldatul și Henry strigând iarăși, străduindu-se să-și mențină scăzută vocea disperată, febrilă: «Încă nu știi ce-ai să faci?» pe când Bon avea să-l privească o clipă cu expresia aceea care ar fi putut să fie surâs: «Să presupunem că ți-aș spune că nu am intenția să mă întorc la ea?» și Henry mărșăluind alături de el, cu raniță și muscheta lungă de opt picioare, și începând să gâfâie, gâfâind în vreme ce Bon îl privea: «Eu sunt cu mult înaintea ta acum; când ieșim în luptă, la atac, am să fiu cu mult înaintea ta –» și Henry gâfâind, «Stai! Stai!» și Bon privindu-l cu aceeași expresie vagă, subțiată, în jurul gurii și al ochilor: «– și cine ar avea să știe? Nici tu n-ai avea de unde să știi sigur vreodată pentru că cine ar putea să știe dacă sau nu a fost un glonte yankeu care să mă fi lovit exact în clipa când tu ai apăsat pe trăgaci, sau chiar înainte –» și Henry gâfâind și privind, fixând cerul, arătându-și dinții, cu sudoarea pe față și încheieturile degetelor albe pe patul puștii, spunând, gâfâind, «Stai! Stai! Stai! Stai!» Pe urmă fusese Shiloh, a doua zi, și bătălia pierdută și brigada retrăgându-se de la debarcaderul din Pittsburg – Și ascultă", strigă Shreve: „așteaptă, acuma; așteaptă!" (strâmbându-se la Quentin, gâfâind și el, ca și cum ar fi trebuit să dăruie umbrei lui nu numai rolul și replica să-l îndemne ci și respirația cu care să-i asculte îndemnul): „Pentru că și bătrânul tău a greșit, aici! Spunea că Bon fusese cel rănit, dar n-a fost adevărat. Pentru că cine i-a spus? Cine-i spusese lui Sutpen, sau bunicului tău, rare dintre ei fusese cel lovit? Sutpen nu știa pentru că nu fusese acolo, și nici bunicul tău nu fusese pentru că acolo fusese el însuși rănit, unde-și pierduse brațul. Așa că cine le spusese? Nu Henry, pentru că tatăl său nu l-a mai văzut pe Henry decât o singură dată atunci și poate că nici n-au avut timp să stea de vorbă despre răni și pe lângă asta să vorbești despre răni în armata confederată în 1865 ar fi fost cam ca minerii vorbind despre funingine; și nici Bon, pentru că Sutpen nici nu l-a mai văzut pentru că murise – nu fusese Bon, fusese Henry; Bon care-l găsise pe Henry în cele din urmă și se aplecase să-l ridice și Henry se împotrivise, se zbătuse, spunând, «Lasă-mă! Lasă-mă să mor! Atunci n-ar mai trebui să știu» și Bon spusese, «Așadar vrei ca eu să mă întorc la ea» și Henry zăcea acolo zbătându-se și gâfâind, cu sudoarea șiroaie pe față și dinții însângerați încleștați în buzele pe care și le mușca pe

dinăuntru, și Bon spusese, «Spune că vrei să mă întorc la ea. Poate că atunci n-am s-o fac. Spune» și Henry zăcea acolo zbătându-se, cu o pată roșie proaspătă arătându-i-se prin cămașă și i se vedeau acum dinții și cu sudoarea pe față până când Bon l-a apucat de braț și l-a ridicat în spinare –"

La început, ei doi, pe urmă patru; acum doi iarăși. Camera era într-adevăr asemenea unui mormânt: ceva stătut și static și muribund dincolo de orice ar fi fost vibrant, viu în frig. Și totuși rămâneau acolo, deși la mai puțin de zece metri era patul, căldura. Quentin nici măcar nu-și îmbrăcase paltonul, care era acum pe dușumea, unde căzuse de pe brațul scaunului când îl pusese Shreve acolo. Nu încercaseră să se retragă din frig. Îl suportau amândoi cu un fel de exaltare voită, flagelatoare a mizeriei fizice preschimbate în caznele sufletești ale celor doi tineri pe vremea aceea în urmă cu cincizeci de ani, sau mai curând patruzeci și opt, pe urmă patruzeci și șapte și pe urmă patruzeci și șase, întrucât fusese anul '64 și pe urmă anul '65 și rămășițele înfometate și zdrențuite ale unei armate se retrăseseră prin Alabama și Georgia înspre Carolina, împinse nu de vreo armată victorioasă din spate ci mai mult de un val tot mai înalt de nume ale bătăliilor pierdute de o parte și de cealaltă – Chickamauga și Franklin, Vicksburg și Corinth și Atlanta, – bătălii pierdute nu numai din cauza inferiorității numerice și a lipsei de muniții și de provizii, ci din cauza generalilor care n-ar fi trebuit să fie generali, care ajunseseră generali nu prin învățarea metodelor contemporane de luptă sau prin aptitudini deosebite de a le învăța, ci prin dreptul divin de a putea spune «Tu du-te într-acolo» ce le fusese conferit de un sistem absolut de caste; sau din cauză că generalii acestui război nu reușiseră niciodată să trăiască îndeajuns ca să învețe cum să se lupte în bătăliile cu forțe masate precaut manevrate, întrucât fuseseră de la început demodați cum ar fi fost Richard sau Roland sau du Guesclin, ei care se arătaseră înveșmântați în penaje și în mantii căptușite cu stacojiu de la douăzeci și opt și treizeci și treizeci și doi de ani și capturaseră vase de război cu șarjele lor de cavalerie, dar nu și grâne sau carne sau gloanțe, care ar fi fost în stare să înfrângă trei armate diferite, în trei zile și apoi să smulgă gardurile de pe pământurile lor ca să-și frigă hălcile de carne furate din propriile lor magazii, care într-o noapte, doar cu o mână de oameni, năvăleau vitejește să incendieze și să distrugă un depozit de provizii inamic cu mărfuri de un milion de dolari și care în noaptea următoare puteau fi surprinși de vreun vecin în pat cu nevasta și astfel împușcați pe loc de acesta – ei doi, patru, acum iarăși doi, cum îi numărau Quentin și Shreve; ei doi, ei patru, ei amândoi încă depășindu-și cuvintele – cel care nu știa încă ce avea să facă, celălalt care știa ce avea să trebuiască să facă dar nu se putea împăca cu gândul – Henry propunându-se pe sine însuși ca

o autoritate în ce privește incestul, vorbind despre ducele lui, Jean de Lorena, ca și cum ar fi nădăjduit să poată evoca acea umbră condamnată și excomunicată ca să-i spună chiar ea în persoană că totul e în regulă, așa cum oamenii înainte și de atunci încoace au încercat să-l evoce pe Dumnezeu sau pe diavol ca să-i justifice în faptele spre care-i împingeau propriile lor glande – ei doi, ei patru, ei doi opriți unul în fața celuilalt în camera sepulcrală: Shreve, canadianul, odrasla furtunilor de zăpadă și a frigului, în halat și cu paltonul pus pe deasupra, cu gulerul ridicat peste urechi; Quentin, omul Sudului, vlăstarul mohorât și delicat al ploilor și căldurilor înecate în aburi, în hainele subțiri și potrivite lui pe care și le adusese din Mississippi, cu paltonul (la fel de subțire și nepotrivit pentru ce trebuia să fie cum îi era și costumul) trântit pe duşumea de unde nici nu se mai ostenise să-l ridice:

(– iarna lui '64 acum, și armata se retrăsese prin Alabama în Georgia; acum și Carolina le rămăsese în spate și Bon, ofițerul, gândindu-se „Sau ne prind și ne nimicesc sau bătrânul Joe ne mai scoate și de aici și facem joncțiunea cu Lee în fața Richmondului și atunci mai avem cel puțin privilegiul să capitulăm"; și apoi într-o zi deodată gândindu-se, amintindu-și cum regimentul din Jefferson unde tatăl lui era acum colonel se afla în corpul de armată al lui Longstreet, și poate că din momentul acela însuși scopul retragerii ajunsese să i se pară că stă doar în a-l aduce într-un loc de unde să poată ajunge la taică-su, ca să-i mai dea lui taică-su încă o șansă. Astfel că trebuie să i se fi părut acum că în sfârșit aflase de ce nu fusese în stare să se hotărască ce voia să facă. Poate că o clipă se gândise: „Dumnezeule, sunt încă tânăr; chiar după anii aceștia patru tot mai sunt încă tânăr" dar numai o clipă, pentru că în aceeași respirație își spusese, „Foarte, bine. Așadar sunt tânăr. Dar încă mai cred, deși probabil că ceea ce cred cu adevărat e că războiul, suferințele, acești patru ani în care a trebuit să-și țină oamenii în viață și teferi ca să poată să târguiască cu carnea și sângele lor cantitatea cea mai mare de pământ cât mai ieftin cu putință îl vor fi schimbat (ceea ce știu că n-au făcut) astfel încât să-mi spună nu: Iartă-mă; ci: Ești fiul meu mai mare. Apăr-o pe sora ta; nu mai da niciodată ochii cu noi în viața ta"; Pe urmă se făcuse anul '65 și ce mai rămăsese din armata din Vest și nu mai aveau nimic altceva decât puterea de a se retrage încet, cu încăpățânare, îndurând focurile de pușcă și salvele de artilerie; poate că acum nici nu mai simțeau lipsa încălțămintei și a mantalelor și a hranei și din cauza asta mai fusese în stare să scrie despre capturarea vopselei de plită așa cum făcuse în scrisoarea către Judith atunci când în sfârșit aflase ce avea să facă până la urmă și-i spusese lui Henry și Henry spusese, „Mulțumesc lui Dumnezeu. Mulțumesc lui Dumnezeu", nu pentru incest bineînțeles ci pentru că în sfârșit aveau să facă ceva, putea în sfârșit să fie ceva chiar dacă acel ceva era repudierea irevocabilă a

vechii eredităţi şi formaţii şi acceptarea damnării veşnice. Poate că chiar fusese în stare să se oprească atunci, să nu mai vorbească despre ducele lui de Lorena, pentru că acum putea să spună, „Nu mai e iadul tău şi nici al lui şi nici al papei cel spre care ne îndreptăm cu toţii acum; e iadul maică-mi şi al mamei ei şi al talii, şi al mamei şi tatălui lor, şi nu tu te prăbuşeşti în el, ci noi, noi trei – nu, noi toţi patru. Şi aşa că în cele din urmă o să fim cu toţii împreună acolo unde şi e locul nostru, pentru că chiar dacă numai el singur ar ajunge acolo tot ar trebui să fim şi noi acolo pentru că noi trei nu suntem altceva decât iluzii zămislite de el, şi iluziile tale sunt parte din tine ca şi trupul şi sângele şi amintirile tale. Şi vom fi cu toţii împreună în chinuri, aşa că n-o să mai avem nevoie să ne aducem aminte de iubire şi de patimă, şi poate că în focurile caznelor nici măcar nu-ţi mai poţi aduce aminte de ce-ai ajuns acolo. Şi dacă nu ne-om mai putea aduce aminte despre toate astea de acum, nici măcar n-au să mai fie chinuri prea mari." Pe urmă, erau în Carolina, în ianuarie şi februarie '65 şi ce mai rămăseseră din ei se retrăgeau pe jos de aproape un an şi depărtarea dintre ei şi Richmond era acum mai mică decât depărtarea pe care o străbătuseră până acolo; depărtarea între locul unde erau ei şi sfârşit era cu mult mai mică. Dar pentru Bon nu era vorba de spaţiul dintre ei şi înfrângere ci de spaţiul dintre el şi celălalt regiment, dintre el şi ceasul, clipa: Nici măcar n-are să aibă nevoie să-mi ceară; am să-mi ating doar trupul meu de trupul lui şi am s-o spun eu însumi: Nu trebuie să-ţi faci griji; ea n-are să mă mai vadă niciodată la faţă." Pe urmă martie în Carolina şi încă retrăgându-se, încet, cu încăpăţânare şi aşteptând acum să audă dinspre miazănoapte pentru că nu mai rămăsese nimic de auzit din nicio altă direcţie căci în toate celelalte direcţii se terminase acum, şi tot ce mai aşteptau să audă dinspre miazănoapte era înfrângerea. Şi pe urmă într-o zi (era ofiţer; ar fi trebuit să ştie, să afle că Lee detaşase nişte trupe şi le trimisese să le întărească lor unităţile; poate că aflase şi numele şi numerele regimentelor înainte ca ele să fi ajuns) l-a văzut pe Sutpen. Poate că atunci prima dată putuse să-şi spună, „Asta a fost cauza; nu m-a văzut", aşa că a trebuit să-i iasă în cale, să-şi creeze singur şansa, prilejul. Apoi pentru a doua oară privise faţa lipsită de expresie, împietrită, ochii palizi, sfredelitori în care nu era nicio licărire, nimic, chipul în care-şi vedea propriile-i trăsături, în care văzuse recunoaşterea, şi asta fusese totul. Asta fusese totul, de aici încolo nu mai era nimic acum; poate că mai respirase o dată adânc, liniştit, pe propriul lui chip cu acea expresie care la prima vedere s-ar fi putut numi surâs în timp ce se gândea, „L-aş putea sili. Aş putea să mă duc la el şi să-l silesc", ştiind că n-avea s-o facă pentru că acum totul se terminase, totul se încheiase acum în sfârşit. Şi poate că fusese chiar în aceeaşi noapte sau într-o noapte o săptămână mai târziu pe când se opriseră (pentru că chiar şi Sherman trebuia să se oprească câteodată noaptea) cu focurile arzând pentru căldură cel

puțin, pentru că cel puțin căldura e ieftină și odată consumată nu mai rămâne, când Bon spusese, „Henry" și spusese, „Nu mai poate să mai dureze prea mult acum și pe urmă înseamnă că n-a mai rămas nimic: nici măcar n-o să ne mai rămână nimic de făcut, nici măcar privilegiul de a ne tot retrage în numele unei cauze, în numele onoarei și a ceea ce a rămas din mândrie. Nu Dumnezeu; e limpede că ne-am descurcat fără El de patru ani de zile; pur și simplu Lui nu i-a trecut prin gând să ne înștiințeze și pe noi; și nici măcar lipsa ghetelor și a hainelor, ci nici măcar nevoia de așa ceva, și nici măcar nu vom mai avea pământuri și cum să ne găsim hrana, căci nu vom mai avea nicio nevoie de hrană pentru că am învățat să trăim și fără ea; și astfel, dacă nu mai ai Dumnezeu și nu mai ai nevoie de hrană și de îmbrăcăminte și de adăpost, n-a mai rămas nimic de care onoarea și mândria să se agațe și pe care să se cațere și unde să înflorească. Și dacă nu mai ai onoare și mândrie, atunci nimic nu mai are importanță. Numai că mai e ceva în tine căruia nu-i pasă de onoare și de mândrie și care totuși mai trăiește, care e chiar în stare să meargă îndărăt un an de zile întreg doar ca să poată să mai trăiască; care probabil că chiar și atunci când toate astea se vor fi terminat și nu va mai fi rămas nici înfrângerea încă o să refuze să se oprească liniștit la soare și să moară, ci o să se înfunde în pădure, mișcându-se mai departe, căutând când s-ar fi părut că doar voința și puterea de a îndura n-ar mai fi fost în stare să-l urnească, smulgând rădăcini și ierburi – trupul din carne și oase străvechi, necugetător, simțind încă, dar nemaifiind în stare să viseze, nemaisimțind măcar, deosebirea dintre deznădejde și victorie, Henry." Și Henry începând să spună, „Mulțumesc lui Dumnezeu. Mulțumesc lui Dumnezeu" gâfâind și spunând „Mulțumesc lui Dumnezeu", spunând, „Nu încerca să mai explici. Du-te și fă-o" și Bon: „Îmi dai mână liberă? Tu ești fratele ei și-mi dai consimțământul?" și Henry: „Frate? Frate? Tu ești cel mai mare: de ce mă mai întrebi pe mine?" și Bon! „Nu. El nu m-a recunoscut niciodată. Mie doar mi-a trimis vorbă. Tu ești fratele și fiul. Am permisiunea ta, Henry și Henry: Scrie-i. Scrie-i. Scrie." Astfel că Bon a scris scrisoarea, după patru ani, și Henry a citit-o și a trimis-o. Însă ei n-au plecat atunci, să urmeze scrisoarea. Au continuat să se retragă, încet și cu încăpățânare, cu urechea ațintită spre miazănoapte să audă sfârșitul pentru că îți trebuie grozav de mult caracter ca să te oprești când știi că ai pierdut, și ei merseseră astfel îndărăt încet de un an de zile așa că tot ce le mai rămăsese nu mai era voința ci doar putința, obișnuința intrată în sânge de a îndura. Pe urmă într-o noapte se opriseră iarăși pentru că și Sherman se oprise iarăși, și o ordonanță străbătuse linia bivuacului și îl găsise pe Henry în cele din urmă și spusese, „Sutpen, te cheamă colonelul în cortul lui.")

„Și așa că tu și cu bătrâna doamnă, mătușa Rosa, v-ați dus acolo în noaptea aceea și bătrâna negresă Clytie a încercat să vă oprească, s-o oprească pe ea; te-a apucat de braț și ți-a spus, «N-o lăsa să urce

acolo, domnișorule», dar tu n-ai putut-o opri poate pentru că ea avea putere, puterea a patruzeci și cinci de ani de ură ca și cum patruzeci și cinci de ani s-ar fi hrănit cu carne crudă și tot ce avusese Clytie fuseseră doar patruzeci și cinci sau cincizeci de ani de deznădejde și așteptare; și tu, în primul rând nici măcar nu doriseși să fii acolo. Și nici n-ai fost în stare s-o oprești și atunci ai văzut că ce era cu Clytie nu era mânie și nici măcar neîncrederea în voi; era spaimă, groază. Și nu ți-a spus-o deschis pentru că ea mai păstra încă taina de dragul bărbatului care-i fusese și ei tată, cât și de dragul familiei care nici nu mai exista, al cărei mausoleu până-atunci-neviolat și putregăit ea îl mai păzea încă – nu ți-a spus în tot atâtea cuvinte, după cum nu-ți povestise în tot atâtea cuvinte cum intrase în încăpere în ziua aceea dând aduseseră trupul lui Bon și Judith îi scosese din buzunar caseta de metal pe care ea i-o dăruise ou portretul ei înăuntru; nu ți-a povestit, ai aflat doar din spaima și groaza ei după ce te aruncase în lături și o apucase pe mătușa Rosa de braț și mătușa Rosa se întorsese spre ea și-i măturase mâna la o parte și o pornise în sus pe scări și Clytie se aruncase iarăși asupra ei și de data asta mătușa Rosa se oprise și se întorsese pe cea de-a doua treaptă și-o trântise pe Clytie la pământ cu pumnul cum ar fi făcut un bărbat și se întorsese și continuase să urce treptele: și Clytie zăcea acolo jos, o femeie de peste optzeci de ani acum ca o grămăjoară de cârpe curate, așa că te-ai dus până la ea și ai apucat-o de braț și ai ajutat-o să se ridice și brațul ei era parcă un băț, ușor și uscat și subțire ca o surcică: și ea te-a privit și atunci ai văzut că nu era mânie ci spaimă, și nu o spaimă ca a negrilor pentru că nu-i era frică pentru ea ci pentru lucrul acela oricare ar fi fost el de acolo din susul scărilor, pe care ea-l ținuse ascuns acolo de aproape patru ani de zile; și ea nu ți-a spus în cuvinte pentru că chiar cuprinsă de spaimă mai păstra taina; dar cu toate acestea ți-a spus, sau cel puțin dintr-o dată ai știut –"

Shreve se opri iarăși. Putea s-o facă foarte bine, pentru că nu-l asculta nimeni. Poate că-și și dăduse seama de asta. Pe urmă dintr-o dată nu mai era nimeni nici să vorbească, deși poate că de asta nu-și dăduse seama. Căci acum niciunul din ei nu mai era acolo. Erau amândoi în Carolina și timpul era cu patruzeci și șase de ani în urmă, și acum nu mai erau nici măcar patru, ci încă și mai adânc încâlciți unul într-altul, întrucât acum amândoi erau Henry Sutpen și amândoi erau Bon, fiecare din ei fiind amândoi și totuși niciunul, simțind în nări mirosul aceluiași fum care unduise și se risipise cu patruzeci și șase de ani în urmă de la *focurile bivuacului arzând în crângul de pini, oamenii înfometați și în zdrențe așezați sau întinși în jurul lor, vorbind nu despre război dar cu toții oricât de curios ar părea (sau poate nici măcar curios) cu fața spre miazăzi unde mai departe în întuneric erau postate străjile care, cu fața spre Sud, puteau vedea*

licărirea și scânteierea focurilor de bivuac federale nenumărate și nedeslușite și încercuind pe jumătate zarea câte zece focuri pentru fiecare foc al confederaților, și între acestea (pichetele rebele și focurile yankee) avanposturile yankeilor pândeau în întuneric, cele două linii de avanposturi atât de aproape una de alta încât fiecare din ei putea să audă parolele ofițerilor trecând din post în post și stingându-se mai departe: și odată pierind acestea, glasul, nevăzut, precaut, vorbind nu tare dar pătrunzător:

– Hei, Rebelule.

– Ce-i?

– Voi un' vă duceți?

– La Richmond.

– Și noi tot acolo. De ce nu ne-așteptați și pe noi?

– Vă așteptăm.

Oamenii din jurul focurilor n-aveau cum să audă aceste schimburi de cuvinte, deși curând aveau să audă destul de deslușit ordonanța cum trece de la un foc la altul, întrebând de Sutpen și fiind îndrumată mai departe și cum ajunge în sfârșit la focul cu bușteanul arzând mocnit, și glasul monoton: „Sutpen? Pe Sutpen îl caut" până când Henry se ridică în picioare și spune, „Aici". E tras la față, murdar și neras; din cauza acestor patru ani din urmă și din cauză că nu terminase încă să crească când începuseră acești patru ani, îi mai lipsesc doi inchi până la înălțimea pe care lăsase să se creadă că ar fi ajuns s-o aibă, și e mai ușor cu vreo treizeci de pfunzi decât are să fie probabil câțiva ani după ce va fi supraviețuit acestor patru ani, dacă într-adevăr are să le supraviețuiască.

– Aici, spune – Ce este?

– Te cheamă colonelul.

Ordonanța nu se întoarce cu el. În locul ei, el merge singur prin întuneric pe un drum desfundat, un drum desfundat și brăzdat adânc și plin de hârtoape pe unde-au trecut tunurile în după-masa asta, și ajunge în cele din urmă la cort, unul din cele câteva corturi, cu peretele de pânză licărind slab de la o lumânare aprinsă înăuntru, și silueta unui planton în față, care-l oprește.

– Sutpen, spuse Henry – Colonelul a trimis după mine.

Santinela îi face semn să intre în cort. El se încovoaie să treacă prin deschizătura de la intrare, pânza cade în urma lui în timp ce cineva, singurul ocupant al cortului, se ridică de pe un scaun de campanie în spatele mesei pe care e lumânarea, umbra proiectându-i-se înaltă și uriașă pe peretele de pânză. El (Henry) înaintează să salute oprindu-se în fața unei mâneci cenușii cu galoanele de colonel, a unui obraz năpădit de barbă, a unui nas ieșit în afară, a unei streșini de păr aspru cenușiu ca fierul – o față pe care Henry n-o recunoaște, nu pentru că n-a mai văzut-o de patru ani și nu se așteaptă s-o vadă aici și acum, ci mai degrabă pentru că n-o privește. Salută deci mâneca cu galoanele și

rămâne astfel în picioare până când celălalt spune:

– Henry.

Nici chiar acum Henry nu tresare. Stă doar nemișcat așa, amândoi stau nemișcați așa, privind unul spre altul. Cel vârstnic se clintește primul, chiar dacă se întâlnesc în mijlocul cortului unde se îmbrățișează și se sărută înainte ca Henry să-și fi dat seama că s-a mișcat și el, că avea să se clintească din loc, împins de acea zvâcnire a sângelui care în reflexul de o clipă șterge și împacă chiar dacă încă n-a iertat (sau poate nici n-are s-o facă vreodată), care s-a oprit în picioare acum în vreme ce tatăl lui îi ține fața în mâini, privindu-l.

– Henry, spuse Sutpen – Băiatule.

Pe urmă se așază, fiecare de o parte a mesei, pe scaunele rezervate pentru ofițeri, cu masa (având o hartă deschisă pe ea) și lumânarea între ei.

– Ai fost rănit la Shiloh, mi-a spus colonelul Willow, spune Sutpen.

– Da, domnule, spuse Henry.

E gata să spună Charles m-a dus în spinare până la liniile noastre, dar n-o mai spune, pentru că de pe acum știe ce urmează. Nici măcar nu se gândește Sigur, Judith nu i-a scris despre scrisoarea aceea sau A fost Clytie cea care i-a trimis vorbă într-un fel sau altul că i-a scris Charles. Nu se gândește la așa ceva. Pentru el e logic și firesc ca tatăl său să știe despre hotărârea lui și a lui Bon: legătura de sânge care-l determinase pe Bon să scrie, pe el însuși să se declare de acord și pe tatăl lor să știe de asta toate în aceeași clipă identică, după o perioadă de patru ani, din întreaga succesiune a timpului. Și acum vine, aproape exact așa cum știuse că are să vină:

– L-am văzut pe Charles Bon, Henry.

Henry nu spune nimic. Acum vine. Nu spune nimic, îl privește doar fix pe tatăl său – amândoi în uniforma cenușie ca o frunză veștedă, o singură lumânare, un cort ordinar despărțindu-i de o întunecime în care santinelele la pândă își fac față unele altora și unde bărbați istoviți dorm fără adăpost, așteptând zorile și focurile de armă, mersul istovitor îndărăt să înceapă iarăși: și totuși într-o clipă cortul lumânarea cenușiul totul pier și e biblioteca împodobită cu vâsc de Crăciun la Suta lui Sutpen cu patru ani în urmă și masa nu o masă de campanie potrivită să întinzi hărți pe ea ci masa greoaie sculptată din lemn de trandafir de acasă cu fotografia de grup cu maică-sa, soră-sa și el însuși așezată deasupra, taică-su în spatele mesei și în spatele tatălui fereastra dând spre grădină unde Judith și Bon se plimbau în ritmul lent cu care inima însoțește pașii și ochii n-au nevoie decât să se privească.

– Ai de gând să-l lași să se căsătorească cu Judith, Henry.

Și Henry tot nu răspunde. Totul s-a mai spus înainte, și acum el a trecut prin patru ani de luptă crâncenă după care, fie că a fost izbândă sau înfrângere ce obținuse, cel puțin a obținut ceva și acum are liniște,

chiar dacă liniștea aceasta înseamnă mai ales deznădejde.

– Nu se poate căsători cu ea, Henry.

Acum vorbește Henry.

– Asta ai mai spus-o înainte. Și ți-am răspuns atunci. Și acum, și acum n-are să mai dureze prea mult și după aceea nu ne va mai rămâne nimic: nici onoare nici mândrie nici Dumnezeu întrucât Dumnezeu ne-a părăsit încă de acum patru ani numai că n-a considerat necesar să ne-o spună și nouă; nici ghete nici haine și nici nevoie de așa ceva; nu numai că nici pământ din care să ne scoatem hrana ci nici nevoie nici de hrană și când nu mai e Dumnezeu nici onoare nici mândrie, nimic nu mai are importanță decât trupul bătrân necugetător căruia nici măcar nu-i mai pasă dacă a fost izbândă sau înfrângere, care nici măcar nu consimte să moară, care are să fie în păduri și pe câmpuri, smulgând rădăcini și ierburi. – Da. Am hotărât. Frate sau nu, am hotărât. Am s-o fac. Am s-o fac.

– Nu trebuie să se căsătorească cu ea, Henry.

– Da. Am spus Da la început, dar atunci nu mă hotărâsem. Nu l-am lăsat. Însă acum am avut patru ani în care să mă hotărăsc. Am s-o fac. Am să-l las.

– Nu trebuie să se căsătorească cu ea, Henry. Tatăl mamei lui îmi spusese că mama ei fusese spanioloaică. L-am crezut; de-abia după ce s-a născut el am aflat că maică-sa avea sânge negru.

Și Henry n-a spus niciodată că nu-și mai amintește cum a ieșit din cort. Își amintește totul. Își amintește cum s-a aplecat iarăși să treacă prin deschizătură și cum a trecut iarăși pe lângă santinelă; își amintește cum a mers pe drumul desfundat și plin de hârtoape, împiedicându-se prin întuneric de rădăcinile de o parte și de alta a cărora focurile s-au stins acum în jar mocnit, așa că de-abia îi mai poate distinge pe oamenii dormind lungiți la pământ în jurul lor. Trebuie să fi trecut de ceasul unsprezece, se gândește. Și mâine încă opt mile. Măcar dacă n-ar mai fi tunurile astea blestemate. De ce nu le-o fi dând bătrânul Joe tunurile astea lui Sherman. Atunci am putea face douăzeci de mile pe zi. Am putea să facem joncțiunea cu Lee atunci. Cel puțin Lee se mai oprește și se mai luptă din când în când. Își amintește de asta. Își aduce aminte că nu s-a întors la focul lui ci s-a oprit curând într-un loc singuratic și s-a sprijinit de un pin, rezemându-se liniștit și comod, cu capul răsturnat pe spate așa că putea să privească în sus la crengile noduroase, golașe ca la o lucrătură de fier forjat întinzându-se nemișcată peste stelele reci, vii ale primăverii timpurii, gândindu-se Sper că are să-și aducă aminte să-i mulțumească colonelului Willow pentru că m-a lăsat să mă folosesc de cortul lui, gândindu-se nu la ce ar fi vrut să facă ci la ce ar fi trebuit să facă. Pentru că știa ce avea să facă; acuma depindea de ce avea să facă Bon, de ce avea să-l forțeze pe el să facă, pentru că știa că atunci avea s-o facă. Așadar trebuie să mă întorc la el, gândindu-se, Acum a trecut de ceasul două și în curând se

face ziuă.

Pe urmă au venit zorile, sau aproape, și era frig; o înfrigurare care pătrundea prin veșmintele subțiri, purtate, peticite, prin acel ceva făcut din istovire și lipsă de hrană; prin putința inertă, nu voința deliberată, de a îndura; era lumină undeva, destulă lumină ca să deslușească fața adormită a lui Bon printre ceilalți acolo unde era întins înfășurat în pătură, sub mantaua desfăcută, destulă lumină ca să-l trezească pe Bon și ca Bon să-i distingă fața (sau poate ceva transmis de mâna lui Henry) pentru că Bon nu vorbește, nu cere să afle ce s-a întâmplat, se ridică doar în picioare și-și pune mantaua pe umeri și se apropie de focul mocnit și-l izbește cu gheata să-i întețească flăcările când Henry vorbește:

– Așteaptă.

Bon se oprește și-l privește pe Henry; acum poate să vadă fața lui Henry. Spune,

– Ai să răcești. Ești înghețat de tot. N-ai dormit deloc, nu-i așa? Ține.

Își scoate mantaua de pe umeri și i-o întinde.

– Nu, spune Henry.

– Ba da. Ia-o. Eu mi-aduc pătura.

Bon îl înfășoară pe Henry în mantaua lui și se duce și-și ia pătura mototolită și și-o pune pe umeri, și apoi se trag amândoi mai la o parte și se așază pe o buturugă. Acum sunt zorile. Răsăritul e cenușiu; curând se va face trandafiriu și pe urmă roșu ca de flăcări și iarăși va începe marșul istovit înapoi, retragerea din fața anihilării, replierea în înfrângere, deși acum încă n-a reînceput. Are să mai fie puțin timp pentru ei să stea unul lângă altul pe buturugă în lumina revărsată a zorilor, unul înfășurat în manta, celălalt în pătură; glasurile nu li se aud mai deslușit decât însăși tăcerea zorilor.

– Așadar amestecul de sânge și nu incestul e ceea ce nu poți tu să accepți.

Henry nu răspunde.

– Și nu mi-a trimis mie nicio vorbă? Nu ți-a spus să mă trimiți la el? Niciun cuvânt pentru mine, niciun cuvânt? Asta e tot ce a avut de făcut, acum, astăzi, acum patru ani sau în orice clipă în cursul acestor patru ani. Asta a fost tot. N-ar fi avut nevoie să-mi ceară, să pretindă lucrul acesta de la mine. M-aș fi oferit eu s-o fac. I-aș fi spus, N-am s-o mai văd niciodată în viața mea, înainte ca el să fi apucat să mi-o ceară. Nu trebuia să facă asta, Henry. N-avea nicio nevoie să-ți spună ție că sunt un negru ca să mă oprească. Ar fi putut să mă oprească fără asta, Henry.

– Nu! strigă Henry. – Nu! Nu! Eu am s-o fac – am să –

Sare în picioare; fața i se convulsionează; Bon îi vede dinții prin barba moale care-i acoperă obrajii trași, și albul ochilor lui Henry ca și cum globurile ochilor i-ar zvâcni în orbite pe când respirația gâfâitoare i se chinuia în piept – gâfâitul care a încetat, respirația oprită, ochii

chiar privind) în jos spre el, așa cum stă pe buturugă, glasul care acum nu e mai audibil decât suflul care-i scapă printre buze:

– Ai spus, ar fi putut să te oprească. Ce vrei să spui cu asta?

Acum Bon este cel care nu răspunde, care stă pe buturugă privind fața aplecată asupra lui. Henry spune, tot cu glasul care nu e mai audibil decât un suflu:

– Însă acum? Vrei să spui că –

– Da. Ce altceva mai pot face acum? I-am lăsat lui alegerea. L-am tot lăsat să aleagă de patru ani de zile.

– Gândește-te la ea. Nu la mine; la ea.

– M-am gândit. Patru ani. La tine și la ea. Acuma mă gândesc la mine.

– Nu, spune Henry. – Nu. Nu.

– Nu pot s-o fac?

– N-ai s-o faci.

– Cine are să mă oprească, Henry?

– Nu, spune Henry. – Nu. Nu. Nu.

Acum Bon este cel care-l fixează pe Henry; vede albul ochilor lui Henry iarăși așa cum stă acolo privindu-l pe Henry cu expresia care s-ar putea numi surâzătoare. Mâna îi dispare în pătură și apare iarăși, ținând pistolul de țeavă, cu patul întins către Henry.

– Atunci fă-o acum, spune el.

Henry privește pistolul; acum nu numai că gâfâie, tremură; când vorbește acum glasul nu-i mai e nici măcar o expirație, este însuși suflul năclăit, înecăcios pe care și-l trage în piept.

– Ești fratele meu.

– Nu, nu sunt. Sunt negrul care are să se culce cu soră-ta. Decât dacă mă oprești tu, Henry.

Deodată Henry apucă pistolul, îl smulge din mâna lui Bon, stă așa locului, cu pistolul în mână, gâfâind, gâfâind; iarăși Bon îi vede albul ochilor rostogoliți în orbite așa cum stă așezat pe buturugă și-l pândește pe Henry cu expresia aceea nedeslușită în jurul ochilor și a gurii care ar putea fi surâs.

– Fă-o acum, Henry, spune el.

Henry se aruncă înainte; cu aceeași mișcare azvârlă pistolul departe și se apleacă iarăși, apucându-l pe Bon de amândoi umerii, gâfâind.

– N-ai s-o faci, spune el. – Nu trebuie s-o faci! M-auzi?

Bon nu se clintește sub mâinile care s-au încleștat pe umerii lui, șade nemișcat, cu o grimasă nedeslușită țintuită pe față; glasul lui e mai blând decât cea dintâi suflare în care crengile pinilor încep să se clatine puțin:

– Are să trebuiască să mă oprești, Henry. „Și nu s-a strecurat pe furiș”, spuse Shreve. „Ar fi putut s-o facă, dar nici măcar n-a încercat. Doamne, poate că s-a dus chiar la Henry și i-a spus, «Eu mă duc, Henry» și poate că au plecat împreună și au călărit unul lângă

altul evitând patrulele yankeilor tot drumul înapoi spre Mississippi și tot mai departe până la poarta aceea; umăr la umăr și de-abia atunci a fost singura dată când unul din ei și-a îmboldit calul s-o ia înainte sau când celălalt a rămas mai în urmă, și de-abia atunci Henry și-a îmboldit calul s-o ia înainte și și-a întors calul să-i facă față lui Bon și a scos pistolul; și Judith și Clytie au auzit împușcătura, și poate că Wash Jones se învârtea cu vreo treabă pe undeva prin curtea din spate așa că a fost acolo să le ajute pe Clytie și pe Judith să-l care în casă și să-l întindă pe pat, și Wash s-a dus în oraș să-i spună mătușii Rosa și mătușa Rosa vine pe nerăsuflate în după-amiaza aceea și-o găsește pe Judith nemișcată în picioare fără nicio lacrimă în fața ușii închise, ținând în mână caseta de metal pe care i-o dăruise lui cu portretul ei înăuntrul dar care nu mai avea portretul ei înăuntru acum ci cel am metisei și al copilului. Și bătrânul tău n-avea să știe nici asta: pentru ce copilul negru al unei târfe ar fi avut nevoie să-i scoată portretul ei și să pună portretul metisei înăuntru, așa că el a născocit un motiv. Însă eu știu. Și știi și tu. Nu știi? Nu știi, spune?" Se uita pătrunzător la Quentin, aplecându-se mult peste masă acum, arătând uriaș și diform ca un urs înfofolit în tot felul de haine una peste alta. „Nu știi? Pentru că el își spusese, «Dacă Henry n-are de gând să facă ce spune, atunci e în regulă; pot să-l scot și să-l rup. Dar dacă are de gând să facă ce spune, are să fie singurul fel în care am să-i pot spune ei, *N-am fost bun; nu plânge după mine.*» Nu-i așa? nu-i așa? Pentru numele lui Dumnezeu, nu-i așa?"

„Da", spuse Quentin.

„Haide", spuse Shreve. „Să ieșim dracului din frigiderul ăsta și să mergem la culcare."

IX

La început, în pat în întuneric, era parcă mai frig decât oricând, ca și cum ar fi fost cât de puțină căldură în singurul bec înainte ca Shreve să-l fi stins și acum întunericul metalic, de nepătruns, s-ar fi făcut tot una cu cearceafurile metalice, înghețate strânse în jurul trupurilor destinse și subțire înveșmântate pentru somn. Pe urmă întunericul începuse parcă să respire, să se clatine înspre înăuntru; fereastra pe care Shreve o deschisese devenise vizibilă pe licărirea nedeslușită, nepământească a zăpezii de afară, ca și cum împins de greutatea întunericului sângele ar fi zvâcnit și ar fi pulsat mai cald, tot mai cald. „Universitatea din Mississippi" spunea vocea lui Shreve în întuneric în dreapta lui Quentin. „Un Bayard îmblânzindu-se cale de patruzeci de mile (patruzeci de mile erau, nu?); venind din pustietate revărsând de câte două ori pe an mândrie, onoare."

„Da", spuse Quentin. „Ei erau în cea de-a zecea promoție care promovase de la înființare."

„Habar n-am avut că au fost zece tipi în Mississippi care să se ducă la școală deodată", spuse Shreve. Quentin nu-i răspunse. Sta întins privind dreptunghiul ferestrei, simțind sângele tot mai cald străbătându-i prin vine, prin brațe și picioare. Și acum, cu toate că se încălzise și cu toate că pe când șezuse în camera înfrigurată tremurase doar ușor, într-un fior neîntrerupt, acum începu să zvâcnească din tot trupul, violent, fără să se poată stăpâni, până când începu să audă și patul, până când îl simți chiar și Shreve și se întoarse, sprijinindu-se (la sunetul acesta) în cot ca să se uite la Quentin, deși Quentin însuși se simțea cât se poate de bine. Se simțea chiar grozav, întins acolo, și așteptând cu o curiozitate calmă următoarea tresărire violentă, neașteptată, să-l scuture. „Doamne, chiar așa de frig ți-e?" spuse Shreve. „Vrei să-ți pun și paltoanele peste plapumă?"

„Nu", spuse Quentin. „Nu mi-e frig. Mi-e foarte bine. Mă simt perfect."

„Atunci de ce dracu faci așa?"

„Nu știu. Nu pot să mă opresc. Dar mă simt foarte bine."

„Bine. Dar spune-mi dacă vrei paltoanele. Doamne Dumnezeule, dacă aș fi obligat să-mi petrec nouă luni de zile în clima asta, atunci pot să-ți spun că n-aș vrea deloc să vin din Sud. Poate că n-aș vrea să vin din Sud în niciun caz, chiar dac-ar fi să stau acolo. Așteaptă nițel. Ascultă. Nu vreau deloc să fac pe spiritualul, să fac pe deșteptul. Pur și simplu vreau să înțeleg toată chestia asta dac-oi fi în stare și nu știu cum să mă exprim mai lămurit. Pentru că e un lucru pe care oamenii de prin părțile mele nu l-au trăit. Sau chiar

dacă l-au trăit, asta s-a întâmplat de atât de multă vreme și dincolo de ocean încât acum n-a mai rămas nimic cu care să dăm nas în nas în fiecare zi ca să ne aducă aminte. Noi nu trăim printre bunici înfrânți și sclavi eliberați (sau am înțeles eu pe dos și oamenii voștri sunt ăia care sunt liberi și negrii care au pierdut?) cu gloanțe pe masa din sufragerie și așa mai departe, ca să ne aducă mereu aminte că nu trebuie să uităm niciodată. Ce e asta? ceva pe care-l respiri și în care trăiești, ca aerul? un fel de gol umplut cu o fantomatică și neîmblânzită mânie și mândrie și slavă în fața și în toiul unor întâmplări care s-au petrecut și au încetat acum cincizeci de ani de zile? un fel de drept al primului născut transmis fără greș din tată în fiu și din tată în fiu întru a nu-l ierta niciodată pe generalul Sherman astfel încât până la sfârșitul veacurilor atâta vreme cât copiii copiilor voștri mai zămislesc copii să nu mai fii altceva decât urmașul unui șir lung de colonei uciși la șarja lui Pickett la Manassas?"

„Gettysburg", spuse Quentin. „Tu nu poți să înțelegi asta. Ar fi trebuit să te fi născut acolo."

„Și-atunci aș fi înțeles?" Quentin nu răspunse. „Dar tu înțelegi?"

„Nu știu", spuse Quentin. „Da, sigur că înțeleg." Respirau în întuneric. După o clipă, Quentin spuse: „Nu știu".

„Da. Nu știi. Nu știi nici măcar dacă bătrâna, mătușa Rosa…"

„Domnișoara Rosa", spuse Quentin.

„Foarte bine. Nu știi nici măcar dacă ea a înțeles. Decât că a refuzat în cele din urmă să fie un strigoi. Că după aproape cincizeci de ani nu s-a putut împăca cu ideea să-l lase să zacă acolo mort în pace. Că după cincizeci de ani încă ea nu numai c-a fost în stare să se ridice în picioare și să se ducă într-acolo ca să termine ceea ce constatase că nu dusese chiar până la capăt, dar a mai și găsit pe cineva care să meargă cu ea și să dea buzna în casa aceea zăvorită pentru că instinctul sau altceva îi spunea că nu se terminase încă. Nu-i așa?"

„Nu", spuse calm Quentin. Simțea gustul prafului. Chiar și acum, cu apăsarea pură înghețată a aerului împânzit de zăpadă al Noii Anglii pe față, simțea gustul și atingerea prafului din acea înăbușitoare (mai degrabă, fierbinte ca un cuptor) noapte de septembrie în Mississippi. Simțea chiar mirosul bătrânei din trăsură alături de el, mirosul stătut, greu de camfor al șalului și chiar al umbrelei de bumbac negru de multă vreme neaerisite în care (n-avea să constate asta decât când avea să ajungă în fața casei) ea ascunsese o secure și o lanternă. Simțea mirosul calului; auzea vaietul uscat al roților ușoare în praful imponderabil nins pretutindeni și i se părea că simte praful însuși năpădind încăpățânat și uscat prin pielea lui asudată tot așa cum i se părea că aude suspinul unic, adânc al pământului crăpat, chinuit, înălțându-

se către stelele nefireşti şi străine. Acum ea spuse ceva, vorbi pentru prima dată de când ieşiseră din Jefferson, de când se urcase în trăsură cu un fel de grabă stângace şi nesigură şi tremurătoare (care el îşi închipuia că îi venea din spaimă, din nelinişte, până când văzuse că se înşelase cu totul) înainte ca el să fi avut vreme s-o ajute, şi se aşezase la marginea banchetei, mică, înfăşurată în aerul stătut al şalului ei şi strângând în mâini umbrela, cu trupul aplecat înainte ca şi cum dacă s-ar fi aplecat înainte ar fi ajuns mai curând, ar fi ajuns imediat în urma calului şi înainte ca el, Quentin, să poată ajunge, înainte ca presentimentul dorinţei şi nevoii ei să poată lansa un avertisment şi să împiedice îndeplinirea. „Acum", spuse ea. „Suntem pe domeniu. Pe pământurile lui, ale lui şi ale lui Ellen şi ale urmaşilor lui Ellen. Li s-au răpit pământurile de atunci, aşa am auzit. Dar în realitate îi aparţin lui, lui Ellen şi urmaşilor ei." Însă Quentin ştiuse dinainte, înainte ca ea să fi vorbit, el îşi spusese, «Acuma. Acuma» şi (întocmai cum i se păruse de-a lungul după-amiezii lungi, fierbinţi în căsuţa întunecoasă, fierbinte) i se părea că dacă ar fi oprit trăsura să asculte, ar fi putut auzi chiar copitele năpustindu-se în galop; ar fi putut chiar vedea în orice clipă acum armăsarul negru şi călăreţul năpustindu-se pe drumul ce i se deschidea în faţă şi galopând mai departe – călăreţul care odinioară stăpânise, strânsese şi zăvorâse tot ce se putea vedea cu ochii dintr-un punct dat, şi totul, fiecare tulpină şi frunză şi copită şi talpă omenească pe această întindere stând să-i aducă aminte (presupunând că ar fi uitat vreodată) că el era făptura cea mai înaltă şi mare pe care ar fi putut-o vedea cu ochii şi ei şi el însuşi; care plecase la război ca să apere toate acestea şi pierduse războiul şi se întorsese acasă ca să constate că pierduse ceva mai mult decât chiar războiul, deşi nu chiar absolut totul; care spusese *Cel puţin mi-a mai rămas viaţa* dar căruia nu-i mai rămăsese viaţa ci doar bătrâneţea şi suflarea şi oroarea şi dispreţul şi spaima şi indignarea: şi tot ce mai rămăsese să-l privească cu aceeaşi privire neschimbată era fata care fusese un copil atunci când o văzuse pentru ultima oară, care fără îndoială obişnuise să-l pândească de la fereastră sau din uşă pe când trecea fără să-i dea vreo atenţie dar care se uita după el aşa cum s-ar fi uitat spre Dumnezeu probabil, pentru că tot ce mai putea vedea ea cu ochii în jur îi aparţinea tot lui. Poate că el se mai oprea la colibă să-i ceară apă şi ea lua atunci găleata şi mergea cale de o milă până la izvor şi înapoi ca să i-o aducă proaspătă şi rece, şi nu i-ar fi trecut prin minte să-i spună „Găleata-i goală" lui, cum nu i-ar fi trecut prin cap să-i spună aşa ceva lui Dumnezeu – aceasta fiind tot ceea ce nu era totul, întrucât cel puţin mai rămăsese încă suflarea.

Acum Quentin începu iar să respire tare, după ce o vreme stătuse întins liniştit în patul cald, respirând adânc în întunericul ascuţit, pur, născut din zăpadă. Ea (domnişoara Coldfield) nu-l lăsase să

intre pe poartă. Spuse „Stai" deodată; îi simți mâna tremurându-i pe braț și se gândi, «Ia te uită; îi e frică.» O auzea gâfâind acum, glasul ei era acum aproape un vaier de hotărâre neîncrezătoare dar fermă: „Nu știu ce să fac. Nu știu ce să fac" («Eu știu», se gândi. «Să mă întorc în oraș și să mă duc la culcare» Dar nu-i spuse asta. Privi cei doi stâlpi uriași putreziți ai portalului așa cum se vedeau în lumina stelelor, între care nu se mai deschidea acum nicio poartă, întrebându-se dinspre ce parte veniseră în ziua aceea călare Bon și cu Henry, întrebându-se ce anume aruncase atunci umbra peste care Bon n-avea să pășească viu; dacă fusese vreun copac care încă mai exista și purta frunze și oferea adăpost sau vreun copac uscat demult, dispărut, pus pe foc pentru căldură și gătit de ani de zile sau poate uscat de la sine; sau dacă fusese vreunul din cei doi stâlpi chiar, gândindu-se, dorindu-și ca Henry să fi fost atunci acolo ca s-o oprească pe domnișoara Coldfield și să-i întoarcă pe amândoi îndărăt, spunându-și că dacă Henry ar fi fost acolo acum, n-ar mai fi nicio împușcătură pe care s-o mai audă cineva. „Ea are să încerce să mă oprească", gemu domnișoara Coldfield. „Știu că are să încerce. Poate că aici așa de departe de oraș, singură aici în miez de noapte, are să-l lase chiar pe negrul acela – Și nici măcar n-ai adus un pistol. Ai adus?"

„Nu, doamnă", spuse Quentin. „Ce ține ea ascuns aici? Ce-ar putea fi lucrul acesta? Și ce mai contează acuma? „Să ne întoarcem în oraș, domnișoară Rosa."

Ea nu-i răspunse nimic. Spuse doar, „Ăsta-i lucrul pe care trebuie să-l aflu", stând acolo aplecată înainte pe banchetă, tremurând acum, și privind mioapă în susul aleii arcuite sub copaci spre locul unde trebuia să fie învelișul putregăit al casei. „Și acuma trebuie să aflu", gemu, cu un fel de milă uimită față de ea însăși. Se mișcă dintr-o dată. „Vino", șopti, începând să coboare din trăsură.

„Stați", spuse Quentin. „Să mergem cu trăsura până la casă. E-o jumătate de milă."

„Nu, nu", șopti ea, un șuierat încordat, crâncen de vorbe încărcate de aceeași hotărâre curios de înspăimântată și totuși neîmblânzită, ca și cum nu ea ar fi fost cea care trebuia să meargă înainte să afle ci era doar unealta neajutorată în slujba a altceva sau a altcuiva care trebuia să afle. „Priponește calul aici, repede." Coborî, lăsându-se în jos stângace înainte ca el să fi avut timp s-o ajute, strângându-și în mâini umbrela. I se părea că o mai auzea încă gâfâind, gemând, acolo unde-l așteptase lângă unul din stâlpi pe când el trăgea iapa din drum și-i lega unul din frâie de o tulpină mai groasă în șanțul înecat de ierburi. N-o vedea deloc, atât de aproape de stâlp se oprise: făcu doar un pas în afară și începu să meargă alături de el atunci când el trecu de poartă, trăgându-și suflul încă în scâncetul acela gâfâitor pe când mergeau pe aleea desfundată boltită de copaci.

Întunericul era intens; ea se împiedică; el o prinse de braţ. Ea îi apucă braţul, încleştându-l într-o strânsoare moartă, dură, rigidă, ca şi cum degetele, mâna ei ar fi fost o împletitură de sârme. „Are să trebuiască să te ţin de braţ", şopti, scânci. „Şi nici măcar nu ţi-ai luat un pistol. Stai", spuse. Se opri. El se întoarse spre ea; n-o vedea dar îi auzea respiraţia grăbită şi apoi un foşnet de veşminte. Pe urmă ea îi întinsese ceva. „Uite", şopti. „Ia-o". Era o secure; nu văzându-l ci atingându-l recunoscu obiectul – o secure cu o coadă grea uzată şi o lamă grea dinţată tocită de rugină.

„Poftim?" spuse.

„Ia-o", şopti, şuieră ea. „N-ai adus pistol. Asta tot e ceva."

„Staţi niţel", spuse el. „Aşteptaţi."

„Vino", şopti ea. „Are să trebuiască să mă laşi să te iau de braţ, uite ce tare tremur." Mergeau iarăşi mai departe, ea agăţată de unul din braţele lui, cu securea în mâna cealaltă. „O să avem nevoie de ea ca să intrăm în casă, oricum", spuse, împleticindu-se pe drum alături de el, aproape târându-l după ea. „Ştiu sigur că ea e pe undeva pe aici şi ne pândeşte", scânci. „O simt. Dar dacă am putea să ajungem lângă casă, să intrăm în casă –" Aleea părea interminabilă. El cunoştea locul. Străbătuse aleea de la poartă până la casă pe când era copil, un băieţaş, când distanţele i se păreau cu adevărat lungi (aşa cum pentru bărbatul în toată firea o milă lungă plină de întâmplări din copilărie ajunge să fie ceva mai puţin decât o aruncătură de băţ) şi totuşi acum i se părea că niciodată casa n-avea să li se mai arate în faţa ochilor: aşa că foarte curând se trezi şi el repetându-i vorbele, «Dacă am putea să ajungem lângă casă, să intrăm în casă», spunându-şi, recăpătându-şi în aceeaşi clipă stăpânirea de sine, «Nu mi-e frică. Pur şi simplu n-am chef să fiu aici. Pur şi simplu n-am chef să aflu nimic despre lucrul acela ce-o fi pe care îl ţine ea ascuns în casă.» Însă până la urmă ajunseră. Casa se iscă, se înălţă, pătrată şi enormă, cu hornurile ei neregulate, pe jumătate năruite, linia acoperişului frângându-se câte puţin; o clipă chiar pe când înaintau, se grăbeau înspre ea Quentin văzu limpede prin ea o fâşie zdrenţuită de cer cu trei stele fierbinţi pe el ca şi cum casa ar fi avut o singură dimensiune, ar fi fost zugrăvită pe un perete de pânză unde s-ar fi căscat o spărtură; acum, aici aproape sub zidurile ei, suflul mort, de cuptor al aerului în care se mişcau părea să se iţte cu o violenţă înceată, stăpânită, într-o miasmă de deznădejde şi putreziciune ca şi cum lemnul din care era clădită ar fi fost carne trupească. Ea alerga acum alături de el, mâna ei tremurându-i pe braţ şi totuşi strângându-i-l cu aceeaşi putere lipsită de viaţă, rigidă; fără să vorbească, fără să spună cuvinte, şi totuşi scoţând un scâncet neîntrerupt, aproape un geamăt, un sunet. S-ar fi spus că ea nu mai vedea nimic acum, aşa că el trebui s-o conducă spre locul unde ştia că aveau să fie treptele şi apoi s-o

reținã, șoptindu-i, șuierându-i, imitându-i fără să-și dea seama propria ei grabă încordată, amețitoare: „Stați. Pe aici. Aveți grijă. Sunt putrede." Aproape că o ridicase în brațe, că o purta în sus pe trepte, sprijinind-o acum din spate de amândouă coatele, cum ai ridica în sus un copil; simțea ceva crâncen și implacabil și dinamic străbătându-i brațele subțiri, rigide și trecând apoi în palmele, în brațele lui; întins acum în patul din Massachusetts își amintea cum se gândise, cum știuse, cum își spusese deodată, «Ia te uită, nu e deloc speriată. Ceva e. Dar nu-i i-e frică», simțind-o cum se smulge din brațele lui, auzindu-i pașii străbătând veranda, ajungând-o acolo unde se oprise în fața ușii de la intrare nevăzute, gâfâind. „Acum ce facem?" șopti el.

„O spargem", șopti ea. „Trebuie să fie zăvorită, bătută în cuie. Ai securea. Sparge-o."

„Dar –" începu el.

„Sparge-o!" șuieră ea. „I-a aparținut lui Ellen. Eu sunt sora ei, singura ei moștenitoare în viață. Sparge-o. Haide odată." El împinse ușa. Ușa nu se clinti. Ea gâfâia alături de el. „Repede", spuse. „Sparge-o."

„Ascultați, domnișoară Rosa", spuse el. „Ascultați."

„Dă-mi mie securea."

„Așteptați", spuse el. „Vreți într-adevăr să intrați?"

„Eu intru în casă", scânci ea. „Dă-mi securea."

„Așteptați", spuse el. Începu să-și pipăie drumul pe verandă, ghidându-se după perete, pășind cu grijă pentru că nu știa bine unde s-ar fi putut ca scândurile dușumelei să fie putrezite sau chiar să lipsească cu totul, până când ajunse la o fereastră. Obloanele erau închise și după toate aparențele zăvorite, dar cedară aproape îndată când introduse tăișul securii, fără să facă prea mult zgomot – o baricadare stângace și de mântuială făcută fie de o ființă bătrână și fără multă putere – o femeie – fie de un bărbat neglijent; băgase tăișul securii pe sub rama geamului când văzu că nici nu era geam, tot ce mai avea de făcut acum era să-și treacă piciorul prin rama goală. Apoi se opri acolo nemișcat o clipă spunându-și că trebuie să meargă mai departe, spunându-și că nu-i era frică, că pur și simplu nu dorea să afle ce-ar fi putut fi înăuntru. „Ce faci?" șopti domnișoara Coldfield de la ușă. „Ai deschis-o?"

„Da", spuse. Nu șoptea, deși nici nu vorbea cu voce prea tare; încăperea întunecată din fața lui îi repetă glasul cu o profunditate găunoasă, așa cum se întâmplă de obicei în camerele pustii. „Așteptați acolo. Să văd dacă pot să deschid ușa." – «Așa, acum are să trebuiască să intru», se gândi, săltându-se peste pervaz. Știa că încăperea era goală; ecoul glasului său îi spusese asta, totuși se mișca tot atât de încet și cu grijă aici cum o făcuse și pe verandă, pipăind cu mâna de-a lungul peretelui, urmând peretele acolo unde

făcea unghi cu altul, și găsi ușa și trecu de ea. Acum ar fi trebuit să fie în hol, i se părea că o aude pe domnișoara Coldfield respirând dincolo de peretele de lângă el. Era întuneric desăvârșit; nu putea să vadă nimic, știa că nu poate vedea nimic totuși își simți deodată pleoapele și mușchii dureroși de încordare în timp ce pete roșii amestecându-se și risipindu-se se roteau și-i dispăreau pe retină. Merse înainte; găsi în sfârșit ușa cu mâna și acum o auzea pe domnișoara Coldfield respirând cu scâncet dincolo pe când el pipăia după zăvor. Atunci în spatele lui sunetul chibritului frecat de lemn fu ca o explozie, un pistol; chiar înainte ca luminița măruntă care-i urmă să se fi ivit toate măruntaiele i se învârtejiră într-o senzație de greață; nici măcar nu putu să schițeze o mișcare o clipă deși ceva care semăna cu bunul simț îi striga în tăcere înăuntrul craniului: «Nu-i nimic. Dacă ar fi vreun pericol, n-ar fi aprins chibritul!» Pe urmă fu în stare să se miște, și se întoarse și văzu creatura măruntă, ca un gnom, cu o zdreanță în turban pe cap și înfofolită în fuste voluminoase, fața ridată, cafenie fixându-l, și chibritul ridicat în mâna cafenie, micuță ca de păpușă deasupra capului. Pe urmă n-o mai privea pe ea, ci privea chibritul cum ardea consumându-se către degetele ei; o privea calm cum se mișcă în cele din urmă și aprinse un al doilea chibrit de la cel dintâi și se întoarse; văzu atunci buturuga pătrată de lângă perete și lampa așezată pe ea pe când ea ridică sticla lămpii și apropie chibritul de fitil, își amintea de asta, întins aici în patul din Massachusetts și respirând iarăși grăbit, acum, acum când pacea și liniștea se risipiseră iarăși. Își amintea că ea nu-i spusese nicio singură vorbă, nici Cine ești? sau Ce cauți aici? ci doar venise cu o legătură de chei de fier enorme, ca și cum ar fi știut toată vremea că trebuie să sosească și ceasul acesta și că nu i se poate sta împotrivă, și deschisese ușa și se trăsese înapoi puțin ca să intre domnișoara Coldfield. Și că ea (Clytie) și domnișoara Coldfield nu-și spuseseră nicio vorbă una alteia, ca și cum Clytie ar fi aruncat doar o singură privire spre cealaltă și ar fi știut că n-are niciun rost, că se întorsese spre el, Quentin, punându-și mâna pe brațul lui și spunând, „N-o lăsa să urce acolo, domnișorule". Și că poate îl privise și pe el și-și dăduse seama că nici asta n-avea niciun rost, pentru că se întorsese și o ajunsese pe domnișoara Coldfield și-o apucase de braț și–i spusese, „Nu te duce acolo sus, Rosie" și domnișoara Coldfield îi măturase mâna la o parte și continuase să meargă spre scară (și acum văzuse că avea o lanternă; își amintea că se gândise, «Trebuie să fi fost și asta în umbrelă, la un loc cu securea») și Clytie spusese „Rosie" și alergase iarăși după ea, la care domnișoara Coldfield se întorsese acolo pe treaptă și o trântise pe Clytie la pământ cu o lovitură de pumn cum ar fi făcut un bărbat, și se întorsese și continuase să urce treptele. Ea (Clytie) zăcea pe dușumeaua goală a holului pustiu și decrepit ca o grămăjoară

diformă de cârpe curate, liniștite. Când ajunsese lângă ea văzuse că era conștientă, cu ochii larg deschiși și calmi; se aplecase spre ea, gândindu-se, «Da. Ea este cea care stăpânește spaima.» Când o ridicase era ca și cum ar fi cules de jos o mână de surcele într-o legăturică de cârpă, atât era de ușoară. Nu se ținea pe picioare; trebuise s-o susțină, simțind o mișcare sau intenție ușoară în mădularele ei până când înțelesese că vrea să se așeze pe treapta cea mai de jos. O ajută să se așeze. „Matale cine ești?" spuse ea.

„Sunt Quentin Compson", răspunse el.

„Da. Îmi amintesc de bunicul matale. Urcă acolo sus și fă-o să coboare. Fă-o să plece de-aici. Orice ar fi făcut el, eu și cu Judith și cu el am plătit. Du-te și ia-o de acolo. Ia-o de aici." Astfel că el urcă scările, treptele goale, tocite de pași, cu peretele scorojit și plin de crăpături într-o parte, cu balustrada din care ici și colo lipseau picioarele în cealaltă parte. Își amintea cum mai privise înapoi peste umăr și ea ședea încă pe treaptă așa cum o lăsase, și că acum (și nici nu-l auzise intrând) mai era în holul de jos un negru tânăr, spătos, cu pielea de culoare deschisă îmbrăcat într-o salopetă curată ieșită la soare și cămașă, cu brațele atârnându-i, fără nicio expresie de surpriză, fără nicio expresie pe fața de idiot, cafenie, cu gura atârnându-i căscată. Își amintea cum se gândise. «Vlăstarul, moștenitorul, aparent (deși nu și evident)» și cum auzise pașii domnișoarei Coldfield și văzuse lumina lanternei apropiindu-se prin holul de sus, ea venind și trecând de el, împiedicându-se parcă și recâștigându-și echilibrul și privindu-l în față ca și cum nu l-ar mai fi văzut niciodată până atunci – ochii largi și nevăzători ca ai unui somnambul, fața care-i fusese întotdeauna palidă dar care acum avea o lividitate mai adâncă, aproape insuportabilă, ca golită de sânge – și el se gândise, «Ce? Ce s-a mai întâmplat acum? Nu e șocul. Și n-a fost nici înainte spaimă. S-ar putea să fie triumf?» și cum ea trecuse pe lângă el și mai departe. O auzi pe Clytie spunându-i omului, „Du-o până la poartă, la trăsură" și el stând acolo, gândindu-se, «Ar trebui să merg cu ea», și apoi, «Dar trebuie să văd și eu. Are să trebuiască să văd. Poate că mâine are să-mi pară rău, dar trebuie să văd.» Astfel că atunci când coborâse treptele (și își amintea cum se gândise, «Poate că și chipul meu arată cum arăta al ei, dar nu de triumf») nu mai era decât Clytie în hol, așezată încă pe treapta de jos, stând acolo în aceeași poziție în care o lăsase. Nici măcar nu se uită la el când trecu pe lângă ea. Și nici nu-i ajunse pe domnișoara Coldfield și pe negru. Era prea întuneric ca să poată merge repede, dar îi auzi în curând în fața lui. Acum ea nu mai aprinsese lanterna; își amintea cum se gândise, «Ce Dumnezeu, doar n-are de ce să-i fie frică să aprindă lanterna acum".

Însă n-o aprinsese, și se întrebă dacă ea-l ținea de braț pe negru acum; se întrebă asta până când auzi glasul negrului, plat, fără să

exprime vreo emoție sau vreun interes: „Se merge mai bine pe dincolo” și niciun răspuns din partea ei, deși era destul de aproape acum ca s-o audă (sau să creadă c-o aude) scâncind, gâfâind. Pe urmă auzi celălalt zgomot și știu atunci că ea se împiedicase și căzuse; aproape că-l vedea pe negrul spătos cu gura căscată oprit locului, privind către locul de unde se auzise zgomotul căderii, așteptând fără interes sau curiozitate, pe când el (Quentin) se repezi înainte, se repezi către locul unde se auzeau glasurile:

„Negrule! Cum te cheamă?”

„Îmi zice Jim Bond.”

„Ajută-mă să mă ridic. Tu nu ești din neamul Sutpenilor! N-ai de ce să mă lași să zac în noroi!”

Când opri trăsura la poarta casei ei, ea nu mai încercă de data aceasta să coboare singură. Rămase nemișcată pe banchetă până când coborî el și ocoli spre partea ei; ședea nemișcată acolo strângând umbrela într-o mână și securea în cealaltă, până când el îi spuse numele. Atunci ea se clinti; o ajută, o sprijini ca să coboare; era aproape la fel de ușoară ca Clytie; când începu să se miște era parcă o păpușă mecanică, astfel că trebui s-o susțină și s-o conducă prin portal și pe aleea scurtă și înăuntru în casa ca de păpuși și aprinse lumina și-i privi fața împietrită, de somnambulă, ochii larg deschiși, întunecați, cum stătea acolo nemișcată, încă strângând în mâini umbrela și securea, șalul și rochia neagră amândouă murdare de noroi de când căzuse, cu boneta neagră căzută pe frunte și într-o parte de când se zdruncinase în cădere. „Vă simțiți bine acum?” spuse.

„Da”, spuse ea. „Mă simt bine. Noapte bună”. – «Nu mi-a spus mulțumesc», se gândi el: «Doar noapte bună», după ce ieșise afară, respirând adânc și grăbit, acum când se întorsese în trăsură, constatând că era pe punctul să înceapă să fugă, gândindu-se calm, «Doamne, Doamne, Doamne», trăgând repede și adânc în piept aerul de cuptor, întunecat, mort, noaptea în care atârnau suspendate stelele încrâncenate, îndepărtate. Acasă la el era întuneric; tot mai lovea iapa cu biciul când intră pe pajiște și apoi înspre grajd. Sări jos și deshămă iapa de la trăsură, trăgând hamurile de pe ea și aruncându-le în grajd fără să se mai oprească să le agațe la locul lor, asudat, respirând repede și adânc; când se întoarse în sfârșit spre casă începu chiar să alerge. Nu se putea stăpâni. Avea douăzeci de ani; nu era speriat, pentru că ceea ce văzuse acolo nu-i putea face lui rău, dar alerga totuși; chiar înăuntru, în casa familiară, întunecată, cu ghetele în mâini, tot mai alerga, în sus pe scări și apoi în camera lui și începu să se dezbrace, repede, asudând, respirând grăbit. «Ar trebui să fac o baie», se gândi; pe urmă era întins în pat, gol, frecându-și mereu trupul cu cămașa pe care și-o smulsese de pe el, asudând încă, gâfâind; așa că atunci

când, cu mușchii ochilor îndureraţi şi încordaţi în întuneric şi cu cămaşa aproape uscată încă mototolită în mână, îşi spuse «Am dormit» era acelaşi lucru, nu era nicio deosebire: treaz sau dormind străbătea holul de sus printre pereţii scorojiţi pe sub tavanul crăpat, către lumina tremurătoare din uşa deschisă la capăt şi se oprea acolo, spunându-şi «Nu. Nu» şi pe urmă «Numai că trebuie s-o fac. Trebuie s-o fac» şi păşea înăuntru, intra în camera goală, cu aerul stătut, cu obloanele închise şi aici, şi unde o a doua lampă răspândea o lumină slabă pe o masă de scânduri; treaz sau dormind era acelaşi lucru: patul, cearceafurile gălbui şi perna, faţa galbenă, pierdută cu pleoapele închise, aproape transparente, adâncită în pernă, mâinile emaciate încrucişate pe piept ca şi cum ar fi fost de pe acum un cadavru; treaz sau în somn era acelaşi lucru, avea să fie acelaşi lucru pentru totdeauna, cât avea să mai trăiască:

Şi eşti –?
Henry Sutpen.
Şi eşti aici –?
De patru ani.
Şi ai venit acasă –?
Da, Ca să mor.
Să mori?
Da. Să mor
Şi eşti aici –?
De patru ani,
Şi eşti –?
Henry Sutpen.

Se făcuse frig de tot în cameră acum; orologiile aveau să bată ceasul unu foarte curând; frigul avea o calitate năclăită, impură, ca şi cum s-ar fi pregătit pentru ceasul mort de dinaintea zorilor. „Şi ea a aşteptat trei luni înainte de a se duce din nou să-l aducă", spuse Shreve. „De ce-a făcut-o?" Quentin nu-i răspunse. Şedea nemişcat, ţeapăn, întins pe spate cu noaptea rece din Noua Anglie pe faţă şi cu sângele pulsându-i cald în trupul şi prin membrele rigide, respirând adânc dar rar, cu ochii larg deschişi spre fereastră, gândindu-se, «Niciodată de acum înainte pacea. Niciodată de acum înainte pacea. Niciodată de acum Niciodată de acum Niciodată de acum» „Crezi că din cauză că ştia ce avea să se întâmple când avea să spună, când avea să ia vreo măsură, că avea să se termine atunci, să se încheie totul, şi că ura e ca băutura sau drogurile şi că ea se folosise atât de mult de ură că nu mai îndrăznea să-şi taie rezervele să-şi distrugă sursa, să smulgă din rădăcini buruiana otrăvită?" Nici acum Quentin nu răspunse. „Dar în cele din urmă s-a împăcat cu gândul, de dragul lui, ca să-l salveze pe el, ca să-l aducă în oraş unde doctorii ar fi putut să-l salveze, şi atunci a spus, a chemat ambulanţa şi oamenii şi s-a dus într-acolo. Şi bătrâna Clytie pândind poate

tocmai asta de la fereastra de sus de trei luni de zile acum: și poate chiar că bătrânul tău avea dreptate de data asta și când ea a văzut ambulanța trecând de poartă și-a închipuit probabil că era trăsura cea neagră pe care-l pusese pe negru s-o pândească în toate aceste trei luni, venind să-I ducă pe Henry la oraș ca să-l spânzure albii pentru că-l împușcase pe Charles Bon. Și bănuiesc că el fusese cel care ținuse dulapul de sub scară plin cu surcele și gunoaie toată vremea asta, așa cum îi spusese ea, poate că nici nu le strânsese el acolo dar le ținuse acolo să umple dulapul, cu gaz cu tot, de trei luni de zile, până în ceasul acela când avea să înceapă să urle –" Acum orologiile se porniră să bată ora unu. Shreve se opri, ca și cum le-ar fi așteptat să se oprească sau poate chiar ascultându-le. Quentin stătea și el liniștit, ea și cum ar fi ascultat și el, deși nu asculta; le auzea doar fără să le asculte așa cum îl auzea și pe Shreve fără să-l asculte sau să-i răspundă, până când ele tăcură, stingându-se în aerul înghețat delicate și firave și muzicale asemenea unui clinchet de sticlă. Și el, Quentin, putea să vadă și asta, deși nu fusese acolo – ambulanța cu domnișoara Coldfield între șofer și bărbatul celălalt, poate ajutorul șerifului, desigur că înfășurată în șal și poate și cu umbrela, chiar dacă probabil că acum fără secure sau lanternă ascunse înăuntru, trecând de poartă și croindu-și drum cu grijă pe aleea plină de gropi și înghețată (și acum în parte desfundată de zăpada topită); și s-ar fi putut să fi fost urletul sau s-ar fi putut să fi fost ajutorul șerifului sau șoferul sau să fi fost ea care strigase întâi: „Arde!" cu toate că ea n-ar fi strigat asta; ea ar fi spus „Mai repede. Mai repede." aplecându-și trupul înainte și pe bancheta asta – femeia mărunțică, însufleţită de furie, implacabilă, mohorâtă, nu cu mult mai mare decât un copil. Însă ambulanța nu putea înainta repede pe alee; fără îndoială că Clytie știuse, contase pe asta; aveau să fie trei minute bune înainte de a ajunge în fața casei, a scheletului monstruos de lemn uscat, putregăit care exhala acum fumul prin crăpăturile căscate în fațada mâncată de vreme ca și cum ar fi fost făcută dintr-un schelet de sârmă acoperit cu voaluri și plină de trosnete și dincolo de care undeva ceva se furișa urlând, ceva omenesc întrucât urletul era vorbă omenească, chiar dacă motivul care să-l stârnească n-ar fi părut omenesc. Și ajutorul șerifului și șoferul sărind jos și domnișoara Coldfield chinuindu-se să coboare și urmându-i, alergând și ea, străbătând și veranda, pe unde creatura care urla îi urma, fantomatică și nesubstanțială, privindu-i prin perdeaua de fum, și atunci ajutorul șerifului se întorsese chiar și alergă înspre el, și atunci el dădu înapoi, fugi, deși urletul nu scădea și chiar nici nu părea să se îndepărteze. Străbătură în fugă și veranda, pătrunzând în fumul înecăcios, domnișoara Coldfield țipând ascuțit, „Fereastra! Fereastra!" către cel de-al doilea bărbat care era în fața ușii. Însă ușa nu era încuiată; se căsca înăuntru;

izbucnirea fierbinte îi izbi peste față. Scara întreagă era în flăcări. Și totuși trebuiseră s-o țină; Quentin vedea scena: făptura uscată, emaciată, furioasă care acum nu mai scotea niciun sunet, zbătându-se cu o furie tăcută și crâncenă, izbind și zgâriind și mușcându-i pe cei doi bărbați care o țineau, care o târau înapoi și în jos pe scară atunci când curentul de aer creat de deschiderea ușii păru să explodeze ca o încărcătură de praf de pușcă printre flăcări și tot holul de jos dispăru. El, Quentin, vedea totul, îl vedea pe ajutorul șerifului ținând-o pe când șoferul trăgea ambulanța înapoi s-o pună în siguranță și se întorcea, cele trei chipuri acum strâmbate de încordare căci probabil că acum o credeau – toți trei privind încordați, crispați spre casa blestemată: și atunci o clipă poate Clytie apăru la fereastra de la care trebuie să fi pândit poarta fără întrerupere zi și noapte de trei luni de zile – fața tragică de gnom sub tulpanul curat, pe fondul purpuriu al focului, zărită o clipă între cele două coloane de fum, privind în jos spre ei, poate nici măcar cu triumf acum și nu cu mai multă deznădejde decât altădată, poate chiar senină acum pe deasupra schelăriei frângându-se, înainte ca fumul să se învălătucească iarăși și s-o ascundă – și el, Jim Bond, vlăstarul, ultimul din neamul său, văzând-o și el acum și urlând cu înțelesuri omenești acum întrucât acum chiar și el ar fi putut să înțeleagă pentru ce urla. Însă nu-l putură prinde, îl auzeau; nu părea să se fi îndepărtat deloc dar nici ei nu se puteau apropia de el și poate nici măcar nu-și mai puteau da seama de direcția din care veneau urletele. Ei – șoferul și ajutorul șerifului – o țineau pe domnișoara Coldfield pe când ea se zbătea: el (Quentin) o vedea, îi vedea parcă; nu fusese acolo dar o vedea, zbătându-se și luptându-se ca o marionetă într-un coșmar, fără să scoată niciun sunet, puțină spumă iscându-i-se pe buze, fața ei care chiar în lumina soarelui era luminată de o ultimă răsfrângere, sălbatică, sângerie când casa se nărui și pieri în trosnet, și mai rămase doar urletul negrului idiot.

„Și astfel mătușa Rosa a fost aceea care s-a întors în oraș în ambulanță", spuse Shreve. Quentin nu răspunse; nici măcar nu spuse, *domnișoara Rosa.* Ședea doar acolo, întins, privind fix fereastra fără măcar să clipească, respirând întunericul înghețat, îmbătător, pur, scânteind de zăpadă. „Și s-a suit în pat pentru că totul se terminase acum, nu mai rămăsese nimic acum, nu mai era nimic acolo decât băiatul idiot să se furișeze prin cenușă și printre cele patru hornuri pârjolite și să urle până când avea să vină cineva să-l ducă de acolo. Atunci nu putuseră să-l prindă și nici nu se părea că cineva l-ar fi putut face să se depărteze prea mult, doar că se oprise din urlat un timp. Apoi, după o vreme aveau să înceapă să-l audă iarăși. Și așa a murit ea." Quentin nu răspunse, privind fix spre fereastră; pe urmă nu mai putea spune dacă era fereastra însăși sau

dreptunghiul palid al ferestrei pe pleoapele lui, deși după o clipă începuse să se limpezească. Începuse să-și limpezească conturul în aceeași poziție ciudată, ușoară, sfidând parcă gravitația – foaia de hârtie o singură dată îndoită în vara încărcată de glicină din Mississippi, mirosul de țigară, zborul fără noimă al licuricilor. „Sudul", spuse Shreve. „Sudul. Doamne. Nu-i de mirare că voi toți vă supraviețuiți vouă înșivă cu ani și ani de zile." Era tot mai multă lumină; curând avea să fie în stare să descifreze cuvintele, într-o clipă; poate chiar aproape că acum, acum, acum.

„Sunt mai bătrân la douăzeci de ani decât o grămadă de oameni care au murit", spuse Quentin.

„Și mai mulți oameni au murit decât au ajuns să aibă douăzeci și unu de ani", spuse Shreve. Acum el (Quentin) putea s-o citească, putea s-o termine – scrisul înclinat, ironic, capricios venind din Mississippi și îmblânzit, în zăpada vârtoasă:

– sau poate că este. Sigur că nu-i rău pentru nimeni să creadă că poate ea n-a evitat câtuși de puțin privilegiul de a fi jignită și uimită și de a nu ierta ci dimpotrivă și-a câștigat ea însăși locul sau situația în care obiectul jignirii dar și al compătimirii nu mai sunt stafii ci oameni în carne și oase care să fie sălașe adevărate ale urii și ale milei. Nu strică deloc să nădăjduiești – Vezi că am scris să nădăjduiești, nu să gândești. Așa că să lăsăm aici să nădăjduiești. – că unul nu poate scăpa de condamnarea pe care fără îndoială c-o merită, că celălalt nu mai e lipsit de compătimirea pe care să nădăjduim (dacă toi nădăjduim) că și unul și altul și-au dorit-o, fie și numai pentru motivul că au s-o primească fie că vor sau nu. Vremea era frumoasă deși rece și au trebuit să se folosească de târnăcoape ca să sape groapa și totuși într-unul din bulgării mai din adânc am văzut o râmă roșie fără îndoială vie atunci când au scos bulgărele la suprafață chiar dacă până după-amiază a înghețat iarăși.

„Așa că a fost nevoie de Charles Bon și de maică-sa ca să-i vină de hac bătrânului Tom, și de Charles Bon: și de metisă ca să-i vină de hac lui Judith, și de Charles Bon și de Clytie ca să-i vină de hac lui Henry; și de mama lui Charles Bon și de bunica lui Charles Bon ca să-i vină de hac lui Charles Bon. Așa că e nevoie de doi negri ca să-i vii de hac unui Sutpen, nu?" Quentin nu răspunse; evident, Shreve nu mai aștepta răspuns acum; continuă aproape fără nicio pauză: „Ceea ce e foarte bine, e superb; în felul acesta se încheie toate conturile, poți să rupi toate paginile și să le dai foc, decât că mai e un lucru. Și știi ce anume?" Poate că de data asta spera un răspuns, sau poate că făcuse doar o pauză pentru a sublinia ce spusese, căci nu primi niciun răspuns. „A mai rămas un negru. Un negru lăsat de Sutpen. Bineînțeles nu poți să-l prinzi și nici măcar nu poți să-l vezi totdeauna și n-ai să fii vreodată în stare să te folosești de el. Dar îl ai totuși acolo. Îl mai auzi noaptea din când în când. Nu-i așa?"

„Da”, spuse Quentin.

„Așa că știi ce cred?” Acum nu mai aștepta răspuns, și acum primi unul:

„Nu”, spuse Quentin.

„Vrei să știi ce cred?”

„Nu”, spuse Quentin.

„Atunci să-ți spun. Cred că cu timpul Jimii Bonzii au să cucerească toată emisfera occidentală. Bineînțeles că n-are să se întâmple chiar în vremurile noastre și bineînțeles că pe măsură ce se întind către poli au să se albească și ei iarăși ca iepurii și ca păsările, așa că n-au să mai fie atât de vizibili pe zăpadă. Dar tot Jim Bond are să fie; și așa că în câteva mii de ani, eu care mă uit acuma la tine am să mă trag și eu din măruntaiele regilor africani. Acuma aș mai vrea ca tu să-mi spui un singur lucru. De ce urăști Sudul?”

„Nu-l urăsc”, spuse Quentin, repede, de îndată, imediat; „Nu-l urăsc”, spuse. *Nu-l urăsc* se gândea, gâfâind în aerul rece, în întunericul dur al Noii Anglii; *Nu. Nu! Nu-l urăsc! Nu-l urăsc!*

Tabel cronologic

1807 Se naște Thomas Sutpen în munții din Virginia de Vest. Din neam de albi săraci de descendență engleză și scoțiană. Familie numeroasă.
1817 Familia lui Sutpen se mută în regiunile de șes din Virginia. Sutpen are zece ani.
1818 Se naște Ellen Coldfield în Tennessee.
1820 Sutpen fuge de acasă. Are paisprezece ani.
1827 Sutpen se căsătorește cu prima sa nevastă în Haiti.
1828 Goodhue Coldfield se mută în districtul Yoknapatawpha – la Jefferson (Mississippi); cu mama, sora, soția și fiica Ellen.
1829 Se naște Charles Bon în Haiti.
1831 Sutpen află că soția sa are sânge negru, o repudiază pe ea și copilul.
1833 Sutpen apare în districtul Yoknapatawpha, Mississippi, ia în stăpânire pământ, își clădește casa.
1834 Se naște – dintr-o sclavă – Clytemnestra (Clytie).
1835 Sutpen se căsătorește cu Ellen Coldfield.
1836 Se naște Henry Sutpen, la Suta lui Sutpen.
1841 Se naște Judith Sutpen.
1845 Se naște Rosa Coldfield.
1850 Wash Jones se stabilește în tabăra de pescuit părăsită, pe plantația lui Sutpen, împreună cu fiica lui.
1853 Fiica lui Wash Jones o naște pe Milly Jones.
1859 Henry Sutpen și Charles Bon se întâlnesc la universitatea din Mississippi. Judith și Charles se întâlnesc de Crăciun. Se naște Charles Etienne St. Velery Bon, la New Orleans.
1880 De Crăciun, Sutpen interzice căsătoria între Judith și Bon. Henry își repudiază familia, pleacă împreună cu Bon.
1881 Sutpen, Henry și Bon pleacă în război.
1882 Moare Ellen Coldfield.
1884 Moare Goodhue Coldfield.
1805 Henry îl ucide pe Bon în fața porții. Rosa Coldfield se stabilește la Suta lui Sutpen.
1880 Sutpen se logodește cu Rosa Coldfield, o insultă. Ea se reîntoarce la Jefferson.
1867 Sutpen începe să trăiască cu Milly Jones.
1809 Se naște copilul lui Milly. Wash Jones îl ucide pe Sutpen.
1870 Charles E. St. V. Bon își face apariția la Suta lui Sutpen.
1871 Clytie îl aduce pe Charles E. St. V. Bon la Suta lui Sutpen să locuiască acolo.
1881 Charles E. St. V. Bon se întoarce cu o soție neagră.

1882 Se naşte Jim Bond.

1884 Judith şi Charles E. St. V. Bon mor de vărsat de vânt.

1910 Septembrie. Rosa Coldfield şi Quentin îl găsesc pe Henry Sutpen ascuns în casă. Decembrie Rosa Coldfield se duce să-l aducă pe Henry în oraş, Clytie dă foc casei.

Genealogie

Thomas Sutpen
Născut în munții din Virginia de Vest, 1807. Unul din numeroșii copii ai unor albi săraci, de descendență englezo-scoțiană. Întemeiază plantația de la Suta lui Sutpen, în regiunea Yoknapatawpha, Mississippi, 1833. Căsătorit (1) Eulalia Bon, în Haiti, 1827. (2) Ellen Coldfield, la Jefferson, Mississippi, 1338. Maior, mai târziu colonel, regimentul nr..., infanterie, armata confederată. Moare la Suta lui Sutpen, 1869.

Eulalia Bon
Născută în Haiti, singurul copil al unui plantator de zahăr din Haiti de origină franceză. Căsătorită cu Thomas Sutpen, 1827, divorțată de el, 1831. Moartă la New Orleans, la o dată necunoscută.

Charles Bon
Fiul lui Thomas și al Eulaliei Bon Sutpen. Singurul eonii. Urmează universitatea din Mississippi, unde îl întâlnește pe Henry Sutpen și se logodește cu Judith. Soldat, mai târziu locotenent, compania nr... (Cenușiii universitari), regimentul nr... de infanterie, armata confederată. Mort la Suta lui Sutpen, 1860.

Goodhue Coldfield
Născut în Tennessee. Se stabilește la Jefferson, Miss., 1023 deschide o mică prăvălioară. Mort la Jefferson, 1864.

Ellen Coldfield
Fiica lui Goodhue Coldfield. Născută în Tennessee, 1818. Căsătorită cu Thomas Sutpen, la Jefferson, Miss., 1838. Moartă la Suta lui Sutpen, 1862.

Rosa Coldfield
Fiica lui Goodhue Coldfield. Născută la Jefferson, 1845. Moare la Jefferson, 1910.

Henry Sutpen
Născut la Suta lui Sutpen, 1839, fiul lui Thomas și al lui Ellen Coldfield Sutpen. Urmează universitatea din Mississippi. Soldat, compania nr... (Cenușiii universitari), din regimentul nr... de infanterie, armata confederată. Moare la Suta lui Sutpen, 1910.

Judith Sutpen

Fiica lui Thomas şi a lui Ellen Coldfield Sutpen. Născută la Suta lui Sutpen, 1841. Logodită cu Charles Bon, 1860. Moare la Suta lui Sutpen, 1884.

Wash Jones

Data şi locul naşterii necunoscute. Ţăran sărac, locuind într-o tabără de pescuit părăsită aparţinând lui Thomas Sutpen, om depinzând cu totul de Sutpen, argat pe pământurile lui Sutpen în lipsa acestuia între ’61–’65. Moare la Suta lui Sutpen, în aceeaşi zi, 1869.

Melicent Jones

Fiica lui Wash Jones. Data naşterii necunoscută. S-a zvonit c-ar fi murit într-unul din bordelurile din Memphis.

Milly Jones

Fiica lui Melicent Jones. Născută în 1853. Moare la Suta lui Sutpen, 1869.

Copil fără nume

Fiica lui Thomas Sutpen şi a lui Milly Jones. Născută, moartă la Suta lui Sutpen, în aceeaşi zi, 1869.

Charles Etienne de Saint Velery Bon

Singurul copil al lui Charles Bon şi al unei amante metise al cărei nume nu s-a păstrat. Născut la New Orleans, 1859. Căsătorit cu o negresă pur sânge, al cărei nume e necunoscut, 1879. Moare la Suta lui Sutpen, 1884.

Jim Bond (Bon)

Fiul lui Charles Etienne de Saint Velery Bon. Născut la Suta lui Sutpen, 1882. Dispare de la Suta lui Sutpen în 1910. Nu se mai ştie nimic despre el.

Quentin Compson

Nepotul primului prieten din Yoknapatawpha al lui Thomas Sutpen. Născut la Jefferson, 1891. Frecventează cursurile la universitatea Harvard, 1909–1910. Moare la Cambridge, Massachusetts, 1910.

Shrevlin McCannon

Născut la Edmonton, Alberta, Canada, 1890. Urmează universitatea Harvard, 1909–1910. Căpitan, corpul medical al armatei regale, Forţele Expediţionare Canadiene în Franţa, 1914–1918. Actualmente chirurg, Edmonton, Alberta.